

KIADVÁNYAINKBÓL

- „A kényes úrfi s a rongyos baka”: *Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról.* (Petőfi Sándor, Jókai Mór). (Szerkesztette Mezei Zsolt). Pápa, 2001. 278 oldal.
- *Források Pápa város 1848/49. évi történetéből.* (Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat és a jegyzeteket írta Hudi József). Pápa, 2001. 400 oldal.
- *Francsics Károly visszaemlékezései.* (Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József). Pápa, 2001. 293 oldal.
- *Nemes Székely János csöglei közbirtokos naplója 1808–1866.* (Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József). Pápa, 2004. 302 oldal.
- Köblös József: *A pápai reformátusok küzdelmei a szabad vallás-gyakorlatért.* Pápa, 2005. 142 oldal.
- *A pápai református kollégium diákjai 1585–1861.* (Szerkesztette Köblös József) Pápa, 2006. 1072 oldal.
- *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1526–1760.* (Szerkesztette Köblös József) Pápa, 2009. 760 + VII oldal + CD-melléklet.
- „Processus visitationis”: *Torkos Jakab egyházlátogatása 1747-ben.* (Szerkesztette Köblös József) Pápa, 2011. 276 oldal.
- „A késő idők emlékezetében éljenek”: *A Dunántúli Református Egyházkerület lelkeszi anyakönyvei 1823–1952.* (Szerkesztette Kránitz Zsolt) Pápa, 2012. 380 oldal.
- „A késő idők emlékezetében éljenek”: *A Dunántúli Református Egyházkerület lelkeszi önéletrajzai (1943)* (Szerkesztette Kránitz Zsolt) Pápa, 2013. 1216 oldal.
- *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. II. 1761–1849. 1–2. köt.* (Szerkesztette Köblös József, Kránitz Zsolt) Pápa, 2018. 1072 + 720 oldal + CD melléklet.

A kiadványok megrendelhetők vagy megvásárolhatók a következő címen:

PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK
8500 Pápa, Pf. 48. Tel.: 89/324–240
e-mail: ref.lib@papacollege.hu

ACTA PAPENSIA XX. (2020) 1-2.

A PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK KÖZLEMÉNYEI

PUBLICATIONS BY THE CALVINIST COLLECTIONS OF PÁPA

XX. évfolyam (2020) 1–2. szám

A TARTALOMBÓL

KÖBLÖS JÓZSEF KÖSZÖNTÉSE

MOLNÁR ANDRÁS: *Deák Antal gazdálkodása*

BÖCSKEI LÁSZLÓ: *Egyetemi emlékeim*

BAUER MARCELL: *A szentgyörgyvölgyi Zsoldos család pápai ága*

A Komáromi Református Egyházmegye

árva eklézsiái 1774/75-ben

SZEMLE

ACTA PAPENSIA (AP)

A PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK KÖZLEMÉNYEI
PUBLICATIONS BY THE CALVINIST COLLECTIONS OF PÁPA

ISSN 1587-6292

Főszerkesztő
DR. HUDI JÓZSEF

Szerkesztő
Mezei Zsolt

Munkatársak
Dr. Köblös József, Kránitz Zsolt

Felelős kiadó
Köntös László gyűjteményi igazgató
Dunántúli Református Egyházkerület
Tudományos Gyűjteményei

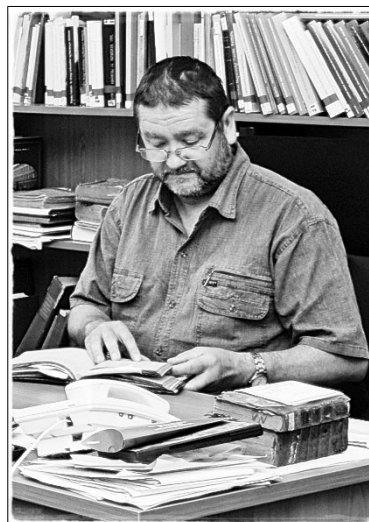
Szerkesztőség
8500 Pápa, Március 15. tér 9.
Postafiók: 48. Tel/fax: (89) 324-240
e-mail: ref.lib@papacollege.hu

Megjelenik évente négy szám két kötetben.
(Egy kötet ára: 1000.- Ft)
Megrendelhető és előfizethető a szerkesztőség címén.
Előfizetési díj: 2000.- Ft / év

TARTALOM

<i>Köszöntjük a 60 éves Köblös Józsefet (Köntös László)</i>	1-2
MŰHELY	
MOLNÁR ANDRÁS: <i>Deák Antal gazdálkodása (1811-1842)</i>	3-39
FORRÁSKÖZLÉS	
BÖCSKEI LÁSZLÓ: <i>Bodonhelytől Budapestig—egyetemi emlékeim</i>	41-101
KISEBB KÖZLEMÉNYEK	
BAUER MARCELL: <i>„Istennek, hazának, tudománynak”: A szentgyörgyvölgyi Zsoldos család pápai ága</i>	103-128
ÚJRAOLVASÓ	
<i>A Komáromi Református Egyházmegye árva eklézsiáinak összeírása 1774-1775-ből (Közlő: Hudi József)</i>	129-185
SZEMLE	
DIENES Dénes – KEGYES Erika – VERES Ildikó (szerk.): <i>A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben.</i> (Hima Gabriella)	187-190
GROCHOWINA, Nicole: <i>Reformation.</i> (Huszár Ágnes)	191-195
HORVÁTH József: <i>Győr lakóinak mindennapi élete a 17. században.</i> (S. Lackovits Emőke)	196-206
KAJON Árpád – SUSLIK Ádám: <i>A Monarchia katonája. Schamschula Rezső tábornok élete.</i> (Rainer Pál)	206-210
Szerzőink Szerzőink figyelmébe	

*Köszöntjük a
60 éves
Köblös Józsefet*

ÖBB MINT HÚSZ ÉVVEL EZELEŐTT Hermann István, a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár igazgatója arra hívta fel a figyelmemet, hogy a szomszéd faluba, Adásztevelre költözött valaki katolikus világi lelkipásztori munkatársként, aki amúgy történész, nem is akármilyen, a szakma már jegyzi a nevét. De valamilyen oknál fogva ígéretes szakmai karrierjéről lemondott, hogy egyháza szolgálatába álljon.

Mi meg épp abban az időszakban kerestünk munkatársakat, s hál'Istennek az akkori egyházkerületi vezetés megengedte nekem, hogy a Gyűjtemények munkatársainak a kiválasztásában a szakmai rátermettséget részesítsem előnyben minden más szemponttal szemben. Így került hát a mélyen elkötelezett katolikus Köblös József — ahogy én hívom: „Jocó testvér” — a Református Gyűjteményekbe.

Egy pillanatig sem bántam meg döntésemet, sőt nem győzök azon csodálkozni, hogy az Úr útjai mennyire kifürkészhetetlenek. A jövő szakmai feladata lesz majd annak értékelése, hogy Köblös József már eddig is mit tett le a dunántúli református egyháztörténet-írás asztalára. Megkerülhetetlen könyveket és tanulmányokat, a rá jellemző precizitással és kimerítő alaposággal, amelyeknek létrehozásához hosszú évek kitartó, színfalak mögötti munkája szükséges. Nagy szakmai erény: szenvedély és alázat kell hozzá. S benne mindkettő

megvan. Igaz ugyan, hogy lemondott akadémiai karrierjéről, de megmaradt történésznek. Vagy inkább úgy kellene mondani, nem tud nem történész lenni, amit egy szakmán kívül álló, mint én, abból vesz észre, hogy szenvedélyesen kutatja témáját. A részletek megszállottja. S ehhez hozzá járul valami hihetetlen alázat. Már-már túlzásba vitt szerénység. Ő az az ember, aki képes saját könyvének bemutatójára nem elmenni, s ha véletlenül az első sorba kell ülnie, avagy a nyilvánosság elé lépnie, akkor valósággal úgy kell oda lökdösni. Ismeretlen számára az akadémikus világot (legyen szó bármilyen szakmáról) gyakran megkísértő tekintélyelvű-hierarchikus mentalitás. Lehetne ő akár ünnepelet tudós is, de valahogy ez a szerep mindig hidegen hagyta.

Köblös József rejtőzködő ember, és mégis szeretnivaló. Nem tudom, hogy csinálja. Soha nem beszélt életének nagy fordulatáról, amikor otthagyta Budapestet, s eljött erre a vidékre. Mint ahogy soha nem beszélt hitéről sem. Pedig tudom, hogy van valamilyen katolikus kisközössége (vagy talán nem is kicsi). Ez számomra azért üdítő, mert volt szerencsém találkozni az „agresszív hívő” típusával, aki azzal kergeti örületbe az embert, hogy mindenkit meg akar téríteni. Ő nem ilyen. És mégis, minden szemérmessége ellenére sugárzik belőle valamiféle hitbéli erő és tántoríthatatlanság. Jócó testvér vonzó hívő. Lássuk be, ez nem akármilyen fegyvertény ma.

Köblös József ritka vegyület. A mélyen hívő keresztény és a pozitivista történész békésen megfér benne, s van az egész személyiségében valamiféle megingathatatlan integritás. Isten áldása ő a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, s ezen belül az egyházkerület levéltára számára mind emberileg, mind szakmailag.

Köszönjük eddigi munkáját, s nagyon számítunk rá a jövőben is. Hálát adunk az Úrnak, hogy hozzánk vezérelte, s igyekszünk is minden megtenni azért, hogy jól érezze magát köztünk. Mert nekünk jó vele lenni. Isten áldja meg a 60 éves Köblös Józsefet!

KÖNTÖS LÁSZLÓ
gyűjteményi igazgató

MOLNÁR ANDRÁS

Deák Antal gazdálkodása (1811–1842)

AEÁK ANTAL — Deák Ferenc bátyja, barátja, nevelője és példaképe — 1789-ben született Söjtörön. 1797-től a kőszegi piarista gimnázium, 1799-től pedig a pápai katolikus kisgimnázium növendéke volt. Anyakönyvek hiányában csupán egy sajátkezű „ex libris” bejegyzéséből derül ki, hogy 1800-ban biztosan Pápán végezte el a második grammatikai osztályt. (Ekkor kapta emlékül Barabás Gellért volt pálos szerzetestől, a bezárt pápai pálos gimnázium utolsó igazgatójától Johannes Georgius Schwandtner osztrák történész nagyszombati kiadású magyar történelmi szöveggyűjteményének harmadik, 16 századi történetírók műveiből összeállított kötetét.)¹

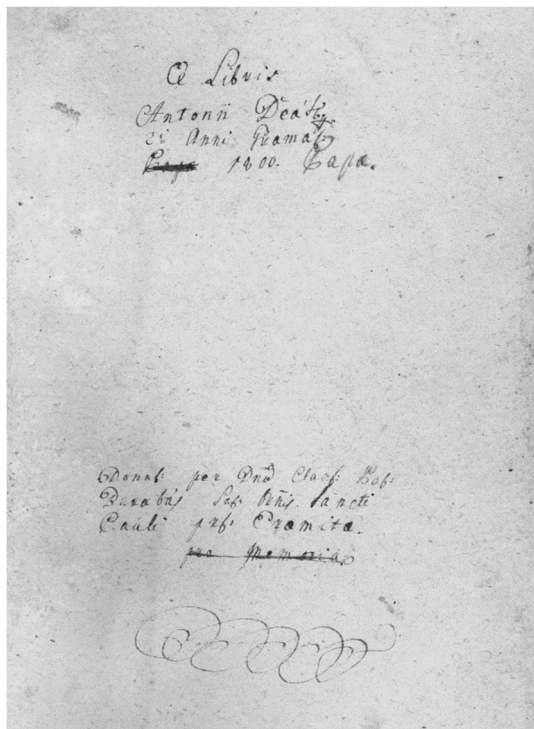
Deák Antal 1803-tól a pozsonyi királyi akadémia bölcseleti tagozatának hallgatója lett, majd 1805-től 1807-ig a győri akadémián végezte el a jogi kar két évfolyamát. Az 1809. évi nemesi felkelés idején Zala vármegye lovasezredének főhadnagyaként szolgált, 1810-től alszolgabíró, 1817-től 1821-ig főszolgabíró volt a megye Kapornaki járásában, majd 1828-tól 1831-ig a vármegye első alispáni tisztségét töltötte be. Zala országgyűlési követeként vett részt az 1825–1827., 1830. és 1832–1836. évi pozsonyi diétán (utóbbin csak 1833 áprilisáig), ahol az úgynevezett „rendi-sérelmi ellenzék” meghatározó egyéniségei közé tartozott. 1833-ban visszavonult a politikától, és miután később sem vállalt közéleti tisztséget, 1842-ben bekövetkezett haláláig elsősorban a Deák család közös gazdálkodásának irányításával foglalkozott.² Korábbi kutatási eredményeink

---

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megye Levéltára (a továbbiakban: MNL ZML), Könyvtár Ltsz. 1605/1959. Johannes Georgius SCHWANDTNER: *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres, ac genuini... Pars tertia*. [Tirnaviae, 1765.] Deák Antal sajátkezű bejegyzése a könyv első előzők-oldalán. Barabás Gellértről. – BAKONYVÁRI Ildefonz: *A pápai kath. gymnasium története a pálosok idejében*. Pápán, 1896. 53., 84.; Horváth István és Ferenczy János levelezése. (Sajtó alá rend., az előszót és a jegyzeteket írta Soós István) Bp., 1990. 9., 122., 217., 220., 274.; HESZ Árpád: *A Pálos Rend eltörlése Magyarországon 1786-ban*. Bp., 2019. [Doktori disszertáció kézirat] 157.

² Deák Antal életrajzára lásd: FERENCZI Zoltán: *Deák élete*. Budapest, 1904. (a továbbiakban: FERENCZI 1904.) 1. köt.; DEÁK Gáborné: *Adatok Deák Antal politikai pályafutásához*. = *Zalai történelmi tanulmányok 1994*. (Zalai Gyűjtemény 35.) (Szerk. Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1994.

mellett Deák Antal nemrég előkerült országgyűlési leveleit is hasznosító tanulmányunkban ez utóbbira, a Deák família osztatlan birtokaira és közös gazdálkodására vonatkozó ismereteinket összegezzük.

1. kép

Deák Antal pápai tanulmányait tanúsító ex librise (1800)

A DEÁK-ÁRVÁK ÖRÖKSÉGE

Amikor idősebb Deák Ferenc, Zala vármegye táblabírája 1808 januárjában Kehidán meghalt, négy árvája, Antal, Jozefa, Klára és Ferenc tekintélyes birtokok örököse lett, ám azokkal együtt örökölték a rajtuk fekvő – nagyanyjuk, Hertelendy Anna által felhalmozott – tetemes adósságot és a nagybátyjukkal,

---

183–201.; MOLNÁR András: A fiatal Deák Ferenc. A felkészülés és a zalai pályakezdet évei 1803–1833. Budapest, 2003. (a továbbiakban: MOLNÁR 2003.); PÁLMÁNY Béla: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848. Budapest, 2011. 1. köt. 870–871.

Deák Józseffel való osztzkodás gondját is. Az apjuk és annak öccse között 1803 májusában kötött osztályos egyezség ellen (mely szerint a nagyanyai örökség zálogképpen, az átvállalt adósságok fejében Deák Ferenc kezére jutott) Deák József nem emelt kifogást testvére haláláig, akkor azonban megtámadta az egyezség érvényességét, és anélkül, hogy az adósságok kifizetését akár csak részben is felajánlotta volna, követelte az örökség felosztását.³

Idősebb Deák Ferenc halálakor gyermekei teljes árvaságra jutottak. Mivel a nagykorúságot ekkor még egyik testvér sem érte el – a legidősebb, Antal is alig múlt 19 éves –, Zala vármegye közgyűlése gyámság alá helyezte a nemesi árvákat. 1808 januárjának utolsó napjaiban nevezték ki gyámjukká Hertelendy György táblabíró, aki „mind az árváknak személybeli gyámatyaságát, mind pedig a jószágoknak gondviselését [...] ingyen magára vállalni ajánlotta”.⁴ (A Hertelendy família vindornyalaki ágából származó és az árvák nagyanyjával, Hertelendy Annával távoli rokonságban álló gyám 1790-től 1798-ig a szántói járás alszolgabírója, 1801-től 1804-ig pedig Zala vármegye főadószedője volt. Még gyámkodott a fiatalabb Deák testvérek felett, amikor 1819 júliusában a vármegye első alispánjává választották.)⁵ A gyámságot magára vállaló Hertelendy György azonnal az uralkodóhoz folyamodott, hogy a Deák árvák részére „atyai és anyai adósságaik kifizetésére öt esztendeig moratórium parancsolat adasson”.⁶ A királyi parancs kiadása azonban elmaradt, mert a gyám szabotálta a moratóriumra vonatkozó döntés alátámasztásához szükséges adósság-kimutatás elkészítését. Ezzel az eljárással egészen 1812 áprilisáig sikerült az időt húzni, akkor pedig Hertelendy György már nyugodt szívvel jelenthette be, hogy a kért moratóriumra többé nincs szükség, mivel az „alkalmatlanabb hitelezőket” időközben kielégítette, az árvák gazdaságát pedig olyan karba hozta,

---

³ MNL ZML Zala vármegye nemesi közgyűléseinek iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: kgy. jkv.) 1808. március 28. 123/65. sz.; MNL ZML Zala vármegye nemesi közgyűléseinek iratai. Közgyűlési iratok (a továbbiakban: kgy. ir.) 1809. március 6. 8. sz. 2. melléklet.

⁴ MNL ZML kgy. jkv. 1808. január 13. 7/21.

⁵ Hertelendy György pályafutásáról: MNL ZML Zala vármegye kétségtelen nemeseinek lajstroma, 1790. 107. (Vindornyalak); MNL ZML Zala vármegye kétségtelen nemeseinek lajstroma (Catastrum Nobilium), 1829. 145. (Ukk); HERTELENDY László: A Hertelendi és Vindornyalaki Hertelendy-család. = Turul 1932. (XLVI. köt.) Különlenyomat, Bp., 1932. 4.; Zala megye archontológiája 1138–2000. (Zalai Gyűjtemény 50.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 2000. 420.; MIKLÓSI-SIKES Csaba: Kőbe vésett történelem. A sümegi városi temetők története és sírjelei 1950-ig. Sümeg, 2002. 35–36., 43.; Életrajzok, családtörténet. (Sümegi ismeretek téra I.) (Összeállította Miklósi-Sikes Csaba) Sümeg, 2016. 205–206.

⁶ MNL ZML kgy. jkv. 1808. március 8. 8. sz.

hogy az „édes atyjukról reájok szállott terheket naponként megkevesellíthetik, s az hitelezőket könnyen fizethetik”.⁷

A Deák testvérek birtokai apjuk halálától egészen 1852-ig osztatlanok voltak, azokon közös gazdálkodás folyt. A birtokok jövedelméből mind a négyen – Jozefa és Klára is – egyenlő arányban részesültek, természetesen a hitelek visszafizetésének és a beruházásoknak a terheit is közösen viselték. 1808 januárja és 1811 februárja között Hertelendy György gyám felügyelete mellett gazdatisztek irányították a Deák-birtokok gazdálkodását. E három év alatt azonban világossá vált, hogy a jövedelmek további csökkenése nélkül nem lehet széttagoltan folytatni a gazdálkodást. Célszerű megoldásként a birtokok egy kézben való összefogása, közvetlen irányítása kínálkozott. Ezt a feladatot valamelyik családtagnak kellett magára vállalnia, így lett a família „feje” az akkor 22 esztendő, jogakadémiát végzett, az 1809. évi nemesi felkelés tisztjeként megbecsülést szerző, 1810-től pedig vármegyei alszolgabírói hivatal viselő Deák Antal.

DEÁK ANTAL HASZONBÉRLETI SZERZŐDÉSEI A KÖZÖS GAZDÁLKODÁSRÓL

Az 1811. február 3-án kelt, és a kiskorú Deák Klára, valamint Deák Ferenc nevében eljáró gyám, Hertelendy György, továbbá a feleségét, Deák Jozefát képviselő Nemeskéri Kiss József és Deák Antal között kötött haszonbérleti szerződés értelmében Antal hat esztendőre bérbe vette testvéreitől a család birtokait (a kehidai, felsőkustányi, koppányi és söjtöri javakat, minden hozzájuk tartozó épülettel, szerszámmal, állattal és terménnyel), évi 16.000 forint lefizetése ellenében. A szerződés kiemelte, hogy a legfontosabb teendő a javak tehermentesítése, ezért az éves várható jövedelem háromnegyed részét, mintegy 12.000 forintot az adósságok és kamatok kifizetésére kell fordítani, a maradék 4000 forintot pedig a négy testvér között kell egyenlő arányban felosztani. A haszonbérlet további kötelelességeit a család az alábbiak szerint határozta meg. A termények közül csak 50 akó újbor, 50–50 köböl búza, árpa és zab, valamint 100 köböl rozs tartozott a bérbevett javakhoz, a bérbeadásakor rendelkezésre álló többi bort és gabonát, továbbá négy lovat a bérlőnek hét hónapon belül el

---

⁷ MNL ZML kgy. jkv. és kgy. ir. 1812. április 13. 119/27. sz.

kellott adnia, az értük befolyó pénzt pedig a közös terhek fedezésére kellett fordítania. Megállapodott a család abban is, hogy a hatéves haszonbérlet letelte előtt egyik fél sem változtathat a szerződésen, kivéve, ha valamely királyi, illetve kormányrendelet miatt, vagy a „bankócéduláknak változásával” a terményeknek ára nagyon lecsökkenne vagy felemelkedne, és ezáltal bármelyik szerződő felet károsodás érhetné. A bérlő tartozott „a határokra, földeknek és réteknek megyéire, szőlőkre, egyszóval az egész jószágra szorgalmasan vigyázni”, és ha ezek miatt indokolt költségei merülnek fel, azokat meg fogják neki téríteni — fogalmazott a szerződés.

A bérlő köteles volt megóvni az épületek állagát, költségesebb beruházásokhoz vagy felújításokhoz (építkezésekhez és épületjavításokhoz) azonban csak a család beleegyezésével foghatott. Nem irthatott erdőt, nem adhatott el fát, nem égethetett téglát, és nem adhatta tovább árendába a bérbe vett javakat. A hat esztendő alatt netán bekövetkező természeti csapásokból fakadó károk költségeit a família közösen viseli, kivéve, ha azokat a bérlő vagy annak valamely alkalmazottja gondatlanságból okozza.

Egyetértett a család abban is, hogy a közös terheket és a „jószág védelmére megkívánható egyéb költségeket” a négy testvér szintén közösen viseli és a haszonbérletből fizeti ki. Végezetül arról is rendelkeztek, hogy bérlő a haszonbérlet idejének letelte után „az egész jószágot, minden eszközöket, szerszámokat, marhákat, 50 köböl búzát, annyi árpát és zabot, 100 köböl rozst, 50 akó söprűs újbort, egyszóval mindazokat, melyeket [...] inventárium szerint most általvett [...], az inventáriumban foglalt mennyiségben, minőségben és statusban viszszaadni köteleztetik”.⁸

A Deák család közös gazdálkodásának és jövedelemelosztásának rendjét ettől kezdve ilyen haszonbérleti szerződések határozták meg. Az alapszerződést az 1852-ben történt birtokmegosztásig összesen nyolc alkalommal újították meg kisebb-nagyobb változtatásokkal. Első alkalommal 1813. február elsején módosították a szerződésen. Tekintettel arra, hogy az uralkodó devalvációs rendelete 1811. február 20-án névértékének ötödére értékelte le a papírpénzt, a haszonbér összegét 16.000 forintról 8000 váltóforintra módosították. Ekkor a család abban is megegyezett, hogy az összeg felét az adósságok és kamatok törlesztésére fordítják, míg a maradék 4000 forintot továbbra is egyenlő arányban

---

⁸ MNL ZML Tiszviselők után maradt iratok. Léránt Lajos alszolgabíró 1849. április 16-án kelt jelentésének melléklete. A családtagok között kötött további haszonbérleti szerződések másolata is itt található.

osztják szét a négy testvér között. Ez a jövedelemelosztási rend volt érvényben 1817. február 7-ig; akkor újabb négy esztendőre meghosszabbították a haszonbérleti szerződést. Ettől kezdve ismét 16.000 forint lett a bérlet díja, és visszaállt az 1811-ben meghatározott elosztási mód is, azzal a feltétellel, hogy ha „a bécsi cursus [árfolyam] kétszáz forinton alul szállana és esztendő végéig is úgy maradna, azon esetre a következő esztendőbeli árenda csak tizenkétezer váltócédulabeli forintokban fog megállani, és a közös terhek kifizetésére azokból nyolcezer fog fordíthatni, ha pedig a cursus kétszázon utóbb ismét felül menne, akkor az következő esztendőben az árenda ismét 16.000 cédulabeli forintokban fog megállapodni”. A megújított szerződés a bérlő, Deák Antal kötelességévé tette a járványban elpusztult birkák pótlását, ennek fejében testvérei vállalták, hogy megtérítik neki az általa felépített istállóra fordított, valamint az ezután építendő malomhoz és cselédházhoz szükséges költségeket.

Deák Antal utóbbi költségeinek megtérítését megerősítette az 1821. február 27-én megújított újabb haszonbérleti szerződés is, mely az alábbi lényeges módosítást tartalmazta: „Tekintetben vétetvén tudniillik az, hogy a bécsi cursus ámbár ugyan az elmúlt esztendőknél kétszáz forinton le sohasem szállott volt is, tapasztalás szerint mindazonáltal az productumoknak 1817. esztendőnek kezdetével volt közönséges ára azon 1817. esztendőbeli aratás idejétől fogva 1818., 1819. és 1820. esztendőknél általában legalább háromnegyed részét elvesztette; egyrészt tehát ezért, másrészt pedig azért is, mivel Deák Antal úr mindezek mellett is az 16.000 forinton meghatározott esztendői árendát, az árendális contractus [szerződés] értelme és rendelkezése szerint kielégítendőket az közelebb múlt árendális négy esztendőkre önnön terheltetésével is pontosan kielégíteni köteleztetik, és mivel a folyamatban lévő pénznek naponként tapasztalt fogyatkozása miatt az jövőidő is az kereskedésnek megcsökkenésével és a productumok árának további megszállásával fenyegetne, az esztendői árendát a következő árendális esztendőkre tízezer forinton szállították és határozták meg, oly nyilvános kifejezéssel, hogy Deák Antal úr ezen tízezer, esztendői árendából hatezer forintot esztendőnként az közös terheknek kielégítésére fordítani, az négyezer forintból pedig egyezer magát illetően, három testvérei közül fejenként mindeniknek egyezer forintot kifizetni köteleztessék.”

1825. január 1-jétől Deák Antal, valamint öccse, az időközben nagykorúvá vált, illetve a gyámság alól már 1821 decemberében felmentett (immár ügyvédi diplomával rendelkező és Zala vármegye tiszteletbeli tisztii alügyészeként

tevékenykedő) Deák Ferenc közösen, évi 8000 váltóforintért bérelték a birtokokat. A bérleti díj felét a közös költségekre fordították, a másik felét pedig egyenlő arányban osztották szét a négy felnőtt testvér között. Ezt a haszonbérleti szerződést gyakorlatilag változtatás nélkül újították meg, illetve hosszabbították meg 1829. április 24-én négy évre, 1832. április 23-án pedig újabb hat esztendőre. A tíz év elteltével, 1836. június 29-én nyolc esztendőre kötött szerződés értelmében Deák Antal és Ferenc a közös költségekre a 8000 forintos bérleti díjból csupán 2000 forintot fordítottak, így a testvéreknek fejenként 1500 forint jutott. Antal 1842. június 20-án bekövetkezett halála után (hivatalosan 1843. május 6-tól) egyedül Ferenc lett a család birtokainak bérlője, a jövedelmek elosztása pedig annyiban módosult, hogy a korábban Antalt megillető részt háromfelé osztották, így a testvérek ezentúl fejenként 2000 forintot kaptak.⁹ (Ez a jövedelemelosztási mód volt érvényben egészen az 1852-ben történt birtokmegosztásig.)

A DEÁK CSALÁD BIRTOKAI ÉS AZOK JÖVEDELEMSZERKEZETE

A birtokok, melyeket idősebb Deák Ferenc 1808-ban örökül hagyott gyermekeire, két nagyobb csoportban feküdtek Zala megyében. Az egyik Zalaegerszegtől délre, a Válicka-patak völgyében: Söjtör és Tófej. A Hertelendy-ági örökség nagyobbik része a megyeszékhelytől keletre, jórészt a Zala folyó völgyében volt: Kehida, Koppány, Felsőkustány, valamint a tőlük kissé távolabb, nyugatra elhelyezkedő Nemesapáti és Orbányosfa. Az összehangolt gazdálkodást így eleve megnehezítette a birtoktestek közötti mintegy 30–40 kilométeres távolság, amit csak fokozott, hogy a zalai utak időnként (csapadékos időben, sárban vagy hóban) nehezen voltak járhatók.

A Deák-birtokok talaja zömében agyagos vagy homokos volt, és kisebb részben folyó- és patakvölgyekben, nagyobb részt pedig az azokat közrefogó dombokon terültek el. A domboldalakra a lezúduló csapadék vízmosásos gödröket vájt, a völgyekben fekvő réteket, szántóföldeket pedig szinte évről évre elöntötte a szabályozatlan Zala folyó és a patakok árvize. Ezek a földrajzi adottságok nem kedveztek a szántóföldi gazdálkodásnak, sokkal inkább az állat-

---

⁹ Uo., vö. MOLNÁR András: Deák Ferenc birtokai. Egy zalai középbirtokos család gazdálkodása a 19. század első felében. = Gazdaságtörténeti tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény 34.) (Szerk. Kapiller Imre) Zalaegerszeg, 1993. (a továbbiakban: MOLNÁR 1993.) 47–50.

tenyésztést és a szőlőművelést tették lehetővé. A kortársak megítélése szerint a Deák birtokok legtermékenyebb részei mindenütt a rétek voltak, évente azonban csak egyszer kaszálták őket. Jól jövedelmeztek, és viszonylag jó minőségű bort adtak a szőlőhegyek is, míg a dombos, gödrös szántóföldeket kevésbé tartották termékenynek. A szántóföldeket háromnyomásos gazdálkodással művelték meg, az őszi és tavaszi vetés mellett ugart is hagytak.¹⁰

A Deák család osztatlan, közös birtokát, valamint az ezekből származó jövedelmeket legrészletesebben Zala megye 1835-ben elkészült nemesi birtok- és jövedelem-összeírása vette számba.¹¹ Mivel az országgyűlési költségek jövedelemarányos kivetése céljából készített birtokösszeírás nem felmért, hanem csupán bevallott adatokat rögzített, a jövedelembecslés pedig nem a valóságos bevételek alapján, hanem megyei kulcs segítségével, egységes átszámítással történt, óhatatlanul sok benne a hibalehetőség és a pontatlanság. Az adatokat annál inkább fenntartással kell kezelnünk, mert a tíz-tizenöt évvel később végrehajtott mérnöki felmérések a Deák család esetében nagyobb birtoktesteket vettek számba, és az egyes művelési ágak aránya is némileg eltérő volt.¹² Az 1835-ös nemesi jövedelembecslést elemezve tehát igazából nem önmagukban az adatok lényegesek, inkább csak tájékoztató jellegűek, és elsősorban a birtok- és jövedelemszerkezet hozzávetőleges arányainak érzékeltetésére alkalmasak.

Az összeírás a Deák család birtokai közül a Hertelendy Anna-féle örökségből származó nemesapáti, orbányosfai és tófeji részbirtokokat nem vette számba. Nem tüntették fel a Deák Antal által Csány Klárától 1824-ben Köveskúton vásárolt három jobbágyhely¹³ jövedelmét sem, csupán a legnagyobb, kehidai, koppányi, felsőkustányi és söjtöri birtoktesteket. E négy település határában Deákéknak 1203 és fél holdnyi nemesi földbirtoka volt.¹⁴ Rendelkeztek

---

¹⁰ MNL ZML Általános adóalap összeírás, 1828. Kapornaki járás, Kehida és Söjtör (az összeírások megjegyzés rovata); FÉNYES Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851. 2. köt. 193., 247.; Zala megye leírása a reformkorban. (Zalai Gyűjtemény 23.) (Közzéteszi Bencze Géza) Zalaegerszeg, 1986. 91., 95–96.

¹¹ MNL ZML Zala vármegye nemesi birtokainak és jövedelmeinek összeírása, 1835. Kapornaki járás No. 45. Kehida (itt írták össze a koppányi és a söjtöri javakat is), Szántói járás No. 18. Felsőkustány. Az összeírás megyei összesítőjét elemzi: SIMONFFY Emil: A zalai nemesség jövedelmei 1835-ben. = SZabó István emlékkönyv. (Szerk. Rácz István) Debrecen, 1998. (a továbbiakban: SIMONFFY 1998.) 406–420.

¹² Vö. MOLNÁR András: Deák Ferenc, mint „mezei gazda”. = Levéltári Szemle 1992. 1. sz. 36., 41.; MOLNÁR 1993. 60–61., 67–70.

¹³ A birtokvásárlásról: MNL ZML kgy. jkv. 1824:1757.

¹⁴ A földterület nagyságát ekkoriban 1200 négyszögöles, úgynevezett magyar holdban számolták.

még jelentős szőlőbirtokkal is, ennek nagyságát azonban nem holdban, hanem úgynevezett kapásban adták meg: a Deák családnak mintegy 130 kapás, azaz egy ember által 130 nap alatt megművelhető területű saját tulajdonú szőlője volt. Az allodiális, azaz majorsági földek közel 85 százaléka Kehida határában terült el, 12 százaléka Söjtörhöz tartozott, míg a maradék területen csekély mértékben Koppány és Felsőkustány osztozott. A saját szőlővel beültetett terület Söjtörön fele, Koppányban pedig kétharmada volt a kehidainak. A Deák család majorsági birtokainak körülbelül 58 százalékát az egyúttal legelőként is használt, mintegy 700 holdra becsült kehidai erdő tette ki. Szántóföldként az allodiális földek közel 29 százalékát hasznosították. A 344 holdnyi szántó mintegy kétharmada Kehida határában, a maradék pedig zömében Söjtörön feküdt. Koppányban alig, Felsőkustányban pedig egyáltalán nem volt szántóföldje a Deák családnak. A birtokok mintegy 12 százalékát rétként hasznosították. A 148 holdnyi rét négy település határában volt szétszórva: a legtöbb, körülbelül 100 hold Kehidán, 20–25 hold Söjtörön és Felsőkustányban, végül 3 hold Koppányban.¹⁵

A földesúri jövedelemforrások között vették számba a 18 kehidai, 8 söjtöri, 2 és fél felsőkustányi jobbágyhely, valamint a 12 kehidai és 16 koppányi zsellér úrbéres szolgáltatásait. A természetbeni terményjuttatások adataiból kiderül, hogy a Deák család jobbágyai és zsellérei főként rozst és búzát, azután árpát, zabot és hajdinát, valamint kukoricát termesztettek. Utóbbiakat csak Kehidán, árpát Söjtörön is, míg rozst és búzát mind a négy birtoktesten, persze eltérő mennyiségben. A gabonafélék között egyértelműen a rozst és a búza túlsúlya volt a jellemző: rozsból 111 keresztet, búzából majd feleannyit, 53 keresztet kellett beszolgáltatni. A Deák család természetben kapott még ezeken kívül 9 kereszt árpát, 4 kereszt zabot vagy hajdinát, valamint 20 mérő kukoricát. Ha összehasonlítjuk ezt a terményszerkezetet a megyei átlaggal, azt tapasztaljuk, a rozstermelés dominanciája Zala megye egészében még jellemzőbb volt, mint a Deák birtokokon, ahol viszont nagyobb arányban termett búza, mint a megye többi részén. Burgonyát a Deák család természetben nem kapott, holott a Kapor-naki járásban, ahol birtokainak zöme feküdt, máskülönben jellemző volt a burgonyatermesztés.¹⁶

---

¹⁵ MNL ZML Zala vármegye nemesi birtokainak és jövedelmeinek összeírása, 1835. Kapor-naki járás No. 45. Kehida, Szántói járás No. 18. Felsőkustány.

¹⁶ Vö. SIMONFFY 1998. 415.

Az 1835-ös összeírás alapján a Deák család összes nemesi és földesúri jövedelmét hat krajcár híján kereken 3600 ezüstforintra becsülték. (Ez a mintegy 9000 váltóforintra tehető összeg némileg meghaladta az ekkor érvényben lévő haszonbérleti szerződésben foglalt 8000 váltóforintos bérleti díjat.) Jövedelmük alapján előkelő helyet foglaltak el Zala megye középirtokos nemesi társadalmában, ahol a vezető vármegyei tisztségviselőket adó családok éves bevétele mintegy 1000 és 3000 ezüstforint között mozgott, többségében azonban 2000 forint alatt maradt. (Így volt ez például a Sellyey, a Csertán vagy a Csány család esetében is.)¹⁷

A Deák család összes jövedelmének több mint kétharmada (68,3 százaléka) Kehidáról, közel ötöde (18,2 százaléka) Söjtörről származott. A felsőkustányi birtokrész jövedelmének aránya nem érte el a 8, a koppányié pedig a 6 százalékot. A teljes jövedelem kétötöde (41 százaléka) a nemesi földekből, majorsági termelésből, háromötöde pedig földesúri jövedelmekből származott: 44 százaléka úrbéres szolgáltatásokból, 15 százaléka pedig az úgynevezett kisebb királyi haszonvételekből.

A tagosítatlan szántóföldeken, valamint elkülönítetlen erdőkön és legelőkön folytatott majorsági gazdálkodás jövedelme elmaradt az úrbéres jövedelmekétől, tehát a jobbágyok és zsellérek különféle szolgáltatásai többet jövedelmeztek, mint a saját nemesi birtok. Ez a jövedelemszerkezet hagyományos, kissé már elavult gazdálkodási rendszerre utal.¹⁸ Zala megye egészében ennél valamivel kedvezőbb volt az arány: a nemesi földek jövedelme meghaladta az 50 százalékot (a kapornaki járásban közel 53 százalékos volt), míg a földesúri jövedelmek a kisebb királyi haszonvételekkel együtt is alig érték el a 43 százalékos (a kapornaki járásban a 41 százalékos). Megyei átlagban a jövedelmek több mint hat százaléka egyéb forrásokból származott, a Deák család azonban nem rendelkezett ilyenekkel. (A vármegyei tisztségek után kapott tiszteletdíjak az

---

¹⁷ Összehasonlító adatok: MOLNÁR András: Csány László a zalai reformellenzék élén. = Kossuth kormánybiztosa Csány László 1790–1848. (Zalai Gyűjtemény 30.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1990. 11.; VAJDA Lászlóné: Csertán Sándor, Zala megye kormánybiztosa (1809–1864). = Zalai történeti tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény 35.) (Szerk. Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1994. 216.; MOLNÁR András: „A zalai ágyúzás”. Zala megye önkéntes adózói (1845–1848). = Századok 1996. 5. sz. 1229.; MOLNÁR András: Zala megye politikai viszonyai a reformkor hajnalán – Sellyei Elek főszolgabíró feljegyzései. = Levéltári Szemle 2001. 4. sz. 30.

¹⁸ MNL ZML Zala vármegye nemesi birtokainak és jövedelmeinek összeírása, 1835. Kapornaki járás No. 45. Kehida, Szántói járás No. 18. Felsőkustány.

országgyűlési költségek kivetésénél „adómentesek” voltak, ezért ezeket nem írták össze.)¹⁹

A Deák család tulajdonában lévő nemesi földek becsült majorsági jövedelme (1468 forint 30 krajcár) 36,2 százalékban szántóföldi termelésből, 30,5 százalékban rétekből, mintegy 23 százalékban a legelőként is használt erdőkből, közel 9 százaléka pedig szőlőművelésből származott. A földesúri jövedelmekhez tartozó, 1579 forint 24 krajcár összegű úrbéres jövedelem összetevői az alábbiak voltak: közel 43 százaléka a jobbágyok szolgáltatása, 38 százaléka szőlődézsma, 12 százalék terménybeszolgáltatás, végül körülbelül 7 százalék a zselérek munkája. Az összesen 552 forintnyi jövedelem a kisebb királyi haszonvételek vagy regálék közé számított: a vízimalmokból 64 százaléknyi, a szeszes italok főzéséből és forgalmazásából nyert 20 százaléknyi, végül a házak vagy boltok haszonbérletéből eredő 15 százaléknyi összeg folyt be. A szőlőművelésből, illetve bortermelésből és forgalmazásból képződő jövedelem együttes aránya Zala megye egészében 21,2 százalék, a Kapornaki járásban pedig 23,7 százalék volt. A Deák család ilyen jövedelmeinek aránya csaknem pontosan megegyezett az utóbbival: számukra évente mintegy 843 ezüstforintot jövedelmezett a szőlő és a bor; legnagyobb részben a hegyvamos szőlők után járó természetbeli terményszolgáltatásból.²⁰

TAGOSÍTÁS ÉS LEGELŐELKÜLÖNÖZÉS A DEÁK CSALÁD BIRTOKAIN

A korszerűbb, allodiális (nagyüzemi) gazdálkodás egyik legfontosabb előfeltétele a majorsági és jobbágyföldek elkülönítése és tagosítása lehetett volna, ezt azonban sem Kehidán, sem Söjtörön nem sikerült elvégezni Deák Antal életében, holott az előkészületek már az 1830-as évek második felében mindkét településen megkezdődtek. Kehidán 1838-ban merültek fel vitás kérdések a falu jobbágyai és földesuraik, a Deák család tagjai között. A kehidai jobbágyok május 5-én kelt levelükben legelőik elkülönözéséhez kérték Zala vármegye közgyűlésének segítségét, mivel, mint állították, „rendbe szedésünk alkalma után, a legelésre alkalmazott jobbágyi legelőt tekintetes földesuraságunk később szántóföldnek fordította, s így attól végképpen elestünk. A széna takarmányból

---

¹⁹ SIMONFFY 1998. 410.

²⁰ MNL ZML Zala vármegye nemesi birtokainak és jövedelmeinek összeírása, 1835. Kapornaki járás No. 45. Kehida, Szántói járás No. 18. Felsőkustány. Vö. SIMONFFY 1998. 417–420.

is nagyobb fogyatkozást szenvedtünk, mert réteink már természetek szerint is vizenyősek, mégis haszonvétele miatt ellenmondásunk nem lehetne, de azokat a víz árja gyakorta elborítja, és annak maradéka a füvet kiöli, mely esetben a téli takarmányt többeknek helységünkben készpénzen kell beszerezni.”

A vármegye 1838. július 30-i közgyűlése a kehidai jobbágyok legelőjének elkülönítésére kirendelt egy küldöttséget,²¹ mely feladatul kapta Deák Antal ugyanekkor benyújtott beadványának kivizsgálását is. Ő azt panaszolta, hogy a kehidai jobbágyok törvénytelenül elfoglalták a földesúri erdő és berek egy részét, ezért kérte, helyezték vissza jogaiba, valamint rendezzék a jobbágyok tűzifa-járandóságát (faizását) is.²² Deák Antal 1839 januárjában újabb sérelmének orvoslását kezdeményezte: „Emberemlékezetét meghaladó idő óta kehidai szőlőhegyben száraz faggyal a birkák minden ellenállás és akadály nélkül legeltetni szoktak; történt azonban, hogy most legközelebb elmúlt december hónapban a legkeményebb száraz fagynak beállásával ugyanott legeltetett birkáimat kehidai helységbeli jobbágyok [...] maguk önkényes indulatjukból erőszakkal a szőlőhegyből kiverték.” A vármegye január 14-i közgyűlése az előző évben, a legelőelkülönítésre kirendelt küldöttségre bízta ennek az ügynek a megoldását is.²³

„Helységünkben a szorgalomnak gyorsabb terjedését s emelkedését semmi hathatósabban nem eszközölné, mint azon óhajtott cél, a szarvas- és vonós marhák szaporítása, mert a szegény falusi polgárnak a maga életén kívül első kincse a marha ezen a világon” — érveltek a kehidai jobbágyok a legelőelkülönítés végrehajtását sürgető újabb kérvényükben, melyet 1839. május 11-én terjesztettek a Deák család úriszéke elé.²⁴ A vármegye küldöttsége három nap múlva, május 14-én jelent meg Kehidán. Deák Antal ekkor kijelentette jobbágyai és a küldöttség előtt, hogy törvényesnek tekinti a legelőelkülönítési kérelmet, „s ezért figyelmeztve a határbeli legelő csekélységére, [a] jobbágyainak kimetszett úrbéri legelőt a felső erdőből elkülönözve kiadni kész”. A jobbágyoknak azonban ennél sokkal nagyobb igényei voltak: szerették volna az eddig használt „ökörtilost” megtartani, ezen kívül mind az alsó, mind a felső erdei legelőből részesülni, ráadásul a vizenyősebb rétek helyett újakat kértek, és elsoványodott földjeiket is szerették volna elcserélni. A megyei küldöttség ezzel

---

²¹ MNL ZML kgy. jkv. 1838:1993., kgy. ir. 1840:1252.

²² MNL ZML kgy. jkv. 1838:2031., kgy. ir. 1840:1252.

²³ MNL ZML kgy. jkv. 1839:227., kgy. ir. 1840:1252.

²⁴ MNL ZML kgy. ir. 1840:1252.

szemben Deák Antal véleményével értett egyet, azzal tudniillik, hogy ha a jobbágyok kérését elfogadnák, „a földesuraság nem csak a határban lévő minden jobb legelőtől tökéletesen elesne, de még a jobbágyok legelője [is] több darabba elszórva lenne”. Miután a kehidai jobbágyok a földesúri ellenvetések dacára sem mondtak le követeléseikről, Deák Antal kijelentette: „ő tüstént az egész határbeli közlegelőt felméréttetni fogja, ennek véghezmente után pedig e kérdést a rendes úrbéri úton elintézteti”. Hasonló eredményre jutott a küldöttség a faizást illetően is, mert a jobbágyok nem elégedtek meg a Deák Antal által felkínált tüzelő mennyiségével, ahelyett a régi, megszokott mennyiség visszaállítását, sőt, annak bővítését kérték. Egyezség egyedül a birkák legeltetésének ügyében született. Miután a kehidai jobbágyok elismerték, miszerint az uraság birkái máskor „száraz fagy” esetén is háborítatlanul legelhetnek a szőlőhegyben, ígéretet tettek arra, hogy a jövőben nem fogják korlátozni Deák Antal állatainak legeltetését.²⁵ A fenti nézetkülönbségek miatt a kizárólag Deák birtoknak tekinthető Kehidán a jobbágyfelszabadítás előtt nem történt meg az elkülönözés, sőt, a tagosításra is csak 1856-ban (már a birtok eladása után) került sor.²⁶

Ami a sőjtöri jobbágyokat illeti, ők 1837 nyarán folyamodtak Zala vármegyéhez a kérésükkel, hogy „jobbágyi állományoknak a földesuraikétól leendő elkülönözésére egy választmány rendeltessék”, mire az augusztus 14-i közgyűlésen kijelöltek egy bizottságot a tagosítás végrehajtására.²⁷ Nem rajtuk múlt, hogy erre csak három évvel később, 1840 őszén került sor. A tagosításra a sőjtöri úriszék előtt 1840. augusztus 6-án kezdődött, és november 17-én befejeződött úrbéri szabályozó perben került sor. Az úriszék ítéletét a vármegye polgári törvényszéke még ugyanabban a hónapban megvizsgálta, és miután úgy találta, hogy „az új rendezés után a jobbágyság által nyerendő birtokok éppen azon fordulatokban, melyekben ők maguk kívánták azokat, adatnak ki”, az úriszék döntését kisebb módosítással jóváhagyták és a Helytartótanács elé

---

²⁵ MNL ZML kgy. jkv. 1840:1252., kgy. ir. 1840:1252.

²⁶ MNL ZML Zalaegerszegi cs. kir. úrbéri törvényszék. Úrbéri tagosítási perek, Kehida. Gróf Széchenyi Istvánné (mint férje javainak gondnoka) és a kehidai volt jobbágyság 1856. december 31-én kötötték meg az úrbéri tagosítási egyezséget. Egy 1852. november 1-én kelt levelében Deák Ferenc a kehidai erdőt „elkülönzött”-ként említi (FETRENCZI 1904. 1. köt. 21.; EÖTVÖS Károly: Deák Ferencz és családja. Bp., 1905. 1. köt. 149.), de az elkülönözés időpontjáról és módjáról nem találtunk adatokat.

²⁷ MNL ZML kgy. jkv. 1837:1986.

terjesztették.²⁸ A Helytartótanács véleményezése és az irtásföldekkel, valamint a faizással kapcsolatos kiegészítő javaslatai alapján a vármegye 1842. április 11-i közgyűlése utasította a kapornaki járás főszolgabíróját, hogy intézkedjék a „söjtöri helység úrbérrendező perében hozott bírói ítéletek” végrehajtására, illetve „a jobbágyság úrbéri birtoka öszvesítése s új kimetszése, valamint a legelő elkülönözése s az irtásbérek kifizetésére nézve”.²⁹

Deák Antal az elkülönözés végrehajtásával (Chepely József táblabíró, Zala vármegyei mérnök munkájával, illetve a söjtöri birtokszomszéd, Sümeghy József özvegyének igényeivel) kapcsolatban írta sógorának, Oszterhueber Józsefnek 1842. május 28-án az alábbiakat: „bírd reá Chepelyt, csinálja ki a mi rátánk [hányadunk] mennyiségét papíron, hány hold eke alá eső szántó föld, hány hold rét az, hány hold az egyik, úgy a másik erdő, mely nekünk jutand? Megmond nekie azt is, hogy a mi rátánkon keresztül Sümeghynének semmiféle utat se mérjen ki, mert én egyáltalában nem engedem azt; fogok én jó szomszédság tekintetéből szénájának Csurgóba vitelére utat adni, de ott, hol nekem tetszik, nem ahol őnekie. Ha pedig marhákat akar hajtani Csurgóból rétéjére, azt hajtassa a posta- és országúton; már ugyan olyan servitusra [szolgalomra, használati jogra], hogy még marhái is oly hosszú ductuson [határreszen] rátánkon keresztül legeltessék gyepemet, egyáltalában reá nem állok, és emellett állhatatosan meg is maradok; ezt Chepely megmondhatja bátran Sümeghynének.”³⁰

Deák Antal már nem érte meg, hogy söjtöri jobbágyságai néhány héttel később, az 1842. június 20-án (Antal halála napján) kezdődött közgyűlésen a vármegye pártfogását kérték, miszerint rendeljenek ki „a tagosztály és elkülönözés érdekében történt sérelmek orvoslása eszközésére egy választmányt”.³¹ Az ekkor kiküldött megyei bizottság felügyeletével Deák Antal temetését követően, 1842–1843 folyamán hajtották végre a söjtöri úriszék 1840 novemberében hozott, és a Helytartótanács által 1842 februárjában korrigált ítéletét, a tagosí-

---

²⁸ MNL ZML Zala vármegye polgári törvényszékének jegyzőkönyvei. Az 1840. szentmártoni törvényszék jegyzőkönyve. No. 6. (1840. november 23.)

²⁹ MNL ZML kgy. jkv. 1842:1079., kgy. ir. 1842:1079. (A Helytartótanács 1842. február 15-én, 5614. sz. alatt kiadott határozata.)

³⁰ Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjtemény. Deák Antal levelei: [bizalmas országgyűlési tudósítások Pozsonyból 1825–1832-ig sógorához (Tarányi-Oszterhueber Józsefhez) és testvéréhez Deák Ferenchez] / Deák Antal. – Pozsony: szerző, 1825–1833. – 4 doboz (138 levél); 41x26 cm. – /Magyar történeti forrásanyag; 4. fasciculus. Leltári száma: OGY: 918.747:1-4. (a továbbiakban: OGYK MPGY Deák Antal levelei.) Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1842. május 28. 1-2.

³¹ MNL ZML kgy. jkv. 1842:2057.

tásról készült, tulajdonosként immár Deák Ferencet feltüntető új birtokkönyvet pedig 1844. május 30-án hitelesítették.³²

DEÁK ANTAL GAZDÁLKODÁSÁNAK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A Deák birtokok igazgatása nem különült el a családtagoktól. Mivel mindössze egy gazdatisztet, egy kasznárt alkalmaztak (és ő is jobbra a már betakarított termények tárolásával és eladásával foglalkozott), a gazdaság közvetlen irányítása, a termelés felügyelete legalább egy családtag folyamatos, személyes jelenlétét igényelte. Különösen igaz volt ez a betakarítási munkákra nézve, ezért a Deák fivérek igyekeztek is mind az aratásnál, mind a szénagyűjtésnél, mind a szüreten jelen lenni.³³ Noha – mint a későbbiekben látni fogjuk – vezettek valamiféle adatos könyvelést vagy számadást (így például Deák Ferenc 1827 nyarán egy „gazdaságbéli protocollum”-ot), a birtokigazgatást többnyire mégis szóban kellett végezniük, ami állandó elfoglaltságot jelentett, és mindkettejüktől jelentős időt követelt.³⁴

1811 februárjától 1842 júniusáig legidősebb testvérként Deák Antal volt a családfő, és hivatali elfoglaltságai (elsősorban országgyűlési követsége) miatti hosszabb távollétei, valamint balatonfüredi pihenései, illetve gyógykezelései rövidebb időszakainak kivételével a gazdaság vezetője is. (Távollétében – amint azt később részletezni fogjuk – az öccse látta el e feladatokat.)

Kehidai jobbágysai 1816-ban, próbára téve az akkor 27 éves földesurukat, az alábbi kéréssel folyamodtak a vármegye közgyűléséhez: „mivel rétjeik az árvi-zek miatt elrontanak, és legeltetőjük igen csekély vagyon, azoknak megtekintésére kiküldöttség rendeltessen, mivel pedig a mostani urbáriumuk szerint való robotolás nékiek igen terhesen esik, az új urbáriumnak kiadását kérik”.

---

³² MNL ZML Zalaegerszegi cs. kir. úrbéri törvényszék. Úrbéri földkönyvek. „Söjtöri birtokkönyv az 1842/43. esztendei birtoktagosítás szerint.”

³³ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár (a továbbiakban: OSZK Kt. Levelestár). Deák Ferenc levele Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1843. október 29.; Vörösmarty Mihály levelezése I. (Vörösmarty Mihály Összes Művei 17. köt.) (Sajtó alá rend. Brisits Frigyes) Bp., 1965. (a továbbiakban: VMÖM 17. köt.) 142. (Deák Ferenc levele Vörösmarty Mihályhoz, Kehidán, 1826. július 6., vö. DEÁK Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek I. 1825–1849. /Sajtó alá rend. Molnár András/ Bp., 2001. 1. köt. /a továbbiakban: DEÁK 2001. 1. köt./ 16.); Deák Ferenc emlékezete. Levelek 1822–1875. (Szerk. Váczy János) Bp., 1890. /a továbbiakban: VÁCZY 1890./ 70–71. (Deák Ferenc levele Kossuth Lajoshoz, Kehida, 1840. június 27.); EGRY Irén: Deák Ferenc. Budapest, 1941. 65.

³⁴ VMÖM 17. köt. 142., vö. DEÁK 2001. 1. köt. 16.

Deák Antal kehidai jobbágyainak ügye a földesúri família úriszéke elé került, a további fejleményeknek azonban nem találtuk nyomát; valószínűleg azért, mert minden maradt a régiben, nem kaptak új urbáriumot.³⁵

A családot közléről ismerő rokon, Nedeczky István később így jellemezte Deák Antalt: „kitűnő gazda volt, szigorú rendet tartott. A két nővérnek férjhez menetelők után a birtok jövedelméhez mért arányos részt vagy kikötött haszonbért [...] pontosan fizette, s a jószágon öröklött terheket majd mind egy szálíg tisztázta”.³⁶ Nedeczky utóbbi állítását alátámasztja Zala vármegye gyámi választmányának 1819 szeptemberében kelt jegyzőkönyve is, mely szerint a Deák árváknak „semmi kapitálisai”, azaz tőkepénzei nincsenek ugyan, ám „az adósságuknak már nagyobb része interestekkel [kamatokkal] együtt kifizettetett”.³⁷ A Deák család megbízhatóságára, hitelképességére jellemző, hogy idősebb Deák Ferenc halála után mindössze egyetlen alkalommal, 1808. május 5-én tábláztak be ellenük adósságot, még hozzá 2000 forint értékben. A későbbiek során, ha hitelt vettek fel, a hitelező nem tartotta fontosnak a betáblázást, nyilván azért, mert a Deák család „jó adós” volt, pontosan fizette a kamatokat, és maradéktalanul törlesztette az adósságot. (Így például Deák Antal már 1814-ben visszafizette a vármegye nemesi pénztárából még apja által kölcsönvett 8000 forintot.)³⁸

Deák Antal gazdálkodásának részleteibe leginkább a sógorához (elsősorban országgyűlési követségei idején) írt levelei engednek bepillantást, fényt vetve arra is, miként gazdálkodott a fiatal — 1825-ben még csupán 22 esztendő — Deák Ferenc a bátyja távollétében. Antal alábbiakban ismertető levelei megerősítik korábbi feltételezésünket, mely szerint a Deák família egyik legfontosabb bevételi forrása a gyapjú eladása lehetett, emellett pedig főként bort és gabonát vihettek még a piacra, illetve értékesíthettek a terménykereskedőknek.³⁹

---

³⁵ MNL ZML kgy. jkv. 1816:1036.

³⁶ NEDECZKY István: Deák. A képviselői alkotmány megalapítása. Bp., 1876. 5., vö. FERENCZI 1904. 1. köt. 21.

³⁷ MNL ZML Zala vármegye gyámi választmányának jegyzőkönyvei. 1819. szeptember 27. 18. sz.

³⁸ MNL ZML Zala vármegye be- és kitáblázási jegyzőkönyvei (Series in- et extabulationum). No. 2-3. 1804-1836.; MNL ZML kgy. jkv. 1814. szeptember 7. 8. sz.

³⁹ MOLNÁR 2003. 118-119.

DEÁK ANTAL JUHTENYÉSZTÉSE ÉS GYAPJÚKERESKEDÉSE

A fennmaradt leltárakból, illetve adóösszeírásokból kitűnik, hogy a Deák-birtokokon több száz állatból (az 1850-es évek elején már több mint 900 jószágból) álló juhnyáját tartottak.⁴⁰ Deák Antal 1825 októberének elején azt tapasztalta Pozsonyban, hogy emelkedik a gyapjú ára, ezért arra figyelmeztette sógorát, hogy ezúttal ne siessék el a gyapjú eladását (úgy, mint az előző évben), hozzátéve: „vajon a birkák egészségesek-e, nem kell a gyapjas zsákok helyett fenyőrud” (azaz nem kell-e nyírás helyett levágni és nyársra húzni őket).⁴¹ A hónap közepén szintén arra számítottak Pozsonyban, hogy abban az évben „a birka és a bor a legjobb két articulus”, azaz árucikk lesz. Miután sógora arról tájékoztathatta Deák Antalt, hogy a söjtöri uradalmi juhászok földesuruk távollétében elhanyagolják teendőiket, Antal a következőre kérte Oszterhueber Józsefet: „olykor a birkákat is tekintsd meg, mert nem érezvén vigyázatot a birkások, kivált, ha Kara Tamás érdemeiért láncsal talál megjutalmaztatni [azaz börtönbe kerülhet], amint írod, elrontják birkáimat”.⁴²

Kara Tamás uradalmi juhász a Széchenyi grófok Sopron megyei birtokközpontjában, Nagycenken született 1798-ban. Onnan költözött át – uradalmi alkalmazottként – első feleségével, Homor Katalinnal 1820 körül Zala megyébe, az ekkor már Széchenyi István gróf tulajdonában lévő szentgyörgyvári uradalomhoz tartozó Mánd-pusztára. Neje halálát követően, 1825 előtt vállalhatott munkát uradalmi juhászként a Deák családnál, Söjtörön. Második felesége, Magasházi Anna már itt szült neki gyermeket 1826-ban. Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveiben és a megye büntető törvényszékének perirataiban nincs nyoma annak, hogy 1825 körül súlyosabb vétket vagy bűnt követett volna el – amire Deák Antal levele utal –, valami mégis nyomhatta a lelkét, mert 1827 nyarán már Becsehelyen találjuk, ahol uradalmi juhász lett, valószínűleg Csuzy Pál cs. kir. kamarás birtokán. 1833-tól ismét Söjtörön volt juhász, az ahhoz tartozó Csurgó-pusztán lakott családjával, s hat évvel később, 1839-ben ott is halt meg.⁴³

---

⁴⁰ Ugyanott 118–119., 132.

⁴¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 9. 8.

⁴² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 17. 3.

⁴³ Kara (Karai, Kora, vagy Gara) Tamás pályafutása az anyakönyvi bejegyzések alapján rekonstruálható: Nagycenki római katolikus plébánia kereszteleési anyakönyvei, 1798.; Nagycenki római katolikus plébánia házassági anyakönyvei, 1818.; Szentgyörgyvári római katolikus plébánia kereszteleési anyakönyvei, 1821.; Söjtöri római katolikus plébánia kereszteleési anyakönyvei,

1825 novemberének elején aggodalommal töltötte el Deák Antalt, hogy Pozsonyban folyvást esett az eső.⁴⁴ Sokszor eszébe jutottak a birkái, s attól tartva, hogy nem romlanak-e meg, arra kérte sógorát, beszélje meg pusztaszentlászlói birtokos társával, Nagy József táblabíróval – aki egyébként Oszterhueber József anyai nagybátyja volt –, hogy milyen módon oltalmazhatják meg a birkákat a mételytől.⁴⁵ A következő hetekben, november közepéig kedvezőre fordult a pozsonyi időjárás. Deák Antal ekkor már abban reménykedett, hogy hasonló az idő Zalában is, szépen nőnek az őszi vetések, úgy, hogy „a birkák csak pát hétig is, ha fagyni fog, csikerészhetnek [böngészve csipegethetnek] rajtok”.⁴⁶ A november 18-ára Pozsonyban leesett hó ismét a söjtöri uradalmi juhászokat, Pálovics és Kara Tamás „urakat” jutatta eszébe Antalnak; vajon mit fognak azok csinálni, ha Söjtörön is esni fog a hó? „A pajtás kertek ugyan kiürülnek, ha a birka máris be talál szorulni, de ha nem szorul is, a legelő megkevesedik, s csak romlanak a birkák.”

Deák Antal ezekben a napokban (november második felében) írt az öccsének, hogy „a bárány gyapjút és az árpát adja el”, de ha a sógora kölcsönözni tud neki 1000 forintot az országgyűlési költségeire, akkor talán „ezen productumokat eladnunk nem kell most”.⁴⁷ Amikor 1825 decemberének elején Oszterhueber József levelében hír érkezett a söjtöri juhokról, Antal az alábbiakat válaszolta sógorának: „A birkák, elhiszem, a söjtöri hegyben három napig jól éltek, de eddig, tudom, megint a kopár mező vagy a bükkfaleveles erdő szolgál nekik mértékletes, vagy jobban koplaló életek mellett mértéktelen comotioul [testmozgásul]; vajha vetéseitek meggyarapodtak volna, hogy a mostani esővel felszedett mételyből kitisztulnának. Kara Tamást többször megfenyegesd, hogy a rétekről tereljen, mert ha elrontja birkáinkat, mind magával etetem meg a dőghúst.”⁴⁸

1826.; Letenyei római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvei, 1827. és 1829.; Söjtöri római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvei, 1833–1835., 1837.; Söjtöri római katolikus plébánia halotti anyakönyvei, 1839. (Az anyakönyvi adatok felkutatásáért *Kulcsár Bálint*nak tartozom köszönettel!)

⁴⁴ MOLNÁR András: Egy országgyűlési követ időjárás feljegyzései a reformkorból. Éghajlat-történeti adatok Deák Antal leveleiben 1825–1841. = Acta Papensia 2018. 3–4. sz. (a továbbiakban: MOLNÁR 2018.) 249.

⁴⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 1. 4.

⁴⁶ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 13. 3.

⁴⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, dátum nélkül. „Pro privata notitia”. [1825. november vége, december eleje.] 1.

⁴⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. december 3. 2.

1825 karácsonyán enyhe, esős időjárás volt Pozsonyban.⁴⁹ Deák Antalt aggodalommal töltötte el, hogy ha a tél ilyen lucskos marad, akkor birkái több takarmányt pazarolnak majd el, mint amennyit megesznek. Mivel a hiedelem szerint a fekete karácsonyra fehér húsvét következik, attól tartott, hogy a hidegebbnek ígérkező március gondot okozhat, mert kevesebb takarmány van, mint az előző évben.⁵⁰ 1826 januárjának első napjaiban még hasonló volt az időjárás, ezért Antal azon kesergett, hogy „nagyon rossz tél ez a birkáknak; se ott kinn, sem pedig benn nincs elegendő élés, mert az ilyen lágy tél csak pazaroltatja velek a szüleséget”.⁵¹ Január második felében végre hidegebbre fordult az idő, az előző évinél keményebb fagy köszöntött be.⁵² „...a birkáknak ez jó idő, csak be ne fagyjon a szájok” — írta ekkor a sógorának.⁵³

1826 májusának elején nem voltak kedvező kilátásai Deák Antalnak a közelgő gyapjúnyírásra nézve: „az idén nem igen kellemetesen fog hangzani az ollóknak csattogása, mert olcsó a birkaszőr”.⁵⁴ Aggodalma beigazolódott, mert a következő hónap derekán arról számolt be Oszterhueber Józsefnek, hogy „a birkák nem legjobban fizettek az idén is, ára sincs a gyapjúnak, és így szegénység minden gazdaságunk”. Öccsének ugyanakkor azt üzentte, hogy egyelőre mégse adja el a gyapjút, mert némi reményt lát arra nézve, miszerint emelkedhet annak ára, sógorától pedig az iránt érdeklődött, hogy „a mustra birkákat külön választottátok-e, és így hol őriztetitek, vagy csak a többi között járnak még”?⁵⁵

1826 decemberében túlnyomórészt ismét enyhe, esős volt Pozsony időjárása.⁵⁶ Deák Antalt ekkor megint a birkáinak állapota aggasztotta, melyről nem a legkedvezőbb híreket kapta, s attól tartott, hogy azok mételyesek. „...kértem az öcsémet — fordult a sógorához —, hogy tegyen benne próbát, s Tégedet is tanácsul híván, nézessen meg egynéhányat, kivált a nőstény seregéből, s ha látni fogja, hogy azokhoz reménység nincs, inkább, ha lehet, adjon el belőlök számosabban, mintsem hogy a szüleséget is elpazarolván, a rúdra kerüljenek; nagy csapás lenne ez reánk nézve, és csak a rossz pásztoroknak tulajdonít-

---

⁴⁹ MOLNÁR 2018. 249.

⁵⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. december 25. 5.

⁵¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. január 2. 7.

⁵² MOLNÁR 2018. 249–250.

⁵³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. január 23. 3.

⁵⁴ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. május 8. 11.

⁵⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. június 12. 5.

⁵⁶ MOLNÁR 2018. 252.

hatnám a kárvallást, de ha már megvan, kérlek Sógor, tegyetek, amit lehet s amit leghasznosabbnak ítélték.”⁵⁷

Amikor 1826. december 6-ára virradóan Pozsonyban beköszöntött a fagy, Deák Antal reménykedett, hogy ez történt Zalában is, és így „talán az urbonaki bükkönyös vetést az ürük [herélt kosok] jóízűen meglegelhetnék, ha az a legelésre [...] alkalmas”.⁵⁸ Abban az évben karácsonykor is fagyos volt a pozsonyi időjárás. „...vajha Nálátok is ilyen idő volna — írta ekkor Antal a sógorának —, hogy az eddig aklaitokban sanyargatott birka a vetésekre járhatna, de amint Ferkó öcsém tudósított, a kehidai mező nem oly gazdag, hogy a vetések megdülését a birkákkal leendő etetéssel gátolni kelljen”.⁵⁹

Deák Antal 1826 decemberében kérte az öccsét, hogy „vagy gabonát, vagy bort adjon el, hogy februarius elején vagy 400 forintokat küldhessen”, hozzátevé, hogy „a gyapjút áruba ne bocsássa”. Mivel azonban Oszterhueber József leveléből az derült ki, hogy Deák Ferenc bátyja szükségleteinek pótlására éppen „a báránygyapjút találta legártatlanabb fundusnak” (mint amelyen „se sokat nyerni, se sokat veszteni nem lehet”), Antal 1827 januárjának elején a sógorát kérte meg rá, tudósítsa öccsét, hogy jól megfontolva a körülményeket, ő is beleegyezik, hogy inkább „a báránygyapjút adja el, mintsem más productumot”.⁶⁰

Deák Antal 1827 januárjának elején úgy értesült, hogy Zalában nagy hó van, így nem legelhetnek az urbonaki bükkönyös vetésen a birkák, pedig jobban szerette volna, ha az állatok „gyomlálnák ki azt”, mintsem hiába fagyjon ki; „azonban mégis inkább fagyjon ki, mint épen maradván, aratáskor sarló helyett kasza kelljen neki”.⁶¹ Január közepére aztán valóra vált Antal kívánsága, rámehtek a birkák az urbonaki vetésre, Oszterhueber József pedig azzal örvendeztethette meg sógorát, hogy „az urbonaki ürüsereg jó egészségben leli magát, s annak további fenntartására az ott lévő szüleség martius közepéig el-tart”. A birka csak egye a vetést — válaszolta erre Antal —, „legalább Ferkó öcsém is szerezhet talán nádot és irtathat berket az idén”.⁶²

Deák Antal 1827. február 1-jei levelében ismét a birkák állapota és takarmánya felől érdeklődött Oszterhueber Józseftől. Tartsák jól az állatokat — kérte a sógorát, mert Pozsonyban már a gyapjú árának emelkedéséről suttognak. „Én

---

⁵⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. december 4. 4.

⁵⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. december 6. 7-8.

⁵⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. december 25. 7.

⁶⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. január 7. 6.

⁶¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. január 7. 8.

⁶² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. január 22. 3.

majd csak a nyírésre és a nyírett szőr árának felcsippentésére és szerencsésen leendő elpazarlására megyek haza — tette hozzá —; ha kevés lesz a gyapjú, rossz gazdaságotok, ha üres lesz a pajta, szüleség vesztegetésteket fogom szólni”.⁶³ Február közepén egészségesek voltak a Deák família sőjtöri birkái, a kehidai pajtákban raktározott takarmány azonban már eléggé fogyott. Pozsonyban kedvező hírek szárnyaltak a gyapjú ára felől, a kereskedők kezdték keresni a gyapjút, s a korábbi áránál jóval többet ígértek. „Nem fog tehát talán ártani annak eladását nem siettetni — tanácsolta ekkor Deák Antal a sógorának —, ha csak ismét majd alább nem száll, amint némelykor, mint tavaly is, megtörtént”.⁶⁴

1830 novemberének második felében — Deák Antal újabb országgyűlési követsége idején — Pozsonyban kellemes, tiszta, szép őszi idő volt,⁶⁵ ami kedvezett a fű és a vetés növekedésének. „...vajha nálatok se volna különben — írta ekkor Antal a sógorának —, legalább lenne a birkáknak száraz faggyal tápláló eledelek, s a pajták is kémélve maradnának; pedig a gyapjúnak igen jó ára van most is, s reménylik, a tavaszig még jobb lesz.”⁶⁶

1833 januárjának első napjaiban egy bécsi zsidó kereskedő kereste fel a követként ismét a pozsonyi diétán tartózkodó Deák Antalt, hogy alkudozzon vele gyapjújának megvásárlásáról, azt állítva, miszerint ismeri az árut, mert előző évben Gottlieb Mayer (nagykanizsai zsidó nagykereskedő) vitte azt Bécsbe. Antal nem mert alkuba bocsátkozni a kereskedővel, mivel a gyapjú ára nagyon emelkedett, úgy, hogy értesülése szerint Pozsonyban sokan eladták már 100 forinton felül, ezért abban állapodtak meg, hogy ha a kalmár később ismét Pozsonyba jön, megint keresse majd meg. Deák Antal ezek után arra kérte sógorát, beszéljen az öccsével (tudniillik Ferencsel), hogy „tudakozódjék a gyapjú ára felől otthon, s írja meg, mi a legfőbb ár, melyet ígérnek néki, hogy tudhasam magamat alkalmaztatni, mert ha talán én itt jobban eladhatom azt, nagy nyereséget fogunk tenni, bár az idén kevesebb lesz is a gyapjú a bárányok elveszte miatt, mint eddig”.⁶⁷ Két héttel később száraz, fagyos időjárás volt Pozsonyban.⁶⁸ „...jó idő ez a birkáknak, kivált, ahol nem döglenek; tudom, megesszik a szüleséget tisztán, de csak tartsátok jól, mert a gyapjúnak becses árával

---

⁶³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. február 1. 5.

⁶⁴ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. február 15. 2-3.

⁶⁵ MOLNÁR 2018. 255.

⁶⁶ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. november 22. 8.

⁶⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. január 6. 6.

⁶⁸ MOLNÁR 2018. 256-257.

egyre biztatnak bennünket a kereskedők” — írta ekkor Deák Antal a sógorának,⁶⁹ január 20-án pedig arról tájékoztatta, hogy ismét egy bécsi zsidó kereskedő járt nála, hogy megvegye a gyapjút, de mivel csak 75 forintot ígért érte, szóba sem állt vele. Antal arra kérte sógorát, vigyázzanak az otthoni gyapjú-eladással, mert „a közhír csakugyan hordozza a gyapjú árának napról napra való emelkedését”.⁷⁰

Deák Antal 1833 februárjának vége felé levelet kapott az öccsétől, melyben Ferenc azt írta, hogy „a birkák nem rosszak, de a bárányok, vagyis toklók nem javulnak, s amint a pajta statusát tudtomra adja, nem fél a télnek, bár valamivel hosszabb időre lehető terjedésétől”.⁷¹ Két héttel később már 80 forintot ígértek a kereskedők Antalnak a gyapjúért, de ő ezúttal sem egyezett meg velük, bár abban nem volt biztos, hogy ezt később nem bánja-e meg.⁷² Még április derekán is hezitált gyapjújának eladásával kapcsolatban, amiről így tudósította sógorát: „...gyapjú vevő már számosan jelent meg nálam, de ki legtöbbet ígért, csak 85 forintot ígért mázsájáért, pedig úgy hallottam, Győrött több Zala vármegyei urak, kiknek pedig, úgy tudom, az én gyapjumnál alább való és kevesebb gyapjújok vagyon, szinte 85 forinton adták el, s ennél fogva én többet várván, ezen az áron nem adtam oda; nem tudom, ha nem fogom-e bálni?”⁷³

1834 januárjának első napjaiban olyan meleg tavaszi idő volt Kehida környékén, hogy a fák virágba borultak és rügyezni kezdtek.⁷⁴ Deák Antal ekkor tett utoljára említést sógorának írt levelében a juhairól: „Birkáim régolta akolba szorulva ennének, ha volna mit, de kevés szénám lévén, s az időnek hallatlan mostani járása rossz tavaszt jövendölvén, szorítom a téli tartást, amint lehet, s pedig így is meg fogok, úgy látom, szűkülni.”⁷⁵

---

⁶⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. január 13. 10.

⁷⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. január 20. 10.

⁷¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. február 24. 12.

⁷² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. március 10. 10.

⁷³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. április 14. 4.

⁷⁴ MOLNÁR 2018. 259–260.

⁷⁵ OSZK Kt. Levelestár. Deák Antal levele Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1834. január 2. (Géptelt másolata: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára /a továbbiakban: MNL OL/ R 22. Deák Ferencsel kapcsolatos iratok. 2. cs. 8. tétel. Deák Ferenc leveleinek másolatai között.)

SZŐLŐTERMELÉS ÉS BORKULTÚRA DEÁK ANTAL BIRTOKAIN

A Deák família majorsági szőlőbirtokai az 1830-as évek derekán évente mintegy 65 akó bort adtak, amiből 15 akónyi termett Söjtörön. A söjtöri úgynevezett „kiskastély” (a családi kúria melletti földszintes, tornácos épület) pincéjében idősebb Deák Ferenc halálakor, 1808 januárjában 12 saját és öt kölcsönkapott hordóban tárolták a söprűs újbort (további hordókban pedig a szilvapálinkát és az almaecetet).⁷⁶

Deák Antal, aki a Kehidán termett szőlőkből rendszeresen készített hordóban érlelt és tartott ürmösbort, azaz fűszerezett, édes, kesernyés ízű, intenzív illatú aperitif italt,⁷⁷ 1825 októberének közepén azt tapasztalta Pozsonyban, hogy abban az évben „a birka és a bor a legjobb két articulus”, azaz árucikk. Egy sümegi borkereskedőtől hallotta, hogy Zalában a bor ára akónként 8–10 forint, sőt, Sümegen 12 forintot is fizetnek érte, ezért arra kérte sógorát, hogy – mivel közelebb van Söjtörhöz, mint az öccse – gyakrabban tekintse meg a söjtöri pincéjét, kóstolja meg a borait, hogyha netalán valamelyiknek baja lenne, lefejtéssel vagy mással idejében orvosolni lehessen.⁷⁸ Oszterhueber József a hónap végén arról tájékoztathatta Deák Antalt, hogy a vártnál kevesebb bora lett, mire Antal az alábbiakat válaszolta sógorának: „Hogy kevés a bor, tudom, Te sem vered falba a fejedet, mert a fősvény ember egy sovány terméknek jobban örül, mint tíz bő termékenységnek; nekem szép sommát írtál reménység fejében, amit boraimból kaphatni vélsz; az Isten szólna ki, Sógor, belőled, de én nem látok annyit belőle.”⁷⁹

Deák Antal 1825 novemberének derekán megint arra kérte Oszterhueber Józsefet, gyakran vegye szemügyre a söjtöri pincéjét, hozzátéve: „nem bánom, ha fáradságod jutalmában mindannyiszor megrészegülsz is pincémben, ahányszor azt megnézed”.⁸⁰ Néhány nappal később az előző évi söjtöri óborainak eladásához kért tanácsot sógorától, azt kérdezve, hogy azokat el lehet-e adni akónként 10 forintért: „én azt gondolom, ha valaki azon az áron megveszi őket,

---

⁷⁶ MNL ZML Zala vármegye nemesi birtokainak és jövedelmeinek összeírása, 1835. Kapor-naki járás No. 45. Kehida; MNL ZML Tisztviselők után maradt iratok. Farkas János szolgabíró hivatali iratai. No. 43. Deák Ferenc árváinak söjtöri conscriptiója.

⁷⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 9. 7.

⁷⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 17. 3.

⁷⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 1. 3.

⁸⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 13. 3.

talán csak odaadom”.⁸¹ Két hét múlva ismét a lelkére kötötte sógorának, hogy továbbra is jól vigyázzon a söjtöri borokra, s pótolja azt, amit az öccse távollabbról nem tehet meg. „Ha a megpenészesedett borokat hosszabb orvoslás után is helyre nem hozattathatod, jó lesz eladni inkább, mintsem egészen megromoljanak; de más, jó borral össze ne keverd, nehogy a jót is elrontsa” – tanácsolta neki Antal. Ha a sógora találna olyan embert, aki az előző évi söjtöri borokat akónként 10 forintért megvenné, alkudjon meg vele és adja neki oda, az árát pedig vegye fel. „Az öcsém messzebb lakik oda, és így távolléte miatt talán a borkereskedőt is el kellene szalasztani; az idei bort azonban ne keverd az eladásba, mivel tudod magad is, hogy az más cathegoriába van.”⁸²

Oszterhueber József 1826 májusának elején számolt be róla, hogy Zalában a fagy „a szőlőket megrontotta, s emiatt a bornak felmegy az ára”. Deák Antal a fagy által okozott károkat sajnálta, azt azonban nem bánta, hogy felmegy a bor ára, bár úgy vélte, hogy „10 forinton aligha elmennek azok [tudniillik a borok], mert mikor pénz nincs az országban, a kivitel pedig meg van szorítva, lehetetlen, hogy akármiféle partéka is a nagy árt kiállhassa.”⁸³ A következő hónapban hűvös, esős időjárás volt, akadályozta a szőlő fejlődését.⁸⁴ Antal ekkor úgy gondolta, hogy „bor, ha lesz is, igen jóízű nem lehet”, ezért az előző évi bor eladását nem kell elkapkodni.⁸⁵

A Kehidán termesztett csemege- és borszőlők fajtáiról Deák Antal alig tett említést leveleiben: 1829 áprilisában „fekete kecskecsöcsű szőlővesszőket” küldött Kehidáról barátjának, Spissich Sándor táblabírónak Kisgörbőre, viszonzásul a tőle kapott szilvafáért és oltó ágakért.⁸⁶ 1830 októberének elején pedig a pozsonyi piacon kapható szőlőről írta sógorának, hogy „az idevaló szőlő nem kehidai rag vagy bajor, hanem csak pusztaszentlászlói kadarka, és így ízetlen enni”.⁸⁷ A „rag-” vagy „rakszőlő” sokmagvú, vékonyhájú, fehéres, pontozott bogyójú, későn érő, bőlevű, nagy termőképességű szőlőfajta volt, azonban üres, jellegtelen bort adott,⁸⁸ míg a bajor vagy fehér gohér a Balaton-felvidéken elterjedt, laza fürtű, vékonyhájú, leves húsú, korán érő fehér borszőlő volt, amit

---

⁸¹ OSZK Kt. Levelestár. Deák Antal levele Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 18.

⁸² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. december 3. 1-2.

⁸³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. május 8. 10-11.

⁸⁴ MOLNÁR 2018. 251.

⁸⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. június 12. 5.

⁸⁶ MNL ZML Deák család iratai. 1. doboz. 10. pallium. Deák Antal levelei. Spissich Sándornak, Kehida, 1829. április 7.

⁸⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 7. 4.

⁸⁸ RÁCZ János: Egy soknevű szőlőfajta. In: Magyar Nyelvőr 2004. 3. sz. 347-350.

csemegezőlőként is kedveltek. Illatos, lágy bort adott, és mivel jól aszúsodott, kedvező évjáratban testes, különleges minőségű bort készíthettek belőle.

1830 szeptemberének derekán az országgyűlési követként ismét Pozsonyban tartózkodó Deák Antal azt kérte barátjától, Séllyey Elek zalai másodalispántól, hogy ha söjtöri kadarkája megtöpped és jó aszúbor készül belőle, számára is tartson meg vagy két üveggel.⁸⁹ A hónap végén nagyon rossz csemegezőlőt szüreteltek Pozsonyban, ami – Antal szerint – nem sokkal volt jobb a söjtöri kadarkánál. Mivel Séllyey Elek arról tudósította barátját, hogy a söjtöri kadarka levét ennek ellenére el tudják adni jó nyereséggel, akónként 6 forintért, Antal elállt kívánságától, hogy számára félretetessen belőle valamelyest.⁹⁰

Noha Deák Antal 1830 októberének elején úgy értesült Pozsonyban, hogy a bornak magasabb ára remélhető, öccsének mégis azt üzentte a sógorától, hogy ha az ő óboraiért akónként 10 forintot fizetnének, adja oda, sőt, pár garast még engedhet is az árból, kiváltképp, ha valaki nagyobb mennyiséget vesz belőle.⁹¹ Amikor néhány nappal később kedvezőtlen hírek érkeztek a söjtöri pincében lévő borairól, Antal így válaszolt sógora levelére: „Hogy 8 akó óborom Söjtörön ismét elfolyt, nem nagy fatalitásnak [szerencsétlen véletlennek] tartod reám nézve; én pedig szívelem nagyon, mert ez évenként mindég így megy, s végre, amikor az eladásra kerül a sor, majd alig marad valami pénzre; azért Ferkó öcsémnek, kit csókolok, mondd meg, hogy amíg minden borom el nem foly, csak igyekezzen eladni; talán a mostani szűk termésrel jobb folyamatja lesz árának.”⁹²

Deák Antal szűk termésre vonatkozó várakozásai október közepén beigazolódtak, mert öccse akkor arról értesítette – amit azután a kapornaki tisztartó is megerősített –, hogy a szüretük „silányan ütött ki”. Antal ezután még inkább bízott benne, hogy legalább az óbornak jobb ára lesz a korábbinál.⁹³ November 1-jén, azt olvasva Oszterhueber József levelében, hogy a pusztaszentlászlói és söjtöri borokat akónként 6 forintért veszik, Antal abban reménykedett, hogy az ő jobb minőségű óboraiért talán 10 forintot is adnak. „Ugyan volna már ideje, hogy a sok elfolyásnak gátot vethetnék, mert bár annak ára is elfolyna nálam,

---

⁸⁹ MNL ZML Séllyey család iratai. 10. doboz. 1/a. pallium. Deák Antal levele Séllyey Elekhez, Pozsony, 1830. szeptember 18.

⁹⁰ MNL ZML Séllyey család iratai. 10. doboz. 1/a. pallium. Deák Antal levele Séllyey Elekhez, Pozsony, 1830. október 1.

⁹¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 7. 10–11.

⁹² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 11. 8.

⁹³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 14. 1.

de legalább több haszonnal lenne öszvekötvé, mint ha a csap[on], vagy szúlyukon foly az ki” – válaszolta sógorának, kérve, hogy „ha kicsináltad már a söjtöri kilencedünket, add tudtomra, mennyi; nem azért, mintha valamely nagy sommát képeznék [értsd: képzelnék] magamnak abban, hanem hogy legalább tudhassam annak mennyiségét”.⁹⁴

Deák Antal egy héttel később a kehidai plébánostól kapott levelet, aki többek között azt írta neki, hogy járt Oszterhueber Józsefnél, és megnézte annak 80 forintért újabban vásárolt söjtöri szőlőjét. Antal e sorokat olvasva így ironizált a sógorával: „elgondolom, minő derék egy takarékos tábla szőlő lehet az, melyet 80 forinton vesznek; már csak édesedel Te, Sógor, a söjtöri borba; nectar ez Neked, ugye? Kinek jobb bora nincs, ez neki a legjobb, s így ahol ló nincs, a számár is kelendő”!⁹⁵

Noha Deák Antal nem volt képzett mezőgazdász, és nem is alkalmazott ilyen szakembereket, borászati ismereteit nemcsak tapasztalati úton, hanem a gazdálkodás gyakorlati kérdéseivel foglalkozó szakkönyvekből is igyekezett gyarapítani. Deák Ferenc 1831. október 31-én írta Vörösmarty Mihálynak az alábbiakat: „Bátyám kéret általam, hogy számára a nemrégén megjelent »tökéletesített pincemester«-t (Lübeck után fordította Némethy József) megvennéd”.⁹⁶ Lübeck János Károly orvos és mezőgazdász (Hont vármegye egykori főorvosa) eredetileg 1815-ben megjelent borászati kézikönyvének ötödik, javított, bővített kiadását Némethy József, a pesti Trattner-féle nyomda korrektora fordította magyarra, s ezt, a Pesten 1830-ban „Hellenthal K. A. segítő könyve a borosgazdák és borkereskedők számára, vagy a tökéletesített pintze-mester...” címmel kiadott művet szerezte be Vörösmarty Deák Antal számára.⁹⁷

Oszterhueber József 1841 szeptemberének derekán szüretelni hívta Deák Antalt Pusztaszentlászlóra, október elejére. Mivel Antal is éppen azokban a napokban szüretelt (Kehidán október 1-jén és 2-án, Koppányban október 4-én, 5-én és 6-án), noha szívesen meglátogatta volna sógorát, köszönettel elhárította a meghívást: „nem is a szüret vonzana hozzátok, minthogy én ezen lustos, mocskos munkának barátja éppen nem vagyok, egyébként is szőlőm sokkal jobb és íze-
sebb lévén, magamnak azon gyönyörűséget sem élvezhetném, hogy szőlővel jóllakhatnám Nálátok, egyedül csak személyetek láthatása és ölelése vezetne a

---

⁹⁴ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. november 1. 12.

⁹⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. november 11. 6.

⁹⁶ Közli: VMÖM 18. köt. (Bp., 1965.) 24.

⁹⁷ Lübeckről és könyvéről lásd: KISS László: Orvos és mezőgazdász. 175 éve halt meg Lübeck János Károly. In: A Hét 1989. november 10. (46. sz.) 16.; DEÁK 2001. 1. köt. 30.

hozzátok menésre”. Ami a saját szőlőjét illeti, nem voltak kedvezőek a kilátások: „A szüret sem a legjobban fog kiütni nálunk, bort is kevesebbet reménylenek a tavalinál embereink, de a szőlő annyira rothad, hogy szüretig majd ép fejet is alig kaphatni.”⁹⁸

Noha más források elszórt adataiból tudjuk, hogy természetesen konyhakerti növényeket és különféle gyümölcsöket is termesztettek a Deák-birtokokon, Deák Antal alig említi ezeket leveleiben. 1841 júliusának elején, amikor országszerte rendkívüli hőség és szárazság uralkodott,⁹⁹ Deák Klára spanyolmeggyet kért a bátyjától, mire Antal az alábbiakat üzenté neki: „ez volna most a világon a legnagyobb és legnehezebb feladat, azt küldeni, aminek színe világát sem látjuk. Vajha egész kertemben csak egy szem, pedig vajmi kevés ez, volna legalább hirdetésül arra, hogy van fája. Itt a gyümölcsnek minden faja kiveszett, bár csak a fája nem vesszen ki, de ez is sok elszáradt; azért megengedjen, hogy nem szolgálhatok neki. Talán, ha élünk, esztendőre nem lesz a természet oly mostoha erántunk, mint az idén; én már nem is tudom, a gyümölcsnek milyen íze van, mert se tavaly, se az idén nem ettem nyári gyümölcsöt.”¹⁰⁰

DEÁK ANTAL GABONATERMELÉSE ÉS -KERESKEDELME, AZ URADALOM MALMAI

Deák Antal a sógorához írt leveleiben 1826 nyarán foglalkozott először az otthoni gabonatermessel, illetve annak eladásával. Amikor július elején tudósítást kapott az öccsétől az általa folytatott gazdálkodásról, sógoruk által üzenté neki, hogy „ha oly gazos, varjúborsós gabonáink vagynak, hogy nem érdemes sarló alá hagyni, tehát csak kaszáltassa le addig, míg a varjúborsó el nem érik benne, hogy a marha télen jobban megehesse”.¹⁰¹ Egy hónappal később arról értesült Oszterhueber József leveléből, hogy a gabonatermés „felette rossz” a Söjtörrel szomszédos Pusztaszentlászlón. „Én, noha nekem is interessem [érdekem] fekszik a mezei gazdaságban, nem dicsekedhetem azzal, hogy azon csekély gazdaságunkban, melyből élek, a termés mennyiségéről csak legkevesebb

---

⁹⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. szeptember 14. 1–2. Vö. MOLNÁR 2018. 261.

⁹⁹ MOLNÁR 2018. 260.

¹⁰⁰ MNL OL P 651. Tarányi-Oszterhueber család iratai. 1. csomó, 1. tétel. Évrendezett iratok, 1841. Deák Antal levele Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. július 5. Vö. MOLNÁR 2018. 260.

¹⁰¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. július 3. 2–3.

tudományom is lehetne” — panaszkolta ekkor a sógorának. „Már két levélben is kértem Ferkó öcsémet, hogy tudósítson a gazdaság folyamatjáról, azonban haragból-e vagy mért, nem tudom, de mindeddig nemcsak az aratásról semmi tudósítást sem küldött, de még a szénatermésnek mennyiségéről sem tudósított, holott ezt, gondolom, már régen elvégezte. Tudja pedig, hogy örömezt olvasom leveleit, kivált, ha olyanokat közöl velem, amelyek közelebbről érdekelnek; azért én már többet neki ne is alkalmatlankodom levelemmel, hanem kérek Tégedet, kedves Sógor, hogy tudd meg tőle, mennyi széna és micsoda réteken, úgy micsoda földeken mennyi és micsoda gabona termett [...]. A gabona ára itt is felmegy, a búza 5 forintig megy; ha előre láthatta volna az ember, jó lett volna a szembéli gabonát megtartani, mert habár a zsiszik egy részét megemésztette volna is, mégis többet kapnánk érte, mint amit eddig kaptunk”.¹⁰²

Deák Antal 1826 decemberének elején azt újságolta sógorának, hogy Pozsony vidékén a gabona ára „szerfelett megy fel”. Hiteles forrásból úgy értesült, hogy a soproni piacon egy pozsonyi mérő búza „hetedfél” forint, a zab pedig 2 forint. Mivel az volt a közvélekedés, hogy a gabona ára nem fog lejjebb szállni, azt üzenté öccsének, hogy „a gabona eladást tartóztassa”, a számára pozsonyi költségeinek fedezéséhez szükséges pénz (több száz forint) előteremtéséhez keresen valamilyen más megoldást.¹⁰³

Deák Antal 1827 májusában alaposan kikérdezte Pozsonyban a holmiját hazaszállító szekeret kísérő kehidai molnárt az otthoni gazdaság állapotáról. A molnár „minden jóknak bőségével” biztatta, mondván, hogy „a természet különösen megáldotta az idén környékünket, de kivált a kehidai őszi gabonákat felette dicsérte”. Deák Antal azonban nem adott teljesen hitelt a molnár szavainak, mivel öccsének korábban, a tavasz kezdetén erős kétségei voltak a vetéssel kapcsolatban, mely akkor még középszerű termésre sem nyújtott reményt.¹⁰⁴ Amikor két hónappal később, július végén az a hír járta Pozsonyban, hogy a város környékén, sőt az egész országban rossz a gabonatermés, Antal azt gyanította, hogy Zalában sem lehet különösebben jó, mert egyik zalai ismerőse e tekintetben „nem legkedvezőbb tudósításokat adott” a Zala folyó mellékéről.¹⁰⁵

Deák Antal újabb országgyűlési követsége idején, 1830 októberének elején azt híresztelték Pozsonyban, hogy felment a gabona ára. Mivel Antal úgy

---

¹⁰² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. augusztus 8. 2.

¹⁰³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. december 4. 5-6.

¹⁰⁴ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. május 30. 3-4.

¹⁰⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. július 31. 4.

hallotta a gabonatermő vidékeken lakó alföldi követtársaitól, hogy „mindennap feljebb megy”, arra kérte sógorát, mondja meg öccsének, hogy „a gabonát, amennyire csak lehet, tartóztassa vissza”, azaz egyelőre ne adja el.¹⁰⁶ Következő évben, 1831 nyarán a rendkívül csapadékos időjárás, ősszel viszont az aszály okozott károkat Kehidán a gabonatermesben, illetve a vetésben. Deák Antal így írt erről 1832 januárjában egyik erdélyi ismerősének: „Gazdaságunk körében sok bajjal küzdünk a múlt nyárnak folytában; a sok záporok s ezek által okozott vízomlások temérdek károkat okoztak. Kepéink, bármily gazdagnak jelentették is aratásunkat, majdnem félig elrothadtak; az ősz pedig oly száraz volt, hogy sokan a föld keménysége miatt vetéseiket eltakarítani tehetetlenek valának”.¹⁰⁷

Egy év múlva, 1833 januárjának közepe felé Deák Antal ugyanazt tapasztalta Pozsonyban, amit az öccse is írt neki, hogy tudniillik a gabonának „nincsen ára, ha csak majd a tavasz felé meg nem jön az”.¹⁰⁸ Jó másfél hónappal később, március elején Deák Ferenc arról értesítette a bátyját, hogy sőjtöri kúriájukat Horváth József kapitány szeretné kibérelni lakóépületnek. Antal erre azt válaszolta az öccsének — amit sógorának írt levelében is megerősített —, hogy „mivel a házra szemes gabonánk eltevésére (nem lévén életes házunk) szükségünk vagyon, egyébként is a háznak kiigazítása s lakásul való helyrehozattatása felesebb költségbe kerülne, azon háznak kiarendáltatása eránt nem egyeztem meg”.¹⁰⁹

1841 nyarán országszerte rendkívül nagy hőség, szárazság és aszály uralkodott.¹¹⁰ Deák Antal július 5-én írta Oszterhueber Józsefnek, hogy az aratás dolgában kimondhatatlan rosszul áll, ilyen kevés gabona csak gazdálkodásának első éveiben (az 1810-es évek elején) volt Kehidán.¹¹¹ A következő hónap végén sőjtöri gabonáinak megtekintésével tett fáradozásaiért mondott köszönetet a sógorának, aki megnyugtatta, hogy a termést eddig még nem lepték el a zsiszikek, melyek „ha egyszer megtelepednek egy garmadában, egész legióval jönnek ki az üresen hagyott szemekből”. Antal a lelkére kötötte Kósának, a Deák

---

¹⁰⁶ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 7. 10–11.

¹⁰⁷ Deák Antal levele Újfalvi Sándorhoz, Kehida, 1832. január 4. Közli: ÚJFALVI Sándor: Emlékiratok. (A szöveget Benkő Samu és Ugrin Aranka gondozta, a jegyzeteket Ugrin Aranka írta, a bevezető Benkő Samu munkája) Bp., 1990. 266.

¹⁰⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. január 13. 10.

¹⁰⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. március 10. 4.

¹¹⁰ MOLNÁR 2018. 260.

¹¹¹ MNL OL P 651. Tarányi-Oszterhueber család iratai. 1. csomó, 1. tétel. Évrendezett iratok, 1841. Deák Antal levele Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. július 5. Vö. MOLNÁR 2018. 260.

família söjtöri gazdájának, hogy „szorgalmasan forgassa és szellőztesse” a gabonát.¹¹²

Deák Antal abban az évben szeptember 13-án kezdett hozzá az őszi vetéshez, azonban minden nap csöpörgött az eső, nem akart kedvező idő lenni, így attól lehetett tartani, hogy „a már úgyszólván puha föld hamar megsárosul a sok esőzés által, s majd alkalmatlan lesz a vetésre”. Sógorát ekkor arra kérte, mondja meg Kósának, hogy ha a zsidó kereskedő „Grünwald mustrául 1 köből búzát kérend tőle, amikor árpáért fog küldeni, mérjen neki, de csak 1 köblöt, s ha talán ennek árát meg nem küldené is, bizton adja neki által, majd ezt megadatom vele. Én a napokban adtam neki gyapjunkat 60 forint és 1 aranyon mázsáját; elég olcsó, de mit vagy mire várjak; ily kevés quantumon [mennyiségen] se sokat nyerni, se veszteni nem lehet sokat, pénz pedig naponként kell.”¹¹³

A Deák-birtokokon termelt kenyérgabonát Kehidán és Söjtörön is saját malomban őrlötte Deák Antal. Kehidán a falu belterületétől délkeletre, a szabályozatlan Zala folyón állt a Deák család uradalmának kétkerekű vízimalma, az úgynevezett Alsó-malom, amit Antal 1817 tavaszán építtetett újjá.¹¹⁴ Ezt a malmot az 1820-as években Horváth Mihály molnár bérelte, s nála dolgozott részes molnárként Preitfeldner András,¹¹⁵ aki emellett más uradalmi teendőket is ellátott, így például ő kezelte a kehidai pince hordóit, 1827-ben pedig az ő felügyeletével szállították haza Pozsonyból Deák Antal országgyűlési követként használt bútorait, holmijait.¹¹⁶ 1825-ben az ellen tiltakozott a rokolányi vallásalapítványi uradalom ügyésze, hogy Deákék túl magasra duzzasztják fel malmuk előtt a vizet, és ezáltal a tőle északra fekvő másik malom kerekének forgását gátolják,¹¹⁷ 1833 májusában viszont Deák Antal sérelmezte, hogy az alsócsányi halászok akadályozzák rekeszeikkel a Zala folyását, és ezáltal kárt okoznak a kehidai malmoknak.¹¹⁸

---

¹¹² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. augusztus 24. 1.

¹¹³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. szeptember 14. 2–3. Vö. MOLNÁR 2018. 260–261.

¹¹⁴ MNL ZML kgy. jkv. és kgy. ir. 1817:1301., 1818:1034., 1823:1603., 1825:488., 1825:654.

¹¹⁵ MNL ZML Zala vármegye főadószedőjének iratai. Községi adóösszeírások. (Conscriptiones dicales.) 233. doboz. Kehida, 1821–1829.

¹¹⁶ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 9. 7., 1827. május 1. 11., 1827. május 30. 3.

¹¹⁷ MNL ZML kgy. jkv. és kgy. ir. 1825:488.

¹¹⁸ MNL ZML kgy. jkv. és kgy. ir. 1833:1365.

Söjtörön a falutól délnyugatra lévő Urbonaki-pusztán, a Válicka patakon működött a Deák familia uradalmi vízimalma. Deák Ferenc 1825 novemberének derekán arról tájékoztatta bátyját, hogy „az urbonaki malmot megrontotta a zápor”. Antal azt kérte tőle, minél előbb csináltassa meg, nehogy a testvérük, Deák Klára kénytelen legyen messzebb, más malomban őröltetni a gabonát, „úgyis szegény jó kalácsot nem is tud enni, ha csak az urbonaki szitáskerék nem őröl neki”.¹¹⁹

TAKARMÁNYNÖVÉNYEK, TAKARMÁNYTERMELÉS DEÁK ANTAL BIRTOKAIN

Deák Antal időnként a rétek, kaszálók állapotával, illetve az állatok számára betakarítandó takarmánnyal kapcsolatban is levelet váltott Oszterheuber Józseffel. 1826 májusának elején írta sógorának, hogy „szénánk az ilyen esős időben sok lesz, csak betakarni lehessen, s [...] a Szala ne ocupálja [értsd: ne öntse el] azt, kiségit a bükköny; de gondolom, a tavaszi szárazságban ez is megszűnt”.¹²⁰ A következő hónapban, június első felében olyan híreket kapott megyéjéből, hogy a sok eső miatt a Zala folyó megáradt, s így hasznavehetetlenné válhat a kehidai Pap-rét, de akár az urbonaki széna is. Antal ekkor a következőkre kérte Oszterhuebert: „a szomszédságban bíztasd azt a mi álmos söjtöri gazdánkat, hogy a széna takarulással iparkodjon, s kivált, ahol féltősebb helyeken vannak a rétek, azokat takarja legelőbb. Tudom, hogy Ferkó öcsém is iparkodtatja őtet, de mivel azt nem érzi mindég maga körül lenni, azért Te mennődörögj rá olykor, hogy ébredjen szorgalomra”. Azt is kérte sógorától, írja meg, hogy milyen állapotban van az urbonaki bükköny és zab, „megérdemli-e a kaszát annak idejében, vagy csak alája kell szántani”.¹²¹ A következő hónapban, 1826 júliusában Pozsonyban beköszöntött a kánikulai hőség, mely még augusztus derekán is tartott.¹²² Antal ekkor azt kívánta sógorának, hogy a zalai sarjú-betakarításhoz is állandó meleg legyenek, hozzátéve: „nem tudom, ha megnőtt a fű a kaszálás után; reményelem, még eddig nem sározódtak meg a sarjúk”.¹²³

---

¹¹⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 17. 6.

¹²⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. május 8. 11.

¹²¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. június 12. 5., 8.

¹²² MOLNÁR 2018. 251.

¹²³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. augusztus 12. 4.

1841 júliusában, az országszerte uralkodó rendkívüli hőség és szárazság idején Deák Antal arról számolt be sógorának, hogy a széna betakarítása dolgában kimondhatatlan rosszul áll, ilyen kevés takarmány csak gazdálkodásának első éveiben volt Kehidán.¹²⁴ Közel két hónappal később, augusztus vége felé Oszterhueber József többek között a söjtöri rétek használata ügyében a helyi birtokosok által elhatározott intézkedésekről tájékoztatta sógorát, mire Antal a következőket válaszolta: „Söjtöri gyűlésen elhatározott intézeteiteket már csak azért is elfogadom, mert Te azokban megegyeztél; és így megegyezem a rétek hogyan leendő használtatásában is úgy, mint Te meg fogsz egyezni: az eddigi szokás, vagyis usus szabhatna sinórmértéket, ha eddig is Szent Mihály nap előtt szabadulva lettek a rétek minden külön részekben való letiltások nélkül, úgy gondolom, ezúttal is különböző, kasza alá tartandó tilosok nem állhatnak fenn; azonban ha megengedték is azoknak, kik tehetik, a harmadik kaszálást, én nem ellenkezem benne, talán azért a közlegelőre is maradnak ugyanazoknak rékjeik; vajha mentől előbb megtörténnék a commassatio [a birtokok egyesítése, tagosítása], akkor ilyen kérdések nem támadnának”.¹²⁵

DEÁK FERENC GAZDÁLKODÁSA BÁTYJA TÁVOLLÉTÉBEN

Mint már említettük, 1825 szeptemberétől 1827 augusztusáig, 1830 szeptemberétől decemberéig, valamint 1832 novemberétől 1833 tavaszáig (mialatt Deák Antal Zala vármegye országgyűlési követeként a pozsonyi diétán tartózkodott) Deák Ferencre hárult a gazdálkodás neheze. Antal persze már korábban is igyekezett bevonni öccsét a Deák-uradalom ügyeinek intézésébe. Így például 1824 júniusában Ferenc fogalmazta meg a bátyja nevében azt a beadványt, amit a família kehidai malma által a rokolányi uradalomnak okozott állítólagos kár ügyében terjesztettek a vármegye küldöttsége elé.¹²⁶

Amikor Deák Ferenc első alkalommal átvette bátyjától a családi gazdaság irányítását, nem lehetett hozzá nagy kedve. Erre utalnak Deák Antalnak a sógorához, 1825 októberének elején intézett sorai: „nem tudom, hogyan tetszik neki a vízárkos domboknak mászása az ekék között; aligha meg nem unta

---

¹²⁴ MNL OL P 651. Tarányi-Oszterhueber család iratai. 1. csomó, 1. tétel. Évrendezett iratok, 1841. Deák Antal levele Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. július 5. Vö. MOLNÁR 2018. 260.

¹²⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. augusztus 24. 1.

¹²⁶ MNL ZML kgy. ir. 1825:488. Eredeti tisztázat Deák Ferenc kézírásával, Antal aláírásával. Kehida, 1824. június 4.

szegény”.¹²⁷ Ferenc, először szembesülve a gazdálkodás hétköznapi gondjaival, a következő hónapban írta pesti barátjának, Vörösmarty Mihálynak a következőket: „minekutána testvérem megyénk által mint követ az országgyűlésére küldetett, közös gazdaságunk terhe egyedül rajtam fekszik; ez pedig egy a mezői gazdaságban még eddig járatlan kezdőnek idejét mennyire elfoglalja sokféle tárgyaival, felesleges volna bővebben fejtegetnem. Melyhez nálam még az is járul, hogy egyik jószágocskánk lakásomtól távol esvén, annak megtekintése mindenkor hosszabb időt kíván.”¹²⁸

Deák Antal Pozsonyból, 1826 májusának végén, Oszterhueber József által üzenté az öccsének, hogy szerezzen neki pénzt „akár a granariumból, akár a pincéből”, azaz akár a magtárban lévő gabona, akár bor eladásából; rá bízta a döntést, most ő a gazda, „most vakarja ő meg a fejét énérettem, mivel én is eleget vakartam előbb őérette ott is, ahol nem viszkett”.¹²⁹ Közel fél évvel később, 1826 novemberének elején a pozsonyi zord időjárás és hóesés a kehidai Pap-rét legelőjét (melyet nem engedett tovább használni a Zala folyó áradása) juttatta Deák Antal eszébe, ám a további teendőkre nézve ezúttal sem adott tanácsot, azt teljesen az öccsére bízta: „ez most a Te gondod! Lásd, te mit etetsz, és lássák marháid, mit esznek”!¹³⁰ Hasonlóképpen járt el Antal, amikor 1826 decemberének elején arra kérte sógorát, mondja meg az öccsének, hogy számára „valamely ártatlan fundust keressen egynéhány száz forintoknak öszvecsinálására”, mert márciusig nem fog kirtartani a rendelkezésére álló pénz. „De majd azt kérdi Ferkó öcsém, hogy mi lesz az az ártatlan fundus; már ezt az ő belátására bízom.”¹³¹ Deák Antal — amint azt a juhászatról szóló fejezetben már részleteztük — még abban a hónapban arra kérte öccsét, hogy gabona vagy bor eladásával teremtsen elő a szükséges pénzt, a gyapjút azonban ne adja el. Mivel azonban Deák Ferenc éppen a gyapjút találta a leginkább pénzzé tehetőnek, bátyja, mérlegelve a körülményeket, 1827 januárjának elején beleegyezett a gyapjú eladásába.¹³²

Deák Antal 1827 januárjában a sógora leveléből értesült róla, hogy öccsének sok költsége volt „a söjtöri robot és só fizetésre” is. „Nem tudom, hogyan segített magán — írta ekkor Oszterhueber Józsefnek —; a bort nem keresik, a

---

¹²⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 9. 7.

¹²⁸ VMÖM 17. köt. 103., vö. DEÁK 2001. 1. köt. 13.

¹²⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. május 29. 4.

¹³⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. november 8. 8.

¹³¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. december 4. 6.

¹³² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. január 7. 6. p.

gabonát pedig kár eladni, mert a tavaszra bizonyosan felmegy az ára; de az ember csak ahhoz nyúl, amiye van”.¹³³ Deák Ferenc három hónappal később, 1827 áprilisában azt ígérte a bátyjának, hogy a gazdaság felől részletes tudósítást küld majd neki. Antal május elsején öccse nagy kényelmének tulajdonította a beszámoló elmaradását, mert – feltételezése szerint – Ferenc arra számíthatott, hogy bátyja az országgyűlés végeztével hamarosan hazatérhet, és akkor személyesen tájékozódhat a gazdaság állapotáról. Antal is ebben reménykedett, az azonban nagyon érdekelte – mivel szinte egész életében gyomorbetegséggel küszködött –, hogy Ferenc fogadott-e Kehidára jóra való gazdaasszonyt. „Mert megvallom – írta erről sógorának –, hogy a Vica asszonynak, vagy ahhoz hasonló, valamely otromba tudatlan szakácsnének a főzésére szorulni előttem, kivált mostani gyenge egészségemre nézve, egy, a legkellemetlenebb helyhez tetés lenne. Azért, ha még nem volna szakácsnéja, kérlek, mondd meg Klárinak [...], hogy valahol hazamenetelemig egy jó főzőt keressen, és ha mindjárt 20 vagy 30 forinttal többet kellene is fizetni neki, ígérje meg, mert egészségem az első, mely a rossz étkek által hamar megromolhat; de gondolom, talán Ferkó öcsém magát is tekintette, mert velem együtt ő is jobban szereti [...] a jó ebédet, mit a rosszat.”¹³⁴

Deák Antal 1827 júliusának elején értesült róla, hogy az árvíz Zalában is sok kárt tett, azt azonban még nem tudta, hogy öccse elkezdette-e már a szénakaszálást, vagy, hogy derekán volt-e már az aratásnak, mert korábbi leveleiben lakonikus volt, újabban pedig tökéletesen hallgatott ezekről a gazdasági tárgyokról. Bátyja úgy gondolta, hogy Ferenc a hazamenetelére való várakozással fogja majd menteni szokásos kényelmét, ez a kifogás azonban – vallotta meg Antal a sógorának – öelötte „mindég csak kopasz mentség marad”.¹³⁵

Deák Antal az országgyűlés végeztével, 1827. augusztus 20-án érkezett haza Pozsonyból, öccsét azonban nem találta Kehidán. „Én, míg Ferkó öcsém hazajön, az ő gazdaságbéli intézeteinek crisisét [válsághelyzetét] vettem multságom tárgyául – számolt be első otthoni teendőiről sógorának. – Rendesen össze rakott íróasztalánál egészen nyitva hagyott gazdaságbéli protocolluma [jegyzőkönyve] is figyelmemet magára vonván, azt hányom, vetem és forgatom. A másik szobában heverő, utolsó hozzá írott levelem alkalmatosságot

---

¹³³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. január 22. 15.

¹³⁴ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. május 1. 10.

¹³⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. július 9. 4.

szolgál újra az abban foglaltakról gondolkodnom. Holnap, amint a hajdúk referálták, Pap-réten sarjút kaszáltatni rendelt”.¹³⁶

Amikor Deák Antal 1830 szeptemberében – Zala vármegye országgyűlési követeként – ismét Pozsonyba utazott, s megint öccse vette át tőle a családi gazdaság irányítását, Antal az alábbi, sógorának írt sorokkal ösztökölte Ferencet a korábbiaknál szorgalmasabb levélírássra gazdasági ügyeiket illetően: ha „időről időre engemet házi és gazdasági körülállásaiban tudatlannak hagyni nem fog és leveleit tőlem nem sajnálja, testvéri szíves szeretetének jeléül fogom venni; ha mire választ kíván tőlem, de anélkül is, mihelest időm lesz, azonnal neki is írok”.¹³⁷ Mivel Antal október elején még nem kapott hírt Ferentől az őszi mezőgazdasági munkákról, sógorát kérte, szólítsa fel öccsét, hogy tudósítsa a szüretéről (hol és mennyi bora lett) és a vetés elvégzéséről, mert ezek távollétében még jobban érdeklik, mintha közel volna hozzájuk. Tudni kívánta az urbonaki kukoricatermés mennyiségét is, noha azt kevésnek képzelte.¹³⁸

1833 nyarától 1842 nyaráig ugyan zömében Antal irányította a gazdálkodást, de betegeskedése és gyógykezelései idején – néha csak hetekre, máskor hónapokra – Ferenc vette át tőle a munkát. 1842 nyarán, Deák Antal halálakor a gazdálkodás minden nehézsége Ferenc vállára szakadt. Hosszabb távolléteit ezután az tette lehetővé, hogy ilyenkor a sógor és jó barát, Oszterhueber József vezette a família teljes gazdaságát.¹³⁹

Amikor a már huzamosabb ideje Pesten tartózkodó Deák Ferenc néhány hónappal bátyja halála után, 1842 novemberében hírért vette, hogy a kehidai jobbágyok „igen zúgolódnak” Huszár János kasznár ellen, a következőkre kérte sógorát: „járj kérlek végére, ha nem adott-e okot Huszár valamely igazságtalanság vagy helytelen szigorúság által ezen hírre, s emlékeztessd őtet arra, mint én nékie szóval is mondtam, hogy inkább eltűröm kicsiny káromat, mintsem hogy szigorúsága miatt a szállongva nagyobbodó hír által meggyalázzassam, s mondd meg néki, hogy igen rossz számolást vezetett irányomban, ha azt gondolja, hogy a jövedelemnek bármi áron szaporítását szeretem, s hogy nekem mindegy, akármi csorbát szenvedjen jó nevem, csak a gazdaság jó folyjék. [...] Ha Antal el tudott gazdálkodni anélkül, hogy ilyen hírre okot adott volna, el lehet gaz-

---

¹³⁶ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1827. augusztus 20. 1.

¹³⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 1. 9–10.

¹³⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 7. 4.

¹³⁹ VÁCZY 1890. 203. (Deák Ferenc levele Oszterhueber Józsefhez, 1848. június 15.); OSZK Kt. Levelestára. Deák Ferenc levele Oszterhueber Józsefhez, Pest, 1843. február 15. Közli: MOLNÁR András: Deák Ferenc levelei zalai barátaihoz (1830–1847). In: Levéltári Szemle 1994. 2. sz. 42–43.

dálkodni Huszárnak is; ha pedig ez a gazdálkodástól elválaszthatatlan, akkor inkább abban hagyom a gazdálkodást, s életemben soha nem kezdek bele, mint hogy ilyeneknek kitegyem magamat. [...] a jobbágyokra nézve, noha jól tudom, hogy azok közül igen sokan csalnak, és magokon, ahol csak lehet, az én kárommal is könnyítenek, noha tudom azt is, hogy hűséget és hálát tőlök várni balgagság volna, a szigorúságot s ellenök a törvények szoros rendelete szerinti eljárást csak a legnagyobb szükség esetében engedem meg. El ne felejtse Huszár, hogy a jobbágyok is a törvény rendeletéhez szorosán ragaszkodva nékem bosszúságot és hátramaradást könnyen okozhatnak, különösen a vető szántásban; majd ha úrbér szerint egy héten csak fél nap szánt a kehidai jobbágy vetőre, többel pedig nem tartozik, meglátom, mikor végzi el Huszár az őszi vetést; eddig két nap is szántott egy héten. [...] Ezen vető szántási tekintet miatt [nézett] el Antal is holmi apróságokat a jobbágy[ok]nak; az elnézendő apróságok közé azo[n]ban a felettébb rosszul végzett munkát én sem akarom érteni.”¹⁴⁰

Deák Ferenc aggódó levelére jó barátja, Csány László táblabíró válaszolt, aki 1842 karácsonyát Oszterhueber Józseféknél töltötte Pusztaszentlászlón: „A kehidai jobbágyoknak nyugtalansága valami gazember agyában készült mese [...]. Szívökben mit éreznek ők, annak tudása Istené, de nyugtalanságot, elégedetlenséget Antal halála óta nem nyilvánítottak, annak bebizonyítására fel me rem hívni egész Zala-völgyünket, és ez, reményilem, megnyugtatja Önt. A gazdaság lehet, hogy most úgy nem megy, mint ment Antalnak életében, de Barátom, erre a szerencsétlenség első órájában már el voltunk készülve [...]. Én pedig valamint látni semmit, úgy tudni mindent akartam, s így elmondhatom, hogy a birka és más marha rosszabb állapotban nincsen, mint volt szokottan előbbi években. [...] Takarmány van elég, a vetéssel is elég serény volt Huszár másokhoz képest.”¹⁴¹

---

¹⁴⁰ OSZK Kt. Levelestár. Deák Ferenc levele Oszterhueber Józsefhez, Pest, 1842. november 10–16. Közli: DEÁK 2001. 1. köt. 337–338.

¹⁴¹ MNL OL H 103. Csány László kormánybiztos iratai 19. doboz. Csány László levele Deák Ferenchez, Berki, 1843. január 8. Közli: Csány László reformkori iratai. (Zalai Gyűjtemény 66.) (Sajtó alá rend. Molnár András) Zalaegerszeg, 2009. 65. Huszár mégsem lehetett teljesen ártatlan a dologban, mert Deák Ferenc 1844 novemberében megvált tőle, és Bombay Lajost szerződtette kasznárnak. (MNL OL R 90. Kossuth Lajos iratainak időrendi sorozata I. 171. Deák Ferenc levele Kossuth Lajoshoz, Kehida, 1844. november 2–21.; MNL OL Filmtár 8368. doboz. Wesselényi Miklós levelezése. Deák Ferenc levele Wesselényi Miklóshoz, Kehida, 1844. november 27. Mindkettőt közli: VÁCZY 1890. 135., 140., vö. DEÁK 2001. 1. köt. 433., 435.)

2. kép
*A söjtöri Deák-kúria,
Deák Antal szülőháza napjainkban*

SUMMARY

András Molnár

ANTAL DEÁK ACTING AS A SMALL LANDOWNER BETWEEN 1811 AND 1842

Historiography primarily dealt with Antal Deák (1789–1842) a medium landowner nobleman from county Zala as a politician, a special parliamentary envoy and the tutor and model of his younger brother Ferenc Deák. Current study describes the farming activity of Antal Deák between the period of 1811 and 1842. This period bears a special importance because it was him who controlled the family estate during this time. Antal Deák was born in one of the estate centres of the family, in Söjtör in county Zala. He studied at the Piarist grammar school in Kőszeg from 1797, and from the year of 1799 he carried on his studies at a Catholic grammar school in Pápa. Then he went on studying law in Pressburg and at the royal academy in Győr. From 1810 he became an office holder of county Zala, and owing to his talent he later held a higher position as the chief leader of the county administration (in Hungarian it is called a deputy lieutenant, in Latin vicecomes) between 1828 and 1831. He was elected a parliamentary envoy

in 1825, 1830 and in 1832. He gave up acting as a politician in 1833 and began farming. The author uses a wide range of archivalia (the correspondence of Antal Deák, papers of the Deak and other families', county documents etc.) to show how he succeeded in — following the death of Antal Deák senior (1808) — acquitting the large amount of debt which he inherited after becoming the head of the family, how he could develop the estate, and how he managed to share the income with three of his siblings equally. The farm was run by a farm manager and Antal Deák controlled his and other employees' work. From 1825 he involved his younger brother, Ferenc Deák into this controlling job. From 1842 it was his younger brother who took control on farming, with the help of his brother-in-law, József Oszterhueber, in his absence. The study emphasizes that sheep farming (wool selling), sales of wine and corn were the most important branches of the whole farm. Their income reached 3600 silver florins in 1835 and they became one of the wealthiest medium landowners in county Zala. This financial independence helped Ferenc Deák to act as an opponent politician in the reform era.

BÖCSKEI LÁSZLÓ

**Bodonhelytől Budapestig —
egyetemi emlékeim**

BÖCSKEI LÁSZLÓ ny. gépészmérnök neve nem ismeretlen olvasóink előtt, hiszen az ACTA PAPENSIA 2017/3–4. és 2018/1–2. számában olvashatták pápai diákkoráról készült visszaemlékezéseit. Már akkoriban szóba került, hogy pápai konviktusi élményeit, illetve budapesti műszaki egyetemi éveit is megőrökíti.

Böcskei László újabb visszaemlékezése sem szépirodalmi alkotás, hanem a személyes iratok, feljegyzések felhasználásával a tanévek sorrendjében mérnöki pontossággal megírt fontos kordokumentum. A visszaemlékezés ennyi év távlatából is jól érzékelteti, milyen zilált viszonyok voltak az 1950-es évek első felében az országban, s a szovjet mintára ekkor kiépülő magyar szocialista felsőoktatásban. A diktatórikus módszerekkel folyó ország(át)építés a Böcskei családot is alaposan megrázta, ugyanakkor a nagyfokú iparosítás értelmiségigénye a származása miatt megbélyegzett Böcskei László számára átmeneti „deklasszálódás” után végül is lehetővé tette a továbbtanulást. (Aminek a korábbi polgári viszonyok között legfeljebb anyagi akadálya lehetett volna.)

A visszaemlékezés rámutat arra, hogy a politikai tervezőirodákban megszületett monumentális tervek megvalósításához hiányzott a megbízható szakembergárda, amelyet gyorsított ütemben kellett megteremteni. Ennek az erőfeszítésnek volt a terméke a szintén szovjet mintájú szakérettségi, amely az írni, olvasni tudó, bizonyos szintű elemi iskolai műveltséggel bíró munkás- és parasztszármazású fiatalok főiskolára, egyetemre bejuttatása kezdetben pár hetes — 1951-től 1 éves, 1952-től 2 éves — speciális felkészítő tanfolyam és vizsga segítségével. 1948–1955 között a köznyelven „nyorstalpalók” néven emlegetett szaktanfolyamokra mintegy 20 ezer „kádert” „iskoláztak be”, ezeknek egynegyede már a tanfolyamot sem végezte el, s csak mintegy 5000 szakérettségis szerzett diplomát. Így érthető, hogy a visszaemlékezésben is emlegetett korrepetálásnak, tanulmányi versenynek mekkora szerepe volt a „lemorzsolódás” elleni küzdelemben.

Az osztályharc jegyében tervszerűen folyó társadalomépítés az egyetemet is teljesen átpolitizálta. A marxizmus-leninizmus ideológiája és vele az orosz nyelv kötelező tantárgy lett, a honvédelmi képzést a közelgő világháború

veszélye és a hadseregfejlesztés (tartalékos tiszti képzés) igénye egyaránt motiválta. A különböző elvárások miatti folyamatos stresszhelyzetre a hallgatók körében sokféle reakció létezett. Azok, akik azonosulni tudtak az elvárásokkal, megfelelően teljesítettek, és közben ráhangolódtak a forradalmi változások „hullámhosszára”, könnyebben elviselték a nehézségeket. Mások – különösen a szakérettségisek – gyengén teljesítettek és rosszul érezték magukat a számukra idegen társadalmi környezetben. Megint mások az osztályharc céltábláivá váltak és egyik napról a másikra „kikerültek” az egyetemről.

A visszaemlékezés alapján arra következtethetünk, hogy szerzőnk azok közé tartozott, akik már csak életkoruknál fogva is viszonylag jól alkalmazkodtak az új szerepkörhöz és képességeikhez mérten lelkiismeretesen teljesítették a követelményeket. (Nekik sem volt könnyű, hiszen a világháború alatti középiskolai képzés hiányosságait – különösen a fontos szakmai tantárgyaknál – menet közben kellett megszüntetniük.) Böcskei László az ifjúsági mozgalomban is aktív szerepet vállalt, ami teljes odaadást követelt: a tanulás és a mozgalmi munka mellett csekély szabadidő jutott a kikapcsolódásra, magánéletre.

A visszaemlékezés olvasását és megértését elősegíti, ha újra felidézzük szerzőnk szakmai életútját. Böcskei László 1930. február 9-én a Veszprém megyei Nyárad községben született. Édesapja, Böcskei Antal (1900–1955) hentes és mézszáros, kocsmabérlő volt. 1937-ben Győr-Moson-Sopron megyei Bodonhelyen vásárolt kocsmát és vegyesboltot, ekkor családja is ide költözött. Részt vett a világháborúban, ahonnan hadifogolyként tért haza. Az újrakezdés után 1951-ben vagyonát államosították, 1952-től élete végéig gyári munkás volt. Ugodi származású édesanyja, Vörös Erzsébet (1903–1972) a háztartásban dolgozott. Férje halála után Győrbe költözött, élete végéig itt élt.

Böcskei László az elemi iskolát Nyáradon kezdte, 1937-től Bodonhelyen folytatta és fejezte be. 1941 őszén vették fel a Pápai Református Gimnázium I. osztályába, itt érettségizett 1949-ben. Érettségi után a Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karára felvételizett, de származása miatt a sikeres felvételt követően sem vették fel: „helyhiányra” hivatkozva elutasították. 1949 őszén a győri Vagonygyárban segédmunkásként kezdett dolgozni, majd szakmunkás képesítést szerzett. 1950 ősztől már a Budapesti Műszaki Egyetem I. éves gépészmérnök hallgatója lett, ahol 1955-ben a gépgyártás technológiai szakon mérnöki oklevelet kapott. (Az 1960-as évek végén újra a BME hallgatója lett: a Gazdasági mérnöki szakon okleveles gazdasági mérnök, majd ezt követően az egyetem Közlekedésmérnöki Karán okleveles gépjármű szakmérnöki képesítést szerzett.)

1954-től szigorló mérnökként a győri Célgépgyárban kezdett dolgozni, ahol később üzemvezető, majd műszaki vezető lett. 1958-tól 1990-ig, nyugdíjba vonulásáig az Északdunántúli Vízügyi Igazgatóságon dolgozott. Gépészeti vezetőként gépek, berendezések üzemeltetésével, korszerűsítésével foglalkozott.

Nyugdíjazása után részt vett a vízügyi ágazati szakképesítések új, OKJ-s alapokra helyezésében, az ágazati követelményrendszer kidolgozásában. Mérnöki tevékenységét a BME Szenátusa arany-, gyémánt- és vasdiploma adományozásával ismerte el. Szaktanulmányai a Vízügyi Közlöny c. folyóiratban jelentek meg.

Böcskei László 1957-ben kötött házasságot Samodai Máriával (1934–1994), aki az egészségügyben dolgozott. Két fiút neveltek fel: Lászlót (1960–2007) és Zoltánt (1963). Mindketten műszaki érdeklődésűek, középiskolát végeztek. Két fiúunokája van: László fia, Balázs (1983) egyetemet végzett, politológus; Zoltán fia, Zoltán (1986) középiskolát végzett, Hollandiában él, logisztikával foglalkozik.

Böcskei László középiskolás korában kezdett el faluja történetével, néprajzával foglalkozni. Az 1940–50-es években gyűjtött anyag még rendezésre, feldolgozásra vár.

Az idén 90. életébe lépett szerzőnek fáradságos munkájáért hálás szívvel mondunk köszönetet, életére és családjára Isten áldását kérjük. (– Hudi József)

*****

I. ÉRETTSÉGI UTÁN BODONHELYEN¹

AZ ÉRETTSÉGI FÁRADALMAIT odahaza, Bodonhelyen hamar kipihentem, átálltam az új körülményekre. Bekapcsolódtam apámék munkájába, segítettem az üzletben, kiemelten a július másodikát, Sarlós Boldogasszonyt követő napon megtartott búcsú lebonyolításában. Részt vettem a helyi sportélet szervezésében és készültem az egyetemi felvételi vizsgára.

A nyári szünet megkezdésével egyidőben egyértelművé vált előttem, hogy a politikai változások miatt egyre nagyobb nyomás nehezedik a családjunkra. A kocsma, vegyesbolt és a Nyárádon birtokolt 18 kh birtok ellenére apám nem került fel a kuláklistára, de politikailag „ellenségnek” számított, a szemmel tartottak közé került. Helyzetével 1955-ben bekövetkezett haláláig nem tudott megbékélni.

Apámék megfeszített munkája révén az üzleti forgalom évről évre lassan nőtt, így továbbtanulásom anyagi háttere szerényen biztosítva volt. A célkitűzés: egyetemen továbbtanulni, a nehézségek ellenére is változatlan maradt.

---

¹ A szerző ehelyütt mond köszönetet *Batalka Krisztinának*, a BME Levéltár vezetőjének kutatómunkája segítségével.

I.1. EGYETEMI FELVÉTELI VIZSGÁIM

Az 1949 év nyarának legfontosabb kihívása a felvételi vizsgákon való megfelelés, az egyetemre való bejutás volt. Az érettségit követően — számolva apám foglalkozása miatti hátrányos származásommal — jelentkezésemkor következetesen a kereskedő foglalkozást jelöltem meg, bár ez eltért az iratokhoz kötelezően csatolt anyakönyvi kivonattól, melyben a kocsmáros elnevezés volt olvasható. Nem volt mit tenni a vagyoni helyzettel sem: fel kellett tüntetni a házat és a 18 és fél kh birtokot. A felsoroltak akkor a jó vizsgaeredmények ellenére olyan jelentős hátrányt jelentettek, hogy az egyetemi felvételi eredményességétől függetlenül szinte előre borítékolható volt az „elutasítás hely hiánya miatt” válasz. Ezt a gyakorlat a későbbiekben minden esetben vissza is igazolta.

A kitűnő érettségi bizonyítvány, a mozgalmi területen végzett munkáért kapott jó iskolai ajánlás birtokában szinte mindent elkövettem a sikeres felvételért. Érettségi után közvetlen jelentkeztem a Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Kar által meghirdetett előkészítő tanfolyamra, ahonnan postafordultával közölték, hogy „hely hiányában nem nyert felvételt”, ugyanitt folytatták, „de ez nem befolyásolja a műegyetemi felvételi kérvény beadását”.

A felvételi jelentkezésekkel kapcsolatos irataim nagy része megmaradt. Ezekből látható, hogy a BME Gépészmérnöki Karán, majd a BME Mérnöki és Építészmérnöki Karán is voltam felvételi vizsgán, de „férőhely hiányában” egyik helyre sem vettek fel. A Gépészmérnöki Kar elutasítása ellen panaszt is benyújtottam, amire a BME miniszteri tanácsosa válaszolt: „nincs módom felvenni a budapesti műszaki egyetemre”.

Mivel a nyár folyamán más egyetemekre is jelentkezhettem felvételi vizsgára, éltem a lehetőséggel. Elgondolásom az volt, ha elsőre nem sikerül a műszaki pálya, akkor máshol kezdek és félévkor átjelentkezem a BME-re.

Érdekesek voltak a felvételi vizsgák. A Magyar Közgazdaságtudományi Egyetem például két napos felvételi vizsgát tartott. Az első napunk reggel fél nyolckor kezdődött a Patai kollégiumban, ahol a szállásunk is volt. Vinni kellett magunkkal takarót, kétnapi hideg ételmezt és töltőtollat. Pótlólag értesítettek, hogy kell még arcképes igazolvány és vagyoni bizonyítvány is. Ha nekem is van vagyonom, arról is kell külön igazolás. A helyszínen megtudtam, hogy jól szerepeltem, ennek ellenére azt közölték, hogy „létszám betelte miatt” nem vettek fel.

A Tudományegyetem Természettudományi Karán is felvételiztem a 9. számú bizottságnál 18-as sorszám alatt az első emeleti ülésteremben. A több tagból álló bizottság kevés szakmai, annál több egyéb, politikai kérdést tett fel. A szakmai résszel nem voltak gondok, de innen is gyorsan megérkezett az értesítés: „hely hiányában felvételt nem nyert”.

A Debreceni Tudományegyetem felvételi bizottsága előtt augusztus 20-án reggel fél nyolckor kezdődött a két napos felvételi vizsga, elhelyezést, étkeztetést biztosítottak, takarót kellett vinni. A „vizsgáztatás” módja, eredménye megegyezett a TTK-éval.

A Szegedi Tudományegyetem Matematikai Intézetében augusztus 23-án volt a felvételi vizsga, ide 5 ív papírt, írószert, személyi igazolványt, vagyoni bizonyítványt, születési bizonyítványt és a legutolsó iskolai bizonyítványt kellett magunkkal vinni. A felvételi vizsga értékeléséről innen sem kaptam tájékoztatást. Teljesítményemről sehol sem kaptam visszajelzést, csak a tényt közölték, hogy nem vettek fel a nevezett egyetemre.

A felvételi időszak lezárultával eldőlt, hogy legközelebb csak a következő évben van lehetőségem újra próbálkozni. Elhatároztam, hogy addig dolgozni fogok, közben szakmát is tanulok, és jövő nyáron ismét megpróbálom a bejutást.

1950 nyarán ismét jelentkeztem, de ekkor már csak a BME Gépészmérnöki Karára. Úgy gondoltam, hogy a Győri Vagon és Gépgyárban végzett fizikai munkás háttérrel könnyebb lesz az bejutnom az egyetemre. Nem ez történt. 1950. július 26-ára behívtak a felvételi bizottság elé, ahová vinnem kellett szüleim hatósági vagyoni bizonyítványát is. Már a július 28-án kelt levélben közölték, hogy a „Műszaki Egyetemen a nagyszámú túljelentkezés miatt felvételi kéreseedet teljesíteni sajnos nem tudjuk. Azonban, hogy tovább tanulásodat még biztosíthassuk, kérlek, az alábbi egyetemek közül (12 felsorolva) jelöld meg, melyik karon volna leginkább kedved tanulmányaidat folytatni. Válaszodat postafordultával a Tanulmányi Osztályra küld. Amennyiben sürgősen nem válaszolsz, úgy vesszük, hogy a továbbtanulási lehetőségedről lemondottál.”

A levélre nem válaszoltam. Ezt követően 1950. augusztus 28-i keltezéssel levelet kaptam a BME Tanulmányi Osztályától (Győr, Kálóczi tér 13.) a lakás-címemre: „Kedves Barátom! Értesítünk, hogy az egyetemi és főiskolai felvételek kiértékelése most van folyamatban. A felvételek kiértékelése után értesítést kapsz a felvételi vizsga eredményéről.”

Központi intézkedéssel a BME felvehető létszámát jelentősen bővítették, a gépészkarét párhuzamos képzéssel megduplázták, így az 1950. szeptember 16-án kezdődő tanévben a BME Gépészmérnöki Karának első éves hallgatója lettem.

I.2. SPORTÉLET LAKÓHELYEMEN

Odahaza, Bodonhelyen az EPOSZ keretein működő sportkör kínálata az előző évhez képest a labdarúgáson kívül további sportágakkal bővült. A rendezvények szervezésébe is bekapcsolódtam. Erről tanúskodik az általam írt, és fennmaradt „FELHÍVÁS A HÁZIVERSENYRE” c. röpirat is. Ezen az EPOSZ Sportvezetőisége nagyszabású háziversenyt hirdetett, kérte, hogy minél nagyobb számban jelentkezzenek Sipos Antalnál. Felsorolta név szerint mindazokat, akik az október 2-ig már jelentkeztek. A versenyszámok (zárójelben a jelentkezők száma): 100 m futás (5 fő), súlylökés (5 fő), magasugrás (4 fő), távolugrás (6 fő). A fiú kosárlabdacsapatba (5 fő), a futballcsapatba (14 fő).

A háziverseny október 9-én, vasárnap, a délutáni litánia után volt. A falu sportéletével Pájer Imre is foglalkozott 2000-ben kiadott „Bodonhely falutörténeti vázlatok” c. munkájában. A következőket írta: „A falu sportéletének alakulása hasonló az öntevékeny csoportokéhoz, alakul egyesület, működik, majd megszűnik. A község egyik legsikeresebb sportegyesülete az 1946-tól működött Böcskei László mérnök vezetésével. Ekkor a település fiataljai a labdarúgás mellett kosárlabdával is foglalkoztak. Előbb a hatvanas évek második felében szerveződött újjá a sportegyesület, s a jelenlegi 1985-től működik folyamatosan.”

A kulturális életről is megemlékezett: „Hasonlóan pezsgő élet volt Vasvári István kántortanító irányításával kulturális területen is, színjátszó kör, tánccsoport, énekkar működött. Rendszeresen mutattak be zenés darabokat az iskola tantermeiben. Műsoraikat a környező községek falunapjain is bemutatták. A fellendülés 1949-et követően, a tanító távozása után lehanyatlott.”

1950 ősztől kezdődő egyetemi éveim alatt azután a kapcsolatok velem is végleg megszakadtak.

I.3. GYÁRI MUNKÁS LETTEM...

Az eredménytelen felvételi vizsgákat követően kiváltottam a munkakönyvemet és ősszel a győri Magyar Vagon és Gépgyárba jelentkeztem fizikai munkára. Felvettek. 1949. október 15-én kezdtem el dolgozni segédmunkásként az

Autógépgyár gyáregységben. Ez időben a Posta megrendelésére osztrák licenc alapján gyártottak gépkocsikat. A gyárhoz a gépműhelyen kívül több gyártóegység (hőkezelő, edző stb.) tartozott.

Akkortájt kezdődött a gépműhelyben a megmunkáló gépek korszerűbbre cserélése. A transzmissziós tengelyről hajtott gépeket a villanymotorral meghajtott egyedi gépek váltották fel. Én is ebbe a brigádba kerültem. A régi gépeket felszedték, helyükre az újakat szereltük fel. A gépek mozgatása nehéz fizikai munka volt, közben azonban sokféle gépet ismertem meg közelebbről, köztük olyanokat, amelyeken később dolgoztam.

Az első műszakba osztottak be. A munkaidő reggel hat órakor kezdődött. Addigra már munkaruhában kellett a helyszínen lenni. A kezdést a gyár szírnája jelezte, amely engem állandóan az 1944-es légi riadókra emlékeztetett. A munkaidő délután kettőig tartott, de az ebédidőt is le kellett dolgozni, ezért csak fél háromkor jöhettünk ki a portán.

Közel a gyárhoz kaptam albérletet, így gyalog jártam a munkahelyre. Munkatársaim tréfásan többször megjegyezték:

— Gyalog közlekedni a kerékpárosok városában, azt nem lehet!

Hét végén utaztam csak haza. Télen a nehezen járható, havas utak idején végig Győrben maradtam az idő megjavulásáig.

Viszonylag hamar megszoktam a gyári rendet, gyorsan sikerült beilleszkedni a gyári közösségbe. Szombat délelőttönként is dolgoztunk, délután utaztam haza a szüleimhez Bodonhelyre. Az utazás Bágyog vasútállomásig vonat, onnan hazáig autóbusszal történt. Ha a busz meghibásodott, akkor a 11 kilométer távolságot gyalog tettük meg. Vissza hétfő reggel utaztam, közvetlenül a munkahelyre. Önálló keresetem lett, hetente fizettek, mint fizikai dolgozót. A keresetem beadtam a családi közös kasszába.

Már az ősszel bekapcsolódtam a gyárban az ifjúsági mozgalomba, propagandistaként tevékenyen részt vettem a SZIT-alapszervezet munkájában. Hamarosan beiskoláztak az 1950. januárban induló esztergályos szakmunkás-képző tanfolyamra. Az eredményes szakmunkásvizsgát követően szakmunkás bizonyítványt kaptam. A csoport érettségizettekből állt, az elméleti oktatás a középiskolás tananyagra épült. A gyakorlati órákon többféle gépen dolgoztam, a tanfolyam második felétől már az ún. fogazóban, fogmaró gépeken. Párhuzamosan egy rövidebb rajz továbbképző és egy hosszabb (3 és fél hónapos) hőkezelő továbbképző tanfolyamot is jó eredménnyel elvégeztem.

Ifjómunkásként a mozgalmi munkában is élen kellett járnunk. Én szerkesztettem a SZIT alapszervezet faliújságját, írtam a cikkek jórészét. Sok hír szólt a szocialista brigádversenyről, az április 4-re, május 1-re tett munkaverseny-felajánlásokról, volt, aki azt vállalta, hogy féléves tervét előbb fogja teljesíteni, a „százalékos selejtet” csökkenti, vagy mint *Galgóczi Erzsébet* esztergályos, a tervét 140 %-ról 180 %-ra teljesíti. Az Egységes Ifjúság önköltségcsökkentő brigád Autógépműhely fogazóbrigádjá a júniusi Egységes Ifjúsági Szervezetet előkészítő kongresszus tiszteletére tett felajánlást.

Harcot hirdettünk a pazarlás ellen, áramtakarékosági terv készült, vizsgáltuk a munkaidő kihasználást önfényképezéssel, javaslatot tettünk a kiesett idő csökkentésére. Faliújság cikket készítettünk *Minden erővel küzdjünk a selejt ellen*, vagy *Mit tudsz az önfényképezésről* címmel. A SZIT iroda segítségével számításokat végeztünk a gazdaságos sorozatnagyság kialakítására.

A SZIT iroda jóváhagyásával Ifjúsági Napot tartottunk, amelyen a műhelyt a fiatalok vezették. Egy napra a műhelyfőnök, főművezető, az összes művezető, a karbantartás, ellenőrzés stb. vezetője a fiatalok közül került ki. A felhívás szövege megmaradt, így szólt:

„IFJÚMUNKÁSOK !

MA JÚLIUS 10-ÉN HÉTFŐN IFJÚSÁGI NAPOT tartunk, amelyen az autógépműhelyt mi ifjómunkások fogjuk vezetni. Kérünk Benneteket, hogy ezen a napon különösen jól dolgozzatok, s legyen ez a nap hasonló a sztálini műszakhoz.

Böcskei László

Autógép ifjúvezető műhelyfőnök”

Galgóczi Erzsébet erről a napról írta *A legszűkebb keresztmetszet* c. novelláját, amely a Szabad Ifjúság 1950. július 28-i számában jelent meg. A műhelyről még ír az *Egy kosár hazai* című díjnyertes novellájában, volt munkatársait nevükön említve.

A gyári élet nagy benyomást tett rám. A diákéletből egy teljesen más világba kerültem, amelybe sikerült gyorsan beilleszkednem. A reggeli műszakban hat órakor már a munkahelyen kellett lenni, parancsoltak, meghatározták a teendőket, később a szerszámgépeken végzett munkánál a technológia (rajz, műveletterv) volt a meghatározó. A munkatársakkal — talán az együtt töltött rövid idő miatt — nem alakult ki az osztálytársakhoz hasonló kapcsolat.

Az autógépgyárban eltöltött időben jelen lehettem a hazai sztahanovista mozgalom megszületésénél. Az esztergályosok, Horváth Ede, Kék Zoli, Jakab

Sanyi a szomszéd gépsoron, a fúrós Nyitrai az én soromon dolgoztak, közvetlen napi kapcsolatban álltunk. Teljesítményük értékelését nem tartom feladatommak, de a jelenség meghatározója volt akkori életemnek. A rádió, a filmhíradó stábjá szinte mindennapos volt a műhelyben, közvetítve a reggeli munkásgyűléseken megtett felajánlásokat, az ország nagyvállalati dolgozói felé tett versenykihívásokat.

Az autógyártást a nyár közepétől kezdődően Budapest közelébe koncentrálták, a dolgozókkal együtt, akik tartós kiküldetésben dolgoztak ott.

Ősszel elkerültem egyetemre, átmenetileg megszakadt minden kapcsolatom a gyárral. Az egyetem befejezése után az Autószerszámgép-gyárba helyeztek. Később, már mérnök koromban egy műszaki tárgyaláson találkoztam egykori munkatársammal, Horváth Edével is. Régi ismerősként üdvözölt, és jól elbeszélgettünk a régi időkről.

A műhely technikai színvonala jelentősen meghaladta az országos átlagot. Az egyetemre kerülésem előtti hónapokban már a fogaskerékgyártásnál dolgoztam. Váltótársaim szinte valamennyien érettségiztek, többen később a BME győri kihelyezett esti tagozatán diplomát szereztek, volt, aki később mérnökként is munkatársam lett. Az akkori legkorszerűbb gépeken, egy jó munkahelesen megbecsült munkásként dolgozni, úgy érzem ma is, nem volt elvesztegetett idő az életemből.

I.4. IRÁNY: AZ EGYETEM!

1950. július 29-e volt az utolsó munkanapom a gyárban. A felvételi vizsgát követően ősztől, mint első éves gépészmérnök hallgató a Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karán ültem be ismét az iskolapadba és kezdtem el az egyetemi tanulmányaimat.

Az augusztus hónapot odahaza töltöttem. A hónap közepén folyt Bágyog-Gyűrhegyen ásatás a Győri Városi Múzeum szervezésében, amelyen részt vett László Gyula professzor úr is. Megismerte a falutörténeti kutatási érdeklődésemet, ezért lehetőségem nyílt a régészeti feltáráson egy rövidebb ideig részt venni. A BME-s felvételi bizonytalanságok miatt az is felmerült, hogy a gyári ifjúmunkásságból eredő előnyöket kihasználva inkább muzeológus szakon folytassam a tanulmányaimat. Erre a lehetőségre azonban nemet mondtam, így „műkedvelő” maradtam ezen a területen. Miután felvettek a BME-re, 1950 őszén Budapestre költöztem.

Lakóhelyemen a falu korábbi élete sokat változott. A háborúra a templomtorony oldalán látható belövések nyomai emlékeztettek csak, és a határban is eltűntek a lövészárkok nyomai. A családok gazdasági helyzete a jegyrendszer, a beszolgáltatások miatt keveset javult a háborús időszakhoz képest. Érvényesült a „jut is, marad is” ősi elv, vagy ahogy az öregek megfogalmazták: a nyomtató lónak nehéz bekötni a száját. Naponta tapasztaltam, hogy jelentőssé vált a családok közötti politikai megkülönböztetés. A falu vezetésében már a háborút követő években megtörtént a korábban szegénynek tartottak előre törése, ami a tanácsrendszer bevezetése után tovább erősödött.

II. EGYETEMI ÉVEIM

Az egyetemről. A műszaki egyetem több mint 220 éves múltjából én érthető módon csak az 1949–1955 közötti idősakkal kívánok foglalkozni. Budapesti lakos lettem az 1950-es évek első felében, és a műegyetem négy évig minden napomat meghatározta.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. évi 15. sz. törvényerejű rendelete értelmében az egyetem korábbi elnevezése megváltozott, az új neve Budapesti Műszaki Egyetem lett, a mérnökkarral, építészmérnök-karral, gépészmérnök-karral, villamosmérnök-karral, vegyészmérnökkarral folytatta működését. A gépészmérnöki karon 5 szak működött, a felsőbb évfolyamokon az oklevélszerzés a gépgyártás-technológiai, energia-gazdálkodási, vegyipari és mezőgazdasági gépész, textilgépész és közlekedésgépész karokon volt lehetséges. (A villamosmérnöki karon erős- és gyengeáramú szak létesült.) A szakosodás a negyedik félév befejezését követően történt.

A korábbi oktatáshoz képest a jelentős változás az 1948/49-es tanévben történt. „A főbb célok: a technológiai képzés erősítése, a gyakorlati oktatás intenzívebbé tétele és minőségi fejlesztése, a fejlődő ipar főbb ágazatainak megfelelő szakosítás és az ipar kellő számú mérnökkel való ellátása voltak”. E célkitűzések megvalósítása érdekében — „A Gépészmérnöki Kar 130 éve” c kiadványban leírtak szerint — a gépészmérnöki kar nappali tagozatának felvételi keretét az 1950/51. tanévtől 450 főben határozták meg. Mivel az oktatás két csoportban (A és B) valósult meg, ez valójában 900 főt jelentett.

A BME Levéltárában található az Országos Tervhivatal Munkaügyi Főosztály 1950. augusztus 11-i előterjesztése, amely szerint „Iparunk gyors ütemű

fejlesztése és a fokozódó technikai követelmények szükségessé teszik, hogy a mérnökök számát az eddigi terveknel gyorsabb ütemben növeljük. Ennek érdekében a Budapesti Műszaki Egyetemre felveendő elsőéves hallgatók számát már a most kezdődő tanévben fel kell emelni. Ez úgy válik lehetővé, ha az első és másodéves mérnök-, gépészmérnök- és villamosmérnök hallgatók számára két műszakban való rajztermi oktatást vezetünk be. Az 1950. évi létszámemléssel kapcsolatban két változat lehetséges.

a.) az első évfolyamok létszámát 1300-ról 1800-ra, vagyis 500 fővel emeljük,

b) az első évfolyamok létszámát 1300-ról 2200-ra, vagyis 900 fővel emeljük.”

Az első változatnak megfelelően 500 új hallgató „átirányítását” a következő forrásokból tervezték: 150 főt hely hiányában a Műszaki Egyetem elutasított. Ezek nem voltak hajlandók más helyre menni, inkább vártak volna a következő tanévig; 100 fő más egyetemre nyert átírányítást, de időközben a létszám ott is betelt; 50 szakérettségi tanfolyamot végzett hallgatót más egyetemről a Műszaki Egyetemre lehet irányítani; 30 vegyészhallgatót a természettudományi karokról is át lehet venni, minthogy ott a beiskolázás magasabb a szükségletnél; 170 érettségizett üzemi dolgozót, akik a Műszaki Főiskolára jelentkeztek, de felvételre már nem kerültek, megfelelő ösztöndíjakkal át lehetne hozni.

„A fenti 500 főből csak a szakérettségizők munkás származásúak, a többiek nem munkásszármazásúak, de dolgozó szülők gyermekei. Számítanunk kell arra, hogy az 500 főt teljes egészében nem sikerül átírányítani, mert azoknak egy része időközben elhelyezkedett, vagy lemondott a továbbtanulási szándékáról. Így fel kell készülnünk arra, hogy megfelelő propagandával más területen is mozgósítsunk, amihez szükségünk van a Párt segítségére.”

Gyors intézkedések következtek. Megkeresett a középiskolai igazgató, feltétlen menjek el a felvételi vizsgára, őt is megkeresték, hogy ösztönözzön a megjelenésre, visszajelzést is kért. A felvételin részt vettem, a BME augusztus végén értesített, a kiértékelés folyamatban van. Szeptember elején közölték, hogy felvettek, mikor, hol jelentkeztem.

A BME Levéltárában őrzött anyakönyv áttanulmányozásával megtudtam, hogy az 1950/51. tanévre összesen 868 első éves gépészmérnök hallgató iratkozott be az I. évfolyamra. (1954-ben az ötéves találkozóra meghívtak gépészmérnöki névjegyzéken és a pótjegyzéken már csupán 809 nevet találtam.)

A Tanulmányi Osztály a hallgatókat A és B csoportra osztotta fel, kétszer 14 tankörbe sorolta be (tankörönként kb. 35 hallgatóval). Az A csoport tanuló-

köreinek számozása 1–14-ig, a B csoporté 15–28-ig történt. Az A és B csoport részére párhuzamos órarendet készítettek. Vörös Imre rektor 1951-ben a „kétműszakos” tanítási rend eredményes bevezetéséért Kossuth-díjat kapott.

A Műegyetem a világháborúban jelentős károkat szenvedett. Amikor a tanévünk megkezdődött, a falakon helyenként még láthatók voltak a golyónyomok, az épület, helyiségek azonban rendbe téve vártak bennünket. Lezárt, romos helyiség már nem volt. Az udvaron volt a focipálya, a meccseken önfeledten szurkoltunk Patyi bácsiéknak. A gépészmérnöki kar létszáma a terveknek megfelelően a minket követő évfolyamokon tovább növekedett, ez elkerülhetlenné tette a meglévő egyetemi létesítmények bővítést. Új épületeket kellett építeni a régi műegyetemi épülettömbtől délre eső szabad területeken. Az 1950-ben felépült Stoczek utcai tanulmányi épületet nem sokkal később követte a „H” és „T”, majd „R” és a „G” (gépgyártás-technológia épület). Jelentősen növekedett az oktató- és segéd személyzet, valamint a tanszékek száma is.

Egyetemi éveim alatt a gépészmérnöki kar tantervei az első két tanévben heti 6 óra gyakorlatot és 12 óra gyakorlati foglalkozást tartalmaztak, a 4. félév végén 3 tárgyból (matematika, fizika, mechanika) szigorlatot kellett letenni. A szakosodás az ötödik félévtől történt meg. A képzés időtartama 1954-tel bezárólag 8 félév volt. A nyolcadik félévben kaptuk meg a diplomaterv-feladatot, melyet a munkahelyen készítettük el, majd védtük meg az 1955 évben.

Ezt az időszakot a gyors ütemben történő változások jellemezték. A szakosodás mértéke egyre fokozódott, és volt olyan időszak, amikor a gépészmérnöki karon 11 különböző szakirányban folyt az oktatás (gépgyártás-technológia, hőerőgépész, vízerőgépész, vegyipari gépész, mezőgazdasági gépész, textilgépész, vasúti gépész, közúti gépész, repülőgépész, épületgépész és hajógépész.)

1954 októberében egy új, tartós tanterv lépett életbe, ennek következtében a képzési idő 1955-ben 9 félévre emelkedett, a heti óraszám 36 lett, amelybe beleszámított valamennyi elméleti óra és gyakorlati foglalkozás. Ezt követően készítették el a hallgatók a diplomaterveket.

1. kép

Böcskei László egyetemi indexe (1950)

II. 1. AZ ELSŐ ÉVFOLYAM: AZ 1950/51. TANÉV

II.1.1. Az első félév

Az évfolyam. Az előző év nyarán tett eredménytelen felvételi vizsgám alkalmából már jártam a műegyetemen. Jóleső érzéssel iratkoztam be most a Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karára és lettem a kar gépész szakának első éves hallgatója az 1950/51 tanév első félévében. Főkönyvi számom 74-38. Az A csoportba, a 14-es számú tanulókörbe kerültem. (A tanuló körbe besoroltak névsora nem változott a negyedik félév végéig, a szakosodás megtörténteig.)

Az évfolyam ünnepélyes tanévnyitója a megjelentekkel szeptember 16-án reggel 8-kor volt a Ch. max. teremben [kémiai nagyelődoban], melyen nem vettem részt, mivel később, a hónap végén kapcsolódtam csak be a munkába.

Létszám. A korszak politikai állásfoglalásának megfelelően a tanévre jelentősen megemelték a gépész karra felvehető létszámot az A és B egymást váltó csoportba, 1–14. tankör és 15–28. tankörbe osztva. A BME levéltárában őrzött kimutatásokat lapozva külön élmény volt számomra az évfolyamtársaim nevével újra találkozni, és a saját nevemet megtalálni: a 89 B-betűsből a 71. voltam a sorban...

Lakás. A diákszállóban a korlátozott férőhely miatt nem kaptam helyet. 1950. január 1-től közigazgatásilag megvalósult Nagy-Budapest. A letelepedés, a Budapestre való lakóhelyi átjelentkezésem csak az egyetemi felvételi igazolással vált lehetségessé. Legelején, szükséghelyzetből egy ideig Podmaniczky utcai lakásban laktam, a 46-os sárga villamossal jártam be az egyetemre. A villamos ritkán járt és állandóan zsúfolt volt. Sokat utaztam a lépcsőn, ott volt csak hely, de sohasem tujáztam (ez az ütközőkön utazás elnevezése volt).

Vonalas bérletem volt, amivel szombat délutánonként és vasárnap egész nap lehetett valamennyi villamos vonalán lehetett utazni. Ezt a lehetőséget a tanév során sokszor kihasználtam Budapest megismerésére. Ezt követően a Ráday utca 4-ben laktam, ez előnyömbre vált, mert az utcában volt a Ráday kollégium, így azt gondolták, abban lakom. Később a tanévsorán sikerült a Budafoki út 41/b-ben egy gyerektelen házaspárnál egy különszobát találni. A korábban polgári lakás főbérletje egyedül álló, idősebb hölgy volt, egyedül lakott a három szobában, az ő két akkori szóhasználatnak megfelelő „felesleges szobáját” utalták ki társbérletként egy gyermektelen, munkás házaspárnak. Ők adták ki végül nekem, az ifjú egyetemistának az egyik, kisebb udvarra néző szobájukat (a „cseléd-szobát”) havi 90 forint díjért, ide jelentkeztem be véglegesre. (A díj is kedvező volt, mert a Bartók Béla úti diákszállóban 80 forint volt a havi szállásdíj.)

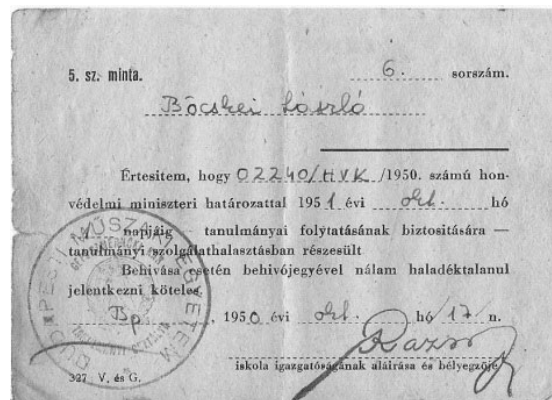
A lakás a negyedik emeleten volt, tipikus bérházban, zárt udvarral, körgangos folyosóval, lifttel, este 10 órai kapuzárással. Pár perc távolságra volt az egyetemtől, a menzától, ami reggelenként felbecsülhetetlen előny volt. A szobámban, az akkori legtöbb budapesti lakáshoz hasonlóan nem volt ismeretlen a poloska. Egyszer véletlenül elmozdult egy falikép, amikor megigazítottam, láttam alatta amint nyüzsögnek, engem szerencsémre nem bántottak. A szoba ettől eltekintve lakásként megfelelt, döntő részben ugyanis az egyetemen tanultam.

A háziúr korábban a postánál, a levelek osztályozásánál dolgozott. Részben klerikális beállítottsága miatt, részben azért, mert szocdemként a pártegyesüléskor nem lépett át az MDP-be, a munkahelyén B-listázták. Nagyon érdeklődött a politika iránt, pl. Nyugat-Berlin helyzetét, az amerikai légihíd működését nehezen értette meg. Persze, e téren nekem is csak hiányos volt a tájékozottságom. Felesége beteges volt, nem tudott dolgozni, ezért sokat jelentett nekik az én havi 90 forint albérleti díjam. Egyszerű emberek voltak, szinte családtagként kezeltek, kölcsönösen segítettek egymást. Itt laktam végig a négy év során.

A menza. Ebédre, vacsorára a Bartók Béla úti diákszálló menzájára jártam, a havi étkezési jegy részünkre 145 forint volt. A diákszállóban lakók, akik reggelit is igényeltek, ezért még külön havi 20 forintot fizettek. Ellátásunk politikai kérdés is volt, ezért az a helyzethez képest elfogadható volt, jobb, és mennyiségileg is több, mint Pápán, a középiskolában. Volt repeta, kenyér korlát nélkül. A konyhai személyzet szolgált fel, a koszt kiadása étkezési jegy ellenében történt. Az étkezés ideje alatt a hangszórókból zene szólt, vegyesen mozgalmi, táncdalok, klasszikus művek. Az ebéd, vacsora időpontja a tanrendhez igazodott. Ebédelni pl. 12–15 óra között mehettünk. Általában tömeg, sorban állás volt minden nap. Vasárnap és ünnepnapon este mindig hideg vacsora volt, amit délben ebédkor kaptunk meg.

Otthonról apáméktól kaptam egy kevés költőpénzt a legszükségesebb kiadásokra, ebbe a kosztkiegészítés is bele tartozott. Ettől függetlenül tanév közben apám azért többször hozott főzéshez alapanyagokat, lisztet, babot, krumpelit, ebből időközönként a házinéni készítette el az ennivalót.

2. kép

Katonai szolgálathalasztást biztosító behívójegy (1950)

Katonaság. Katonai szempontból a nyilvántartás szerint az újoncjelölt hadkötelesek csoportjába tartoztam (mint 18 éves kortól hadköteles a tényleges katonai szolgálatra történő behívásáig). 1950. áprilisban a Győr thj. városi katonai ügyosztálya hívott be sorozási személyi lap kitöltésére. Nyilvántartásba kerültem, de katonai szolgálatra nem hívtak be. Ősztől, az egyetemen, a tanulmányaim folytatásának biztosítására 1951. október 1-ig katonai szolgálathalasztást kaptam.

Tandíj. Az éves tandíj 800 forint volt, de adtak tandíjkedvezményt. Én is kaptam, félévre csak 100 forint tandíjat kellett fizetnem, a befizetés megtörténtét az indexbe is bejegyezték. Volt pályázható ösztöndíj 335, 225, 160 és 100 forint összeggel, amit — mivel a vagyoni-személyi előírásoknak nem feleltem meg —, nem is pályáztam meg.

Tananyag, tanárok. Az első félév szorgalmi időszaka 14 hét volt, azt követte a vizsgaidőszak február végéig. Hét tantárgyunk volt összesen. Műszaki alaptárgyak, kiegészítve a Társadalomtudomány tantárggyal. Azt gondoltam, nem lesz nehéz, mert matekot, ábrázolót, kémiát a középiskolában tanultam, a géprajz alapjait tanfolyamon a gyárban megismertem. Ismeretlen a mechanika, géptan volt, erről viszont a tankörben a gépiparisták azt mesélték, hogy mindkét tárgy nehéz lesz, ez a többire is igaz lett. A tantárgyi követelmények és a tanárok a következők voltak:

<i>Tantárgy</i>	<i>Előadás (óra)</i>	<i>Gyakorlat (óra)</i>	<i>Tanár</i>
Matematika I.	4	7	Vincze István
Ábrázoló mértan	4	3	Dr. Czigány György
Kémia	3	–	Dr. Endre László
Mechanika	3	2	Mutnyánszky A.
Általános géptan	4	–	Dr. Pattantyús Á.
Géprajz	2	4	Vörös Imre
Társadalomtudományok	2	–	Csikész Józsefné

Az ismeretközlés legfontosabb formája az előadás volt. A képzési óraszám több, mint a fele előadás-óraszám volt, szám szerint 22 óra. Az előadásokat a K épület földszinti nagy előadótermében (Ka 51), az Aud. max.-ban (Auditorium maximumban — nagy előadóteremben) tartották részünkre, ide befért be a

csoportunk kb. 450 fős létszáma, míg a kémiát a Ch. max.-ban, az ábrázolót a Ka 42-es előadó teremben.

Az elméleti órák mindig délelőtt voltak. 8 órára már el kellett foglalni a padokban a helyünket. Az óra hossza ötven perc volt, utána tíz perc szünet következett. A padokban a tanulókörök növekvő sorrendjében ültünk, mi a legfelső sorban. Tanulókörünk volt a legtávolabb a táblától, amely hatalmas méretű volt és több, elektromosan külön mozgatható résztáblából állt. A tárgyakból az előadások általában két órásként voltak. Az egymást követő két órában teleírták az előadókat az előadók, nem kis „örömeinkre”, ugyanis nem volt könnyű „követni” őket.

A tantárgyokhoz kapcsolódó gyakorlatok célja az előadásokon hallottak elmélyítése és alkalmazása, valamint a rajztermi gyakorlat volt. Ezek a foglalkozások a K I. emeleti tantermekben voltak, a mi 14-es tanulókörünké a K I. emelet 58-ban.

A Matematika I. tantárgy (szóhasználatunkban Matek) gyakorlatilag a teljes első félévben a középiskolai alapoktól kiindulva átismételte a teljes középiskolai tananyagot, új részekkel egészítette ki azokat. Kibővültek ismereteim az egyenletekről, sok újdonságot hozott a differenciálszámítás alapjainak más megközelítése is. A sok példagyakorlás, ami kevés volt a középiskolában, megnövelte a példamegoldó készséget, pótolta fokozatosan a háborús időszak okozta hiányainkat.

Ábrázoló mértan tanulása a középiskolában sok gondot okozott nekem. A reáلتagozat gyors kiépítése miatt nem volt szaktanárunk, jobb híján a rajztanár tanította a tárgyat. Ő is velünk együtt tanulta az anyagot, a tananyagban bevallása szerint három leckével járt előttünk. Igazából csak az egyetemen sikerült gyakorlatilag átlátnom a tantárgy felépítését, logikáját, a pont, egyenes, sík, a térelemek egymással való kapcsolódását.

Kémia a középiskolában sem tartozott a kedvenc tárgyaim közé. A háborús eseményekben elpusztult eszközök hiánya miatt a szemléltető kísérletek korlátozottak voltak. A nagy létszám miatt a lehetőségek az egyetemen is korlátozottak voltak, a hangsúly az elméleti alapokra esett, ezt a tanszék véleményem szerint jól csinálta.

A Mechanika I. első féléves anyagrésze a Statika volt. A tananyag a merev testre ható erőkkel foglalkozott, rengeteg számítást, szerkesztést kellett végezni, példákat megoldani.

Az órarendben szereplő előadásokat a mi tankörünkben levők részére mindig a tanszékvezető professzorok tartották. Nagy tudású szakemberek és egyéniségek voltak, közvetlenek és emellett tekintélyt megtartók. Legnagyobb kedvencünk Muttnyánszky professzor úr volt, ő tudta legjobban lekötni a figyelmünket.

— Át kell gondolni alaposan, amit leírunk — mondta el sokszor —, mert fejben könnyebb a „radírozás”, mint papíron.

A gyakorlati életből jött, jól szemléltette az elvont dolgokat is. Száraz tudománynak tűnt a Statika, sokat kellett számolni, rajzolni. Rengeteg példát oldotunk meg a gyakorlati foglalkozásokon. Megtanultuk, hogy nem elegendő tudni, hogyan kell megoldani egy feladatot, azt ki is kell tudni számolni.

Egyéni előadásmódja miatt híres volt Czigány professzor úr, a nem könnyen érthető ábrázoló geometriából tartott előadásait annyira kedveltük, hogy szabadidőnkben óráira másodikban is visszajártunk, akkor, amikor már nem volt tantárgyunk.

Pattantyús professzor úr sok atyai tanácsot adott az eredményes tanuláshoz. Az előadásán apró betűivel a nagyméretű tábla bal alsó sarkában kezdett el írni, ahogy a tábla folyamatosan telt, írt a többi táblarészre is, de az óra végére valahogy mindig logikus egységbe állt össze az előadás anyaga.

Vörös Imre professzor úr megjelenésével, előadásmódjával teremtett tekintélyt. A felsőbb évfolyamosok mesélték róla, mint mérnök fizikai munkásként dolgozott korábban egy svájci fogaskerékgyárban, ott „leste el” a korszerű fogaskerékgyártást, amit később nekünk is tanított. A géprajz sok szabadkézi rajzot is jelentett, ezekhez a ceruzarajzokhoz a tankörben csomagolópapírt használtunk. Ma is emlékezem, a tolózár metszetrájánál milyen nehezen értette meg velem Tihanyi Géza, hogyan is néz ki a belseje.

Vincze professzor úr matek óraszámra volt a legmagasabb. Neki volt a legnehezebb dolga a szükséges alapok megteremtésével. Jó előadó volt. Sokat tett a felzárkóztatásunkért, a sok gyakorlást, példamegoldást szorgalmazta. Előadásain a középiskolás módszert elevenítette fel, névsorából hívott ki valakit az óra elején a táblához felelni jegyre az előző óra anyagából. Mondani sem kell, milyen „egyetértést” váltott ki ezzel. A legtöbb stencilezett jegyzet, példatár matekból volt. A kémia tárgyról kevés emlékem maradt. A középiskolában sem volt kedvenc tárgyam. Olyan gépészeknek szükséges alapismeret jellegű megismerés tanterv volt érdemi kísérletek bemutatása nélkül.

A társadalomtudományok „szükséges rossz” volt a tárgyak között. Nekem, mint választott tanköri DISZ-titkárnak azonban komolyan kellett vennem az órákon való aktivitást, és a vizsgát is.

A legtöbb hétfői előadási napon pontban reggel nyolc órakor katalógus volt, a tanulmányi osztályon dolgozók lezártak minden bejáratot, kiosztották aláírásra a jelenléti íveket. Aki elkésett, pótlólag írhatta csak alá.

Ilyenkor történtek a hivatalos bejelentések. Itt volt a kar rektora, a társadalmi szervezetek vezetői, kari diákvezetőink. Ekkor közölték azt is, kit távollátanak el közölünk azonnali hatállyal, mint „befurakodott osztályellenséget”. Az érintett ezt csak ekkor tudta meg, ami azt jelentette, hogy neve elhangzását követően el kell hagynia a termet és az egyetemet is. Drámai pillanatok voltak ezek. Úgy az előkészítés, mint az tény közlése minden esetben váratlan volt. Nagy volt a titoktartás, az évfolyami PÁRTTITKÁR (azért írtam nagybetűkkel, mert csepeli szakérettségizettként nagy befolyása volt minden területen) tanulóköri társunk volt, sosem árult el ilyen jellegű információkat.

Az előadásokon nem volt kötelező a jegyzetelés, de a magunk érdekében rendszeresen írtunk jegyzetet egyszerű sima füzetbe, ceruzával. A töltőtoll használata nehézkes volt a tintával való töltése miatt. Esetenként a tanköri foglalkozásokon a tanársegédek az előadási jegyzeteket ellenőrizték és véleményezték.

Kevés tantárgyhoz volt tankönyvünk, ezért az előadással párhuzamosan sokszorosított jegyzetek készültek stencilezett formában. Ezeket a tanulmányi osztálytól kapott utalványra válthattuk ki kedvezményes áron. Lehetőség volt a félév második felétől a jegyzetkiadóban megmaradt jegyzetektől vásárolni — éltem a lehetőséggel.

Az adott tanszéktől függött a jegyzetkiadás ütemezése. A vizsgákig a teljes órákon leadott anyagot megkaptuk. Próbálkoztak a szovjet szakmai tankönyvek magyar nyelvű kiadásával, de azok más felfogásban készültek, jelentősen eltértek a mi tananyagunktól, még segédkönyvként sem tudtuk használni azokat. Kedvező áron megvásárolhattuk őket, több darab máig meg van a könyvtáramban, bár azóta sem használtam azokat. Antikváriumban kedvező áron lehetett régebbi tankönyveket is venni. Ekkor kezdtem el a szakmai könyvtáram kiépítését.

A tantárgyak anyagának elsajátítása, példamegoldások sok számolással jártak együtt. Használtuk a középiskolában megszokott logaritmus táblát, megjelent, mint számomra új eszköz a logarléc. Nagyméretű, 27 centiméter

lécem volt, rengeteg számítási variációval. Használatát gyorsan megtanultam, sokat dolgoztam vele. Amit meg kellett szokni, az a nagyságrend meghatározása volt. Ez „fejben való számolással” történt, ma is alkalmazom a számítógépes világban!

Az évfolyam összetétele, előképzettsége vegyes volt. A gépiparit végzett, gimnáziumban érettségizettek mellett szép számmal voltak szakérettségizettek, ők idősebbek voltak nálam, közel a 30. évhez. (Én ekkor 20 éves voltam). Lecsökkent viszont a háborús évek miatti évvesztések száma. Tanulókörünkben is ez volt a jellemző.

Az első félév ismétlő, felzárkóztató jellegű volt. Ez kiemelten igaz volt a matekra, ez okozta a legtöbb gondot szinte mindünknek. Eltérést okozott a gép-rajz, ábrázoló-előképzettség hiányos volta. A középiskolai, háborús körülmények miatt keletkezett lemaradásom behozásához, egyensúlyba kerüléshez az általam elképzelnél több időre volt szükségem. A felzárkóztatás, az évfolyami lemorzsolódás megakadályozása az egyetemi vezetésnek is fő feladata volt (erről tanúskodnak a levéltárban őrzött rektori jegyzőkönyvek is).

Órarend. A heti kötelező óraszám 22 óra elmélet és 16 óra gyakorlati foglalkozás volt, de ez a valóságban meghaladta a 48 órát is. Ezt kiegészítették a tanszékek részéről biztosított tanulóköri többletgyakorlatok. A hét napjai tanulással teltek, mivel részt vettünk valamennyi órarend szerinti foglalkozáson. Szabad időnk kevés maradt, délben is mindig sietni kellett az ebédeléssel, általában sorbanállás volt. Az órarendünkből is ez látható:

Óra	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat
8-9	mechanika I.	géprajz	kémia	matematika I.	társadalom-tudomány	
9-10						
10-11	matematika	ált. géptan	ábrázológeo.	mechanika I.	ábrázológeo.	
11-12	I.			ált. géptan		
12-13	kémia				SzabnépBKör*	
13-14						matgyak*
14-15				mechgyak*		
15-16			matgyak*			
16-17						
17-18					géptgyak*	
18-19						

(SzabnépBKör= Szabad Nép Baráti Kör; egy csillaggal jelölve a pótfoglalkozás)

Az órarendi kötelező elméleti és gyakorlati órákon felül rendszeresen voltak pótfoglalkozások. Ezek kizárólag felzárkoztató, alapozó gyakorlatok voltak. Lehetőség volt a tanulásra csoportosan, vagy egyénileg szükség szerint. A részvétel nem volt kötelező, de ezeken a gyakorlatokon is mindig részt vettünk. Érdekünk volt, mert ezeken a foglalkozásokon a tanszékek szervezésében a kizárólag a leadott tananyag gyakorlása történt.

A Szabad Nép baráti kör foglalkozásai tulajdonképpen irányított beszélgetések voltak. Céljuk a Magyar Dolgozók Pártja hivatalos lapjában, a Szabad Népben megjelent legfontosabb vezércikkek, hírek egyértelmű kommunikálása, feldolgozása volt. Az ismertetést a tanulókori tagok felváltva végezték.

Tanulókör. Említettem, hogy a gépészmérnöki kar I. évfolyamán összesen 28 tanulókör volt. A párhuzamos oktatás következtében az A csoportba 1–14. számozással, a B csoportba a 15–28. számmal ellátott tanulókörök tartoztak. Az egyes tanulókörök létszáma 30–35 fő volt. A tanítás heti váltással történt. Amikor az A csoportnak elméleti előadás volt, B-nek gyakorlati foglalkozás. A tanköri helységeink közösek voltak, ami 14-es számú tankörünk a 28-aséval, hente cseréltünk. A mi tanulókörünk 35 fős volt, 34 fiú és egy lány tanult együtt.

A tanulókörökben voltak szakérettségizettek, gépipariban, gimnáziumban érettségizettek, az érettségit követő évben évkihagyással felvettek, de a háború miatt megszakadt tanulmányokat folytatók is. Életkorban, előképzettségben hasonló összetételű volt a mi tanulókörünk is.

A tanulóköri munka — a szovjet pedagógiai felfogáshoz igazodva — meghatározó volt a tanulásban. Az alaptárgyak (matek, mechanika, ábrázoló, általános géptan) előadásait a gyakorlati foglalkozásokon dolgoztuk el a tanköri helységeinkben. Sok-sok példát oldottunk meg, írtunk kis-zárthelyiket, rajz- és szerkesztési feladatokat végeztünk el.

A tanulóköri helységünk egy középiskolai osztályteremnek felelt meg, falitáblával, tanári asztallal, rajzasztalokkal volt felszerelve. Minden tanulókörnek volt állandó tanár gyakorlatvezetője, mintegy „osztályfőnök” minőségben. A mienk Pühr tanársegéd úr volt az ábrázoló tanszékről. Minden gyakorlati tárgyból volt gyakorlatvezető, aki tanszéki tanársegéd, illetve demonstrátor (a tanszéken tevékenykedő III. vagy IV. éves hallgató) volt.

A „rajzos tárgyaknál” használt dipa rajzlap, a tuskihúzó, a szabványbetűk használata a gépiparistáknak volt csak természetes, jó páran voltunk, akiknek nem. A gyárban jártam ugyan műszaki rajz tanfolyamra, de később gép és nem

rajztábla elé kerültem. Nem volt gyakorlatom a Rotring-felszerelés használatában, ez eleinte érzékelhető hátrányt jelentett.

A félévben 3 géprajz és 4 ábrázoló-rajzfeladatot kellett készíteni. Az rajz beadása egyénenként történt, ezt egyúttal le is osztályozták. Akár géprajz, vagy ábrázoló-rajzfeladat volt, „összeült a zsűri” a tankör rajzbeadásban akkor nem érintett tagjaiból. Ők segítettek a hibák megtalálásában, ha találtak, az átvevő tanszéki tanársegédnek felhívták a figyelmét és javaslatokat tettek az elfogadásra, osztályzatra. A kb. három hetenként esedékes rajzbeadási nap – tantárgytól függetlenül – minden alkalommal nagy eseménynek számított. A segítségnek örült az aktuálisan érintett tanársegéd is, mert a „több szem többet lát” alapon könnyörtelenül felfedezték a hibákat, aminek a rajz beadója nem minden esetben örült.

A tankörnek a mozgalmi és tanulmányi ügyek vitelére a tanulmányi osztály által javasolt, a kör által választott tisztségviselői voltak. A tanulmányi titkár Tihanyi Géza volt (ő a testvériskolámban, a Budapesti Lónyai Ref. Gimnáziumban érettségizett), a DISZ-titkár pedig én (aki a Pápai Ref. Gimnáziumban érettségiztem). Egyikünk sem volt párttag. A párttagok az évfolyam közös pártcsoportjába tartoztak, feladatuk volt a pártonkívüliek nevelése is. Voltak még ifjúgárdisták, akik a tanulás „szervezésében”, reszortfelelősök, akik pl. a faliújság készítésében vettek részt, sajtófelelős, stb. Ennyi év távlatából talán furcsának tűnik, de mindenki komolyan vette a feladatát, megtiszteltetésnek érezte azt.

A tanulókör több mint a fele végzett valamilyen kijelölt társadalmi munkát. Aki párttag volt, „pártvonalon”, mi pedig „DISZ-vonalon” a következő területeken: pártnépnevelő, pártbizalmi, pártbizalmi helyettes, DISZ-felelős, alapszervi sajtófelelős, Szabad Nép-felelős, alapszervi agitáció felelős, faliújság felelős, ifjúgárdista, tanulmányi felelős, jegyzetfelelős (2 fő), gazdasági felelős, közönség szervező, menzafelelős. Külön megemlítem Branzceisz János barátomat, aki a gépipariban végzett, és rengeteget segített a rajzeszközök használatának elsajátításában. Haláláig tartottuk a kapcsolatot egymással.

A társadalmi munkavégzést „pártvonalon”, a párttagok részére a pártnépnevelő, a többiek esetében a DISZ-felelős fogta össze. A párttagok részére öszszevont taggyűlést tartottak. A szakérettségizettek valamennyien párttagok voltak, a tanulókör többi tagja DISZ-tag; mi a tanulókör keretein belül végeztük a DISZ-munkát.

A tanulókörök a tanulmányi osztály szervezésében versenyeztek egymással, az értékelést is ők végezték. Tankörünk a versenyben mindig jó eredményeket ért el. Az eredményt nem befolyásolta, hogy az évfolyam párttitkára, Kárpáti Albert, aki tevékenyen részt vett az értékelésben, tanulókörünk tagja volt.

Visszagondolva, sokat tanultunk, főleg matekot, abból ugyanis nagy volt a lemaradás. Tanultunk – vizsgák előtt szó szerint éjjel-nappal –, és a nehezebb anyagrészek megértésében segítettük egymást. Én főként a csepeli szakérettségisekkel tanultam sokat együtt, talán az autógyárban végzett fizikai munka miatt kerültem közelebb hozzájuk.

A tanév során a politikai munka szinte egyenértékű volt a tanulmányi munkával. Sok időt fordítottunk rá, egyénekre lebontva. A párttagok munkájának irányítása, ellenőrzése a tanulókörünkben levő Kárpáti Albert évfolyampárttitkár feladata volt, a DISZ-tagoké az enyém. Az munkát rendszeresen, részleteiben értékeltük. Néhány részlet megmaradt a korabeli feljegyzéseimből, ezek jól visszaadják a kor akkori felfogását (hihetetlen talán ma, de ez volt):

„...A diákszállósok, akik a Bartók Béla úton laknak, azokhoz a Bartókból; akik a Bérc utcában laknak, [azokhoz] a Bérc utcából kerüljön ifjúgárdista.

Egy Ifjúgárdistára hatan jutnak, s ez olyan feladat, amit meg tudnak oldani. Az Ifjúgárdisták jól dolgoznak, csak az önállósággal van a baj, s ha nem ellenőrizzük őket, hamar megfélemeznek a kapott feladatról. (...) A másik égető kérdés a faliújság megjelentetése. A sajtó, a faliújság megfelelő kezekben olyan fegyver, amellyel sikeresen fel lehet venni a harcot. (...) Összehívtuk az ifjúgárdistákat, s meghagytuk nekik, figyeljék a hiányzókat s beszélgessenek velük arról, hogy miért hiányoznak. A legutóbbi kiértékelés alapján mutatkozott javulás, de még nem kielégítő mértékben. (...) Meglazult az órák alatti fegyelem. Különösen [a] mechanika előadásokra áll ez. Megjegyzések sokasága hangzik el az előadókra, különböző bemondások. Ezekben Bruzer kolléga jár az élen, s felfigyelt rá már a DISZ vezetőség. (...) Tervek születtek a tanulmányi hiányok megszüntetésére. A terv csak terv maradt, s a kis tanulóköri csoportok nem alakultak meg. Ez nem a Sotériusz, Hering, Tihanyi G. hibája, hanem azoké főleg, akiknek szüksége lenne rá. Ők megígérték, hogy minden segítséget megadnak, de az illetők helyett nem tanulhatnak.”

Az első félév összességében véve nagyon szoros volt, kevés szabadidővel. Kellott közben-közben egy kis kikapcsolódás. A kevesebb tanórás napokon sokszor néztük az egyetem melletti sportpályán (amit rövidesen beépítettek) az

atlétákat, kosarasokat, focistákat. Az évfolyamból csak a sportkörök igazolt versenyzői sportoltak rendszeresen. A tanrendben testnevelés nem volt, egyre jobban érződött a középiskolában megszokott tornaórák hiánya.

Látványosak voltak az udvaron folyó, a nagymarosi Duna-szakaszon végzett modell-kísérletek. Megcsodáltuk az őszi estéken a fáklyás áramlási kísérleteket, ezeket a majdani erőmű építéssel megbízott „vizesek” csinálták.

Az osztálytársak közül Szalai Lajcsival volt csak kapcsolatom. Varga Ernő osztálytársam a gépészkaron évfolyamtársam lett, egy időben végeztünk. Velem egy időben ő is Győrbe került, mégsem kerültünk közel egymáshoz. Új kapcsolatok alakultak ki viszont az egyetemi idő alatt a szorosán vett szakmai területeken kívül. Így Galgóczi Erzsí révén megismerkedtem az ő évfolyamtársaival a színművészetin, az iparművészetiből a gobelinesekkel. Ide tartozott még Andrásfalvy Berci és többen mások, akikkel később már nem tartottam a kapcsolatot.

Szomszéd falubeli volt Véghelyi János utolsó éves gépészmérnök hallgató, akivel sokszor találkoztam a tanév során. Bohém fiú volt, a megkapott ösztöndíja egy nap alatt „elfogyott”, utána viszont „takarékoskodott” a villamosjegyen; a 70 filléres átszállójegy helyett 50 filléres vonaljegyvet vett csak és ezért sokat gyalogolt. Mindig segített tanácsaival az egyetemi beilleszkedésben.

Külön írok Járfás Gézáról. A középiskolában két évvel járt alattam és az internátusban végig együtt laktunk egy szobában. Ő is gépészmérnök akart lenni (az is lett, a Paksi Atomerőműből ment nyugdíjba). Neki sok levelet küldtem az egyetemi életről, és a felvétellel kapcsolatban tanácsokkal láttam el.

A tanév hétköznapiját követően a vasárnap különleges, kivételes nap volt, ekkor lehetett kicsit lazítani. Bérlettel a zsebünkben szombat délután, vasárnap korlátozás nélkül utazhattunk, ilyenkor ismerkedtem Budapesttel. A hét végi labdarúgó mérkőzésekre is kijártam. Nem volt könnyű lépést tartani az egyesületek névváltozásával sem. A mozikban általában háborús filmek mentek a szovjet hadsereg hőstetteivel. Nagyon kedvezményes áron lehetett hozzájutni színházjegyekhez, nagyritkán éltem is a lehetőséggel.

A kevés szabadidőben tanulni az Országos Műszaki Könyvtárba és az egyetem könyvtárába jártam, ott megtalálható volt a tanórákhoz még hiányzó szakirodalom. Azzal, hogy „egyetemi polgár” lettem, az életemben sok minden megváltozott, és nagyobb felelősséget éreztem a tanulás terén, mint a középiskolában. Az ország különböző területeiről jött tanköri társak és évfolyamtársak segítettek kiszélesíteni korábbi kisvárosi látókörömet. Szerencsésnek éreztem

magamat, hogy az oktatáspolitikai változásai közepette azokhoz tartozhattam, akik intézményes lehetőséget kaptak a felzárkózásra, a háború okozta kiesések pótlására és magasabb ismeretek szerzésére.

Hazautazás. Hazautazásra az 1950/51. tanévre kaptam öt utazásra érvényes 50%-os vasúti igazolványt Budapest keleti pu. és Bágyog vasútállomás viszonylatában. Az igazolványt 1951. október 15-ig lehetett felhasználni, de a II. félévre való beiratkozással újból érvényesíteni kellett. Az első félévben először a karácsonyi szünetre utaztam haza, ez december 22-én kezdődött, vissza a szünet végén, január 2-án. Vonattal csak Győrre utaztam, onnan a lakóhelyemig már autóbusszal.

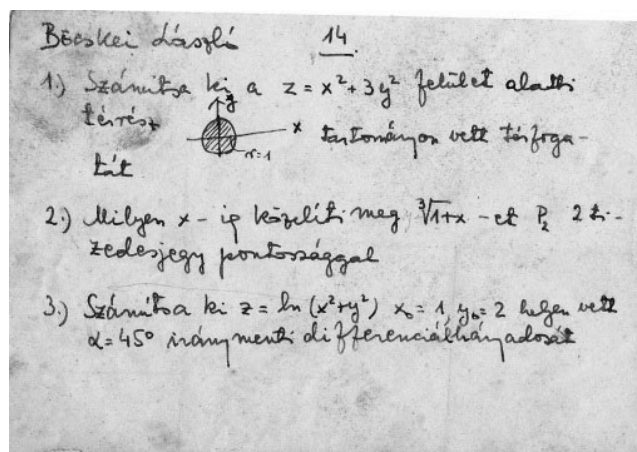
Otthon az elemi iskolás társaim a sorkatonai szolgálatot töltötték. Rácz Laci, aki jó képességű, a leventében is katonás alkatú volt, tiszti iskolára küldték. (Bent maradt végig a hadseregben, 1956 őszén már a Soproni Erdészeti Egyetem katonai tanszékén volt, alezredesként ment nyugdíjba.) A faluban a nagy politikai átalakulások folytatódtak. Az emberek egymással szemben bizalmatlanná váltak. Apámék helyzete a hiányos áruellátás, az adóteher növekedése, a zaklatások miatt egyre nehezebbé vált.

Első félévi vizsgák. A tanulmányi munka ellenőrzésére a vizsga szolgált. A vizsgára bocsátás feltétele a félév lezárása volt, az egyes tárgyakhoz az illetékes tanszékek adták meg az engedélyt. A vizsgakövetelményeket (rajzfeladatok, zéhek) a tanulókör tagjai teljesítették, már csak a megfelelő vizsga-időpontokat kellett megválasztani a tantárgyak sorrendjében úgy, hogy két vizsga között elegendő felkészülési idő legyen.

A tanszékek által kitűzött, előre meghatározott vizsganapokon vizsgázhattunk a kiadott vizsgaterv alapján. Az igazolatlan távolmaradás utóvizsgának számított. Az utóvizsga jegy (vagy ahogy mi neveztük, úvéjegy) 8 forintba került, a tanulmányi osztályon kellett beszerezni. Ennek bemutatásával lehetett csak vizsgázni. Sikertelen vizsga esetében is úvéjegy kellett. A vizsgaidőszakban ugyanabból a tantárgyból két alkalommal volt lehetséges az úvé, további pótvizsga letételéhez már külön engedélyt kellett kérni.

Tanulópárok, kis csoportok alakultak, akik együtt készültek fel a vizsgákra. A vizsga a tanszék által megadott napokon, az utóvizsga egyénileg megválasztott vizsgaidőpontban történt. Az első féléves vizsgáink a következő napokon voltak: Mechanika I. (1951. január 8., hétfő), Társadalomtudomány (január 10. szerda), Kémia (január 15., hétfő), Matematika (január 18.), Általános géptan

(január 24., szerda), Géprajz (január 31., szerda), Ábrázoló geometria (február 7., szerda).

3. kép

Böcskei László matematika vizsgakérdései (1951)

A vizsganapokon a tankör együtt vizsgázott. A vizsgák reggel 8 órakor kezdődtek. Nem volt kötött, névsor szerinti sorrend. A legbátrabbak vizsgáztak először, általában én is köztük voltam. A tanulókört több tárgyból is a gyakorlatokat vezető tanársegéd vizsgáztatta, aki adott esetekben tekintettel volt a félév közbeni munkára is, de az indexbe a jegyet mindig a vizsgát követően később a tanszékvezető írta alá az indexben. Matekból megmaradt a vizsgafeladatomból, az ábrán átható kérdésekre kellett válaszolnom. A feladatok megoldására közepes (3) jegyet kaptam.

A tanszék döntése szerint voltak tárgyak — ilyen volt pl. az Ábrázoló mértan —, amelyekből közös írásbeli vizsga volt, az egész évfolyam azonos időpontban írta meg azt, az eredmények alapján a szóbeli jegyet megajánlották. Ebben az esetben a legjobb megajánlott jegy jó (4) volt, jelesért külön szóbelizni kellett.

A dolgozatok kijavítását követően a tanszék hirdető tábláján írták ki az eredményeket, melyeket nagy izgalommal vártunk. A megajánlott jegyeken javítani is lehetett, de ez kockázattal járt, hiszen benne volt a rontás lehetősége is. Ábrázolóból pl. amikor a profnál egy kollégina nem fogadta el a megajánlott jót, jelesért indult. Rövid idő múlva a prof középezt javasolt, a kollégina most

már a jó visszaszerzéséért indult harcba, de az „eredmény” néhány közvetlen szó kíséretében az elégséges maradt!

A sok-sok vizsga miatt nagyon hosszúnak tűnt a vizsgaidőszak, amely végül 1951. február 7-én a sikeres ábrázoló vizsgával lezárult számomra. A tanulókörben a vizsgaeredmények változatosak voltak. Sotériusz, Hering, Tihanyi Géza jól szerepeltek. Volt néhány közepes osztályzat is. A többség jellemző osztályzata a „technikus jeles”, vagyis az elégséges osztályzat volt. Előfordult néhány utóvizsga (úvé), ezek a vizsgák másodszori nekifutásra már sikeresek voltak. A tankörben mindenki levizsgázott, folytatódhatott a tanév, megkezdhattuk a második félévet. Az én vizsgaeredményeim elégségestől a jóig szóródtak, úvém nem volt. Hasonlóan nagy szórással teljesített a többi tankör is. A tanulmányi osztály értékelése alapján eredményeinkkel a középmezőnyhöz tartoztunk. Mint a tanulókör DISZ-titkára, az én feladatomban volt az első félév értékelése, a második félévi eredményesebb tanulásra való felhívás. Megtörténtekor valamennyi tanulóköri tag ígéretet tett az eredményesebb tanulásra...

A vizsgaidőszak befejeztével hazautaztam. Rövid pihenés után elkezdődött a II. félév.

II.1.2. Az 1950/51. tanév második féléve

Félévkezdés. Az utóvizsgák sikeres letétele után a tanulókör valamennyi tagja beiratkozott a második félévre. A fogadalmakat, hogy tanultunk az első félév tapasztalataiból, ezután rendszeresen és folyamatosan tanulni fogunk, megtettük az első félévet értékelő DISZ-gyűlésen. Újult erővel elkezdődhetett a második félév.

Tantárgyak. Az alaptárgyak oktatása folytatódott, ezek mellett több új tantárggyal is megismerkedtünk (Honvédelmi ismeretek, Műszaki mérések, Szerkezeti anyagok).

A Szerkezeti anyagok tantárgy előadásait Gillemot László prof. és adjunktusa, Konkoly Tibor felváltva tartotta, mindketten jó előadók voltak. A tananyag keretében vas-szén ötvözetekkel, vaskohászattal, az acélgyártással, a forgács nélküli alakítással, acélok hőkezelésével, ötvözött acélokkal, az öntöttvas metallográfiájával és vasöntvényekkel foglalkoztunk. Az órákon leadott tananyag tartalmazta a legújabb kutatások eredményeit is. Mivel az ismeretanyag egy részével már a gyári gyakorlatomban találkoztam, ez még érdekesebb tette számomra az előadásokat.

A Matematika tovább nehezedett, melyet most Gallai Tibor tanított. Az első félévi munkára épülve már kevésbé tűnt rettenetesnek. A Mechanika szilárdságtannal indult, meg kellett birkózni a sok szigmával meg tauval. A Gépelemek szó szerint a gépek elemeivel kezdődött, először az egyszerűbb gépelemek megismerésével, méretezésükkel. Ábrázolóban a síkról áttértünk a térbe, a középiskolai hiányaim itt sok nehézséget okoztak. A Kémia technológia c. tantárgyat Varga prof. tanította. Stúdiumát — bemennyire érdekes volt — melléktárgynak tekintettük. A Műszaki mérések előadója Pápai László adjunktus volt. A tananyag a logarléc kezelése, a gyárban már megismert műszerek ismerete és a velük való mérés volt. Amolyan „potyatárgynak” volt elkönyvelve köreinkben, amivel év közben keveset kell foglalkozni. A Politikai gazdaságtan új előadóval folytatódott, a középiskolából sok témakör ismerős volt benne.

Új tantárgyként kezdődött meg a Honvédelmi ismeretek oktatása. A honvédelmi miniszter javaslatára a 285/1950. (XII. 13.) sz. MT rendelet a Néphadsereg tartalékos tiszti szükségletének biztosítása érdekében az egyetemi, főiskolai hallgatók csapaton kívüli katonai kiképzését rendelte el. Az egyetemen katonai tanszék létesült. Vezetőjével Szabó Laci tanköri társam találkozott a folyosón, még a munkahelyéről, a csepeli öntödéből ismerte őt, akkor ott volt még segédmunkás. Nem is volt gondunk a későbbiekben a tanszékkel...

A honvédelem a félév során elméleti tantárgy volt, a gyakorlati része nyáron augusztus hónapban kezdődött. A tanulókörök célzottan páncélos és „légtüzér” kiképzést kaptak. A mi tanulókörünk könnyű légvédelmi tüzér (37 mm-es légvédelmi üteg) kiképzésben részesült, ami változatlan maradt a későbbi tanulmányi évek során is. A tanulókörök többségére páncélos kiképzés várt. Az első órán hozzánk is egy páncélos kiképző tiszt jött. Elmondta, a páncélos a fegyvernemek királya, a világháborúban is lőtték őket még légvédelmi ágyúkkal is, de az erős páncélzatuk miatt lepörögtek róla a lövedékek. Szünetben kiderült, hogy tévedésből előadócsere volt, a tanrend szerinti légvédelmi tüzértiszt most érkezett csak meg. Előadását a 37 mm-es légvédelmi ágyú dicséretével kezdte, sorra lőtte ki a nagy tankokat is, amire élénk derűltség keletkezett a tankörben. Értetlenül kérdezte az okát, amire Szabó Laci megadta a magyarázatot. Az előadó maga is jót nevetett a fegyvernemi sovénizmuson...

Az előadások óraszámai és a tanárok a következők voltak:

<i>Tantárgy</i>	<i>Előadás (óra)</i>	<i>Gyakorlat (óra)</i>	<i>Tanár</i>
Matematika I.	6	6	Gallai Tibor
Ábrázoló mértan	2	2	Czigány Ferenc
Kémiai technológia	4	–	Varga József
Mechanika I.	4	2	Ludvig Győző
Gépelemek I.	4	4	Vörös Imre
Szerkezeti anyagok	2	–	Gillemot László
Műszaki mérések elemei	2	–	Pápay László
Politikai gazdaságtan	2	–	Hanák Ferenc
Honvédelmi ismeretek	n.a. ²	n.a.	Szabó László

A II. félévben tovább folytatódó tárgyak (matek, ábrázoló, mechanika) előadásain nem volt érzékelhető a karácsonyt követő időszak miatti időkiesés, az oktatók részéről az ott folytatódott, ahol abbamaradt, ugyanazzal a haladási sebességgel. Írtuk matekból gyakorlatokon sorozatban a kis zárthelyiket (kis zéhákat, röpdogákat), majd következtek a nagy zéhák is. Változatlan erősséggel folytatódott a tanköri mozgalmi munka is.

Órarend. A II. féléves órarend minden nap nyolc órától délután kettőig tartalmazott elméleti és gyakorlati elfoglaltságot, a délutánok viszont hétfő és péntek kivételével szabadok voltak. A hétfő–péntek 8–10 óra közötti órákat félév közben felcserélték.

<i>Óra</i>	<i>Hétfő</i>	<i>Kedd</i>	<i>Szerda</i>	<i>Csütörtök</i>	<i>Péntek</i>	<i>Szombat</i>
8–9	matematika	szerkezeti anyagok		mechanika I.	mechanika I.	matematika I.
9–10	I.			I.	I.	I.
10–11	gépelemek I.	gépelemek I.		ábrázoló mértan		kémiai technológia
11–12	I.	I.	honv.ism.			
12–13	politikai gazdaságtan	matematika I.		kémiai technológia	szerkesztés	műszaki mérések el.
13–14						
14–15						
15–16						
16–17						
17–18						
18–19						

Az órarend hetente négy szabad délutánt biztosított, ez lehetővé tette a könyvtárban való tanulást, ami különösen télen volt kellemes munkahely. A délutáni csoportos tanuláshoz a K épületben mindig volt üres terem, ahová

² n.a. = nincs adat

beülhettünk. Tavasszal, amikor már melegedett az idő, kedvelt elfoglaltság volt a „Gellért-tanszéken” (a Gellért-hegy padjain) való tanulás. A szerdai üres első órában általában mozgalmi munkával foglalkoztunk.

Tanulókör. Az előző félév vizsgaizgalmai során a tanköri tagok érezhetően közelebb kerültünk egymáshoz, sokat tanultunk együtt, a jobb tanuló a gyengébbel. A gépiparisták rajzból, a szaktárgyakból voltak előbbre, mint mi, akik gimnáziumot végeztünk. Viszont matekból mi voltunk felkészültebbek. Segítettük egymást, főként a szakérettségiseket a tanulásban.

A többi tankörrel is erősödtek a kapcsolatok. Főként azért, mert a korábbi iskolatársak, ha az egyetemen külön tankörbe kerültek is, tartották régebbi kapcsolataikat.

A félév elején hamar kialakult véleményünk a tantárgyak „súlyáról”. A „legfélelmetesebb” változatlanul a matematika volt. Ezt tükrözte a tanköri gyakorlatokon megírt kis zéhák tanköri átlaga. Időpontjuk mindig váratlan volt. Egyszer csak bejött a gyakorlatvezető, elrakatott mindent az asztalról, egy papírra már diktálta is a feladatokat időrendben. Ha lejárt a kiszabott idő, összeszedte őket és mintha semmi sem történt volna, folyt tovább a gyakorlat. A félév során tíz kis zehát írtunk. A megírási sorrendben átlaguk: 3,16; 2,63; 3,3; 3,13; 2,56; 2,32; 2,30; 2,36 volt. Az átlagok nagyon hasonlítottak a versenyben álló többi tanköréhez. A félév közepén megírt nagy zárthelyi tanköri átlaga is csak 1,84 volt, nem érte el az elégséges szintet. Pedig szorgalmasan csináltuk. (Visszagondolva ma sem értem, mi hajtott bennünket akkor a háborús évek jelentős kiesésének mielőbbi pótlására.)

Mechanikából sem volt jobb a helyzet. Itt a nagy zárthelyi tanköri átlaga 1,93 volt, hasonlóan a többi tanköréhez, jóllehet a tananyag szilárdságtannal foglalkozó része már a gyakorlathoz tűnt közelebb állónak.

A Szerkezeti anyagok tárgy a gyári gyakorlatok tapasztalatai után kezdetben nem látszott nehéznek. A félév folyamán azonban egyre nehezebb lett, a megírt nagy zárthelyi tanköri átlagértéke nem érte el még a közepes szintet sem (2,72 értékű volt).

A tankör nagyobb része ebben a félévben is legjobban az Ábrázolótól félt, azt tartotta nagyon nehéznek, jóllehet a tanszék rengeteg konzultációs lehetőséget biztosított. A térbeli látás nehezen alakult, a középiskolai alap nem volt elegendő. Nekem is sok gondot okozott a mértani testek „áthatása”.

A Kémia technológia a kémiára alapozott gyártástechnológiát tárgyalta, a gyakorlati jelleg miatt közelebb állt hozzánk, könnyebb volt a tanulása. A

Gépelemek már a rajz mellett méretezést is jelentett a 4 beadandó rajzfeladat elkészítése során. A Műszaki mérések akkori felfogásunk szerint „potya tárgy” volt, jóllehet az akkor tanultakat a későbbi mérnöki gyakorlatomban végig használtam.

A Politikai gazdaságtan és a Honvédelmi ismeretek végig kísérték bennünket tanulmányaink befejezéséig. Tanáraink közül csak Muttnyánszky Ádám, Czigány Ferenc és Vörös Imre tanítottak tovább bennünket a II. félévben is.

A tanulmányi osztály által szervezett tanulmányi verseny tovább folyt. A verseny értékelésére a tanulmányi osztály adott adatokat, azok ismertetése, a tanulókörünk munkájának értékelése munkaértekezleteinken az én feladatom volt.

A második félévben változatlanul folyó tanulóköri „társadalmi munkából” csak néhány részlet maradt fenn régi jegyzeteimben. Hatvan év távlatából az értékelés helyett csak az akkori tények leírására vállalkozom, az átélt dolgok, a körülmények megítélése mai szemmel úgy is nehezen lenne lehetséges. Talán túl sok a leírásban az apró részlet, de nem volt szívem semmit elhagyni, mert úgy gondolom, ezek talán segítenek közelebb hozni azokat az időket, amelyek nekünk akkor „véresen komolyak” voltak.

1951. május első hetének nagy eseménye volt Rákosi Mátyás látogatása az egyetemen. Beszélt a hallgatók megbízottjaival, a felől is érdeklődött, hogy a munkás-paraszt származású hallgatókkal hogyan foglalkozik az oktató személyzet. A beszámoló alapján meg volt elégedve és megnyugodva távozott az egyetemről.

A Szabad Nép Baráti Kör a tanulóköri tagok részvételével a II. félévben is rendszeresen megtartotta üléseit. Főnmaradt feljegyzéseim szerint április 25-én Cseri-Tóth közreműködésével faliújság-kritika megbeszélésre került sor (a faliújság a tanköri helységben volt). Május 9-én Brúzer Z. tartott külpolitikai tájékoztatót. Május 16-án Ujvári-Temlin tájékoztatója hangzott el: felkészülés a féléves vizsgákra. Május 25-én faaliújság szerkesztési megbeszélés, témák ki-delölése, „feladatlebontás” elkészítése. Eszerint Écsy: MHK-ról ír, Fülöp: Tanulni kicsit; Révész: Május 1., Toldi: május 2.; Tolnai: önkritika; Tóth Gy: Máj.1. DISZ; Sittkei, Tihanyi, Tarródi: Céllövölde.

A politikai jellegű feladatok közé tartozott az ifjúgárdistákkal való foglalkozás, a tanórák alatti fegyelem kérdése, stb. Kéthetente tartottunk munkaértekezletet, ennek szervezését, lebonyolítását én végeztem. A május 23-án reggel 8 órakor tartott munkaértekezlet napirendi pontjai: 1.) Tanulás kiértékelése. 2.) Hiányzások. 3.) Vizsga-előkészületek. 4.) Beszámoló a munkámról. 5.) Óra alatti

fegyelem. Június 6-án de. 10 órakor, június 20-án reggel 8 órakor tartottam munkaértekezletet.

A tanulmányi munkaértekezletek során megállapítottuk, hogy a tanulás nem volt elég tervszerű a II. félév elején, jóllehet nekilendült mindenki. A vizsgák utáni lendület azonban nem tartott sokáig, ezért tervek születtek a tanulmányi hiányosságok megszüntetésére. A fennmaradt értékelésből idézek:

„A múlt héten készítettem egy kimutatást a tankör II. féléves munkájáról. Alapul a II. félévbe írt összes zárthelyik átlagát vettem (ábrázoló nincs benne, az még csak rontaná), s ezt az I. félévi kollokviumok eredményéhez hasonlítottam. Azt az eredményt találtam, hogy a tankör 20 %-a még az elégséges színvonalat sem éri el a zárthelyiek alapján. Olyan tények ezek, amelyeken, ha nem jönne a vizsga, akkor is kellene sürgősen segíteni. Így még fokozottabb mértékben.

Elhanyagoltuk a rendszeres tanulást, s esetleg a fő tárgyakat átnéztük. Kialakult az a nézet, a kémiatechnológia, műszaki mérések nem tárgy és majd csak lesz valahogy. Bevallom, magam is ilyen befolyás alá kerültem, de még ki lehet javítani a hibát és ki is kell.

Május 26-án lesz az első vizsga ábrázolóból. A tanszékek, a tanulmányi osztály minden lehetőséget megragad, hogy könnyebbé tegye a vizsgákat, rajtunk áll, hogy éljünk ezzel a segítséggel. A központi kérdés most a vizsgákra való felkészülés. A tanszékek konzultációs segítségét egyéni tanulással, és a tanuló kör közös munkájával kell kiegészíteni.

A tanuló kör legnagyobb része az ábrázoló vizsgától fél. A tanszék tart vizsga-előkészítőt május 23-24-25-én, azonban javaslom, hogy 24-25-én reggel 8-10-ig foglalkozzunk a tanszéken még [az] ábrázolóval. Bőven volt lehetőség konzultációra a többi tanszéken is.”

Fennmaradtak a konzultációkkal kapcsolatos feljegyzéseim is:

Ábrázoló: máj. 23-24-25-én du. 4-8 között, terem Ka 26.

Math: kedd, szerda fél 3 – fél 4 között.

Ábrázoló: szerda 3-4 között, Strommer adj.

Szerkezeti anyagok: hétfő KI 48-49-ben, kedd 3-5 (szerda 3-5).

Mechanika hétfő-kedd-szerda-péntek du. 2-3 között, vizsga hétfő du. 3-5 között, kedd 4-6, péntek du. 2-4 között.

Math konzultáció 30-ig reggel 8-10 (10-1 és 3-6 inspekció), 30-a után minden nap fél 11-1 és du. 3-6, kisebb létszám jún. 1-9 között.

Szerkezeti anyagok május 29-30 reggel 8-10, hétfőn 2-4 Ka 57-ben, május 29-én 5-7 kötelező.

Politikai gazdaságtan június 8–10–12-én.

Mechanika június 16-án, szombat reggel 7-től KI 20–21.

Kémiatechnológia június 20–21-én du. 2–4 Ch. max.³

Műszaki mérések jún 21., 22., 23., 24-én du. 3–6 KI 54., 56., 57., 58. terem.

Vizsgák. A vizsga időszak 1951.május 26-án kezdődött és június 30-án fejeződött be. Gépelemek I-ből csak beszámoló volt. Vizsgáim időpontjai az egyes tantárgyakból: Szerkezeti anyagok (május 31.), Honvédelmi ismeretek (június 5.), Politikai gazdaságtan (június 7.), Matematika (június 13.), Mechanika I. (június 19.), Műszaki mérések (június 27.), Ábrázoló geometria (június 28.–június 4-i ismételt vizsga), Kémiai technológia (június 30.).

A vizsgaidőszakban háromszor kellett jelentést tenni a vizsgákról: június 4-én, az ábrázoló vizsga után jelentés az addigi vizsgákról, továbbá június 14-én és 30-án. Szempontok: Van-e lemorzsolódási hangulat? A 2–3 úvések száma. Mik a teendők az úvék elkerülésére? Az Ifjúgárdisták hányszor mentek ki hallgatókhoz? Történt-e valamilyen különleges esemény (a DISZ-, és Pártvezetőség esetében)?

A június 4-i jelentésből a sikeresnek nem nevezhető ábrázoló vizsga után: „Tény és való, hogy a tagság jóformán semmit sem tudott ábrázolóból, tíz fő a bukás. De nem hiszem, hogy a tankörünk az úvék számát véve ötször olyan buta, mint a 10-es, 2,5-szer mint a 13-as és kétszer olyan, mint a 12-es tankör. Hiba volt, hogy nem készültünk fel olyan kérdésekre, ahol önállóan kell gondolkodni az ábrázoló szerint, csak a jegyzet és példatár példáit néztük át. Lehet, hogy van ebben is igazság, hogy az elégségesnek az is elég, ha csak a leadott anyagot tudja, viszont mi mérnökök leszünk, ahol mindig új és más formában jövő feladatok jelentkeznek, melyet csak gondolkodva lehet megoldani és nem valami sablonra ráállni.

A hibákon segíteni fogunk Pühr tanársegéd úr jóindulatú közbelépésével. Bántja őt is, hogy pont a tanköre járt ilyen csúful, de nem baj, kiküszöböljük a csorbát, tanulunk, és jól levizsgálunk. Megígérte, hogy a vizsgaidőszakban 2–3 napot foglalkozik a 10 bukott báránycájával és átveszi az anyagot. Megköszönöm, hogy ezt lehetővé tette és megígérem, hogy le is fogunk vizsgázni. Most már csak azért is tanuljuk az ábrázolót.

---

³ Kémiai Nagyelőadó-terem.

Tegnap volt a honvédelmi vizsga. Noha az átlag 4,19, és 15 jeles van, elég szomorú, hogy sokan még úgy sem vették át a honvédelmi tananyagot, mint más tantárgyat. A százados bajtárs különösen a névsor vége felé levő szakérttségekre panaszkodott. Külön meg kell róni Tóth Gyulát, aki alulról akarta tárolni a puskát és úvéra küldték. Azt hiszem, ez egyedül álló jelenség eddig.

A következő vizsgaszakasz is nehéz lesz a mechanika, matek miatt. Eddig Tóth Gyula és Vizi Endre az, akinek két úvéje van és 11-en vannak, akiknek egy. A most következő időszakban főleg a névsor végének kell megadni a tanulásban minden támogatást, ott vannak főleg a gondok. Javaslom, hogy mechanikából jöjjünk össze még a vizsga előtt többször is a tankörben és beszéljük át a tananyagot.

Összefoglalva az első 3 vizsga eredményét s azt összehasonlítva a félévi eredménnyel, az látható, hogy hat tanköri tag stagnál; se nem javult, se nem rontott; 8 tag rontott, a többi jobban áll a 3 vizsga átlaga alapján, mint félévkor.”

A június 14.-i értékelés már kedvezőbb képet mutatott: „Most, hogy összeülünk kiértékelni eddig végzett munkánkat, megállapíthatjuk, hogy a nehezén már túl vagyunk több-kevesebb sikerrel. A vizsgák kezdetekor azt a célt tűztük ki, hogy jól, eredményesen, időben fogunk vizsgázni. Az eredmények azt mutatják, nem valósítottuk meg 100 %-osan célkitűzéseinket. Voltak tantárgyak, amelyeket mostohán kezelt a tanulóköri tagság és az meg is látszik az eredményeken. Ilyen volt pl. a matematika. Legtöbben azt hangoztatták, [hog] ezt még csak tudom valahog, de mi lesz mechanikából? És az lett, hogy mechanikából van hat utóvizsgás, addig matematikából kilenc. Az elbizakodottság és a nemtörődömség, hogy tudom az anyagot. Nem vezet jóra ez akkor sem, ha műszaki mérésekről lesz szó, tessék abból is becsületesen felkészülni.

A vizsgák megkezdésekor nagy lendületet lehet tapasztalni, mindenki tanulta a Gillemotot (szerkezeti anyagok), s jó átlagunk is született, 2,895, amelylyel az A csoportban hatodikak vagyunk, legjobb a 13-as tankör, tőle 2,5 tizeddel maradtunk le. Nagy visszaesés következett később, és úgy ábrázolóból, mint honvédelemből mi lettünk a legutolsók.

Politikai gazdaságtanból az eredményünk közepes, se nem jó, se nem rossz, hetedikak vagyunk. Matematikából megint a leggyengébb átlagunk van, viszont vigasztaló, hogy mechanikából vannak még nálunk is gyengébbek.

A matematika vizsga után bementem a tanszékre és elkértem a hiányzó osztályzatokat, ekkor kaptuk azt a kritikát, hogy mi vagyunk a legszélsőségesebb tankör, itt található együtt az évfolyamban a legtöbb jeles és a legtöbb úvé.

Úgy gondolom, ebbe a vizsgáztatóknak is volt már beleszólásuk. A 13-as tankör átlaga 3,13, a mienk 2,61, azt hiszem, a mi vizsgáztatóinkkal nem lett volna öt tized differencia a javukra. Eddigi tapasztalataink szerint a matematika tanszék volt az, amely legtöbbet törődött az adminisztrációval. Tekintetbe vették az évközi munkát, a zárthelyiken való pontos részvételt, a gyakorlatok látogatását — lásd Tóth Gy. példáját. A példákat előre kiosztották mindenkinek, a félévben végzett munkája alapján. Úgy látszott, ez a legjobb megoldás, mégis kiderült, hogy vannak hibái, így pl. volt, aki év közben gyengébben szerepelt, könnyebb példákat kapott, és simán lement a jobb jegyre, viszont volt olyan, aki év közben jobban dolgozott, nehezebb példát kapott és nem sikerült elérnie a jobb jegyet. Reméljük, tanult belőle a matematika tanszék is, és levonta a következtetéseket.

Mechanikából dicséretet érdemel a tankör, hogy nem uralkodott benne pánikszerű félelem a vizsgától, viszont az nem volt helyes, hogy alig öten-hatan vették igénybe a konzultációt úgy a tanszéken, mint a tankörben. Ha jól tudom, az úvések közül senki sem.

A Szabad Nép múlt szombati száma kiértékelte az eddigi egyetemi vizsgákat és rámutatott a hibákra, így többek között a vizsgákról való igazolatlan távolmaradásra, amelyben a Műegyetem lóhosszal vezet. A tankörből ketten nem jelentek meg eddig vizsgán, szeretném, ha ez a közeljövőben nem fordulna elő többet.

Szólni kell még pár szót az egyénileg végzett munkáról is. Az eddigi átlageredmények a félév[i]hez viszonyítva jobbak, hiába, nagyobb a rutin a vizsgázásban, kevésbé kísért a vizsgafélelem réme. A tankör 36 tagjából 24-nél jobb az átlag, mint félévkor, kettőnél ugyanaz, és csak tíznél lett gyengébb.

Meg kell dicsérni Soteriusz hallgatót, ő nem ismer más jegyet, csak jelest, tevékenyen részt vesz a közösségi munkában Tihanyi Gézával és Hering Jósikával együtt, akik szintén jelesre javították átlagukat. Dicséret illeti még Tarródit, aki egy jeggyel 2,64-ről 3,6-ra emelte átlagát, Révész, Toldit, Szabót, Langot, Harmost, Brúzert.

A névsor végével most is baj van, Toldit követően Tóth T. kivételével mindenkinek gyengébb az átlaga, mint félévkor, különösen gyenge Tóth Gyula 1,84, Végh M. és Vizi E. 1,67.”

A II. féléves vizsgaidőszak június 30-cal lezárult. A félévet értékelő jelentés számszerű adatai tantárgyanként a következők voltak:

<i>Tantárgy</i>	<i>Vizsgáló</i>	<i>Átlag</i>	<i>Úvé</i>	<i>Távol</i>
Szerkezeti anyagok	36	2,89	3	–
Ábrázoló geometria	35	2,24	10	1
Honvédelmi ismeretek	36	4,19	1	–
Politikai gazdaságtan	36	3,72	–	–
Matematika I	36	2,61	9	–
Mechanika I.	35	2,63	6	1
Műszaki mérések	35	3,00	–	1
Kémiai technológia	35	3,17	–	1

A tanév végén készült fényképen a tanulókör (a fényképezéshez éppen elért) tagjai láthatók, az alsó sorban Puhl „osztályfőnök” úrral.

4. kép

A tanulókör az 1950/51. tanév végén

A tanulókör tanulmányi átlaga 3,03 volt. Keveset javult az első félévhez képest, köszönhetően a megszerzett vizsgarutinnak is. Magas az úvék száma. (Matekból pl. 4-es tankörben 8 úvé, az 5-ös tankörben 4 úvé, a 7-es tankörben 4 úvé volt.)

Az utóvizsgák többségét az érintettek még a vizsgaidőszakban lerakták, de néhány áthúzódott ősre. Ezek is eredményesen megtörténtek akkor, és a tankör egésze lezárva az első évet. A félévet értékelő és a tanévet kezdő munkaértekezletet szeptember 12-én tartottuk meg.

Jó érzés volt túl lenni a vizsgákon, már a következő tanév kezdését várva. Addig viszont hátra volt még augusztusban a Honvédelmi ismeretek gyakorlati része.

Nyári vakáció. A tanév során öt alkalommal voltam odahaza: karácsonykor, húsvétkor és a vizsgaidőszakok lezárását követően. A tanévet lezárva, az utolsó Kémia technológia vizsgát követően másnap már hazautaztam a szüleimhez. Hamar beilleszkedtem a hazai környezetbe, időben érkeztem, hogy segíthessek a búcsúi teendőkben. A korábbi szokásoknak megfelelően most is két napig tartott, de a hangulat a romló helyzet miatt nyomott volt.

A villanyt még nem vezették be, ezért a több fény érdekében karbidlámpákat használt, melyek éjjel több fényt adtak a sátrak alatt. A katona osztálytársaim szabadságot kaptak, ők is hazajöhettek. Jól kibeszélgettük magunkat. Elmaradt a háború előtti *karéjos* (legények tánca búcsú napján litánia után a templom előtt) – régebben ezzel kezdődött a búcsú.

Odahaza valódi „politikai helyzet” volt, apámék kereskedését egyre jobban ellehetetlenítették a folyamatosan növekvő korlátozások. Igyekeztem segíteni munkájukat. Apám a vegyesboltunkba Csornáról hozta az árut. Az alacsony forgalom lehetővé tette, hogy a friss árut motorkerékpárral szállítsa haza. Vett is egy 100-as Csepel kismotort erre a célra, ami nagyon hasznos volt addig, amíg a körzeti rendőr szemet nem vetett rá. Egyik napon azt mondta:

— Tóni bátyám, nekem nagyobb szükségem van a munkám ellátásához a motorra, mint magának. Több falu tartozik hozzám, elrekvirálok a motorját.

Egy darab papírra felírta, hogy a nép nevében elviszi a motort és a cetlit átadta apámnak. Ezután apám biciklivel járt áruért, a motor nem került vissza hozzá soha többé.

Országszerte, így odahaza is erőteljes agitációval folyt a békekölcsönjegyzés. Természetes volt, hogy apáméknak is kellett jegyezni. A kötvények fél-évenként sorsoláson vettek részt, a kihúzott sorszámúak nyertek pénzt, nekünk nem volt hozzá szerencsénk. Az ekkor és a következő években jegyzett kötvényeket anyám őrizte haláláig.

Katonaság. A július gyorsan elszaladt. Az előzetes értesítésnek megfelelően telepakoltam a bőröndömet és augusztus elsején Mosonmagyaróvárra utaztam és szolgálatra jelentkeztem a Kühne gyár művelődési házában. Itt gyülekeztek a megyében lakó, a bevonulásra kötelezett egyetemisták. A kiképző tiszthelyettesek jöttek el értünk. Elégé mogorvák voltak, mert a mi kiképzésünk miatt majd csak egy hónappal később, velünk egy időben szerelhetek le. Ők kísérték

el állomáshelyünkre. „Katonai fegyelemmel” utaztunk vonattal Budapestig, onnan már megnövekedett létszámban tovább úti célunkig, Nagykanizsára. A vasútállomástól gyalog mentünk zárt alakzatban a laktanyáig. Ott leraktuk a civil ruhát, átöltöztünk, a tanulókörből összeállt a szakaszunk és már a katonai felszerelésben mentünk gyalog tovább a 8 kilométer távolságra levő nyári táborunkba, Palinba.

Palinba megérkezve rajonként elfoglaltuk a körletben az előre elkészített sátrainkat. Emlékezetes maradt a táborig megtett út, a legtöbben nem szoktunk hozzá a csizmához, a kapca szakszerű felhelyezéséhez. Útközben hamar feltörte a csizma a lábat, jöttek a vízhólyagok, hosszú lett a mezítlábas túra. Napokig tele volt a gyengélkedő a menni is alig tudó újoncokkal. Az erőltetett menetben segítettünk egymásnak a nehéz felszerelés cipelésében.

Táborhelyünk Palin mellett egy erdőben volt kialakítva. Egy sátorban egy rajt helyeztek el. A tankör, mint szakasz, három sátorban lakott. A hely a jugoszláv határ közelsége miatt nem volt biztonságos, mert ekkor Jugoszláviával igen feszült volt a viszonyunk. Titót ekkoriban a nyugati (főként amerikai) imperializmus „láncos kutyájának” nevezte a sajtó.

A tábor közepét széles homokos út szelte ketté. Ez nevezetes út volt, „a miniszteri út” a honvédelmi miniszter esetleges látogatása idejére kialakítva, azon fogadták volna, ha jön. Farkas Mihály hadseregtábornok volt akkor a miniszter, szerencsénkre nem jött el hozzánk. Nekünk viszont állandó gondot jelentett az út „karbantartása”, sokat söpörtük, gereblyéztük, mert lábnyom, falevél nem lehetett rajta.

Az alakulótér volt a sorakozóhely, az alaki kiképzés helyszíne, sokat izzadtunk ott a forró augusztusi napokon. Lakósátrainktól nem volt távol az étkező, a közösségi sátor. Itt éltük mindennapi életünket sokan, valamennyien műszaki egyetemisták voltunk.

A kiképzés a többi egyetemista táborhoz hasonlóan gyalogsági kiképzés volt. Közvetlen parancsnokaink a leszerelés előtt álló altisztek voltak, akik nem éppen „kesztyűs kézzel” bántak velünk.

A napirend elfogadható volt. Reggel hatkor szólalt meg az ébresztő kürtszó. Reggeli torna, tisztálkodás, reggeli után volt a sorakozó az alakulótéren, zászlófelvonás, napi parancshirdetés. A parancskihirdetést követően kezdődött a napi foglalkozás, amely alaki-kiképzésből, tanteremben és külső helyszínen tartott különböző foglalkozásokból állt. Az alaki kiképzés volt az alap: sorakozó, jobbra át, balra át, menetoszlop, a mozdulatokat sokat gyakoroltuk,

először fegyver nélkül, később már fegyverrel. A lapos kúszás, békaügetés, repülő (futás közben vezényszóra hasra vágódtunk, majd felálltunk és futottunk tovább) része volt a napi elfoglaltságnak.

Kiképzőink kedvenc időtöltése volt a váratlan riadó. Pihenőidőnkben kellett teljes felszereléssel menetbe felsorakozni, az időt stopperórával mérték. Csalni nem lehetett, mert tételesen ellenőrizték, megvan-e valamennyi szerelék. Feledhetetlen volt a teljes felszerelésben megtett sok kilométeres éjszakai gyalogmenet is.

Gyalogsági lőfegyverünk volt, sokat ismerkedtünk vele. A lőtérén az éles lögyakorlaton jó eredménnyel lőttem (megmaradtak „a háborús emlékek”, a front időszaka az elhagyott fegyverekkel), élmény maradt az éles kézigránáttal való „célba dobás”.

A táborhelyen kívüli napi foglalkozásoknak is megvolt a maga pikantériája. A kivonulás szakaszkötelékekben történt, az elméleti képzést ülőhelyzetben hallgattuk. Nagyobb melegben a szakyszerűen lehelyezett gimnasztyorka (felsőruha) mellett gyakoroltuk az elméletben tanultakat. Amikor hirtelen jött egy nagy zápor, külön ázott a levetett gimnasztyorka. Az eső el álltával mi is vezényszóra felvettük az átázott felsőt és gyakoroltunk tovább a táborba történő bevonulásig.

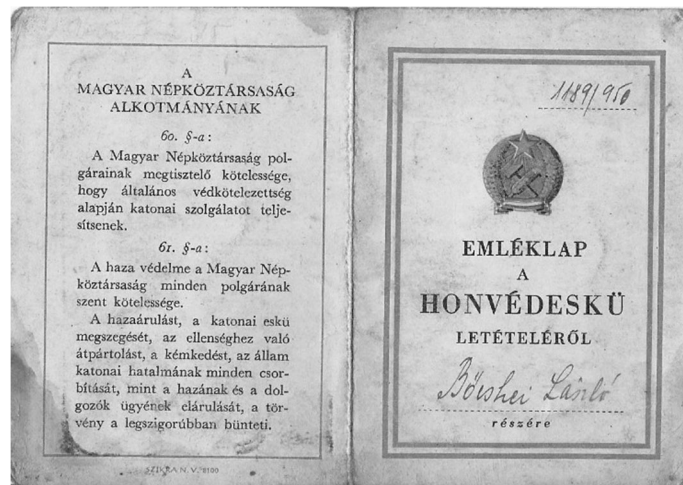
Két fő hely volt: az étkezde és a kázinó. A reggeli időpontja általában meghatározott volt, ebéd, vacsora a kiképzéstől függött. Ha később értünk be, később ettünk. Minden étel ízlett, a maradék fogalma ismeretlen volt. A mennyiséggel adódtak gondok, igyekeztünk beszerezni a pótlást a kázinóból.

Szabadidőnk nem volt, az ünnepnapokat pihenésre próbáltuk felhasználni. Nem hagyhattuk el a tábort, hozzánk azonban jöhettek látogatók; feleségek, menyasszonyok, hozzátartozók, ők jelentették a külvilágot. A levélforgalom kicsi volt, nyílt lelvapon írhattunk általános dolgokat, a táborról tilos volt írni. A levelezési címünk négy számjegyű postafiókszám volt, az érkező leveleket az esti parancshirdetéskor osztották ki „ünnepélyes körülmények” között.

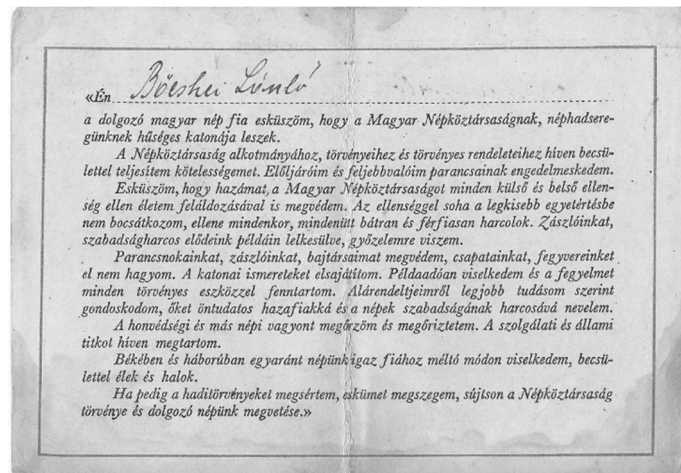
Augusztus második felében már bennünket is beosztottak őrségbe. Éles lőszerrel a jugoszláv határ mentén nem volt kockázatmentes a szolgálat. Volt egykét altiszt, aki tesztelte éjszaka az őrség éberségét, ami nem volt veszélytelen – szerencsére nem történt baleset.

Az idő lassan telt. Takarodó előtti szertartás volt minden este a „centimétervágás”, az eltelt nap kitörlése a kártyanaptárból.

Augusztus végén ért véget a kiképzés. Ünneppélyesen letettük az esküt, ezután előléptettek bennünket. Én őrzetű lettem. Volt, aki tizedes rendfokozatot kapott. Nagykanizsára a laktanyába mentünk vissza leszerelni. Visszaöltöztünk civil ruhába és elindultunk hazafelé, hogy pár nap múlva ismét találkozzunk Budapesten és megkezdjük a második tanévet.

5-6. kép
Emléklap a honvédeskü letételéről (1951)

II.2. MÁSODIK ÉVFOLYAM: AZ 1951/52. TANÉV

II.2.1. Az első félév

Félévkezdés. A katonai táborban együtt eltöltött idő közelebb hozott bennünket egymáshoz, az élmények, történetek mesélése még sokáig beszédtema voltak. A lányok, akik ebből kimaradtak, nehezen értettek meg, mit lehetett erről annyit mesélni... Hamar visszarázódtunk a diákéletbe.

A gépészmérnöki karon az oktatás változatlanul a két csoportban 14-14 tanuló körrel folytatódott. Mi változatlanul a II. A csoportban maradtunk, a tanuló kör száma (14-es) is megmaradt, a teljes szám 214 volt, ezt használtuk az évfolyam megjelölésére. Ugyanúgy megmaradt a tanköri helység, a III. emelet 34 (A mi tanköri helységünket használta heti váltással a 28-as számú tankör is.)

Tantárgyak. Új tantárgyként a Fizika és az Orosz nyelv lépett be, Gépműhelyi gyakorlatok kezdődtek el. Az alaptárgyak Matematika, Mechanika, Gépelemek, Szerkezeti anyagok folytatódtak.

<i>Tantárgy</i>	<i>Előadás (óra)</i>	<i>Gyakorlat (óra)</i>	<i>Tanár</i>
Marxizmus-leninizmus	2	–	Bánus
Matematika II.	3	3	Császár Ákos
Mechanika II.	4	2	Muttnyánszky Ádám
Fizika	4	2	Dr. Hoffmann Tibor
Gépelemek I.	3	6	Kiss Gyula
Szerkezeti anyagok	4	–	Dr. Gillemot László
Gépműhelyi gyakorlatok	–	4	–
Orosz nyelv	–	2	Fazekasné
Honvédelmi ismeretek	3	–	Endrődy hadnagy

A heti előadás óraszámja 23, a gyakorlatoké 19 volt. A tanárok a II. B csoportban azonosak voltak a mienkével két eltéréssel: a Mechanika II.-őt Kozmann György, a Gépelemek I. tárgyat ott Gyulai Zoltán tanította.

A Fizika, amit az előadó neve után röviden „Hoffmann meséi”-nek becézünk, erősen elvont tárgynak tűnt. Ezt tetézte a tankönyvünk: Papalex: Fizika I–II. címmel, ami megítélésünk szerint nagyon „rossz” (nehezen érthető, tisztán elméleti síkon mozgó) tankönyv volt. Gyakorlatvezetőnk TTK-s tanárin matek-fizika szakos utolsó éves hallgató volt, aki a részünkre érthetőbb gyakorlati

feladatok helyett az elméletet: levezetéseket, bizonyításokat erőltette. Nekem „feküdtek” ezek a feladatok, hasznos volt a középiskolás tananyag, félévkor jót kaptam, majd közepesen szigorlatoztam.

Az Orosz nyelv oktatása most kezdődött az évfolyamnak. A cél az volt, hogy a három évig tartó oktatás keretében a teljesen kezdő fokon álló hallgatóságot az orosz nyelvű szakmai szövegek megértésére képesítse. (A lektorátus is most dolgozta ki az oktatási módszereket, a szaknyelvet a későbbiekben szinte együtt tanultuk). Kezdetben az egész tankörnek nehezen indult a tanulás, hiszen előzőleg más nyelveket tanultunk (én például angolt). Az oroszzt az alapoknál, a cirill ábécével kezdtük. Az órákat kiscsoportban, tanulókörönként tartották az újonnan alakult tanszéken dolgozó tanárok.

Matekból az analízis volt a következő tananyagunk, ez nehéz volt azért is, mert Császár Ákos tanár úr előadása nekünk túl elméletinek tűnt. (Császár az ELTE tanára volt, csak az 1951/52-es tanévben tanított nálunk.) Egyetemi stílusban adott elő: nagy ütemben haladt, nem foglalkozott visszakerdezővel, a példamegoldásokkal együtt az a gyakorlati foglalkozásokra maradt. Tankönyv helyett stencilezett, a tanszék által folyamatosan elkészített jegyzeteket kaptunk utalványra a jegyzetellátón keresztül, kedvezményes áron, ezek a leadott anyagot tartalmazták.

Mechanikát Muttnyánszky Ádám (vagy ahogy becéztük, sok tisztelettel és szeretettel: a Mutyi bácsi) tanította továbbra is, az ő óráin voltunk mindig a legtöbben.

A Gépelemeket Kiss Gyula vette át, a tananyag a csövek, csővezetékek, elzáró berendezések, nyomástartó edények szerkezete, méretezése volt. Akkor még nem gondoltam, hogy életem nagy részében a vízügyi szolgálatban még sokat foglalkozom ezekkel a kérdésekkel.

Szerkezeti anyagokból Gillemot László (diáknyelven Zsirmó) jól és érdekesen adott elő. Nem volt könnyű dolga a nekünk elméletinek tűnő, gyorsan és sokat változó tárgyával. Többször helyettesítette adjunktusa, Konkoly Tibor. Őt is jó előadónak tartottuk.

Elkezdődtek a félév során a Gépműhelyi gyakorlatok. A műhelygyakorlatokat a nemrég alakult gépgyártás-technológia tanszék szervezte, öt területen: hőkezelés, lakatos, kovács, öntő munkák, forgácsolás szerszámgépeken. A munkához szükséges összes felszerelést az egyetem biztosította. Az időpontokat a tanszék ütemezte, azokat az órarend nem tartalmazta. Tankörünknek ez hétfőn du. 2-6 óra között, szerda-pénteki napokon pedig du. 3-7 óra között

volt. A mi gyakorlati időbeosztásunk: hőkezelés (október 3.), lakatos munkák (október 17.), öntőmunkák (október 24.), kovácsmunkák (október 31.), szerzőgépek (december 14.).

A rövid időkeret miatt csak a nagyon általános alapismeretek szerepeltek, ezekkel a tankör nagyobb része már rendelkezett. Félévkor nem volt osztályzat, csak egy „beszámolt” bejegyzés került az indexbe, ami a foglalkozásokon való részvételt igazolta.

Marxizmus-leninizmusból a tananyag és az előadó is változott. A tantárgy témaköre nagyon eltért műszaki érdeklődésünktől, voltak vele gondjaink. Honvédelmi ismeretekből a félévben a fegyvernem jellegének megfelelő kiképzés kezdődött, tankörünkben a 37 mm-es könnyű légvédelmi ágyúval. (Még egy légfűrös tankör volt a 85 mm-es légvédelmi ágyúval, a többiek páncélosok lettek.) Ezeknek a tüzérségi elméleti szakmai ismereteknek az oktatása a felsőbb évfolyamú hadmérnök hallgatók bevonásával már amolyan „ludovikás szinten” folytak. A félév kezdetén még olyan távolinak tűnt az elmélet nyári, gyakorlati kivitelezése...

Órarend. A párhuzamos oktatás eléggé megnehezítette, bonyolulttá tette az órarendet. Az előadások az A csoport részére az 1–14. tankörének együtt történtek a nagy előadó-terekben. A gyakorlatok két csoportra oszlottak, az 1–7. és 8–14. tankörökre, pl. szerda 8–10 között 1–7. tankör matek. II. gyakorlat, 8–14-es tankör mechanika II. gyakorlat, pénteken ez megfordítva.)

A táblázatban az órarend a mi 214-es tankörünkre érvényes változatát ismertetem

Órák	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat
8-9	Marxizmus-leninizmus	Matematika II		mechanika II.		szerkezeti anyagok
9-10						
10-11		gép-elemek I.	fizika	szerkezeti anyagok	fizika	mechanika II.
11-12						
12-1						
1-2						
2-3		honvédelmi ismeretek				
3-4						
4-5						
5-6						
6-7						

Az előadások helye: Marxizmus-leninizmus (St. Nagyterem); Matematika II., Mechanika II., Gépelemek I., Szerkezeti anyagok (K.a 51.), Fizika (F. 29.). Az órarend kedvező volt a négy szabad délután miatt.

Tanulókör. A III. félévet együtt kezdtük ismét, tavalyról mindenki beiratkozott, lemorzsolódás nem volt. A tanulókör mozgalmi összetételében sem változott. Az osztályfőnök és a gyakorlatvezetők személyében azonban történt változás.

A mozgalmi munkavégzés változatlanul fontos célkitűzés maradt. Mint titkár, a tanévnyitó munkaértekezletet szeptember 22-én tartottam meg. Az új feladatok megmaradt feljegyzéseim tanúsága szerint sokfélék voltak. Közéjük tartozott a féléves munkaterv elkészítése, a tanulócsoport megszilárdítása, a gyengék segítése, a pártvezetőség-választás, DISZ-tagkönyv csere (10 emberenként csoportfelelős), Szabad Nép és Szabad Ifjúság terjesztése, lányok katonai oktatása, faliújság készítése, tanulmányi verseny és sportolás szervezése.

Kiemelt feladat volt szeptember hónapban a MÁSODIK BÉKEKÖLCSÖN jegyzése. Valamennyi tankör részt vett a versenyben, Tankörönként gyűjtési felelőst választottunk. A tanköri jegyzésgyűjtőnk Sittkei Gyuri volt. A tankörben mindenki jegyzett kisebb-nagyobb összegben. Én 100 Ft névértékű kölcsönt jegyeztem.

A mindennapjainkat teljes mértékben kitöltötte a tanulás és az egyetemi vezetés által irányított politikai munka és a tájékoztatás, amely nem terjedt túl az egyetem falain. Mintegy buborékban éltünk, elfoglaltuk magunkat magunkkal.

Tanulás. A matematika, mechanika, fizika előadásokon elhangzottak elméleti részét a gyakorlati órákon dolgoztuk fel. Rengeteg példát oldottunk meg. A gyakorlati órák jegyzete tartalmazta a példákat és a példamegoldásokat. Emellett olyan jegyzet is készült, amelyik csak megoldandó feladatokat tartalmazott. A tanszékeken volt egyéni konzultációs lehetőség is, ezt általában a vizsgák közeledtével vettük igénybe. Ismét alakultak tanulópárok, a csoportos tanulás inkább közvetlenül a vizsgák előtt volt jellemző.

Gépelemekből megnőtt a gyakorlati óraszám, ez több rajzfeladatot is jelentett. A gépszerkezetek tervezésének számítási részét általában a lakáson, a rajzokat a tanköri gyakorlatokon készítettük el. Az elkészült rajzok leadása, azok tanszéki bevétele változatlanul a tankörben történt a gyakorlatvezető részéről, a zsűrizés is a korábbi bevált „formák” között megmaradt. A megnövekedett tanulmányi követelmények miatt a rajzfeladatok határidőre való beadása

elhúzódott. Mindig nagy megkönnyebbülést jelentett egy-egy rajzfeladat „letudása” a sikeres beadással.

Oroszból általános volt a lemaradás, ezért csak lassan haladtunk a műszaki tananyagban. A tanárnő hatalmas türelemmel tanított bennünket.

A Gépműhelygyakorlat c. tárgy oktatása a gépészmérnök hallgatóknak a gépgyártás-technológia tanszék keretein belül történt tanköri egységekben. Szerszámgép-gyakorlaton a gépalkatrészek forgácsolással történő kialakításával foglalkoztunk, és a forgácsológépek alaptípusaival, az eszterga-, fúró-, maró- és gyalugépekkel, azok működésével ismerkedtünk meg. A lakatosgyakorlaton a kézi megmunkálási módokat ismertették és gyakoroltatták, mintadarabok síkfelületeit reszeltük, hántoltuk, kézi menetfúrást gyakoroltunk. A hőkezelő gyakorlaton az elméleti ismeretek felfrissítése után különböző hőkezelő berendezéseket és azok használatát ismertük meg. Öntőgyakorlaton az öntödei berendezések, felszerelések használata került napirendre, miközben formázási gyakorlatokat is elvégeztünk. A kovácsoló gyakorlaton az elméleti kérdések áttekintését követően a kovácsolás kézi és gépi szerszámaival ismerkedtünk. A gyakorlat sokunk számára nosztalgikus visszaemlékezés volt a gyárban eltöltött időszakra.

Politika. A napi politikáról a helyi szűrőkön keresztül kaptunk tájékoztatást. Kiemelten szóba került az ország szocialista iparosítása, melyben ránk is nagy feladatok várnak.

Szabadidő. A tanulásra már kevesebb időt kellett fordítani, ezért több szabadidőnk maradt. Sokféle kulturális program között tudtunk választani. A rendezvényeken kedvezményes áron kapott jegyekkel vehettünk részt. Továbbra is rendszeresen jártam labdarúgó mérkőzésekre. Szinte évente változtak a labdarúgó egyesületek múltban megszokott elnevezései, most, az 1951 évi bajnokságot a Budapesti Bástya SE (korábban MTK) nyerte. Külön élményt jelentett a Budapesti Honvéd (Puskásék) játéka.

Karácsonyi vakáció. A tanulmányi időszak december 20-án befejeződött. A karácsonyt odahaza, szülői körben töltöttem, január 2-án utaztam vissza Budapestre, hogy felkészülhessek a vizsgákra.

Vizsgák. Gépműhelyi gyakorlatokból félévkor nem kaptunk érdemjegyet, annyit jegyeztek be: „elvégezte”, Honvédelmi ismeretekből sem volt vizsga, az indexbe „beszámolt” bejegyzés került.

Az egyes tantárgyakból a tanulókörrel együtt egy napon vizsgáztam következő időpontokban: Szerkezeti anyagok (1952. január 4.), Gépelemek I. (január

9.), Orosz nyelv (január 15.), Matematika II. (január 18.) Mechanika (január 25.), Fizika (február 2.).

A második félévre való beiratkozás feltétele az első félév eredményes teljesítése volt. Ez a tanulókori tagok közül többeknek is csak a sikeres pótvizsgát követően sikerült. Érdekesség az indexembe történt bejegyzés: „Könyvtári tartozása van” (a Műszaki Egyetemi Könyvtárából kölcsönzött, nálam levő könyvek), továbbá „120 Ft tandíjat befizetett, tandíjhátraléka nincs”.

II.2.2. A tanév második féléve

Félévkezdés. A félévre már a kezdetén rányomta bélyegét az a körülmény, hogy három tárgyból: a Matematika, Mechanika és Fizika teljes anyagából kell majd szigorlatozni a félév végén, továbbá ki kell választani egyénileg megfelelő tagozatot, amelyre a következő tanévtől kezdődően beiratkozunk.

Tantárgyak. Az előző félév tantárgyai folytatódtak, új tárgy nem lépett be. A félév végén nem kellett vizsgázni Gépelemek II.-ből

A félév tantárgyai a következők voltak:

<i>Tantárgy</i>	<i>Előadás (óra)</i>	<i>Gyakorlat (óra)</i>	<i>Tanár</i>
Marxizmus-leninizmus	2	–	Jónás Irma
Matematika II.	3	3	Császár Ákos
Mechanika II.	4	2	Muttnyánszky Ádám
Fizika	3	3	Dr. Hoffmann Tibor
Gépelemek I.	3	4	Czégi József
Szerkezeti anyagok	2	–	Dr. Gillemot László
Műszaki hőtan	3	2	Dr. Komondy Zoltán
Gépműhelyi gyakorlatok	–	3	–
Orosz nyelv	–	2	Fazekasné
Honvédelmi ismeretek	3	–	–

Az előadások heti óraszama 23, a gyakorlatoké 19 óra volt. Az előadások közül a Stoczek nagyteremben volt a Marxizmus-leninizmus; a K.a. 51-ben a Matematika II., Mechanika II., Gépelemek II., Szerkezeti anyagok, Műszaki hőtan I.; az F. 29-ben a Fizika; a rajztermi gyakorlatok, Orosz nyelv, Honvédelmi ismeretek a III. 34-es tanulókori helyiségben. Műszaki hőtanból laborgyakorlatok voltak, a Gépműhelyi gyakorlatok folytatódtak tovább a teljes gépészkar részére. Az A és B csoportos váltott oktatás tanulókörünk részére érvényes

órarendjéből jól látható a tanrend bonyolultsága, mi is nehezen igazodtunk el rajta:

Órák	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat
8-9	Matemati- ka II.	Orosz nyelv	Mechani- ka II.	Mechani- ka II.	B tancsop órái	Műszhőtan
9-10						Matek II.
10-11	Gép- elemek II.	Hon- védelmi ismeretek	Műszaki hőtan	Fizika		Szerkezeti anyagok
11-12						Fizika
12-1				Marxizmus- leninizmus		
1-2						
2-3						
3-4						
4-5						
5-6						
6-7						

Tanulókör. Már a félév elején megkezdtük a felkészülést a tagozat kiválasztására. A tantervek azt a szemléletet tükrözték, hogy sok szakirány legyen, és a végzett mérnök a szakterületén végzése után azonnal hasznosítható legyen. Ez idő tájt a Gépészmérnöki karon 11 szakirányban folyt oktatás: gépgyártástechnológia, hőerőgépész, vízgépész, vegyipari gépész, mezőgazdasági gépész, textilgépész, vasúti gépész, közúti gépész, repülőgépész, épületgépész és hajógépész.

A kollégiumba sokan jöttek határozott elképzelésekkel, melyek azonban a tanszéki tájékoztatók hatására megváltoztak. Nagy agitáció folyt a hadmérnöki pálya népszerűsítése érdekében. Ha valaki erre a pályára jelentkezett, kollégiumunkban teljesen ingyenes ellátást kapott. Az egyenruha-viselés, a zárt kötelekben való közlekedés, a katonai fegyelem nem volt éppen rokonszenkveltő. Nem csoda, hogy tankörünkben senki nem jelentkezett hadmérnöknek, amit kifogásolt is a tanulmányi osztály. Az ismertetések követően a legkedvezőbb fogadtatása a gépgyártás-technológia szaknak volt, én is ezt választottam.

Tanulás. A gépműhelyi gyakorlatokon szerszámgépeken felügyelet mellett egyszerűbb munkadarabokat készítettünk. Lakatos gyakorlaton kéziszerszám készítése, készülékek összeállítása volt a feladat. Kovácsoló gyakorlaton kézi és gépi kovácsolást gyakoroltunk. Öntő gyakorlaton öntőformába alumíniumöntést végeztünk, az elkészült darabokat értékeltük.

Lassan kiegyenlítődték a különböző iskolák okozta eltérések. A gimnáziumból érkezettek fokozatosan megtanultak műszaki fejjel gondolkodni, a gép-

iparisták pedig a tervezéssel részleteiben is foglalkoztak. A szakosított képzést a szakérettségizettek várták legjobban, azt remélve, hogy gyakorlati tapasztalataikat jobban tudják hasznosítani.

Vizsgák. A tanév végén három tárgyból szigorlatoztunk: matematikából, mechanikából és fizikából, ez az elmúlt két év tananyagát foglalta magába. (Néhez volt, a következő tanévben a szigorlatot törölték is.)

Négy tárgyból kellett most vizsgázni. Gépelemek II. és Műszaki hőtan I-ből a következő félévkor összevontan kellett vizsgázni. A Gépműhelyi gyakorlatokból nem kaptunk osztályzatot, csak az „elvégezte” bejegyzés került az indexbe. A vizsgaidőszak hosszú volt. A tanulókör most is egy kijelölt napon vizsgázott. Az egyes vizsgák időpontjai: Orosz nyelv (1952. május 20.), Szerkezeti anyagok (május 23.), Honvédelmi ismeretek (május 27.), Marxizmus-leninizmus (június 5.), Matematika szigorlat (június 12.), Mechanika szigorlat (június 23.), Fizika szigorlat (július 1.)

Az eredményes vizsgákat követően ismét lakóhelyemre utaztam. Július hónapban a szüleimnek segítve vártam augusztus 1-jét, amikor elkezdtem a nyári katonai szolgálatot. Diósjenőre vonultam be, már a légvédelmi tüzér szakképzésre. (Az évfolyam egésze könnyű és nehéz légvédelmi tüzér kiképzést kapott.) Augusztus 30-án leszereltünk és pár nap pihenő után elkezdődött az új tanév.

II. 3. A HARMADIK ÉVFOLYAM: AZ 1952/53. TANÉV

II.3.1. A tanév első féléve

Félévkezdés. Az új tanévben a tanulmányainkat valamennyien a gépész karon, a választott tagozaton kezdtük — én a gépgyártás-technológia tagozaton. Létszámban mi voltunk a legnagyobb tagozat. Én a 305-ös tanulócsoportba kerültem. Az új tanulócsoport helyisége a Mf. 25 lett. A tagozat tanulócsoport számozása 301-től 310-ig terjedt.

A BME Gépészkari létszáma tovább emelkedett a tanévben, ami megnehezítette a tanulócsoportok célszerű elhelyezését, az előadások, gyakorlatok közötti mozgások minimalizálását. A zsúfoltság csökkentésére megkezdett új tanulmányi épületeket fokozatosan használatba vettük. Az egyetemhez közeli területeket (labdarúgó, atlétikai pályát) folyamatosan beépítették, újakat távolabbi helyen jelöltek ki helyettük. Az új épületek tipikus szocreál épületek voltak. Használatukkor azt tapasztaltuk, hogy kedvezőtlenül térnek el a meg-

szokott korábbi (központi) épületeinktől. Nehezményeztük, hogy ezekbe a „kockákba” minket, és nem az építészeket helyezték el.

Tantárgyak. A tantárgyak összetétele összhangban volt a szakosodással. A heti óraszám a tantervi változások miatt 36 órára csökkent le.

<i>Tantárgy</i>	<i>Előadás (óra)</i>	<i>Gyakorlat (óra)</i>	<i>Tanár</i>
Politikai gazdaságtan	2	–	Hanák Ferenc
Mechanika III.	3	–	Muttnyánszky Ádám
Gépelemek III.	3	5	Vörös Imre
Tartók, emelők	3	–	Greschik Gyula
Hőgépek üzemtana	4	1	Pótza Emil
Vízüzemtan	3	2	Füzi Olivér
Forgácsolás elmélete	3	2	Pogány Tibor
Műszaki orosz nyelv	2	–	–
Honvédelem	–	3	–

Két régi tantárgy folytatódott: a Mechanika III. a Lengéstan záró résszel és a Gépelemek III. a Fogaskerekekkel. A Lengéstan a lengések, ütközések témakörökkel érdekesnek bizonyult. A fogaskerék-méretezést, gyártást, azok beépítését az a prof. adta le, aki ennek a témának legismertebb szak tekintélye volt. Engem azért érdekelt a téma részletesebben, mert a Győri Vagonygyárban fogazógépeken is dolgoztam.

Tartalmában változott a Politikai gazdaságtan. Az előadásokat a következő héten tanuló csoportos foglalkozás keretében dolgoztuk fel. Honvédelemből a könnyű légvédelmi ágyúval történő lövészet volt a téma, az Orosz nyelv tananyaga már csak a tanszék által összeállított szakirányú műszaki témákat tartalmazta.

Belépett a gépek üzemeltetése: a hőgépek, vízgépek, emelőgépek üzemtanával. Megkezdődött a szakmai területünk előkészítése a Forgácsolás elméletével, amely ebben az időszakban, az ipari gyakorlatban is a kísérletezés időszakában volt. A szovjet tapasztalatok voltak az irányadók; a leadott anyag, a jegyzet, a tankönyv is ezekre épült. A tananyaghoz is kapcsolódó Bikov-féle gyorsforgácsoló mozgalommal (esztergakések vágó élének kialakítása, kerámialapkák alkalmazása) még az Autógyárban találkoztam. Ott, akkor sok hasznos ismeretet szereztem a korszerű forgácsolás gyakorlatáról, ezek az elmélet jobb megértésében hasznos segítséget adtak.

Órarend. Az 1952/53. tanév (III. évfolyam I. félév) 305-ös tankörének órarendje a következő volt:

Órák	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat
8-9	Vízüzemtan		Mechanika		Tartók, emelőök	B tancsop. órái
9-10			III.			
10-11					Politikai gazd. tan	
11-12	Hőgépek üzemtana		Gépelemek		Hőgépek üzemtana	
12-1			III.			
1-2	Tartók, em.					
2-3				B tancsop. órái		
3-4						
4-5						
5-6		Forgácsolás elmélete				
6-7						
7-8						

Tanulócsoport. Az előző tanulókör tagjainak egy része maradt, emellett újakkal egészültünk ki. A tanulócsoportunk így nemcsak új számot kapott, hanem összetételében is megváltozott. A régi tanulókör csak a Honvédelmi ismeretek oktatáson jött össze, mivel változatlanul a légvédelmi tüzér kiképzést kaptuk a továbbiakban is.

Nem változott az osztályfőnöki rendszer. Az új „osztályfőnökünk” a gépgyártástechnológiai tanszék tanársegéde lett. A gyakorlati foglalkozásokon számítási és rajzfeladatok, a vízgépeseken számítások, mérések voltak a laborban.

Szabadidő. Óratervünk a szabad délutánok miatt kedvező volt. A félév elején sok időt töltöttünk a szabadban, a Gellért-hegy („Gellért-tanszék”) a padokkal ideális hely volt tanulásra. Az idő hidegebbre fordulásával aztán az egyetem üres termeiben, illetve a könyvtárban tanultunk. Szórakozásként moziba, labdarúgó mérkőzésre jártam.

November végétől más jellegű „elfoglaltságom” is akadt. Történt, hogy a Petőfi-híd forgalom előtti megnyitási ünnepén a házinénit meglátogatta az unokahúga, aki vidékről került fel Pestre, ahol gyárban kapott munkát és albérletben lakott. Feladatom az ő „gyámolítását” lett. Ez találkozott szándékaimmal is, ami a szabadidő más jellegű felhasználását eredményezte. A kislány egy pesti textilgyárban dolgozott, élmunkás volt, tagja volt a gyár kultúrportjának. Sokat szerepeltek. Mint ifjúmunkás népi táncosok gyakran adtak

kultúrműsort. Télen még helytálltam, de tavasztól már a sok tanulás miatt meglazult, majd félbe is maradt a kapcsolatunk.

Karácsonyi vakáció. A félév zárását követően az otthoni pihenő rövid volt. Körülményeink rengeteget romlottak. A Megyei Tanács Kereskedelmi Osztályának határozata megvonta apám kereskedelmi és iparjogosítványát és arra kötelezte, hogy 24 órán belül üzletének árukészletét, berendezési és felszerelési tárgyait adja át a Földműves Szövetkezetnek. Az államosítással egyik pillanatról a másikra elvették az üzletet és üzlethelyiségeket, csak a lakás maradt meg részünkre. Az üzlet élére új üzletvezetőt neveztek ki.

Apám kereset nélkül maradt. Munkakönyvet váltott és 1952. október 2-án munkába állt a Győri Keksz és Ostyagyárban, mint betanított munkás (csomagoló). Naponta Bányagyszovát vasútállomásra vonattal járt be a munkahelyére. A vasútállomásig 11 km-t tett meg gyalog vagy kerékpárral. Később a Rábacsécsény-Enese autóbuszjárat megindulásával javultak az utazási körülmények.

Az államosítást követően szüleim a saját házukban megtűrtként éltek. A lakrész egybe függött az üzleti résszel, ezért nehéz volt elviselni az új helyzetet. Nem tudtam sokáig odahaza maradni, mert az első vizsgára karácsony után vissza kellett utaznom Budapestre.

Vizsgák. A félév zárásaként csak öt tárgyból kellett vizsgázni: Tartók, emelőgépekből majd a tanév végén, együtt a két félév anyagából; a Politikai gazdaságtan, Műszaki orosz nyelv és Honvédelemből csak beszámoló volt. A tantárgyak vizsgaidőpontjai: Vízüzemtan (1952. december 30.), Mechanika III. (1953. január 7.), Gépelemek III. (január 13.), Hőgépek üzemtana (január 17.), Forgácsolás elmélete (január 21.).

Gépelemekből két osztályzatot kaptunk; külön az elméletre és külön a szerkesztésből a rajzfeladatokra. Műszaki orosz nyelvből a beszámolót a tanár osztályzattal is értékelte és az indexbe beírta. A kiírt vizsganapokon az egész tanulócsoport vizsgázott a gyakorlati teremben a gyakorlatvezetőnél, aki kevésbé volt nagyvonalú, mint a prof.

II.3.2. A tanév második féléve

Félévkezdés. Az újévet beárnyékolta édesapámék sorsának nehezebbre fordulása, a tehetetlenség érzése.

Tantárgyak. A korábban is meglévő Marxizmus-leninizmus, Orosz nyelv, Honvédelem tárgyak mellett a Forgácsoláselmélet és Emelők, szállítók c. tárgy

folytatódott, megjelent az Elektrotechnika és A gépipar gazdaságtana. Bővült a szakmai anyag a Gépgyártás-technológia és a Szerszámgépek szakirányú tárgyakkal. A Gépgyártás-technológia Tanszék már az újonnan épült G épületben volt, a tanszékvezető Bíró Zoltán prof. volt, aki a Szovjetunióból érkezett. A tantárgyak és az előadó tanárok ebben a félévben a következők voltak:

Tantárgy	Előadás (óra)	Gyakorlat (óra)	Tanár
Marxizmus-leninizmus	2	–	–
Szerszámgépek	4	2	A. G. Nalcsán
Gépgyártás-technológia	3	2	Ránky Miklós
Forgácsolásmélet, szerszámok	3	2	Pogány Tibor
Elektrotechnika	3	2	Taky Ferenc
Emelők, szállítók	2	2	Greschik Gyula
A gépipar gazdaságtana	2	1	Máriás Antal
Orosz nyelv	–	2	–
Honvédelem	–	3	–

Az előadások heti óraszama 19, a gyakorlatoké 16 óra volt, továbbra is az alacsony óraszám maradt.

Órarend. A szakosodással megváltoztak a teremigények, ez jól végig kísérhető a tanrenden. A Gépgyártás-technológia tagozat levéltárban megőrzött órarendje a tanulócsoportunkra aktualizálva a következőképpen mutatott:

Órák	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat
8-9	Forgács.elmélet		Forgácsolás elmélet		A gépipar gazdtana	B csoport órái
9-10	Szerszám-gépek		Szerszám gépek		Marxizm. leninizm.	
10-11			Elektro-technika		Emelők-szállítók	
11-12	Gépgyártás-technológia			Elektrotech		
12-1						
1-2						
2-3		B csoport órái		B csoport órái		
3-4						
4-5						
5-6						
6-7						
7-8						

A Gépgyártás-technológia c. meghatározó tárgy oktatása a hatodik félévben kezdődött. A hétfői napokon tartott előadásokon felváltva Bíró Zoltán tanszék-

vezető prof., illetve Ránky György adjunktus adtak elő. Közismert volt, hogy a SZU-hoz szorosan kötődő Bíró prof. Rákosi Mátyás testvére, nagy befolyással bíró közéleti személyiség. Ő a szovjet példára hivatkozva „mesélt”, majd jött Ránky adjunktus, aki a tulajdonképpeni anyagot leadta. Tankönyvünk is volt. Szokolovszkij: Gépgyártástechnológia I–II. rész, amit 1951-ben adott ki a Tankönyvkiadó. De nem ez, hanem a tanszéki jegyzet volt a mérvadó, az volt a fő vizsgakövetelmény.

Indult a Szerszámgépek tárgy oktatása is. A. G. Nalcsán tanszékvezető szovjet prof előadásait tolmáccsal hallgattuk. Nehézkes volt. Tankönyvünk is szovjet volt, a Tankönyvkiadó által 1953-ban kiadott N. Sz. Acserkán: Fémforgácsoló szerszámgépek számítása és tervezése c. oroszról magyarra fordított egyetemi tankönyv. Ez magában foglalta a méretek, jellemzők meghatározásától, a gép kinematikai vázának kidolgozásától kezdve a gépegységek (sebességváltó-előtoló szekrények, egyenes vonalú, szakaszos mozgásokat előállító sebességváltó szerkezetek, vezérlő-kenő berendezések) számítását és tervezését. A tankönyv felölelte a három félév tananyagát. A félév gyakorlati óráin a szerszámgépek fő szerkezeti részeinek a működésével, méretezésével, példák kidolgozásával foglalkoztunk.

Az előadásokat az S teremben tartották a tanárok, kivéve a csütörtöki Elektrotechnikát, ezt a Ch. max. teremben, míg a gyakorlatok a tanulócsoporthelyiségekben voltak.

Tanulás. A tanulás a megszokott keretek, formák közt zajlott. Szorgalmasan eljártam az előadásokra és részt vettem a gyakorlati foglalkozásokon.

Szabadidő. A tanév második félévében is rendszeresen kijártam az NB I-es labdarúgó mérkőzésekre, a Budapesti Honvéd mérkőzéseire, de ott voltam a Népstadionban a nemzetközi válogatott mérkőzéseken is. Eredményesen szerepelt kedvenc csapatom, a Győri Vasas is. A bajnokságon középén végzett, menő játékosa Kertesi Náci volt.

Vizsgák. A második félév végén 7 tárgyból kellett vizsgázni, két tárgyból (Elektrotechnika és A gépipar gazdaságtana) összevontan a következő félévben, ezeknél most a „beszámolt” bejegyzés került az indexbe. A tárgyak vizsgaidőpontjai a következők voltak: Marxizmus-leninizmus (1953. május 11.), Orosz nyelv (május 16.), Honvédelem (május 18.), Szerszámgépek (május 23.), Gépgyártás-technológia (május 27.), Emelők, szállítók (június 6.), Forgácsolásmélet, szerszámok (június 11.)

Az Emelők, szállítók vizsga az előző félév anyagát is tartalmazta a szerkesztési feladatokkal együtt. A Forgácsolásmélet, szerszámok vizsga is tartalmazta a szerkesztési jegyben a szerszámtervezési feladatok elvégzését is.

Vizsgák közben figyeltem föl az egyetemi röplabdapályán játszó női csapatra, annak is egy játékosára, de komolyabb ismeretség csak őszre lett belőle.

Nyári vakáció. A vizsgák befejezését követően hazautaztam, rövid pihenő után június végén kezdődött a kötelező nyári szakmai gyakorlat Csepelen, majd azt követően augusztusban a katonai kiképzés. Leszerelés után pár nap odahaza és már kezdődött a hetedik félév.

Nyári termelési gyakorlat. Csepelen, a Rákosi Mátyás Vas- és Fémművek motorkerékpár gyárában töltöttem július hónapban a kötelező termelési gyakorlatot. Az első műszakba voltunk beosztva, a Boráros tértől az 1951-ben átadott gyorsvasúttal jártam ki.

Katonai szolgálat. Augusztus 1–30. között a nyári katonai gyakorlat következett, melyet Diósjenő térségében sáttortáborban töltöttem. A tábor idejére összeállt az eredeti tankör. Elméleti anyagunkban már röppályaszámítások is voltak. Az első elméleti tanórán, amikor jószándékú, fiatal előadónk a tananyagról beszélt, az mennyire nehéz és még a „négyzetgyökre emelést” is meg kell tanulnunk, megegyeztünk, hogy a tantermi foglalkozásokat mi szervezzük magunknak. Ez meg is történt, és a HM által mérnök tiszteknek írt elméleti anyagot el is sajátítottuk.

Volt egy kis alaki kiképzés is, felfrissítő jelleggel. A löveggel való gyakorlati foglalkozás záróakkordja éleslövészet volt egy repülőgép által tisztas távolságban vontatott légszakra. Ütegünknek majdnem sikerült eltalálnia a vontató repülőgépet. Szerencsére minősítésünkre ez nem volt behatással.

Augusztus 30-án őrmester rendfokozattal szereltem le. A nyári katonai gyakorlatunk 1956 tavaszáig szünetelt, akkor folytatódott és a három hónapos tiszti tanfolyammal fejeződött be.

II. 4. NEGYEDIK ÉVFOLYAM: AZ 1953/54. TANÉV

II.4.1. Az első félév

Félévkezdés. Gyorsan eltelt a két nyári hónap; július a termelési gyakorlattal, augusztus a katonai kiképzéssel, és szervezeti változásokkal megkezdődött a befejező tanév. Leváltunk a Gépészmérnök karról és önállósodtunk:

Gépgyártómérnök kar lettünk. A tanulócsoportokat átszámolták 415-424-re, a mi tanulócsoportunk új száma 419 lett.

Az új tanévi felvételekkel tovább növekedett a BME összhallgatói létszáma, aminek következtében még nehezebbé vált a hallgatók elhelyezése. A tantermek között nagy volt a távolság, gyakran kellett egyik helyről a másikra vándorolnunk.

Tantárgyak. A tanév tárgyait már döntő többségükben szakmai tárgyak tették ki, így nagyobb kedvvel tanultuk azokat. A félév tárgyai és az előadó tanárok:

<i>Tantárgy</i>	<i>Előadás (óra)</i>	<i>Gyakorlat (óra)</i>	<i>Tanár</i>
Politikai gazdaságtan	2	–	–
Honvédelem	–	3	–
Orosz nyelv	–	2	–
Ipargazdaságtan	2	1	Máriás Antal
Üzemi tervgazdálkodás	2	1	Harsányi István
Elektrotechnika	4	2	Taky Ferenc
Szerszámgépek	4	2	Hubert Gusztáv
Gépgyártás-technológia	3	2	Biró Ferenc
Forgács nélküli megmunkálások	2	2	Skriba Zoltán
Szerszámozás	2	2	Lechner Egon

A heti előadások óraszámja 21, a gyakorlati óraszám 17 volt. Az előadások a K. I. 48.-ban, a Politikai gazdaságtan a Ch. max.-ban voltak. A tanulócsoport gyakorlati foglalkozásaira az elhelyezési nehézségek miatt mindig más teremben került sor.

A szakirányunknak megfelelően az üzemi gazdálkodással két tantárgyunk is foglalkozott. Az üzemi tervgazdálkodás tantárgya kiemelten érdekelt, erre a gyakorlatvezető is felfigyelt. Az ebben az időszakban kiépülő Miskolci Nehézipari Egyetem tanszékére tanársegédi állásajánlatot kaptam, de nem fogadtam el; a korábbi győri munkahelyre szerettem volna visszakerülni.

A Gépgyártás-technológia tárgy oktatása a tavalyi rendszer szerint folytatódott. Új tantárgy a megmunkálásokhoz szükséges szerszámok elkészítése. Lechner Egon saját maga adta le a tárgyát, óráin szóról szóra olvasta fel jegyzetét. Egy alkalommal összekeveredtek a lapok és nem kis derűtségünk kíséretében sikerült „rendet teremteni”. Szakmai felkészültségét, tudását nagyra értékeltük, „módszerét” azonban kezdetlegesnek tartottuk. A forgács nélküli

megmunkálások mindig fokozott érdeklődést váltottak ki belőlem, most is ez történt. Az elektróval azt éreztük, mintha az elmúlt évek kimaradását még gyorsan rendezni kellett volna. A tárgy fontosságával természetesen tisztában voltunk. A politikai gazdaságtan már az államvizsga anyaga volt.

Órarend. Az előző tanévhez hasonlóan az A és B csoport a tanév során is váltotta egymást.

Órák	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	
8-9	Gép- gyártás- technológia		Szerszá- mozás	Szerszám- gépek	Ipar- gazd.tan	Elektro- technika	
9-10			Forg. nélk. megmunk.		Üzemi		
10-11					tervgazd.		Szerszám- gépek
11-12			Elektro- technika				
12-1							
1-2							
2-3		politikai					
3-4		gazdtan	Politikai kör*				
4-5							
5-6							

(Egy csillaggal a póttárgyat jelöltük.)

A tanulócsoporti foglalkozások helye a tanterem-beosztási gondok miatt szinte naponta változott. Foglalkozásról foglalkozásra állandóan vándoroltunk. Tanulócsoportunk összetétele gyakorlatilag nem változott.

Szabadidő. A tanulás mellett a fő szórakozásom most is a labdarúgó mérkőzésekre járás volt. Rendszeresen jártam a válogatott, a Győri ETO mérkőzéseire, közben Fradi meccsre (akkor Kinizsinek hívták). Nagy esemény volt a november 25-i angol-magyar labdarúgó mérkőzés Angliában, a Wembley Stadionban. A meccset rádión Szepesi György közvetítette, az egyetemen hallgattuk a diákokkal zsúfolt nagy előadóteremben és közösen izgultuk végig a 6:3-as győzelemmel végződő mérkőzést.

Szorgalmasan jártam a női bajnoki röplabdamerkőzésekre, rövid idő múlva a csapathoz tartoztam, nagyokat szurkoltam a győzelemért. A sportkapcsolatból később egyik csapattal együtt tanulás, közös szabadidő eltöltés lett. Nekem is imponált, hogy a tapasztalt végzős irányíthatja a kezdőt.

Karácsonyi vakáció. Rövid ideig tartott, a vizsgarendben a „húzó tárgyak” voltak elől, készülni kellett rájuk.

Vizsgák. A félév zárását követően Politikai gazdaságtanból, Honvédelemből, Üzemi tervgazdálkodásból, Forgács nélküli megmunkálásból nem kellett vizsgázni. Hat tárgyból volt csak vizsgánk. A tankör részére következő kötelező vizsganapok voltak kijelölve: Szerszámgépek (1953. december 29.), Elektrotechnika (1954. január 6.), Gépgyártás-technológia (január 12.), Szerszámozás (január 18.), Ipargazdaságtan (január 25.), Orosz (január 29.).

II.4.2. A tanév második féléve

Félévkezdés. Rövid szünet után megkezdődött az utolsó félév, melyet már nagyon vártam.

Tantárgyak. A tanulmányokat lezáró, utolsó félév tantárgyai és az azokat előadó tanárok:

<i>Tantárgy</i>	<i>Előadás (óra)</i>	<i>Gyakorlat (óra)</i>	<i>Tanár</i>
Politikai gazdaságtan	2	–	–
Honvédelem	–	3	–
Orosz nyelv	–	2	–
Üzemi tervgazdálkodás	2	1	Páljános Gyula
Gépgyártás-technológia	3	2	Bíró Ferenc
Szerszámgépek	4	2	Hubert Gusztáv
Forgács nélküli megmunkálás	4	–	Skriba Zoltán
Szerszámozás	2	2	Lechner Egon
Hegesztés	2	–	Gillemot László
Hőkezelés	3	–	Gillemot László
Szerszámgépek elektromos berendezései	2	–	Göntér Gábor

A heti előadások óraszámja összesen 24, a gyakorlatoké 12 óra volt. Voltak fakultatív tantárgyak, melyek nem kerültek be az indexbe. A Szerszámgépek elektromos berendezései c. tárgyból sem kaptunk érdemjegyet, csak „beszámolt” bejegyzést.

Órarend. Heti elfoglaltságom elfogadható volt, délutánonként szabadidőm is akadt.

<i>Óra</i>	<i>Hétfő</i>	<i>Kedd</i>	<i>Szerda</i>	<i>Csütörtök</i>	<i>Péntek</i>	<i>Szombat</i>
8–9	Gépgyártás- technológia		Hőkezelés		Hegesztés	Szersz.gép elektr.ber.
9–10			Szerszámgép			

10-11		Politikai gazdaságtan	Forg. nélk. megmunk.		üzemi tervgazdál.	Szerszám-gépek
11-12	Forg. nélk. megmunk.		Szerszám-mozás			Politikai kör*
12-1						
1-2	Hőkezelés					
2-3						
3-4						
4-5						

(Egy csillaggal a póttárgyat jelöltük.)

Az órarend szerinti tantervek közötti váltások száma változatlanul sok maradt. A gyakorlati órák terembeosztása annyira komplikált volt, hogy az külön lapon fért csak el. Az óraváltáskor mindig megtapasztaltuk, hogy az egyes épületek közötti távolság jelentős nagyságú, és sok esetben a séta pótolta a tornaórát is.

Tanulócsoport. A tanulócsoport változatlanul tanulási egység maradt vizsgázás tekintetében. Az egységes vizsganapon az egyéni felelési sorrend már kötetlen volt. A korábbi mozgalmi összetartozás érzése jelentősen lecsökkent. A hangsúly a szakmára, a tanulásra helyeződött.

Vizsgák. A vizsgaidőszak az előző félévekhez képest korábban kezdődött és hamarabb befejeződött a diplomaterv-feladatok kiadása és a munkahelyekre történő irányítás miatt.

Az őszi angol-magyar futballmeccs visszavágójára május 23-án, a vizsgaidőszak közepén a Népstadionban került sor. Úgy éreztem, ezt mindenképp meg kellett nézni. Belépőjegyet azonban nem lehetett venni. Apám odahaza szerzett egy állóhelyre szóló jegyet és elhozta a mérkőzés délelőttjén, így 92 000 nézővel együtt sikerült megnéznem a felső karzatról a meccset. Miközben a játékot néztem, táskarádió Szepesi közvetítését hallgattam. Örök élmény maradt a 7:1-es győzelem. (Az angolok egy hétre jöttek, hét eggyel mentek.)

Politikai gazdaságtanból csak „beszámolt” bejegyzést kaptunk, a tantárgy szigorlatként szerepelt az államvizsgán. Hegesztésből és Hőkezelésből tantárgyanként vizsgáztunk és külön jegyet is kaptunk. A vizsgák időpontjai a következők voltak: Honvédelem (1954. április 29.), Orosz nyelv (május 4.), Forgácsolás nélküli megmunkálás (május 8.), Hegesztés (május 14.), Hőkezelés (május 14.), Szerszámgépek (május 21.), Szerszámmozás (május 27.), Gépgyártás technológia (június 1.), Üzemi tervgazdálkodás (június 8.).

A nyolcadik félévtől átfedések voltak az iskolai munkában. Folyt az oktatás, vele párhuzamosan kiadták diplomatervet és mi nekiálltunk az elkészítésének. A félév eredményes lezárásával szigorlómérnök lettem. Hátra volt a kész diplomaterv beadása és megvédése. A félévet lezáró vizsga után továbbra is Budapesten maradtam, a kiadott diplomatervet készítettem.

A diplomaterv témáját még a félév elején a Gépgyártás-technológiai Tanszék adta ki részünkre. A szakérettségizettek közül sokan előző munkahelyükről kaptak témát. A többség a tanszék által üzemektől bekért feladatokból választhatott. Én az üzemszervezésben elért tanulmányi sikerek birtokában úgy gondoltam – utólag ítélve elhamarkodottan –, hogy a tömeggyártási munkafolyamat-tervezés lesz a legjobb választás. Ezért az EZ 4 rádiócső gyártási folyamatát – a fémrészek anyagmegválasztását, a gyártás megszervezését (technológia, szerszámozás, gépek, műhely) – választottam, ami megoldhatóknak tűnt.

Rendelkeztem ugyan rádiótechnikai alapismeretekkel még a középiskolából, de a gyár, az Egyesült Izzó, a gyártási folyamat teljesen ismeretlen volt előttem. A gyár fejlesztési gyáregységébe állandó belépőt kaptam, június végéig több alkalommal jártam ott. A tanszéki konzulensem heti két alkalommal biztosított konzultációs lehetőséget, amit igénybe is vettem. Diplomatervemet határidőre elkészítettem, beadtam, védésre elfogadták.

II.4.3. Munkába állás, diplomamunkám

A kötelező munkába állás előtt pár nappal költöztem csak végleg haza, miután felszámoltam kedves budapesti lakásomat. Amikor a rendőrségen otthoni címemre kértem a lakásátjelentést, az ügyintéző háromszor is megkérdezte: biztos, hogy nem ideiglenesen akarok csak Budapestről távozni? – Mikor azonban látta, hogy hajthatatlan vagyok, fejcsoválva véglegesen átjelentett vidéki (otthoni) lakcímemre.

Munkahely kijelölés. A munkába állítás központilag történt, a velem kapcsolatos megbeszélés még 1954 májusában megtörtént. Győrbe kerültem, a korábbi „Autógyár jogutódjába”, az Autószerszámgép-gyárba, sok korábbi munkatársam közé tértem vissza. A kapott irányítólapalattal június 30-án kellett a gyárban jelentkezni. A lap egy példányát a munkahely küldte vissza azzal, hogy a jelentkezés rendben megtörtént.

Az évfolyamból hárman kerültünk Győrbe, végül ketten maradtunk, mert harmadik társunk elment és más városban keresett magának munkahelyet.

Munkába állás. Az egyetem által kijelölt napon, 1954. június 30-án léptem munkába a Győri Autószerzőgépgyárban. Ez egy kis üzem volt a város szélén, közvetlenül a Rába folyó mellett. A gyár három éve alakult a Csepel autógyárból Győrbe visszaköltözött szakemberekből. A régi ismerősök közé kerültem vissza, többségükkel az Autógyárban már együtt dolgoztam. Miközben én elvégeztem az egyetemet, ők pedig felhagyva a tartós távolléttel, visszajöttek Győrbe. A gyár profilja kis darabszámban készülő egyedi célgépek, berendezések gyártása volt, amely a tervezéstől az üzembe helyezésig mindent magában foglalt. A speciális műveletek, amelyekre nem volt gazdaságos berendezkedni, bér munkában készültek el.

Együtt kezdtem el a munkát egy, a Miskolci Nehézipari Egyetemen végzett győri születésű gépészmérnökkel és három, az Alföldön végzett gépészmérnökkel. Ők kb. egy év elteltével otthagyták a gyárat, és a lakóhelyük közelében kerestek munkahelyet maguknak.

Diploma-védés. Győrbe kerülve az új körülményekhez igazodva kevés időt tudtam a diplomatervemmel foglalkozni. A gyár, ahol dolgozni kezdtem, egyedi célgépgyár volt, a műszaki munkatársak teljesen más munkaterületen dolgoztak, nem tudtak segíteni. Ha elakadtam, Pestre kellett utaznom konzultációra. Szerencsémre ebben minden segítséget megadtak.

December közepre készült el a diplomatervem, amit be is adtam. Megítélésem szerint a külső megjelenítés (gépelés, rajzminőség, kötés) hiányos volt, idő hiányában az utolsó alapos ellenőrzés is elmaradt.

Diplomatervem felkért bírálója a RM Műszaki Főosztály főtechnológusa volt. A megmaradt két oldalas bírálat — a nyomtatvány szerinti — első két pontban sorolt fel hibákat, észrevételeket, a másik két pontban megfelelt a beadott anyag. (Utólag, mellékesen jegyzem meg: mérnöki pályám során én is jó pár diplomatervet bíráltam, köztük olyanokat, amelyek távol estek szakterületemtől. Most már tudom, hogy bírálómnak éppúgy idegen volt a választott témám, mint nekem.) A technológiai résznél sokszor megragadt a külsőségeknél, a kevésbé fontos részleteknél, az üzemszervezési, gazdaságossági részt nem is értékelt.

A bírálat 1955. február 10-én kelt, március 9-ére már értesítést kaptam, jelenjek meg a tanszéken a szigorlati tervem megvédésére. Nehéz helyzetben ért ez a feladat, mert közben családi tragédia történt. Apám 1954. december végén

kórházba került, de állapota romlott. Budapestre szállították, ahol megoperálták, de az operáció sem segített: 1955. január 20-án meghalt. A mintegy hat hét múlva esedékes diplomatervvédés a lehető legrosszabbkor jött.

A BME Levéltárában megőrzött márciusi szigorlati jegyzőkönyv szerint az Állami Vizsgáztató Bizottság egy elnökből és öt tagból állt. A rádiócsőgyártás témájában készített diplomatervem megvédése volt a cél. A hat tagú bizottságból a bírálónon kívül mindenki kérdezett. A szakmai ismereteken túlmenően kiegészítésként sok, még a középiskolai anyaghoz köthető kérdést is feltettek. Az egyetemi tananyaggal nem volt gond, azokat tudtam, de a régebbiekkal igen. Kísértett a múlt, ott derült ki számomra, hogy a háborús időszakból eredő hiányokat mégsem sikerült megnyugtató módon bepótolnom. (Pl. az Angström mértékegységnél megállt a tudományom.)

A december 21-én, az ismételten kitűzött diplomatervvédésemen teljesen új összetételű bizottság vizsgáztatott, tervem bírálója helyett konzulensem volt a résztvevő. Most is sok alapkérdés szerepelt. Ezekre jobban fel is készültem és sikeres volt a védés. A Budapesti Műszaki Egyetem Gépgyártómérnöki Karán Gépgyártástechnológiai Szakán tanulmányaimnak eleget tettem és 1955. december 31-i dátummal okleveles gépgyártómérnök lettem.

Az egyetemhez kapcsolódóan még egy feladatomból volt: a Honvédelmi ismeretek „gyakorlati vizsgálója”. 1956. június 15-én, a tartalékos tiszti tanfolyam befejeztével, tartalékos tisztté történő avatásommal ténylegesen lezárult kissé hosszúra nyúlt egyetemi „karrierem”.

1. kép
*Zsoldos Ignác (1803–1885) arcképe
a Vasárnapi Ujság 1885. évi 40. számában (637. p.)*

„ISTENNEK, HAZÁNAK, TUDOMÁNYNAK”: A szentgyörgyvölgyi Zsoldos család pápai ága •

A családtörténeti szakirodalom keveset foglalkozott a szentgyörgyvölgyi Zsoldos családdal és annak pápai ágával. Máig leg részletesebben Nagy Iván genealógiai könyvsorozatának 1865-ben megjelent kötete taglalja történetüket.¹ Ezen írás azonban nem túl részletes, leginkább a família némely nevezetesebb tagját ismerteti a kortárs Zsoldos Ignác (1803–1885) jogtudós által közölt adatok alapján. A Zsoldos család egy-egy tagjával azonban a későbbiekben részletesebben foglalkozott az orvos-, a nyelv- és a jogtörténet, illetve az ipartörténet.

A ZSOLDOSOK AZ ŐRSÉGBEN

A család eredete a nyugat-magyarországi Őrség vidékére vezethető vissza. Az Őrségben élő, kiváltságolt jogállású örök egyik legnépesebb családja a Zsoldos familia volt, melynek nevét az idők folyamán Soldos és Szoldos alakban is használták, amely a XVIII. század végére Zsoldos formában állandósult.² Többen viselték közülük az őrségi örök őrnagyának tisztségét is.

A Szalafőn élő, és a közeli birtokuk után szentgyörgyvölgyi nemesi előnévvel ismert Zsoldos családról már a XVI. századból vannak okleveles említések. 1513-ban Zsoldos Istvánt, 1542-ben pedig Osvátot említik szentgyörgyvölgyi birtokosként.³ 1553-ban Bakacs Sándor özvegye, Barkóczy Kata a szintén özvegy Zsoldos (*Soldos*) Lászlóné Bóbis Dorottyától és fiától, Jánostól zálogba vette azok szentgyörgyvölgyi birtokát, melyet 1568-ban János 41 forint áron el is adott a Bakacsoknak.⁴

---

¹ NAGY 1865. 455–459.

² NAGY 1865. 456.

³ ZALA 2004.

⁴ BONCZ 1899. 5–6.

1570-en Zsoldos (*Soldos*) János személyesen vallja, hogy a gabonahiány, az éhség és a szegénység miatt a szentgyörgyvölgyi nemesi kúriáját és házát minden hozzátartozó javakkal együtt 91 forint 73 dénárért elzálogosította Zakoczy Mártonnak.⁵

A török idők alatt az Őrség lakossága is megfogyatkozott, a XVI. századtól pedig elterjedt a protestantizmus. A terület 1524-ben a Batthyány család tulajdonába került. Az addig is folyamatosan csökkenő kiváltságait már egyáltalán nem vették figyelembe, ezért akinek lehetősége volt rá, címereslevelet szerzett és ezáltal az országos nemesek közé került.

Az 1608. évi XV. törvénycikk 12. §-ban Zsoldos (*Soldes*) Mártont mint Zala vármegye szentgróti járásának szolgabíráját említik.⁶ Ugyanő 1617. január 18-án Zala vármegye közgyűlésének jegyzőkönyvében már néhai szolgabíróként fordul elő.⁷ Ekkor a halála miatt más választottak a helyére. Életkorából adódóan valószínűleg nem járunk távol a valóságtól, ha a XVII. század elején élt vámosi Saáry Gergely veszprémi szolgabíró feleségében, szentgyörgyvölgyi Zsoldos Zsuzsannában az ő leányát vagy más közeli rokonát sejtjük.

A későbbi tanúvallomások alapján feltételezhetően ezen Márton fia volt az a Márton, aki a család címereslevelét kapta. III. Ferdinánd király Pozsonyban, 1638. március 1-én armálist adott Zsoldos (*Szoldos*) Mártonnak és általa nejeinek, Sárkeözy Annának, illetve két fiának, Bálintnak és Jánosnak.⁸

A Zala vármegye által kihirdetett oklevélben a család címere a kék mezőben, zöld talajon álló, vörös ruhás magyar vitéz, aki kinyújtott jobb karjában kivont kardot tart, melyre turbános török fej van tűzve. A pajzson elhelyezett sisak koronáján vörös ruhás, kardot tartó kar látható a rátűzött turbános török fejjel. A sisaktakarók: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.⁹

A XVIII. század elején felvett tanúvallomásokban szerepel, hogy a címereslevelet kapó Márton zalai szolgabíró volt. Ez nem zárható ki teljességgel, de

---

⁵ MNL VaML XII. 1. a. Székeskáptalani jegyzőkönyv VI. 172. lap.

⁶ Az 1608. évi XV. törvénycikk az ingyenmunkák beosztásáról szól. Ebben az ingyenmunkák szabályszerű beosztásánál olvasható: „12. § Zalavárhoz: *Soldes Márton szolgabírónak a Lesencze folyón tuli szentgróti másik járását.*”

⁷ MNL VeML IV. 1. e. Acta nobilitaria. Nemességvizsgálati iratok, Zsoldos család. Kivonat Zala és Somogy vármegyék 1617. január 18-án, Alsólendván tartott közgyűlésének jegyzőkönyvéből. Egyszerű másolat.

⁸ NAGY 1865. 456.

⁹ A szakirodalomban Nagy Iván 1865-ös kötetében szerepel a címer képe, ott azonban a címerben nem, csak a sisakdíszben található meg a kardra tűzött török fej. Zsoldos György pápai könyvkötő mester 1789-es pecsétjén azonban a török fej mindkét helyen egyértelműen látható.

korabeli írásos dokumentum nem áll rendelkezésre ennek megerősítésére. Feltehetően inkább, hogy a tanúk – a nagy időbeni távolság miatt – összekeverték a korábban szolgabírói hivatalt betöltő Mártonnal, összemosva a két generációt. Így valószínűleg az armálisban adományosként szereplő Márton azonos keresztnévű apja lehetett a tanúk által többször emlegetett szolgabíró. Szintén a későbbi tanúvallomásokból tudható, hogy Márton, valamint a címereslevélben szereplő fia, János, illetve unokája, György is harcolt a törökök elleni háborúban. Utóbbiak Batthyány Ádám seregében „*táboroztak a török ellen.*”¹⁰

A XVII–XVIII. századi zalai összeírásokban 18–20 Soldos családfő is szerepelt. Ezek alapján a család központja egyértelműen Szalafő volt, ahol 15–17 Zsoldos (*Soldos*) családfőt is összeírtak ebben az időszakban, míg a környező településeken „csak” 1–1 lakott. Szalafőn a település szerez elrendezése sokáig őrizte a család nevét. A mai Templomszer nevű rész korábbi neve Zsoldoszer volt, itt élt a család tagjainak nagyobb része.

A XVIII. század elején fokozódott az ellenreformáció és a Batthyány uradalom igyekezett kiszorítani a nemeseket az Őrségből, miközben az ottmaradók jobbágyi sorba süllyedtek. Ebben az időszakban nagy számban költöznek el a helyi nemesek, hogy nemesi jogállásukat megtarthassák és protestáns hitüket szabadon gyakorolhassák. Sokan kerültek ekkor közülük Pápára és környékére is. Ilyenek – egyéb mellett – a Szép, a Soós, a Zsohár vagy éppen a Zsoldos család tagjai is.

A CSALÁD ELSŐ TAGJAI PÁPÁN

A szentgyörgyvölgyi Zsoldos családból Pápán először Zsoldos György és Boldizsár szerepelt, akik 1732/33-ban már bizonyosan a városban laktak, mert ekkor már a nemesek összeírásában is szerepeltek, miután igazolták nemességüket. A testvérek 1740-ben másolatban bemutatták az 1638-as armalist a vármegyének. Az eredeti címereslevél ebben az időben a nagybátyjukánál, Zsoldos Jánosnál volt Péren, ahol ő licentiátus¹¹ volt.

György 1701 körül, Boldizsár pedig 1706 körül¹² született Szalafőn. A testvérek neve a XVIII. század első felében az anyakönyvekben és az egyéb

---

¹⁰ MNL VeML IV. 1. e. Acta nobilitaria. Nemességvizsgálati iratok, Zsoldos család.

¹¹ licentiatus (latin) = szabadalmas; katolikus püspöki engedéllyel papi tevékenységet ellátó laikus hívő [Pér a győri püspök birtoka volt, Zs. János katolizálhatott].

¹² MNL VeML IV. 1. e. Acta nobilitaria. 23. d. A pápai nemesek 1741. évi összeírása.

iratokban is *Zsoldos Szabó* alakban fordult elő leggyakrabban, amely a korban megszokott módon a foglalkozásukra utalt.

1749-ben Zsoldos Mihály, Pál és Ferenc kővágóörsi lakosok a pápai Zsoldos testvérek rokonainak vallották magukat. Ezt bizonyára elfogadta Veszprém vármegye, mert 1752-ben hivatalosan utasították a kővágóörsi és a pápai Zsoldosokat, hogy az 1638-ban kelt címereslevelüket hirdettessék ki.¹³ A famíliának ezen kővágóörsi ágáról azonban további adatok nincsenek.

Az 1755. évi nemességvizsgálat alkalmával a tanúk azt vallották, hogy a néhai Zsoldos Márton zalai szolgabírónak Szentgyörgyvölgyén volt nemesi birtoka, amely ebben az időben már Buzás János zalai esküdt tulajdonában volt.¹⁴

Zsoldos György és Boldizsár véglegesen megtelepedtek Pápán. György 1746-ban megvásárolta a Hosszú utcában álló 3-as helyrajzi számmal jelölt házat,¹⁵ amelyet 1750-ben adott el Hencz, másként Sauer György mészárosnak.¹⁶ Boldizsár a Szent László utcában álló, 240-es számmal jelölt házat vette meg 1743-ban. Ezt 1771-ben özvegye adta el Strobl Józsefnek.¹⁷

Valamivel a bátyjai után került Pápara György és Boldizsár öccse, Ferenc, aki Tapolcafőre nősült és ott is telepedett le a későbbiekben. Ferenc 1716 körül született Szalafőn és gyermekéveit is ott töltötte.¹⁸ Annak, hogy a korábbi nemességvizsgálatokban nem szerepelt a neve, amikor a testvéreit igazolták egyszerű oka volt: „*Zsoldos Ferencz mind ekoráig az Nemességbül el maradot oka az hogy azon időben szabó mesterséget tanulván vándorlani volt*” – mondták a tanúk egyöntetűen 1766-ban.¹⁹

Élt a XVIII. század elején Pápán egy Zsoldos (*Soldos*) István is, akinek feleségétől, Dóczi Zsuzsannától – a református anyakönyvek tanúsága szerint – 1740-ben egy József nevű fia született. Ez az István a három Zsoldos testvér korosztályába tartozott, azonban rokonságukról, illetve további leszármazottairól nem tudunk.

---

¹³ MNL VeML IV. 1. e. Acta nobilitaria. Nemességvizsgálati iratok, Zsoldos család.

¹⁴ MNL VeML IV. 1. e. Acta nobilitaria. Nemességvizsgálati iratok, Zsoldos család. Nemességvizsgálati tanúvallatás, 1755. június 2. Egyszerű másolat.

¹⁵ Ma: Fő tér 6.

¹⁶ HARIS 1998. 348.

¹⁷ Később ezt a telket és több szomszédos telket is összevontak és ezeken épült fel a református kollégium épülete. – MNL OL S 18. Esterházy család pápai ágának telekkönyve I. (1735–1824).

¹⁸ MNL VeML IV. 1. e. Acta nobilitaria. Nemességvizsgálati iratok, Zsoldos család. Nemességvizsgálati tanúvallatás, 1766. január 14. Egyszerű másolat.

¹⁹ Ua.

Tapolcafőn Zsoldos Ferencnek nejétől, Tánczos Évától 11 gyermeke született, akik közül azonban csak három érte meg a felnőtt kort és kötött házasságot. Közülük az ifjabb Ferenc nő volt ugyan, de utódairól nincsenek adatok. Másik fiuk Márton volt, aki 1787 és 1789 között Tatán volt rektor, majd fél évig Etén káplán. 1792-ben szentelték fel ászári református lelkésznek, mely hivatását 1799-ig töltötte be, amikor is Tárkányba került, ahol haláláig, 1824-ig volt lelkész. Hivatali ideje alatt épült meg a tárkányi református templom, melynek elkészültét és felszentelését a presbiteri jegyzőkönyvben ő maga meg is örökölte.²⁰ Megkopott kis sírköve ma is megvan a tárkányi református temetőben. Felirata: „*Itt nyugszik Néhai Tiszteletes Te[kintete]s N. S. Szentgyörgyvölgyi Zsoldos Márton Úrnak a Tárkányi Ref[ormata] Ekk[esi]a 25 Esztendőig volt Hű Prédikátorának Hideg teteme. Meghalt június 28-án 1824. Életének 63. Esztendejében.*”²¹ Nejétől, Szódy Erzsébettől egy leánya, Julianna született.

Zsoldos Ferencnek és Tánczos Évának harmadik, nagykorúságot megért gyermeke Julianna volt, aki Tapolcafőn ment feleségül nemes Nátkay Istvánhoz.²² Hat gyermekük született, leszármazottaik napjainkban is élnek.

Ferenc gyermekei a Zsoldos nevet nem öröközték tovább, ellenben bátyjainak, Györgynek és Boldizsárnak az utódai igen.

ZSOLDOS GYÖRGY ÁGA

Zsoldos Ferenc bátyjai közül György 1738-ban Pápán vette feleségül kispéri Tóth Zsuzsannát, Kovács Mihály özvegyét. Házasságukból hét gyermek született, akik közül három bizonyosan megérte a felnőtt kort.

Legidősebb gyermekük volt Márton, akinek a felesége a szintén az őrségi örök közé tartozó Gyenes családból²³ származó Gyenes Katalin volt. Márton 1764-ben szintén Pápán lakott, amikor hivatkozott apjának, Györgynek az 1733-ban már elismert nemességére, valamint igazolta a címereslevélben szereplő adományosoktól való leszármazását is.²⁴ Az 1770-es években született egy fia és egy leánya is, kik azonban a későbbi írott forrásokban nem szerepelnek.

---

²⁰ BENE 2014. 4-5.

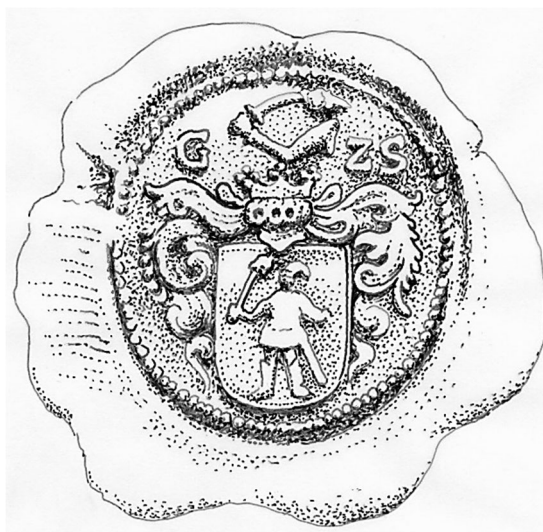
²¹ Ua.

²² Zsoldos Julianna és Nátkay István leszármazottairól, illetve a Nátkay családról részletesen: BAUER 2019.

²³ Családnevük az idők folyamán többek között Gyenes, Gyenesse és Jenese alakban is előfordult.

²⁴ MNL VeML IV. 1. e. Acta nobilitaria. Nemességvizsgálati iratok, Zsoldos család.

György leánya volt Erzsébet, akit Ágoston Pál református tanító vett feleségül.²⁵ Több gyermekük is született, akik később árvaságra jutottak. Az ő gyámjuk anyjuk bátyja, Zsoldos György, a neves pápai könyvkötőmester volt 1793-ban.²⁶ Ezen György 1743-ban Pápán született. A szakma tanulásához szükséges vándorlása nem tartott sokáig, mivel 1765-ben már Pápán működött. Napjainkig fennmaradt több munkája is, amelyek főként egyházi témájú és céhes készítmények voltak.²⁷

2. kép

*Zsoldos György pápai könyvkötő pecsétjének rajza
(Koncz Pál munkája)*

Fennmaradt továbbá egy 1789-es bizonyáglevél is, amelyet Zsoldos György állított ki munkáltatóként a nála több mint két és fél évig dolgozó, győri születésű Simon Efraimnak.²⁸ Ezen aláírása és monogramos gyűrűspecstje is szerepel, amely a Zsoldos címer legkorábbi ismert — és bizonyára leghitelesebb —

²⁵ ÁGOSTON PÁL (†1784) református tanító. Szolgálati helyei: Monoszló (1768–1772), Alsóörs és Lovas (1773–1777), Köveskál (1779–1784). KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. II. 1085.

²⁶ Mint az árvák tutora, vagyis gyámja 100 forintot fizetett be számukra az egyház pénztárába 1793-ban. KONCZ 2017. 148.

²⁷ Az idősebb és az ifjabb Zsoldos György könyvkötőmester működéséről részletesen: KONCZ 2017. 137–155.

²⁸ MNL VeML V. 102/q. Simon Efraim könyvkötőlegény szabadulólevele. Veszprém, 1789.

ábrázolása.²⁹ Ezen irat tanúsítja, hogy ekkor Pápa város bevett polgáraként olyan önálló céhmester volt, aki vándorlegényeket is fogadott. 1785-től a pápai református gyülekezet választott presbitere, majd számvevője is volt.³⁰

György felesége a pápai nemes családból származó Csabay Zsuzsanna volt. Leányaik közül Zsuzsanna nemes Szőlőssy Ambrus orvos felesége lett, Katalint pedig Mándi Márton István, a református kollégium professzora és újjászervezője vette feleségül.³¹ A Zsoldos és a Mándi Márton család két további házasság révén a későbbiekben még szorosabb rokonságba került egymással.³²

Zsoldos György fia, az ifjabb György felnőtt korában kitanulta és folytatta a könyvkötő mesterséget. Az idősebb György 1806-os halálát követően özvegye még abban az évben 2000 forintért eladta az értékes Szent László utcai házukat,³³ a könyvkötő műhelyt azonban tovább működtette. Ezt támasztja alá, hogy 1807-ben az adóvevő hivatal is fizetett az özvegynek „*a hivatalnak tett munkáiért*”.³⁴

Ifjabb Zsoldos György időközben felnőtt és átvette a műhelyt is.³⁵ Minden bizonnyal erőszakos, rabbiátus természetű ember lehetett, amelyet egy 1815-ös panaszlevél is alátámaszt. Ebben az olvasható, hogy a nálánál idősebb Kelemen József pápai, Kristóf utcában lakó könyvkötőmesterrel is voltak komolyabb nézeteltérései. Kelemen inasát és öreglegényét a saját műhelyébe átcsábította, vitáik közben pedig Kelemen mester feleségét is súlyosan sértegette.³⁶

Ifjabb Zsoldos György felesége Zsoldos Julianna volt,³⁷ akitől négy gyermeke ismert. Zsoldos György 1819-ben fiatalon, alig 36 évesen meghalt, s halála után egy hónappal született meg utolsó gyermekük, György. A könyvkötő

---

²⁹ Ettől kis mértékben eltér a Nagy Iván-féle könyvsorozatban 1865-ben megjelent címerábra. Utóbbiban a pajzsbeli kardon nem, csak a sisakdíszon szerepel a feltűzött török fej.

³⁰ KONCZ 2017. 145–147.

³¹ MÁNDI MÁRTON ISTVÁN (Iszkaszentgyörgy, 1760. november 25. – Pápa 1831. szeptember 21.) 1790-től pápai tanár, a pápai református kollégiumot újjászervező rektor-professzor, tan-könyvíró, kantiánus filozófus. 1831-ben a kolera áldozataként hunyt el. Életrajza: TÓTH 1931., TRÓCSÁNYI 1931.

³² VARGHA 1916. 46–90.

³³ KONCZ 2017. 147.

³⁴ KONCZ 2017. 149.

³⁵ A könyvkötő műhelyt egy ideig az özvegy Csabay Zsuzsanna üzemeltette, s csak a szakma kitanulása után vette át fia, ifjabb Zsoldos György.

³⁶ KONCZ 2017. 148.

³⁷ Az anyakönyvek minden esetben Zsoldos Juliként, vagy Juliannaként említik, ami alapján az ő családneve is minden bizonnyal Zsoldos volt és nem csak a férje után nevezték így. Sajnos szüleiről, származásáról, illetve a szentgyörgyvölgyi Zsoldosokkal való rokonságáról nincsenek adatok.

műhelyt az özvegy vezette tovább, erre vonatkozó adatok az 1822–1836 közötti évekből vannak. Ebből az időszakból is maradtak fenn a műhely termékeiből, főként egyházi vonatkozású kötések. Ilyenek például a Pápai Református Egyházközség V. számú keresztelési (1824–1868), illetve VI. számú vegyes (1837–1855) anyakönyve.³⁸ Természetesen a könyvkötő műhelyben nem az özvegy végezte a munkát, hanem az alkalmazottak az ő jogán és hasznára. A pápai református keresztelési anyakönyv bejegyzése szerint özvegy Zsoldos Juliannának 1823-ban „*törvénytelen ágyból*” született egy Sára nevű leánya is.

A Zsoldos-féle könyvkötő műhelyről az utolsó említés 1836-ból származik. A következő évi nemesi összeírásban a 17 éves, árva Györgyöt feltüntették, tehát ekkor még a városban laktak, azonban az 1840-es nemesi összeírásban György neve mellé már azt írták, hogy „*az édes anyja másodszor férjhez menvén Pápáról elköltözött*”. Az, hogy hova költöztek, nem ismert. Ennek a Györgynek egy fia bizonyosan született később, aki szintén a György keresztnévet viselte, és Ozorán volt mérnök, azonban neki gyermeke nem született.³⁹

Zsoldos Györgynek és Zsoldos Juliannának egy leánya, Julianna még bizonyosan megérte a felnőtt kort és 1829-ben Pápán feleségül ment Liber Lajos református tanítóhoz.⁴⁰

ZSOLDOS BOLDIZSÁR ÁGA

A Pápára költözött Zsoldos testvérek közül Boldizsár Borsos Katalint vette feleségül, akitől hat gyermeke született a XVIII. század elején-közepén. Közülük azonban csak kettőről vannak részletesebb adatok. 1773-ban Erzsébet leányuk már nádasdi Nagy Sámuel felesége, 1791-ben pedig már özvegyként jegyezték be az anyakönyvbe keresztszülőként.

Zsoldos Boldizsár legidősebb gyermeke János volt, aki 1739-ben Pápán született. 1763–1765 között a kiskunhalasi iskola rektora volt mely tisztsége után

---

³⁸ KONCZ 2017. 148.

³⁹ NAGY 1865. 457. (Nagy Iván munkájában az adatok többsége Zsoldos Ignáctól származott. Ezekben azonban több pontatlanság is előfordul, ezért a család ezen ágának kihalása sem tekinthető teljesen bizonyítottnak.)

⁴⁰ LIBER LAJOS (Kálmánca, 1802. március 12. – Pápa, 1846. március 10.) Liber Ferenc rektor és Major Zsuzsanna házasságából született. Csurgón és Pápán tanult. Praeceptor (segédtanító) Lovasberényben (1821–1822), majd rektor Ógyallán (1824?–1825), a leányiskola közkedvelt tanítója Pápán (1825–1846). Pápán temették el. HUDI 2001. 137–143., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. II. 1423.

1766-tól a köveskáli reformátusok lelkésze lett.⁴¹ Már köveskáli lelkész volt, amikor 1766-ban feleségül vette Kiskunhalason — a bizonyára korábban ott megismert — nemes Péter Juditot, néhai Péter Ferenc⁴² főbíró leányát. 1771-ben Péter Judit elhunyt és újra megnősülve Naszályi Máriát vette feleségül.

Köveskálon 1783-ig volt lelkész, amikor is — II. József türelmi rendeletét követően — felkérték az akkor újjáalakuló pápai református egyházközség egyik lelkészenek. Eöry János pápai kurátor erre így emlékezett: „... azon idő-közben a régi imádságos helyünk, ahol most fekszik az újonnan épült templom, kitisztíttatván, május hónapnak 11. napján Anni 1783. elkezdtük Pápán az isteni tiszteletet, első prédikátorunk lévén Tiszteletes Soldos János és Torkos Jakab⁴³ urak és ugyan ő kegyelmek által vitettek végbe az első prédikációk is, az összegyűlt sokaságnak nagy örömevel és vigasztalásával és senki minket megháborítani nem merészelt.”⁴⁴

1783-ban Zsoldos Jánost ideiglenes egyházkerületi jegyzővé is megválasztották, amely minőségében először ő prédikált a november 14-én felavatott ajkai új református templomban.⁴⁵

1783-ban kezdték építeni templomukat a pápai reformátusok is, amely ma Ótemplom néven ismert. Az épület elkészültéig „Pápán a templom elvétetvén a reformátusoktól, a buzgó lelkész [Zsoldos János] az irgalmas barátok klastroma melletti ház udvarán lévő pajtájában egy fatörzsről hirdette Isten igéjét, s ekkor meghülvén megholt nagypénteken a Krisztus szolgája.”⁴⁶ 1784-ben tehát meghalt, így lelkészi szolgálata Pápán rövid ideig tartott, a templom felszentelését pedig már nem érthette meg.

Zsoldos Jánosnak első nejétől kettő, a másodiktól három gyermeke ismert, akik közül négy érte meg a felnőtt kort. Közülük Zsófia Sipos Sámuel refor-

---

⁴¹ GULYÁS 1940. 8.

⁴² PÉTER FERENC (1707 körül – Kiskunhalas, 1760. november 23.) Kiskunhalasi szenátor, 1751–1760 között több alkalommal főbíró, bíró (1759), kerületi kapitány (1753). SZAKÁL–GYARMATI 2002. 217.

⁴³ TORKOS JAKAB (Pápa, 1749. március 29. – Pápa, 1813. október 31.) református lelkész, püspök. Adásztevelen, majd Debrecenben és Franekerben tanult. 1782-ben szentelték fel. Lelkész Csöglén (1778–1783), Pápán (1783–1813); 1785-től pápai egyházmegyei alesperes, 1790-től esperes, 1794–1795-ben egyházkerületi főjegyző, 1795-től haláláig dunántúli református püspök. KÖB-LŐS–KRÁNITZ 2018. I. 991.

⁴⁴ Idézi: KÖVY 1994. 406.

⁴⁵ A prédikáció igéjét Pál apostol első leveléből választotta (1Pt 2:17): „Mindenkít tiszteljétek, az atyafitúságot szeressétek; az Istent féltjétek; a királyt tiszteljétek.”

⁴⁶ NAGY 1865. 458.

mátus lelkész felesége lett,⁴⁷ míg másik leányát, Ráchelt Mándi Márton Gábor⁴⁸ református lelkész, a korábban már említett Mándi Márton István főiskolai professzor öccse vette feleségül.

János fiai közül ifjabb Zsoldos János később orvos, Veszprém vármegye „*első rendes*” orvosa (tisztí főorvosa) lett, Jakab pedig a családi hagyományt folytatva a lelkészi pályát választotta.

Zsoldos Jakab az 1790-es években Debrecenben tanult, ahol Csokonai Vitéz Mihály is a tanítója volt. Meghallgatták a Csokonai ellen indított fegyelmi eljárások során is, amelynek a vége az lett, hogy 1795-ben a költőnek el kellett hagynia a Debreceni Református Kollégiumot.⁴⁹ Zsoldos Jakab 1802-től Békésen volt rektor, 1805-ben pedig lelkésszé szentelték. Ekkor került Nagy- és Kispiritre, ahol 1807-ig működött, amikor is adászteveli lelkésznek hívták meg. Itt 1815-ig tevékenykedett, közben 1814 és 1819 között egyházmegyei pénztáros és egyházkerületi tanácsbíró is volt. Ebben az időben, 1817-ben „*Egészség regulái*” címmel versekbe foglalva, iskolai kézikönyvként kiadta bátyjának, Zsoldos János doktornak „*Diaetetica*” című egészségügyi könyvét. 1818-ban egyházmegyei aljegyző, 1819-től pedig jegyző lett. 1819-ben Ácsra hívták lelkésznek, ahol azonban csak rövid időt töltött, mert még abban az évben elhunyt. Mindkét felesége (Szalai Zsuzsanna, majd Őri Fábián Eszter) lelkész leánya volt.

Zsoldos Jakab gyermekei közül Eszter Szentmiklósi Sándor református lelkész felesége lett.⁵⁰ Zsuzsanna férjei közül az első Mándi Márton István

---

⁴⁷ Fiuk, ifjabb SIPOS SÁMUEL (Kadarkút, 1813. február 12. – Csurgó, 1844. július 25.) református lelkész. Csurgón, Debrecenben, Berlinben tanult. 1838-tól rektor Kisújszálláson, 1841–1844 között Csurgón gimnáziumi tanár, 32 évesen hunyt el. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 891.

⁴⁸ MÁNDI MÁRTON GÁBOR (Balatonhenye, 1776 – Köveskál, 1848. január 1.) református lelkész. Debrecenben, Pápán, Bécsben tanult. 1799-ben szentelték fel. Inkén, Kádártán, majd 1810–1848 között Köveskálon lelkészkedett. Egyházmegyei és egyházkerületi tanácsbíróvá választottak, 1825–1841 között egyházmegyei pénztáros, 1841–1848 között veszprémi egyházmegyei esperes, 1837-től haláláig egyik egyházkerületi számvevő volt. Zala vármegye táblabírájaként is tevékenykedett. Kiváló méhészt volt, 1810-ben kezdett méhészkedni. Nagysikerű könyvet írt *Gazdaságos méhtartás* címmel (Győr, 1816), melyet 400 előfizető 639 példányban rendelt meg. Kézikönyvét *Wirtschaftliche Bienenzucht* címmel németül is kiadtak (Pest, 1818). HUDI 2009. 126–132., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 62., 84., 758.

⁴⁹ CSÜRÖS 1905. 445–454.

⁵⁰ SZENTMIKLÓSI SÁNDOR (†Ete, 1843. július 8.) református lelkész. Szentmiklósi Timóteus református lelkész és Arday Mária házasságából született Etén. Pápán és Debrecenben tanult, 1827-ben szentelték fel. Kömlődön (1827–1841), majd Etén (1841–1843) lelkészkedett, 43 évesen hunyt el. 1837-től haláláig egyházkerületi tanácsbíró volt. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 941.

uradalmi jószágigazgató,⁵¹ majd annak 1849-es halála után Bartók Pál⁵² református lelkész lett.

Zsoldos Jakabnak Károly nevű fia református tanító volt Szőnyben, utódai nem ismertek, így az ő ágát idősebb fia, János vitte tovább, aki még Adásztevelen született 1813-ban. Iskolái befejezése után a katonai pályát választotta. 1833–1847 között a 19. gyalogezredben szolgált, ahonnan tizedesként szerelt le. Az 1848/49-es szabadságharc kitörésének idején feltehetően valamelyik nemzetőr, vagy népfelkelő alakulatnál szolgált. 1849. június-júliusban a Fejér megyei védzászlóalj egyik szervezője és századosa.⁵³ Alakulatával augusztusban csatlakozott a komáromi várőrséghez, augusztus 29-től pedig századosként szolgált az ott alakuló 204. honvédszászlóaljnál. A vár őrségével együtt tette le a fegyvert 1849 októberében.⁵⁴ Később a Pest megyei Dányon élt és gazdálkodott. Ott is halt meg 1869-ben.⁵⁵

Zsoldos Jánosnak feleségétől, siménfalvi Székely Margittól négy gyermeke ismert, akik közül János és Etel érte meg a felnőtt kort. Etel később Micsinai János felesége lett, az ifjabb János pedig Királymezey Ilonát vette feleségül.

Zsoldos János a hivatali pályát választva a Pest megyei Csóváron volt jegyző 1893 és 1906 között, később pedig Újpest község, majd város jegyzője, utóbb főjegyzője lett. Vele, fiú utód hiányában a Zsoldos család ezen ága – s mint később látni fogjuk, a család egésze is – fiágon kihalt, mert három leánya született. Közülük Ilona dr. Cserba Elemér⁵⁶ későbbi rákospalotai polgármester felesége lett. Leszármazottaik napjainkban is élnek.⁵⁷

---

⁵¹ Mándi Márton István a korábban említett Mándi Márton István professzornak az unokaöccse, Gábornak a fia volt. Gazdatisztként gróf Festetics György egyik birtokára került Somogy vármegyébe. Később gróf Esterházy János erdélyi javainak gazdatisztje lett az Alsó-Fehér vármegyei Obrázsán, majd báró Kemény Domokos birtokainak igazgatója volt Pusztakamaráson. VARGHA 1916. 57.

⁵² BARTÓK PÁL (Alsóvárad, Bars vm., 1802. január 1. – Vámosladány, 1870. május 1.) református lelkész. Bartók András lelkész és Ágh Júlianna fia. Sárospatakon, Selmecen, Pápán tanult. 1831-ben szentelték lelkésszé. Lelkész volt Kissárón (1831–1835), Garamkissallón (1835–1843), Vámosladányon (1843–1870). SZOBI 1870. 574–576., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 475.

⁵³ ERDŐS 1998. 254.

⁵⁴ H. SZABÓ 1994. 231.

⁵⁵ A szakirodalom sok helyen összekeveri egy másik Zsoldos Jánossal és – tévesen – még 1890-ben is élőként hivatkozik rá.

⁵⁶ DR. CSERBA ELEMÉR (Baja, 1876. március 15. – Rákospalota, 1936. április 22.) jogász, Rákospalota első polgármestere, m. kir. kormányfőtanácsos.

⁵⁷ A Zsoldos család ezen ágának adatait ezúton is köszönöm leányági leszármazottjainknak, Cserba Aurélnak.

A lelkész Zsoldos Jakab bátyja, az apjuk után szintén a János nevet kapó orvosdoktor, illetve az ő fia, a jogtudós Ignác lettek a szentgyörgyvölgyi Zsoldos család legismertebb tagjai.

ZSOLDOS JÁNOS ÉS LESZÁRMAZOTTAI

Zsoldos János 1767. május 2-án Köveskálon született, ahol apja ekkor lelkész volt.⁵⁸ Sopronban, majd a debreceni kollégiumban tanult.⁵⁹ Debrecenből 1790-ben Kiskunhalasra ment, ahova református tanítónak hívták meg és ahol 1791-ig tanított.⁶⁰ Jobban vonzotta azonban az orvosi pálya. 1792-ben Jénába ment, hogy orvosi tanulmányokat folytasson. A következő évben a jénai fizikai társaság alapító tagja lett.⁶¹ 1794-től Bécsben tanult, ahol 1795-ben orvosdoktorrá avatták. 1796-ban visszatért Pápára, ahol gyakorló orvos lett. Közben azonban nem szakadt ki a tudományos életből sem, 1798-ban a jénai Mineralógiai Társaság levelező tagjának választották. Ugyanezen évben a főispán Veszprém vármegye tiszteletbeli orvosának nevezte ki. 1799-ben feleségül vette Eőry Teréziát, Eőry János megyei főbíró és Torkos Julianna leányát.⁶²

Példás családi életet élt, közben azonban nem elégedett meg a mindennapi praktizálással. Folyamatosan figyelemmel kísérte a szakirodalmat, orvosi és (orvos)nyelvészeti témákban jelentek meg tanulmányai.⁶³ A XIX. század elején, a nyelvújítási mozgalom idején a magyar orvosi szaknyelv kialakításának egyik szorgalmazója volt. 1801-től a pápai irgalmas barátok kórházának vezetője. 1809–1810-ben, a franciákkal folytatott háború idején a pápai hadikórházak vezetője. A kórházak sebesültjeinek ellátásában tett önzetlen fáradozásai elismeréseként francia részről Narbonne és Marmont tábornokoktól „*hálairató*”, I. Ferenc osztrák császártól és magyar királytól pedig polgári nagy arany érdemérmét kapott.⁶⁴ Ezen eseményekről szóló, „*A Frantziák Pápán, vagy is a Pápai 1809-10. Esztendőbeli Polgári Ispotályok leírása*” című írása a

---

⁵⁸ Zsoldos János 1766–1783 között Köveskálon, 1783–1784-ben Pápán szolgált, itt hunyt el. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 1070.

⁵⁹ Zsoldos János orvosi és nyelvészeti tevékenységével több tanulmány is foglalkozott. Életrajza részletesebben: MÉSZÁROS NÉ 1976. 27–45., SZINNYEI XIV. 1914. 1953–1954.

⁶⁰ GULYÁS 1940. 9.

⁶¹ CSILLAG 1968.

⁶² TÓTH 1886. 5.

⁶³ Az *Orvosi Tár* c. szaklapnak a megalakulásától kezdve a munkatársa volt.

⁶⁴ NAGY 1865. 458.

korszak egyik legjelentősebb pápai forrása, amely nyomtatásban 1817-ben jelent meg a Tudományos Gyűjteményekben.

1816-ban Tallián Rozália adományából és gróf Esterházy Miklós segítségével felállított női kórház, korabeli nevén „asszonyispotály” egyik vezetője lett. Ebben az időszakban eredményesen kísérletezett a cserszömörce kérgével, melyből a drága kinint helyettesíthető gyógyszer állított elő. A sikeres ellenőrző tesztek után engedélyezték a gyógyszer árusítását is, Zsoldos János pedig felfedezéséért 100 arany császári jutalomban részesült.⁶⁵ A készítmény és a tudományos munkássága, illetve az általa írt orvosi könyveinek híre Európa más országaiba is eljutott. A korabeli tudományos folyóiratok Bécsben,⁶⁶ Bajor-,⁶⁷ és Szászországban,⁶⁸ illetve Itáliában⁶⁹ is ismertté tették a pápai orvosdoktor nevét.

Zsoldos János egyszerre volt könyviro, könyvgyűjtő és könyvadományozó. 1802-ben 24 könyvet adományozott a pápai református kollégiumnak, melyeket aztán újabb és újabb adományokkal egészített ki.⁷⁰ Az intézményt más módon is támogatta: 1808-ban például egy tehetséges ifjú számára havi 1–1 rajnai forint ösztöndíjat biztosított.⁷¹

Orvosi könyvei méltán emelik az orvostörténet lapjaira írójukat. Kiemelendő ezek közül az „Aszszonyorvos” (1802), a „*Diaetetika*” (1814) és a „*Constitutata rei sanitatis*” (1819).

Az 1802-ben, Győrben megjelent „Aszszonyorvos” című munkája az első magyar nőgyógyászati szakkönyv, az 1819-ben megjelent „*Constitutata rei sanitatis in Hungaria partibusque adnexis*” az első magyar egészségügyi jogszabálygyűjtemény volt, amely az 1656–1818 közötti jogszabályokat tartalmazta.⁷²

A „*Diaetetika vagy az egészséget fenntartó, és a betegségtől tartóztató rendszabások*” című műve szintén Győrben jelent meg. 1814 után még további

---

⁶⁵ NAGY 1865. 458.

⁶⁶ *Intelligenzblatt zur Wiener allgemeinen Literaturzeitung* (Bécs) 1823. 20. sz. (augusztus) 157–158. *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* (Bécs), 1818. 6. sz. (január 21.) 22–23., 45. sz. (1818. június 6.) 174.

⁶⁷ *Allgemeine Zeitung* (München) 1829. 104. sz. (április 14.) 64.

⁶⁸ *Leipziger Literatur Zeitung* (Lipcse) 1814. 67. sz. (március 19.) 536.

⁶⁹ *Gazzetta di Milano* 212. szám, 1816. 212. sz. (július 30.) 836.

⁷⁰ HUDI 2009. 36.

⁷¹ Uo. 83.

⁷² MÉSZÁROSNÉ 1976. 28–37.

három kiadást is megért különböző változatokban.⁷³ Ebben Semmelweis Ignác előtt 33 évvel, korát jócskán megelőzve ismerte fel és írta le a fertőtlenítés fontosságát, — az orvosi eszközökre és magára az orvosra nézve is — és kiemelte ennek szülés előtti és utáni jelentőségét is. Könyvét — mint azt az orvostörténeti szakirodalom bizonyította⁷⁴ — ismerték és használták, azonban ennek ellenére tanai feledésbe mentek. A fertőtlenítés fontosságát pedig csak jóval később, Semmelweis munkássága nyomán ismerte el az orvostársadalom.⁷⁵

1823-ban Veszprém vármegye — korabeli szóhasználattal — első „rendes” orvosa lett, vagyis első főorvosa, tisztii főorvosa.⁷⁶

1831-ben könyvet írt a koleráról —, amit a közelgő járvány tett időszzerűvé — és kivette részét a járvány elleni védekezésből is. 1832 május 12-én halt meg, a halotti anyakönyv szerint „hideglelés”-ben.

Zsoldos Jánosnak nejétől öt gyermeke született, sorrendben Ignác, Antal, Krisztina, Johanna és Boldizsár. Közülük Krisztina nemes vecsei, böröllői és izsákfai Vecsey Károly veszprémi főszolgabíróhoz ment feleségül.⁷⁷ Házasságuk azonban rövid életű volt, mert férje alig fél év múlva meghalt, s állapotos neje már az ő halála után hozta világra gyermeküket, Károlyt. A gyermeket később Krisztina második férje, nánási Oláh Miklós örökbe fogadta és ezért az ifjú később a Vecsey-Oláh Károly nevet vette fel, s leszármazottai később Tokajban laktak.⁷⁸

Zsoldos János másik leánya, Johanna az evangélikus nemes Szakonyi Ignácnak a felesége lett, aki 1836-ban a Pápán tartott esküvőjükön az Esterházy hercegek dombóvári uradalmi földmérője volt.⁷⁹ A friss házások — a férj hivatala miatt — a Dombóvár közelében fekvő Lápafőn telepedtek le, ahol a gyermekeik is születtek, sorrendben: Ilka, Gusztáv és Johanna. A kis Johanna 1841-es születését követően azonban három nappal később anyjuk meghalt, s a gyermekek árvaságra jutottak.⁸⁰ Másfél évvel később Johanna is elhunyt, s csak két

---

⁷³ 1817-ben öccse, Zsoldos Jakab mezőlaki lelkész Győrben, 1818-ban Fodor Gerzson lelkész pedig Sárospatakon adta ki az „oskolások számára” versekbe foglalva orvosi tanácsait.

⁷⁴ CSILLAG 1968., 1970.

⁷⁵ SEMMELWEIS 1858.

⁷⁶ MÉSZÁROSNÉ 1976. 28.

⁷⁷ Vecsey / Vetsey Károly 1820-tól a devecei járás főszolgabírája volt, 1831-ben újraválasztották, 1834-ben már Noszlopy Ignácot választották a helyére. HUDI 2004. 144.

⁷⁸ SZLUHA 2012. 792-793.

⁷⁹ SZLUHA 2012. 574.

⁸⁰ Szakonyi Ignác öt évvel később házasodott újra és elköltözött az Esterházy hercegek ferőtői uradalmába. Később a Felpéc melletti, Alsó-Hali pusztán telepedett le és ott is halt meg 1880. október 14-én. Sírja ma is megtalálható a felpéci temetőben.

testvére érte meg a felnőtt kort. Őket később a Zsoldos rokonság nevelte, feltehetően nagynénjük, Krisztina, aki ekkor Tokajban lakott.⁸¹ Ilka nemes baksai Szabó Károly ügyvédhez – a későbbi tokaji főjegyzőhöz – ment feleségül, s leszármazottai napjainkban is élnek.⁸² Szakonyi Gusztáv pedig katona lett és altábornagyként vonult nyugállományba.⁸³

Zsoldos János fiai közül Boldizsár életéről keveset tudunk. 1812-ben született Pápán. Fiatal korában a nemesi összeírások tanúsága szerint a szülővárosában élt. Az 1834-es pápai nemesi összeírásban pedig a neve mellett már az szerepel, hogy birtokos és Szentkirályszabadján lakik.⁸⁴ Az utolsó, 1846-ban végzett nemesi összeírás alkalmával szintén Szentkirályszabadján szerepel birtokosként.⁸⁵ A későbbi források hallgatnak személyéről. Bátyjainak 1876-os és 1885-ös gyászjelentéseiben nem szerepel a felsorolt gyászoló családtagok között,⁸⁶ ugyanakkor a Veszprém megyei gazdasági egyesület 1884. évi őszi közgyűlésén szerepel a prominens egyesületi tagok névsorában Zsoldos Boldizsár neve,⁸⁷ aki feltételezhetően vele azonos személy. Ezek szerint csak ezt követően hunyt el, feltehetően gyermektelenül.⁸⁸

Boldizsár fiatalabb bátyja volt Antal, aki 1804-ben született Pápán. Iskoláit is szülővárosában kezdte, majd a német nyelv jobb elsajátítása miatt apja Sopronba vitte tanulni.⁸⁹ Később a katonai pályát választotta és 1821-től a császári és királyi hadseregben szolgált. Előmenetele a pápai nemesi összeírásokban jól nyomon követhető: 1824-ben „Kadett”, azaz hadapród, 1827-ben „Jäger Tiszt”,

---

⁸¹ BECSKEREKI 2018. 35-38.

⁸² Szabó Károly és Szakonyi Ilka leszármazottainak szíves közlése.

⁸³ Szakonyi Gusztáv (Lápadfő, 1839. szeptember 17. – Győr. 1902. május 19.) altábornagy, dandár- és hadtestparancsnok. A Lipót rend és a III. osztályú vaskoronarend lovagja. Életrajza a győri életrajzi lexikonból hiányzik: GRÁBICS–HORVÁTH–KUCSKA 2003.

⁸⁴ Ugyanígy szerepel az 1837-es, 1840-es és az 1843-as pápai nemesi összeírásokban is.

⁸⁵ Érdekes, hogy ugyanott bátyja, Ignác is szerepel, akit ekkor a pápai összeírás is feltüntetett. Ezt az indokolhatta, hogy Ignác neje 1838-ban vásárolt birtokot Szentkirályszabadján. (MNL VeML XIV. 15. Zsoldos Ignác iratai I. 2.)

⁸⁶ Nem kizárható, hogy valamilyen nézeteltérés lehetett Zsoldos Boldizsár és rokonai között és ennek tudható be, hogy nevét nem tüntették fel bátyjai gyászjelentéseiben. Erre utalhat az is, hogy Nagy Iván könyvsorozatának 1865-ben megjelent kötetében ő név szerint csak a családfán szerepel, pedig ebbe az adatokat bátyja, Zsoldos Ignác szolgáltatta a szerzőnek. Ennek ellenére a szöveges rész csak Ignácot és Antalt emeli ki. Ugyanitt nem utalnak sem házasságára, sem halálára, illetve esetleges gyermekeire sem.

⁸⁷ Jegyzőkönyv. = PL 11 (1884) 50. sz. (december 14.) 209–210.

⁸⁸ Ezt támasztja alá Zsoldos Ignácnak egy Veszprémben, 1881. április 8-án kelt és saját kezűleg készített családfája is. Ezen Boldizsárt utódok nélkül tüntette fel, neve mellé keresztet rajzolva, mellyel jelezte, hogy fiági utódai nem születtek.

⁸⁹ TÓTH 1886. 5.

1834-ben főhadnagy, 1846-ban pedig már kapitány. 1848 tavaszán főszázados a 9. vadászászlóaljnál⁹⁰ az itáliai hadszíntéren. ⁹¹ 1848. szeptember 24-én őrnaggyá nevezik ki az alakuló 22. honvédszászlóaljhoz, de nem tér haza.⁹² Az 1848/49 évi itáliai forradalom alatt mindvégig az ottani császári haderőnél szolgált, ahol sebesülést is szerzett.⁹³ 1849 márciusától ugyanott őrnagy a 20. vadászászlóaljban. Itt érdemelte ki – protestáns létére – a pápai állam Nagy Szent Gergely rendjét. Későbbi szolgálatai alatt a pármái Szent Lázár rendnek és az orosz Szaniszló rendnek – a koronával – középkeresztes vitéze is lett.⁹⁴ 1853-ban alezredessé, 1857-ben pedig ezredessé léptették elő. 1860-ban nyugalmra vonult. Később Tokajban is lakott⁹⁵ húga, Krisztina családjánál. Végül Bécsben halt meg 1876. május 8-án „szélhűdés” következtében, ott is temették el.⁹⁶ Élete végéig nőtlen maradt, leszármazottai nem voltak.

Zsoldos János orvosdoktor legidősebb fia volt Ignác, a később országosan is ismert és elismert jogász, jogi szakíró.

ZSOLDOS IGNÁC

Zsoldos Ignác 1803. július 24-én – testvéreihez hasonlóan – Pápán született. Iskoláit a helyi református kollégiumban kezdte, később apja – a német nyelv jobb elsajátítása miatt – a soproni evangélikus líceumba küldte.⁹⁷ Jogi tanulmányait a pozsonyi akadémián és a bécsi egyetemen folytatta. Tanulmányi téren mindenhol az elsők között volt.⁹⁸

Iskolái befejeztével Szentkirályi László nádori ítélőmester mellett végezte a törvénygyakorlatot, aki az 1825-évi országgyűlésre is magával vitte. Ott egy „távollevő” mágnás követe volt.⁹⁹ 1826-ban – ügyvédi vizsgájának letétele után – Veszprém vármegye aljegyzője lett. 1827-ben – alig 24 évesen – szolgabíróvá választották. 1832-ben főszolgabíró, 1834-ben pedig a vármegye főjegyzője

---

⁹⁰ vadászászlóalj = gyorsan mozgó, könnyebb – sok esetben korszerűbb – fegyverzettel rendelkező gyalogos egység

⁹¹ Bona Gábor: Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara. (Online adatbázis: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/> (Letöltés: 2019. október 18.)

⁹² Uo.

⁹³ NAGY 1865. 458–459.

⁹⁴ NAGY 1865. 458.

⁹⁵ BECSKEREKI 2018. 36.

⁹⁶ Zsoldos Antal gyászjelentése. Országos Széchényi Könyvtár – gyászjelentések gyűjteménye.

⁹⁷ SZINNYEI XIV. 1914. 1952.

⁹⁸ TÓTH 1886. 4–12.

⁹⁹ ABAFI 1878. 392.

lett.¹⁰⁰ Ugyanebben az évben országgyűlési követté választották, ezért átmenetileg lemondott hivataláról.¹⁰¹ Megyei főjegyzőként 1836-ban könyv- és pecsétgyűjteményének jelentős részét odaajándékozta a pápai református kollégiumnak. A 110 tételcímen mintegy 130 mű szerepelt, többségében latin és német, 40%-ában magyar nyelvű munka.¹⁰² A kollégiumot az 1840-es években 300 váltóforint évi alapítvánnyal, az alumnusokat évi 6 váltóforint összeggel támogatta.¹⁰³

Szolgabírói hivatala idején lépett házasságra a sárbogárdi Soós Erzsébettel, aki vagyonos, földbirtokos családból származott.

Közben jogi írásai is sorra jelentek meg, amelyek elismerésül a Magyar Tudományos Akadémia 1837-ben levelező, 1838-ban pedig rendes tagjául választotta. 1845-ben a magyar királyi váltófeltörvényszék bírójának nevezték ki.¹⁰⁴ 1848-ban a pesti váltófeltörvényszék alelnöke lett az akkori igazságügy miniszter, Deák Ferenc előterjesztésére.

1849 szeptemberében a Bécsben, a magyar királyi váltófeltörvényszék elnöke alatt működő jogi bizottságba nevezték ki. Ebben az időben Schmerling báró, bécsi igazságügyi miniszter felszólítására Zádor Györggyel¹⁰⁵ közösen magyarra fordították az osztrák polgári törvénykönyvet, amely 1853-ban nyomtatásban is megjelent.¹⁰⁶ Ezért, és mert a későbbiekben is megmaradt hivatalában sokan aulikusnak tartották és megkérdőjelezték hazafiasságát. Személyes ismerősei azonban tudták, hogy ő csak azért nem vonult el „*nemes duzzogással*”, mert „... *hazája fiainak használhat az igazságszolgáltatás terén, melynek munkája sohasem szünetelhet...*” és „... *csak azért viselték az alkotmányellenes kinevezés bélyegét, hogy a kínos állapotokat lehetőleg enyhítsék.*”¹⁰⁷ Az sem volt közismert, hogy 1849 végén külön véleményt nyújtott be a bécsi igazságügyi miniszterhez, hogy a magyar országgyűlés összehívásáig

---

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ SZINNYEI XIV. 1914. 1952.

¹⁰² HUDI 2009. 148.

¹⁰³ DREL I.1. a. Egyházkerületi jegyzőkönyv, Pápa, 1843. augusztus 15. A Pázmándy Dénes egyházkerületi főgondnok elnökletével összeülő bizottság jegyzőkönyve a pápai egyházközségi és kollégiumi vagyon szétválasztásáról.

¹⁰⁴ ABAFI 1878. 393. – A váltófeltörvényszék váltóügyekben és csődügyekben másodfokú bíraskodást gyakorló bíróság volt.

¹⁰⁵ ZÁDOR (született STETTNER) GYÖRGY (Duka, 1799. július 3. – Pest, 1866. augusztus 17.) jogász, pápai jogtanár, író, legfelsőbb ítélőszéki bíró, a MTA tagja.

¹⁰⁶ TÓTH 1886. 46.

¹⁰⁷ TÓTH 1886. 43–45. – Tóth Lőrinc ezzel a magyarázattal minden bizonnyal enyhíteni igyekezett negatív politikai megítélésén.

törvénykezési átalakítások ne történjenek. Ez az adott helyzetben kifejezetten bátor cselekedet volt. Ezt követően a legfőbb törvényszék ideiglenesen alakított magyar osztályához nevezték ki udvari tanácsosi címmel.

Bécsi évei alatt az ottani református gyülekezet gondnoka, a presbitérium tagja, majd elnöke volt. Korábban is viselt egyházi tisztséget. Veszprémi megyei főjegyzőségének ideje alatt a dunántúli református egyházkerület világi főjegyzője is volt. Tisztségéről 1845-ben mondott le.¹⁰⁸

Bécsi időszakában az akadémia tagjaként francia nyelven memorandumot írt az orosz cárhoz az orosz jobbágyok és földjeik felszabadításának érdekében. Ennek és „*Népszerű Erkölcstudomány*” című, német nyelven is megjelent könyvének köszönhetően a párizsi székhelyű, az afrikai rabszolgák felszabadításával foglalkozó *Institut d’Afrique pour l’abolition de la traite, et d’esclavage en Afrique* nevű francia intézet tiszteletbeli elnökének, a bécsi *Volksschriften Verein* pedig tiszteletbeli tagjává választotta.¹⁰⁹

1861-ben a hétszemélyes tábla egyik bírója, 1869-ben pedig a kúria tanácselnöke lett. 1874-ben megkapta a Szent István rend kiskeresztjét, 1875-ben pedig – 50 évnyi közhivatal után – kérésére nyugdíjazták.¹¹⁰ 1880-ban a Budapesti Királyi Tudományegyetem díszdoktora („*tiszteletbeli jogtudor*”) lett.¹¹¹

Az írás egész pályafutása és nyugállományba vonulása után is az egyik kedvelt elfoglaltsága volt. Különböző írásai, cikkei jelentek meg az *Athenaeum Figyelmezőjében*, a *Társalkodóban*, a *Pesti Naplóban*, a *Jogtudományi Közönyben*, a *Jogtudományi Folyóiratban*, a *Családi Körben* és a *Somogy* című hetilapban. Ezekben nem csak jogtudomány került előtérbe, de foglalkozott költészeti és irodalmi témákkal, könyvbírálatokkal és nyelvészettel is.¹¹²

Önálló kötetei között Seneca-fordítások is megjelentek, de jogi könyvei a legjelentősebbek. Ezek közül is a Deák Ferenc javaslatára írt, *A szolgabírói hivatal* című kétkötetes műve emelkedik ki a többi közül, amely az Akadémia nagyjuttalmát is elnyerte. Az 1842-ben először Pápán, majd később több alkalommal Pesten is megjelent munkája az első hazai, magyar nyelven megjelent – nemzetközi szinten is korai – tudományos igényű közigazgatási mono-

---

¹⁰⁸ DREL I. 1. a. Egyházkerületi jegyzőkönyvek. 21/1845. január 16–17. közgy. sz.

¹⁰⁹ OSZK Gyászjelentések gyűjteménye. Zsoldos Ignác gyászjelentése. Veszprém, 1884. szeptember 24.

¹¹⁰ ABAFI 1878. 393.

¹¹¹ KOI 2013. 120.

¹¹² ABAFI 1878. 394–395.

gráfia.¹¹³ Eötvös Károly úgy fogalmazta meg, hogy „... a közigazgatás elméleti és gyakorlati tankönyve volt két nemzedéken át az egész ország számára... a vármegyék és a szolgabírák bibliája...”¹¹⁴

A jogi nyelv magyarosításában és megújításában is kivette részét. Tóth Lőrinc szerint „...[Zádor György] Zsoldos Ignácczal együtt, nagy számú, igen helyesen alkotott, s közhasználatba ment törvénytudományi műszóval gazdagította nyelvünk kincstárát.”¹¹⁵

Hosszú életkora, tudományos munkássága és viselt hivatalai miatt a korabeli Magyarország közszereplőinek nagy részét ismerte. Barátság fűzte – sokak mellett – báró Eötvös Józsefhez,¹¹⁶ Deák Ferenchez¹¹⁷ és gróf Széchenyi Istvánhoz is.¹¹⁸

Széchenyit különösen tisztelte politikai elvei és emberi magatartása miatt is. Sokszor meglátogatta Pesten, egy alkalommal még a döblingi elmegyógyintézetben is. 1843-ban elkészíttette Széchenyinek ajándékkul Fischer Mór herendi porcelánmanufaktúrájában a gróf és neje, báró Seliern Crescense portréját litofán kerámialapon.¹¹⁹ A gróf által kedvesen fogadott porcelánképek közül Széchenyiné portréja máig fennmaradt.¹²⁰

Életének utolsó évtizedét veszprémi házában, köztisztületben élte le. Idejét sárbogárdi birtokának felügyeletével és írással töltötte. Veszprémben halt meg 1885. szeptember 24-én, ott is temették el. Nekrológját – arcképével együtt – a budapesti Vasárnapi Újság a címlapján hozta le, melyben „a magyar jogtudomány, a bírói kar egyik legnagyobb büszkeségének” nevezte,¹²¹ a Veszprémi Független Napilap pedig gyászjelentésében „közéletünk legtiszteltebb veteránjára”-nak titulálta.¹²² Elismertségét talán Eötvös Károlynak 1885-ben – még Zsoldos Ignác életében – írt szavai tükrözik leginkább: „Kevés ember van az országban, aki idősebb volna, mint ő, érdekesebb egy sincs.”¹²³

Nevét utca viseli szülővárosában, Pápán.

---

¹¹³ KOI 2013. 137.

¹¹⁴ EÖTVÖS 1901. 199–201.

¹¹⁵ TÓTH 1869. 13.

¹¹⁶ MÉSZÖLY 1942. 33.

¹¹⁷ EÖTVÖS 1901. 200.

¹¹⁸ MÉSZÖLY 1917.

¹¹⁹ MÉSZÖLY 1917. 61.

¹²⁰ Iparművészeti Múzeum, Kerámia- és üveggyűjtemény. Leltári szám: 22412.

¹²¹ Szomaházy István: Zsoldos Ignác. (1803–1885.) = VU 32 (1885) 40. sz. (október 4.) 637–638.

¹²² † Zsoldos Ignác. = VHF 5 (1885) 39. sz. (szeptember 26.) [2.]

¹²³ EÖTVÖS 1901. 208.

Zsoldos Ignácnak és nejének két leánya volt, Ida és Emília. Ida később nádasdi Sárközy Tituszhoz,¹²⁴ Emília pedig gencsi Gencsy Jánoshoz ment feleségül. Mindkettőjüknek három-három gyermeke született. Emília azonban fiatalon meghalt és árvaságra jutott gyermekeit Zsoldos Ignác és felesége nevelte fel.¹²⁵

A szentgyörgyvölgyi Zsoldos család pápai ága tehát ezen a vonalon is csak leányágon élt tovább, s leszármazottaik feltehetően napjainkban is élnek, ugyanúgy, ahogy a korábban említett másik ágak leányági utódai is.

A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI ZSOLDOSOK

A különböző forrásokban a pápai Zsoldos családnak még egy — feltételezett — ága is felbukkan. A hódmezővásárhelyi Zsoldosok családi hagyománya szerint ősük, Zsoldos János 1739-ben született Pápán és az 1638-ban címereslevelet elnyerő Márton dédunokája volt. Tény, hogy Zsoldos János az 1770-es években letelepedett Hódmezővásárhelyen. Azt az utcát, ahol lakott és amelyben leszármazottai éltek, az 1850-es évektől már Zsoldos utcának hívták és így hívják napjainkban is.

A hódmezővásárhelyi Zsoldos család nemességét hivatalos szinten azonban soha nem vizsgálták, így nemességüket — értelem szerint — nem is hirdették ki Csongrád vármegyében. A família származását és a szentgyörgyvölgyi Zsoldosokkal való rokonságát egyetlen dokumentum sem támasztja alá. A pápai református anyakönyvek bejegyzései szerint az adott időszakban egyetlen Zsoldos János született csak, aki szóba jöhetne, ő azonban a korábban említett köveskáli, majd pápai lelkész volt. Ez alapján a pápai származás több mint kétséges.

Természetesen nem kizárható, hogy a hódmezővásárhelyi Zsoldosok is az Őrségből, Szalafőről származnak, azonban jelenleg ez nem igazolható.¹²⁶

*****

A szentgyörgyvölgyi Zsoldos család pápai ágának utolsó férfitagja tehát — jelen ismereteink szerint — a XVIII. század elején Pápára költözött Zsoldos Boldizsár ükunokája, a korábban már említett Zsoldos János, Újpest város

---

¹²⁴ Nádasdi SÁRKÖZY TITUSZ (Nagybajom, 1824. július 7. – Kisasszond, 1894. december 25.) siklói főbíró (1856–1861), Somogy vármegye főjegyzője (1865–1868).

¹²⁵ † Zsoldos Ignác. = VHF 5 (1885) 39. sz. (szeptember 26.) [2–3.]

¹²⁶ A hódmezővásárhelyi Zsoldos családdal kapcsolatos adatok *Dr. Elek András* család- és helytörténeti kutató szíves közléséből származnak.

főjegyzője volt, aki 1920. május 27-én hunyt el.¹²⁷ Napjainkban a családnak csak leányági leszármazottai ismertek.

RÖVIDÍTÉSEK

DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
MNL	= Magyar Nemzeti Levéltár
OL	= Országos Levéltár
PEIL	= Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok
PL	= Pápai Lapok
VaML	= Vas Megyei Levéltár
VeML	= Veszprém Megyei Levéltár
VFH	= Veszprémi Független Hírlap
VU	= Vasárnapi Ujság

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

- DREL Lelkészek 1761–1849. Online adatbázis. = www.papacollege.hu
DREL Tanítók 1761–1849. Online adatbázis. = www.papacollege.hu
DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűléseinek jegyzőkönyvei (1652–1857)
MNL OL S 18. Esterházy család pápai ágának telekkönyve I. (1735–1824)
MNL VaML XII. 1. a. A Vasvár-szombathelyi Székeskáptalan jegyzőkönyvei (1530–1874)
MNL VeML IV. 1. e. Nemességi iratok / Acta nobilitaria (1639–1848)
MNL VeML IV. 15. Zsoldos Ignác járási szolgabírónak, majd a Hétszemélyes Tábla elnökének iratai (1817–1854)
MNLVeML V. 102. q. Veszprém város tanácsának iratai. A veszprémi illetőségű céhlegények szabadulólevelei (1779–1807)

Irodalom

- ABAFI 1878 = ABAFI Lajos: Zsoldos Ignác. = Figyelő. Irodalomtörténeti Közlöny. III. kötet. Budapest, 1878. 392–396.
BAUER 2019 = BAUER Marcell: A Nátkay család. A család eredete, valamint pápai-, és tolnai-ága a 19. század végéig. = Lapok Pápa Történetéből. 2019. 1–3. sz. 1165–1182.
BECSKEREKI 2018 = BECSKEREKI László: A nemesszalóki Szakonyi család. Kézirat, 2018.
BENE 2014 = BENE László: A tárkányi református templom. = Hét határ. Református hitéleti lap 18 (2014) 12. sz. (december) 4–5.

---

¹²⁷ Zsoldos János dédunokájának, *Cserba Aurélnak* a szíves közlése.

- BONA Gábor: Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara. (Online adatbázis: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/>) (Letöltés: 2019. október 18.)
- BONCZ 1899 = Dr. BONCZ Ödön: A Szentgyörgyvölgyi Bakacs család. = Turul (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye.) Budapest, 1899. 1–21.
- CSILLAG 1968 = CSILLAG István: A Semmelweis-koncepció egy előzménye a magyar orvosi irodalomban. = Orvosi Hetilap 109 (1968) 16. sz. 874–877.
- CSILLAG 1970 = CSILLAG István: Újabb adatok a Semmelweis-koncepció magyarországi előzményéhez. = Orvostörténeti Közlemények 55–56. Budapest, 1970. 201–206.
- CSÜRÖS 1905 = Dr. CSÜRÖS Ferenc: Csokonai collegiumi pöre. = Irodalomtörténeti Közlemények. 15 (1905) 4. füzet, 445–464.
- EÖTVÖS 1901 = EÖTVÖS Károly: A legöregebb táblabíró. = Uő.: Magyar alakok. Budapest, 1901. 195–203.
- ERDŐS 1998 = ERDŐS Ferenc: Forradalom és szabadságharc Fejér megyében (1848–1849). Székesfehérvár, 1998. (Fejér Megyei Levéltár Közleményei, 23.)
- GRÁBICS–HORVÁTH–KUCSKA 2003 = GRÁBICS Frigyes – HORVÁTH Sándor Domonkos – KUCSKA Ferenc (szerk.): Győri életrajzi lexikon. Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár, Győr, 2003.
- GULYÁS 1940 = GULYÁS Sándor (szerk.): A kiskunhalasi református Szilády Áron Gimnázium évkönyve az 1939–1940. iskolai évről. Kiskunhalas, 1940.
- H. SZABÓ 1994 = H. SZABÓ Lajos: Pápa és környéke 1848–1849. Pápa, 1994.
- HARIS 1998 = HARIS Andrea: Telkek és tulajdonosok. A pápai „Hoszu uttza” krónikája a 17–18. században. = Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Művészettörténet – műemlékvédelem 10. Budapest, 1998. 343–372.
- HUDI 2001 = HUDI József: A pápai református leányiskola rendtartása 1819-ből. = Acta Musei Papensis / Pápai Múzeumi Értesítő, 7. Pápa, 2001. 137–143.
- HUDI 2004 = HUDI József (s. a. r., szerk.): Hunkár Antal visszaemlékezése és iratai. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2004. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 6.)
- HUDI 2009 = HUDI József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. Szerk.: Lipták Dorottya. OSzK–Gondolat, Budapest, 2009. (Nemzeti Téka / Bibliotheca Nationalis Hungariae)
- KAPRONCZAY 2014 = KAPRONCZAY Katalin: Zsoldos János, Veszprém megye főorvosa és a nyelvészet. = Magyar Orvosi Nyelv 14 (2014) 2. sz. 87–90.
- KOI 2013 = dr. KOI Gyula: Külföldi hatások a magyar közigazgatás-tudományban. Hazai és nemzetközi tudománytörténeti visszapillantás a kameralisztika időszakától a Magyar-iskola koráig. Doktori (PhD) értekezés. Győr, 2013. = http://real-phd.mtak.hu/93/1/phd_nyilvanos_vedes_koi.pdf (Letöltés: 2019. október 20.)
- KONCZ 2017 = KONCZ Pál: Papírművészet és könyvművészet Veszprém megyében a 18–20. században. Szerk.: Jakab Réka. Veszprém, 2017.
- KÖVY 1994 = KÖVY Zsolt: A református egyház szerepe Pápa város életében (1520-tól napjainkig). = Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig. (Főszerk.: Kubinyi András.) Pápa, 1994. 599–644.

- KRÁNITZ–KÖBLÖS 2018 = KRÁNITZ Zsolt – KÖBLÖS József: A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II. 1761–1849. I–II. Pápa, 2018. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 15–16.)
- MÉSZÁROSNÉ 1976 = MÉSZÁROSNÉ Varga Mária: Zsoldos János (1767–1832) Veszprém megye első tisztiorvosa. = Orvostörténeti Közlemények 80 (1976) 7–47.
- MÉSZÖLY 1917 = MÉSZÖLY Gedeon: Zsoldos Ignác és gróf Széchenyi István. I–III. = Akadémiai Értesítő 28. Budapest, 1917. 58–64., 106–115., 397–404.
- MÉSZÖLY 1942 = MÉSZÖLY Gedeon: Zsoldos Ignác a „Falu jegyzője”-ről és Rózsa Sándorról. = Nép és Nyelv. Néprajz-, nyelvészet- és irodalomkedvelők folyóirata, Szabadka, 2 (1942) 32–39.
- NAGY 1865 = NAGY Iván: Magyarország családai. XII. kötet. Pest, 1865.
- SEMMELWEIS 1858 = SEMMELWEIS Ignác: A gyermekágyi láz kóroktana. (Aetiologie des Puerperalfiebers.) = Orvosi Hetilap 2 (1858) 1. sz. (január 10.) 1–5., 2. sz. (január 17.) 17–21., 5. sz. (február 7.) 65–69., 6. sz. (február 14.) 81–84., 21. sz. (május 30.) 321–326., 22. sz. (június 6.) 337–342.
- SZAKÁL–GYARMATI 2002 = SZAKÁL Aurél – GYARMATI Andrea: Kiskunhalasi életrajzi lexikon. Kiskunhalas múltjának jeles szereplői. = Kiskunhalas almanach. Szerk.: Szakál Aurél. Kiskunhalas, 2002. 216–217.
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp., 1891–1914.
- SZLUHA 2012 = SZLUHA Márton: Vas vármegye nemes családjai. II. Budapest, 2012.
- SZOBI 1870 = SZOBI Pál: Rendkívüli halálozás a barsi egyházmegye lelkészei közt. = PEIL 13 (1870) 19. sz. (május 15.) 574–576.
- TÓTH 1869 = TÓTH Lőrinc: Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. = Értekezések a társadalmi tudományok köréből 1. 1867–1870. Pest, 1873. (9. sz. Pest, 1869)
- TÓTH 1886 = TÓTH Lőrinc: Emlékbeszéd Zsoldos Ignác a M. T. Akadémia rendes tagja felett. = A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. IV. kötet, I. szám. Budapest, 1886.
- TÓTH 1931 = TÓTH Endre: Mándi Márton István élete. Pápa, 1931.
- TRÓCSÁNYI 1931 = TRÓCSÁNYI Dezső: Mándi Márton István tudományos munkássága. Pápa, 1931.
- VARGHA 1916 = Dr. VARGHA Zoltán: A Márton-család. = Turul (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye) Budapest, 1916. 46–96.
- ZALA 2004 = Zala megye archontológiai és genealógiai adattára 13–16. század. CD-ROM. Budapest – Keszthely, 2004.

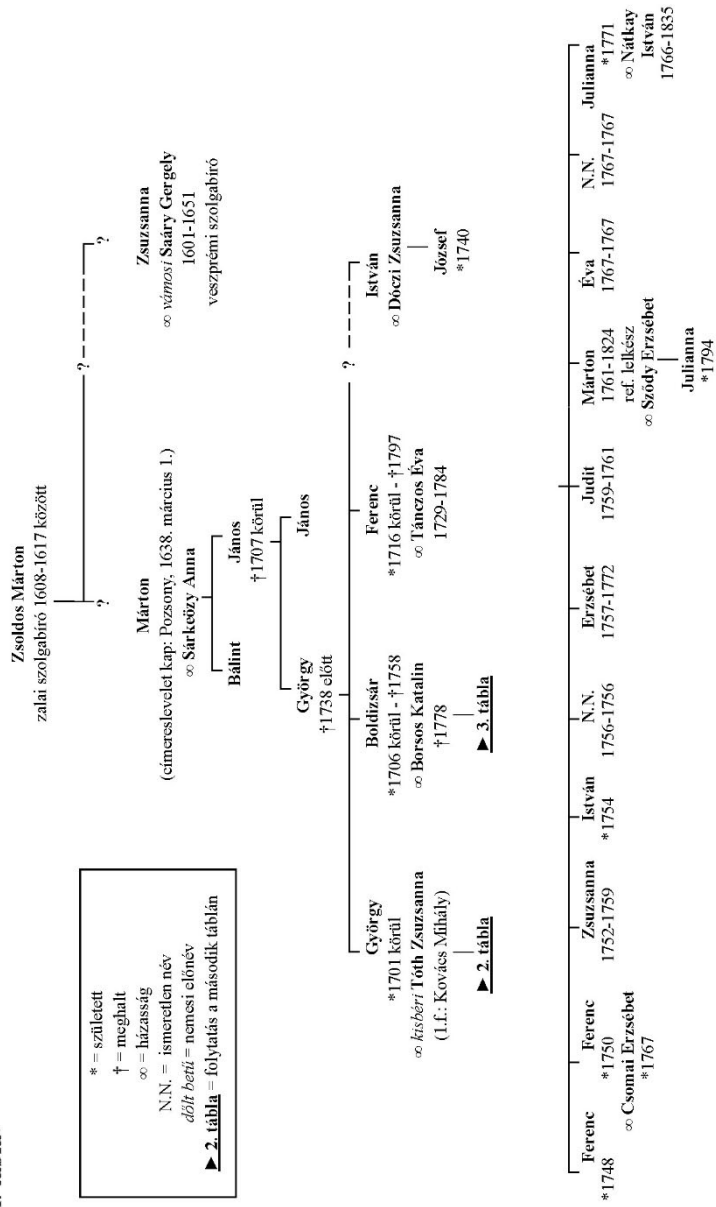
BAUER MARCELL

A szentgyörgyvölgyi Zsoldos család leszármazása

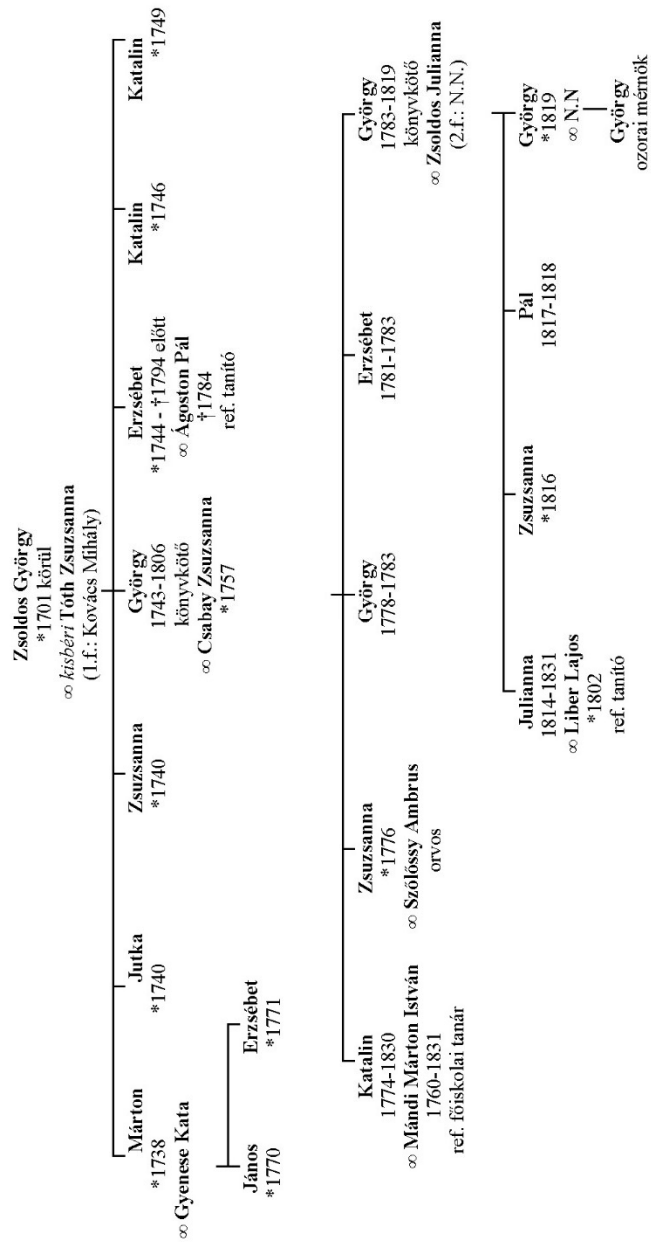
1. tábla:

* = született
 † = meghalt
 ∞ = házasság
 N.N. = ismeretlen név
dólt betű = nemesi előnév
 ► 2. tábla = folytatás a második táblán

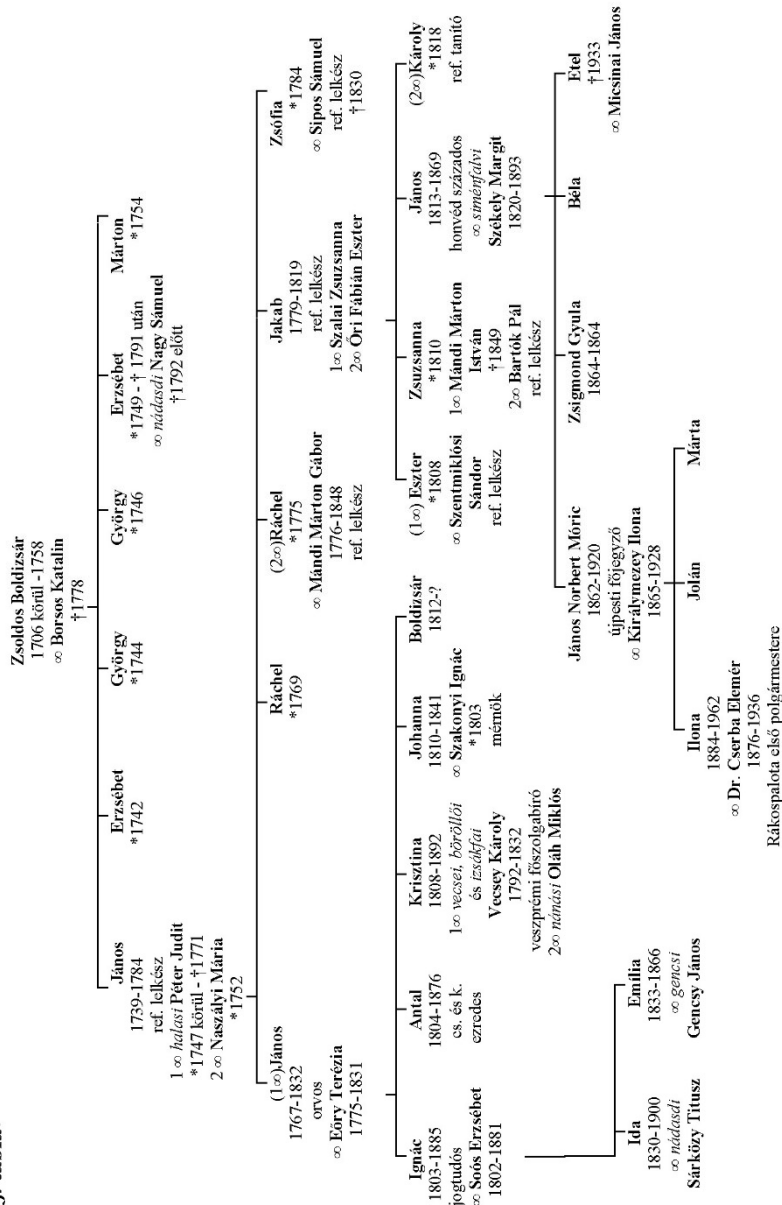

2. tábla:

3. tábla:

ÚJRAOLVASÓ

A Komáromi Református Egyházmegye árva ekléziáinak összeírása 1774–1775-ből¹

ÓNODY ZSIGMOND szentpéteri református lelkész² a Dunántúli Református Egyházkerület hivatalos lapjában, a Dunántúli Protestáns Lap 1892-es évfolyamában, a kisebb közleményeket közlétező „Tárcza” rovatban 9 részletben egy terjedelmes összeírást közölt. A forrásközlés bevezetőjéből és záró mondatából megtudjuk, hogy Pap Gábor dunántúli református püspök kézirat-gyűjteményében volt az a 67 lapos lajstrom, amely a komáromi esperesség (tractus) árva ekléziáinak összeírását tartalmazta.

A kézirat keletkezési körülményeiről Ónody azt írta, hogy az összeírást valószínűleg Torkos Jakab dunántúli református püspök rendelte el, és 1774–1775-ben készülhetett azzal a céllal, hogy „oly sokat szenvedett őseink” az „annyira felekezeties Mária Terézia” után trónra kerülő II. Józseftől segítséget kapnak, melynek következtében „majd a szegény elnyomott és tetszhalottaknak látszó prot. gyülekezetek is új életre fognak felébredni.”

Ónody helyesen gondolta, hogy a szabad vallásgyakorlatuktól megfosztott, korabeli kifejezéssel: árvaságra jutott komáromi tractusbeli gyülekezetek összeírását Torkos Jakab püspök rendelte el, s azt is, hogy az összeírást 1774–1775-ben végezték el, de abban már tévedett, hogy a megoldást II. Józseftől várták.

---

¹ A közlemény a PRТА kutatóprogramja keretében készült.

² ÓNODY ZSIGMOND (Madar, 1838. december 13. – Komáromszentpéter, 1895. november 27.) református lelkész, egyháztörténész. Apja, Ónody András praeorans és madari, majd benkepatonyi, újbari és alsófegyverneki tanító és jegyző, anyja Tóth Klára, Tóth Sámuel lelkész leánya volt. Elemi iskoláit Alsófegyverneken és Kismányán, a középiskolát 1850-től Pápán végezte, ahol teológiát is hallgatott. Tanulmányai végeztével 1862-ben Szilasbalhásra került akadémikus rektor, ahol 1865-ig tanított. Ezután segédlelkész volt Nagymegyeren, Kamocsán és Madaron. 1867-ben a székesfehérvári egyházkerületi közgyűlésen szentelték lelkésszé. 1869–1875 között Hodoson, 1875–1885 között Felsőgelléren, 1885–1895 között Komáromszentpéteren szolgált. Rövid betegség után 1895. november 27-én, 56 éves korában hunyt el. A gyászírásban „kerületünk egyik kiváló lelkészének” nevezték. Komárom vármegye törvényhatósági bizottságának tagja, a Komáromi Református Egyházmegyének tanácsbírája, a Dunántúli Protestáns Lapnak munkatársa volt. Több egyháztörténeti cikket írt. Nagy tervét, a samarjai superintendencia történetének megírását nem tudta megvalósítani, csak az anyaggyűjtésig és a feldolgozás kezdetéig jutott el. Felesége, Csorba Amália és öt gyermeke gyászolta. Fiai közül Zoltán követte a lelkészi pályán. – Gyászír. = DPL 6 (1895) 48. sz. (december 1.) 768., KRÁNITZ 2013. 328. SEVIDI 1895. 811–814.

Valójában arról volt szó, hogy az egyházkerület 1774. június 7–8-án megtartott közgyűlésén határozott arról, hogy az egész dunántúli egyházkerületet felméri. A lelkészek egységes szempontok szerint (12 kérdőpont alapján) írták le a működő („virágzó”) és a már megszüntetett („árva”) egyházakat. A kérdőpontok a következők:

1. Mi a' neve a' helységnek? Mellyik vármegyében van? Ha virágzó az ecclesia benne, mikor kezdődött az exercitium? Hány lélek van benne?
2. Ki az földes ur, és mitsoda vallása? Avagy nemes helység e?
3. Ha árva az ecclesia, hány esztendeje lehet, hogy el vetetődött az exercitium? Királyi parantsolat erejével e? Vagy földes úr, vagy vármegye, vagy tsak egy plebanus authoritássával és fortélyával? Ha parantsolat mellett vetetett el, ki kell venni a vármegyétül.³
4. Instáltak é már az exercitiumért? Hol és mikor? Mitsoda ki menetele lett az instantiának? Az instantiát meg kell küldeni.
5. Hány személy van az árva ecclésiában Helvetica confessión levő? És hány közöttök a Lutheránus? Hány a pápista?
6. Hány mértföld vagy hány óra az, a hova járnak Isteni tiszteletre? És mitsoda helyben?
7. Meg van é az el vett templom? Vagy el rontották a pápisták és volna e erejek újnak fel állítására?
8. Vagyon é mester vagy notarius, a' ki a gyermekeket tanítsa?
9. Ki temeti el a' halottaikat? Ki kereszteli gyermekeiket? És ki eskütteti az házassulókat?
10. Mennyi stólat vesz tőlök a' plebanus? És a stólán kívül mit vesz még rajtok?
11. Mennyi contributiót fizetnek? És mennyit a domestica cassaban?
12. A Pesti Commissióra készített inquisitiokat, mind a magunkét, mind a clerusét minden tractus meg szerezzé.”⁴

A felmérés célja az lehetett, hogy Mária Terézia magyar királynő (1740–1780) segítségével rendezzék a dunántúli egyházkerület református egyházainak szomorú helyzetét. Az espereseknek az összeírást két hónap alatt kellett elkészíteniük, meghozzá 3 példányban: az egyik példányt Ráday Gedeon egyházkerületi főgondnoknak küldték meg, a másodikat Nagy Sámuel bécsi ágensnek, a harmadik Torkos püspöknél maradt. Az elkészült „számos beteg ekklézsiák lajstromát” 1775 januárjában küldték meg Rádaynak, ami azt jelentette, hogy a komáromi „árva ekklézsiák” összeírását késve kapta, hiszen az még 1775 áprilisában sem készült el.⁵

---

³ Vagyis a királyi rendeletről hiteles másolatot kell kérni a vármegyétől.

⁴ HUDI et al. 2002. 12.

⁵ HUDI et al. 2002. 13.

A közgyűlésen elnöklő püspök azért bízhatott egy felségfolyamodás kedvező elintézésében, mert tisztában volt vele, hogy a királynő a pápai bulla kihirdetése után az előző évben felszámolta a jezsuita rendet, melynek birtokait közcélokra (oktatásügyre) fordította, és a Helytartótanács tanügyi bizottságát megbízta az új tanulmányi rend kidolgozásával.⁶ A Mária Terézia által 1773. szeptember 21-én kihirdetett július 21-i pápai bulla Magyarországon, Horvátországban, a Bánságban és Erdélyben összesen 935 szerzetest, 1 egyetemet, 3 akadémiát, 41 gimnáziumot, 7 konviklust érintett. A Magyar Kamara kezelésébe került hatalmas vagyonból Tanulmányi Alapot létesítettek.⁷

Az egyházkerület felmérése esperességenként történt, ezért a különféle lajstromok szétszórtan maradtak fenn. Hét összeírás 1970-ben Kiss Antal pápai lakos őrizetéből került a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei könyvtárának kéziratárába. Közte volt a komáromi egyházmegye virágzó eklézsiáinak leírása is.⁸

A komáromi esperesség árva eklézsiáit tartalmazó lajstroma az egyháztörténeti nyomtatványokat, könyveket, kéziratokat tudatosan gyűjtő Pap Gábor (1824–1895) dunántúli református püspök (1874–1895), révkomáromi lelkész birtokában voltak a közlés idején. Később sem került levéltárunkba.⁹

Az árva eklézsiák összeírása nehéz körülmények között készült, ezért az esperes óvatosan járt el. A tanítók nevét éppúgy nem írta le, ahogy a gyülekezeteket ellenőrző plébánosok nevét sem. A vallásgyakorlat megszüntetésének körülményeit sem részletezte, csak tömören összefoglalta. A közösségek helyzetéről azok a lelkészek adhattak információt, akik virágzó eklézsiákban szolgáltak, és az árván maradtakat ellátták. Ekkoriban a tágabb környéküket ellátó anyaegyházak a következők: Apászakállas / Felsőszakállas (Komárom vm., lelkésze Bicskei Tóth János), Aranyos (Komárom vm., lelkésze: Szentgyörgyi József), Csilizradvány (Győr vm., lelkésze Borza Ferenc); Dunaradvány / Radvány (Komárom vm., lelkésze: Nagy Márton), Kamocsa (Komárom vm., lelkésze: Kis János), Lábatlan (Komárom vm., lelkésze: Erős István), Madar (Komárom vm., lelkésze: Márkos / Ramocsai Markos Péter), Martos (Komárom vm., lelkésze: Horváth Ferenc), Nemesócsa (Komárom vm., lelkésze: Gyalai Sámuel), Neszmély (lelkésze: 1754-től 1774-ig Huszti György, majd 1774–1792 között Berecki Márton), Patas (Győr vm., lelkésze: Németi Sámuel), Réte (Nyitra vm., lelkésze: Váradi András), Szőny / Ószőny (Komárom vm., lelkésze: Szabó János), Turiszakállas / Lakszakállas (Komárom vm., lelkésze: Vég Mihály).

A református szempontból készült összeírás a katolikus egyháztörténet szempontjából kevés és bizonytalan adatot tartalmaz. A plébánosok létét,

---

⁶ FELHŐ–VÖRÖS 1961. 264–265.

⁷ BENDA 1982. 586.

⁸ A komáromi egyházmegye virágzó eklézsiáinak leírása: HUDI et al. 2002. 219–251.

⁹ DREL IV. 21. Pap Gábor dunántúli püspök iratai (1878–1895).

működési körét, jövedelmét jelzi, de a tanítók jelenlétét, vallási hovatartozását a református lelkészek adatközléseiből számos esetben nem lehet biztosan megállapítani (n. a. = nincs adat).

Az összeírás főbb adatait táblázatban foglaltuk össze:

Sorsz.	Helységnev	Jogállás	Tanító		Ref. száma
			r. k.	ref.	
1.	Alistál	curialis	1	–	961
2.	Hodos	curialis	–	1	961
3.	Somorja	mezőváros	1	–	328
4.	Jóka	jobbágyfalu	n. a.	–	30 háznál több
5.	Boldogfa	jobbágyfalu	–	–	n. a.
6.	Deáki	n. a. [jobbágyfalu] ¹⁰	n. a.	–	303
7.	Zsigárd	[jobbágyfalu]	1	–	405
8.	Farkasd	jobbágyfalu inscriptionalis nemesekkel	1	–	1348
9.	Negyed	jobbágyfalu inscriptionalis nemesekkel	1	–	1556
10.	Sók és Szelőce	jobbágyfalu nemesekkel	1	–	327
11.	Kismánya	curialis	n. a.	–	281
12.	Ürmény	mezőváros	n. a.	–	n. a.
13.	Imely	jobbágyfalu	n. a.	–	144
14.	Bagota	jobbágyfalu	n. a.	–	77
15.	Gyalla	curialis	n. a.	–	91
16.	Mocs	jobbágyfalu	1	–	659
17.	Nagy tanya	jobbágyfalu nemesekkel	n. a.	1	228
18.	Csicsó	jobbágyfalu curialis nemesekkel	n. a.	–	572
19.	Nagymegyér	mezőváros	n. a.	1	735
20.	Izsap	jobbágyfalu curialis nemesekkel	–	1	165
21.	Kulcsod	taxalista nemesek falva	–	1 ¹¹	160
22.	Alsó-, Felsőgellér ¹² , Várbogya	curialista falvak	–	1	502
23.	Ekecs	jobbágyfalu	n. a.	1	302
24.	Hetény	telepes jobbágyfalu	–	1	681

¹⁰ Deáki a XVII. század első harmadától a pannonhalmi apátság birtoka. A bencések Mária Terézia uralkodása idején egyes jobbágycsaládokat katolikus hitre térítettek. CZIBOR 2006. 20., 48–49.

¹¹ Hivatalától 1774. április 25-én eltiltatott.

¹² Felsőgelléren van oratórium és praeoráns tanító.

25.	Búcs	jobbágyfalu	1 ¹³	–	752
26.	Bátorkeszi	jobbágyfalu	n. a.	1 ¹⁴	546
27.	Kisújfalu	jobbágyfalu	–	1 ¹⁵	316
28.	Perbete	jobbágyfalu	1	–	516
29.	Szentpéter	jobbágyfalu	n. a.	–	531
30.	Marcellháza	jobbágyfalu	n. a.	1	282
31.	Csúz	jobbágyfalu	1	–	228
32.	Révkomárom	sz. k. v. ¹⁶	n. a.	3 ¹⁷	5000
33.	Nyárad	jobbágyfalu (inscriptionalis possessio)	n. a.	n. a.	90
Mindösszesen			10	14	19 047

Az összeírásban megadott lélekszám adatok szerint a 33 településen összesen 19 047 református élt. Boldogfa, Jóka, Deáki Pozsony vármegyei községek, Ürmény Nyitra megyei mezőváros református lakosságát is figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy 1775-ben mintegy 20 000 református lakott a tractus árva, félárva eklézsiáiban.

A 33 település közül 6 Komárom vármegyei helységben (Felsőgelléren, Hetényben, Izsapon, Marcellházán, Nagymegyeren, Nagytanyban) praeorans tanító működött, aki részben lelkészi feladatokat (könyörgés, temetés) is ellátott, így lett a forrásközlő szerint a teljesen árva eklézsiák száma 27.

Az egykori forrásközléshez Ónody Zsigmond nem fűzött semmiféle magyarázatot. Pedig erre nagy szükség lett volna, ugyanis több helyen „belenyúlt” a kéziratba anélkül, hogy ezt külön jelezte volna. A katolikus lelkészek közül személy szerint megemlítette Király József mocsi plébánost, aki később, már pécsi püspökként nagylelkű iskolai alapítványt tett a Komárom megyei katolikus nemesifjak részére. A rá vonatkozó rész éppúgy a forrásközlő saját szövege, mint a Mátyusföld reformációjára vonatkozó szakasz.

Ónody az idegen szavak, kifejezések magyarázatát sem tartotta szükségesnek. Valószínűleg úgy vélte, hogy az egyházkerületi lap művelt olvasói megértik a XVIII. századi latinnal kevert magyar nyelvet. A mai olvasónak azonban a nyelvújítás előtti latinnal kevert régi nyelvezet biztosan nehézséget okoz. Ezért a szövegben előforduló kifejezések és rövidítések megértéséhez az alábbi jegyzék nyújthat segítséget:

a potiori = jobbára, leginkább
ad nectál, annectál = hozzá kapcsol, mellékel
ad praesens = mostanáig

¹³ Csak jegyző, a kevés katolikus miatt valószínűleg nem tanított.

¹⁴ Csak jegyző, tanítástól eltiltva.

¹⁵ Csak jegyző, tanítástól eltiltva.

¹⁶ sz. k. v. = szabad királyi város

¹⁷ A révkomáromi református kollégiumban egy mester és 2 praeceptor tanított.

agens = ügyvivő; itt: a református egyházi ügyvivő a bécsi Magyar Udvari Kancelláriánál
allegál = állít, felel, küld
annalis, annualis = évi, évet illető
anno, Ao. = évben
appellál = fellebbez, hivatkozik
applicál = alkalmaz, csatol
arrestál, árestál = betörtönöz
árva ekklézsia = vallásszabadságától és lelkesétől megfosztott egyházközség
assignál = kijelöl, kiutal, kioszt
auctoritas = tekintély, hatalom
Augustana confessio / Augsburger Bekenntnis: augsburgi hitvallás, evangélikus vallás
authentica inquisitio = hiteles vizsgálat, hiteles tanúvallatás
bellicum consilium = haditanács
brachium, braccium = karhatalom
calcatúra = nyomás, dűlő, szántás
cassa = pénztár
circa = körülbelül, körül
clerus = (katolikus) papság, papi rend
coemeterium = temető
collecta = összegyűjtött pénz, adó
comitatus, rövidítve: *cottus* = vármegye
commendans = parancsnok
commissio = bizottság
communio = úrvacsoravétel
complectál = betölt, beteljesít, végrehajt
compossessor = közbirtokos
concurrál = összefut, összetalálkozik, összecsap, megegyezik
condál = alkot, szerkeszt
conscriptio = összeírás
conservál = megtart, megőriz, kímél
consideratio = észrevétel, vélemény, megfontolás, szemlélés
continuál = folytat, folyamatosan végez
contractualiter = szerződésileg
contractus = szerződés, egyezmény
contradictio = ellentmondás
contributio = adó, szolgáltatás, itt: katonai adó
copia = másolat
copulatio = esketés, házasságkötés
cultivál = művel
cum gentibus = [háza] népével
curialista = egytelkes, résztelkes nemes; nemes udvarához tartozó földje adómentes;
demoliál = lebont, leront
denunciál = jelent
deponál = lerak, letesz, megőrzésre átad
deposita ordinaria stola = miután a szokott stóla ki lett fizetve
deputatus = küldött, követ
determinatio = határozat, végzés
devotio = könyörgés, ima
diaeta = országgyűlés
diaetalis acta = országgyűlési iromány
disciplina = tudomány, ismeret, fegyelem

domestica cassa = házi pénztár, itt: vármegyei házi pénztár
dominus = úr
ecclesia, *ekklézsia*, rövidítve: *ekkla* = egyház, egyházközség, gyülekezet
ellicitál = elárverez
etc., et cetera = és a többi, stb.
evocál = beidéz
executio = végrehajtás, elégtétel
exequál = végrehajt
exercitium = [vallás]gyakorlat
exercitium liberum religionis = a vallás szabad gyakorlása
exponál = előterjeszt, kifejti
exturbál = háborgat, kiteszít, elűz
filiale oratorium = leányegyházi imaház
flor., florenus = forint
frt. = forint
fundus = telek, vagyon, tőke
gravamen = sérelem
Helvetica confessio = helvét hitvallás
immediate = azonnal, rögtön, közvetlenül
impedimentum = akadály
impracticabilis = célszerűtlen, alkalmatlan
in authentico = eredetiben
in summa = összesen
incaptivál = elfog
indorsatio = hátirat
indukál = bevezet, beiktat
indultum = engedelem, engedély
informatio = tudósítás, tájékoztatás
inprotoculál, inprotocollál = jegyzőkönyvez
inquisitio = vizsgálat, tanúvallatás
inscriptionalis fundus = érdemért adott telek
inspectio = fűgyelet
instál = folyamodik, kér, kérvényt nyújt be
instantia = folyamodvány, kérvény
intimatum = rendelet, értesítés
judex nobilium, rövidítve: *judlium* = szolgabíró
juratus assessor, rövidítve: *jurassor* = esküdt ülnök; vármegyei (járási) esküdt
juratus notarius = esküdt jegyző
levita = előkönyörgő, filiális tanító
liberum exercitium = szabad [vallás]gyakorlat
litera, littera = betű, *litterae*: iromány, irat, írott emlék
Lutheranus = evangélikus
manu propria = saját kezűleg, sk.
mater ecclesia = anyaegyház
materia = anyag
medio tempore = időközben
memorialis = emlékeztető írás, emlékirat
militia = katonaság
NB: *Nota bene* = jól jegyezd meg!
nobilis, ns. = nemes
notarius = jegyző

nro., numero = szám szerint
opponál = ellenez
oratorium = imaház, kápolna
ordinarie = rend szerint, közönségesen
ordinarium, ordinarium quantum = rend szerinti adó
palatinus = nádor
pápista = katolikus; *papistae* = katolikusok
parochia = plébánia, paplak
parochialis = plébániai
peragál = véghezvisz, elvégez, végrehajt
persecutio = végrehajtás
Pesti Com(m)issio/ Pesti Religiosa Com(m)issio: a felekezeti kérdések elintézésére az 1712–1715. évi országgyűlés által létrehozott 24 tagú vegyes bizottság
praecedentes = előzőek, megelőzőek
praeceptor = segédtanító
pro restitutione = visszaállításért
procurator, procátor = ügyvéd, védőügyvéd
processionalis = járási (szolgabíró)
processus = járás, per
protectionalis = oltalomlevél
protocollum = jegyzőkönyv
prudentes et circumspecti = bölcs és körültekintő (a polgárok, tekintélyesebb nem nemesi személyek megszólítása)
punctum = pont
quantum = mennyiség (itt: adó mennyisége)
quietantia = nyugta
recenter = közelebről, újól
recipiál = bevesz, befogad
recognitio = elismervény
recurrál = visszafut, visszafolyamodik
referendarius = előadó, hivatalos ügyet előterjesztő személy
renovatio = javítás, helyreállítás
resolutio = (legfelsőbb) elhatározás, végzés
restituál = visszaállít, helyreállít
seculum, saeculum = évszázad
securitas = biztonság
securus = biztonságos
sessio = jobbágytelek, a jobbágy által bírt házhely és külső tartozékai
situál = fekszik, elhelyez
specifikál = külön feljegyez, számba vesz, részletez
status = állapot, állás
stola, stóla = egyházi szertartásért járó díj
stoláris proventus = stóla-jövedelem
sub littera = betűnél, betű alatt (iratban)
sub numero = szám alatt
sub titulo liberae stolae = szabad stóla címén
subscriptio = aláírás
successor = örökös, utód
suspendál, suspendeál = felfüggeszt
tenor = értelem, tartalom
testimonium = bizonyosságlevél, bizonyítvány

t. i. = tudni illik
tollál = eltöröl, megszüntet, felfüggeszt, megsemmisít
tractus = itt: egyházmegye, esperesség
tumultus = zendülés, zavargás, felkelés¹⁸
u. m. = úgy mint
vacante sede episcopali: a püspöki szék megüresedésével
vicarius generalis = általános helynök (itt: érseki)
vicearchidiaconus = esperes (katolikus)

*Az összeírásban előforduló korabeli mértékegységeket szintén jegyzékbe foglaltuk:*¹⁹

arany: aranyból vert pénzérme: a körmöci arany 4 ezüstforint 30 krajcárt ért;
dénár: a forint váltópénze, egyszázad része;
fertály: az adott egész mértékegység $\frac{1}{4}$ része (a német Vierteil szóból);
font: a bécsi font 560 gramm;
forint: a magyar forint 100 dénár vagy 60 krajcár, a kurta forint csak 50 krajcár;
garas: a forint váltópénze, 3 krajcárt ért;
hetes: a peták népi elnevezése;
máriás: a garas népi elnevezése, mely onnan származik, hogy régen az ezüstérmén Szűz Mária képe volt;
mérföld: a magyar mérföld 8,3536 km; a nagy vagy régi magyar mérföld 11,376 km;
öreg mérő: Komárom vármegyében szokásos terület- és térfogatmérték; területmértékként 1743-ban Aranyoson 1 öreg mérő = 0,3–0,7 hold (átlagosan 0,43 hold); a budai, pesti mérő vagy öreg mérő 3 vékát (1 $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérőt) tett ki;
pérez: a dénár népi elnevezése;
peták: a XVIII. század közepén 7 krajcárt ért;
postamérföld, *osztrák mérföld*: 7,5859 km;
pozsonyi mérő, *metreta Posoniensis*: 74 icce; 62,08 liter, illetve 46,56 kg; egy pozsonyi mérővel bevetett földterület átlagosan 600 négyszögöl föld; a Fertőtől Pozsony vidékéig a két vékát vagy pozsonyi mérőt egy kilának is nevezték; a Garam körül a 4 vékát (2 pozsonyi mérőt) szapunak hívták;
pozsonyi véka: $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő; 31,04 liter, illetve 23,28 kg; az országos gyakorlat szerint a XVIII. században a véka 21–31 liter között mozgott; az alsó határhoz közelit kis vékának, a felsőhöz közelitöt öregvékának hívták.

A forrásközlésben az egyértelmű hibákat javítottuk, a kiegészítéseket szögletes zárójelek [...] közé tettük. Az előforduló latin mondatokat magyarra fordítottuk, és az értelmező megjegyzésekkel együtt a lábjegyzetekben közöljük.
(– Hudi József)

*****

---

¹⁸ A Rákóczi-szabadságharcot a hivatalos (latin nyelvű) szóhasználatban nem lehetett háború (bellum) néven említeni, helyette a zavargás, zendülés (motus, seditio, tumultus) kifejezéseket kellett írni.

¹⁹ Forrás: KOVACSICS 1957. 417–422., BOGDÁN 1987. 1978., 1987., 1990., 1991. A helyi mértékekre: FODOR 1827., IVÁNYOSI–SZABÓ 1985.

A KOMÁROMI TRACTUSBAN HELV. CONFESSIÓN LEVŐ ÁRVA EKKLÉZSIÁKNAK LAJSTROMA.²⁰

Ezt a 67 lapból álló, fél-fél ives, erős pergamen papirosra írott lajstromot, a legnagyobb valószínűség szerint, a derék Torkos Jakab túl a dunai püspök 1774–75-ben iratta össze. – Mert a vallásukért oly soká és oly sokat szenvedett őseink és a lelkes agg püspök Torkos Jakab is, erősen reménylették már ekkor, hogy az annyira felekezeties Mária Terézia után – ki ez időben már testileg és lelkileg mind inkább gyengült – a fennkölt szellemü s korát meghaladó bölcsességü Il-ik József fog ülni ősei trónusába, – a ki alatt majd a szegény elnyomott és tetszhalottaknak látszó prot. gyülekezetek is új életre fognak felébredni.

A Torkos Jakab püspök által össze íratott „Árva ekkléziák” száma volt a komáromi tractusban: 27. E huszonhét árva egyházban találtatott az összeírás idején: 19 298 lélek.

*****

A rév-komáromi szent társaságban lévő árva ekkléziáknak rende ez:

1-ször *Alistál*. Vagyon nemes Pozsony vármegyében, Csallóközben, mint szinte *Padány* és *Bögelő*, mind a három nemes helység, *Tőnye* pedig, mely a pozsonyi Clariszsa magyar apáczáké²¹, és *Filistál*, melynek földesura mélt. gróf Pálffy János, paraszt helység ugyan nemes Pozsony vármegyében. Ezekből állott az a virágzó ekklézsia, melynek mater ekkléziája Alistál vala emberi emlékezettől fogva és nevezetesen 1681-ik és 1687-ik esztendőben is, és ezután is, a miképen arról vagyon authentica inquisitiojok, melyeknek párja sub littera A. és nro. 1 ide is csatoltatott.²²

---

²⁰ Ónody Zsigmond: A komáromi tractusban helv. confessión levő árva ekkléziáknak lajstroma. = Dunántúli Protestáns Lap 3 (1892) 172–174., 189–190., 204–207., 387–390., 404–406., 420–423., 436–439., 452–454., 805–809.

²¹ Az Assisi Szent Klára által alapított klarissza apácarend a ferences rend női ága, amelybe elsősorban jómódú főnemes és köznemes családok leányai jelentkeztek. A klarissza nővérek kontemplatív életmódot folytattak, imáik és elmékedéseik központjában Jézus Krisztus életének titkai álltak. Jómódú nemes családok leányainak nevelésével is foglalkoztak. Az újkorban 5 kolostoruk működött a Magyar Királyság területén: Budán, Nagyszombatban, Pesten, Pozsonyban (1541–1782) és Zágráiban egészen addig, amíg II. József 1782-ben föl nem oszlatta a rendet, melynek vagyonát világi célokra fordították. A klarisszák vagyona a Magyar Kamara által kezelt *Valásalap* tulajdonába került. BENDA 1983. 592.

²² Az összeíráshoz csatolt bizonyító erejű iratokat az ábécé betűivel vagy arab számokkal jelölték, itt és később erre utalnak a *sub littera* vagy *sub numero* típusú feljegyzések.

Tolláztatott az exercitium anno 1732. királyi parancsolat erejével, melynek copiáját alább láthatni, a hodosi ekkl[ézi]a conscriptiójában.

Mindjárt akkor instáltak pro restitutione a felséges császárnál és királynál két izben egymás után, mely instantiák az indorsatióval itt vagynak sub nro. 5 et Littera A. és nro. 5 et B. Instáltak ujabban 3 nemes helységek; Tőnye és Alistál nem bátorokdván a mélt.[óság] uraságra nézve magokat nyilván jelenteni az exercitiumért, prédikátornak Alistálba, vagy csak egy-egy mesternek Alistálban és Padányban való admissiójáért a felséges udvarnál die 10-a Decembris annó 1773²³, mely instantiójok itt vagyon sub nro. 6. Arra a felséges consilium Locumtenentiale²⁴ mit felelt, és micsoda commissiót adott a nemes vármegyére, nro. 7 megláthatni, viszont a nemes vármegye micsoda információt küldött fel, sub nro. 8.²⁵

Helvetica confessión levő személyek vannak a 3 nemes helységben 795, melyről vagyon authentica testimoniálisok sub littera B. et nro. 6 in Paribus²⁶. Pápistáé²⁷ 265. Lutheránusok 10. Tönyében és Filistálban reformátusok vagynak 166, Pápistae 70, Lutheránusok 61.

Járnak isteniszolgálatra hol Patastra, n[eme]s Győr vármegyébe, hol Apácza-Szakállasra, n[eme]s Komárom vármegyébe egy-egy mértföldnyire; de alkalmatlan az ut, kivált gyalog, télen a sok vizek miatt, a mint a nemes Pozsony vármegye inquisitiójából megláthatni sub nro. 8. Az elvett templom meg van a róm. katolikusoknál Alistálban. Padányban volt filiale oratorium, mely is privatus n[eme]s funduson levén, a familiára visszazállott, és a helyén lakóház vagyon. Az egész megépítésére volna igen is ereje új oratóriumnak, sőt kettőnek is két szükséges helyen felállítására.²⁸

Vagyon egy pápista mester, de azzal nem tanítják gyermekeiket.

---

²³ az 1773. évben december 10-én

²⁴ Consilium Locumtenentiale (latin): Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum, Magyar Királyi Helytartó Tanács (röviden: Helytartótanács); 1724–1848 között folyamatosan működő kormányhatóság. Levéltárát a Magyar Nemzeti Levéltár őrzi. FELHŐ–VÖRÖS 1961.

²⁵ A korabeli hivatalos eljárás menete: a panaszos felek beadják a felségfolyamodványt, erre a Helytartótanács a vármegye közbejöttével vizsgálatot rendel el, a megye kiküldi a járási szolgabírórt és esküdtjét a panasz kivizsgálására, majd a megye felküldi a hivatalos vizsgálati jelentést a Helytartótanácsnak, a kormányhatóság a királyi udvari kancelláriának, és megszületik a döntés.

²⁶ in paribus: másolatban

²⁷ helyesen: papistae

²⁸ Alistál a türelmi rendelet után anyaegyház lett Filistál és Tönye filiákkal, 1817-ben az egyházközség 708 lelket számlált. Első lelkésze 1784–1819 között Győri Péter volt. MEZEI 2004. 160., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 119.

Gyermekeiket kereszteli az alistáli plébános, ugyan az temet halottakat és esküdteti a házasulókat.

Stólát vesz tőlük, a mennyit a maga katolikusaitól. Kereszteléstől 15 dénárt, új keresztelőtől az ordináriumon kívül három vagy négy, legelső gyermekek keresztiségéért egy-egy tallért, Copulatioéért és hirdetésért 60 dénárt. Vagy ha parochiánusa²⁹ vidékről hoz feleséget, a három hirdetésért és testimoniumért 60 dénárt. Új menyecskének a beavatásért 15 dénárt, egy keszkenőt, egy pint bort, két font hust és egy kalácsot. Gazda ember halottól 1 flor. Gazdasszonytól 80 dénárt, 12 esztendőstől és feljebb való ifjutól 60 dénárt, leánytól 50 dénárt, kis gyermektől és igen szegénytől 25 dénárt. Halotti predikációért a parte 1 flor. Vidékitől dupla stólát vészen.

Ezenkívül esztendőnként mit és miképen fizetnek pénzt, buzát, meglátni sub nro. 2, puncto 1.³⁰

Tőnye fizet contributiót 270 frt.

Domestica cassába 65 frt.

Filistál fizet contributiót 234 frt.

Domestica cassába 54 frt 94 dénárt.

Vannak az ekklezsiának következő levelei:

1. Vagyon egy királyi tábla³¹ által perágaltatott Ao. 1721 inquisitió.
2. Egy contractus az alistáli plebánus és a megyebeli nemesek között a fizetés végett Ao. 1733 Somorjában ...³² alkalmatosságával.
3. Ugyan alistáli Helv. confessiót tartó gazdáknak contractusok a prédikátornak többé nem tartása, és a felséges királyi engedelem nélkül többé be nem vivése felől Ao. 1735. Processionalis szolgabíró előtt subscriptiókkal megerősítve.
4. Felséges VI. Károly császár és király 1731-ik esztendőbeli végzése, a hit dolgában, magyarul.³³

---

²⁹ értsd: a parókiához tartozó valamely híve

³⁰ A 2. szám alatt az 1. pontban.

³¹ Királyi Tábla, Királyi Ítéltábla / Tabula Regia Judicaria az 1723. évi igazságszolgáltatási reform végrehajtása során felállított kúriai bíróságok egyike, országos hatóságú törvényszék, feljebbviteli fórum, amelynek ülésén 9 tag jelenlétében hozhattak érvényes döntést.

³² A kihagyás feltehetőleg olvasati nehézségből fakadt, és feltehetőleg a Somorjában tartott Pozsony vármegyei köz- vagy kisgyűlésre vonatkozhatott.

³³ Az 1731-ben kiadott ún. *Carolina resolutiora* utal.

5. Vagyon 1689. esztendőbeli német protectionális a bécsi bellicum consiliumtól³⁴, a Helv. confessión levő nemeseknek és predicatoroknak securitások végett, a milicia háborgatása ellen.

6. Instantiájok a felséges udvarhoz Ao. 1773. predicator vagy oskola mesternek admissiója végett, és ah[h]oz adnectalt authentica inquisitió a Helv. confessión levőknek számokról.

7. Azon instantiára lett resolutió a felséges Locumtenentiale consilium által Pozsony vármegyére leküldetett.

8. Azon Locumtenentialis resolutióra és parancsolatra lett inquisitiója a nemes vármegyének szolgabírója által 1774. esztendőben és a tiszteletes vice Archidiaconusnak az ellen való consideratiója.

9. Nemes Pozsony vármegyének informatiója a felséges consiliumhoz az iránt, miképen fognak az alistáli nemesek a parochiális és iskolaházak építésében concurrálni.

10. Két instantia a felséges udvarhoz, mindjárt az elvétel után 1732 nro. 5 Littera A. és 5 Littera B.

Ezután következik a lajstromban a 7. szám alatti tanukihallgatás, a folyamodványok és egyéb az alistáliakhoz felsőbb helyekről intézett leiratok.

Második árvaház Hodos.

Régi filialisaival, egymint nagy-abonyi, sik-abonyi és több ide tartozó kisebb szomszédságbeli falvakkal együtt vagynak nemes Pozsony vármegyében, Csallóközben, mindenik curialista nemes helység. Árva az ekklézsia, tolláltatott az exercitium mint egy 42 esztendeje, vármegye ereje által, mint azt az itt subscribáltatott levél sub litt. A. bizonyítja.

Instáltak akkor mindjárt a felséges udvarnál, mely instantiának párját oda alább láthatni. Vagynak az ekklézsiában helv. confessión levő személyek, úgy mint Hodosban, Nagy- és Sik-Abonyiban: 519. A körül levő falvakban kik Hodoshoz tartoznak 442 in summa 961. Hodosban pápista gazdák és zsellérek: 652. Járnak isteniszolgálatra Győr vármegyének Patas nevű helységébe, 2 mértföldnyire, de néhányszor a sok vizek miatt igen terhes utakon. Templom

---

³⁴ Consilium Aulicum Bellicum: bécsi székhelyi központi hadügyigazgatási szerv, Udvari Hadi Tanács.

volt magános nemes Cúrián, mely az exercitium tollálatván, elenyészett. Volna erejük ujnak felállítására, Hodosban templomnak való hely is lenne.³⁵

Vagyon mester, ki a gyermekeket is tanítja, ki is bevitetett ezen 1744. esztendőben, 7. Junii, de a nagy-abonyi plébánosnak, a Locumtenentiale consilium előtt tett contradictiója szerint. Sub littera B.

A nagy-abonyi plébános keresztel, temet és esküdtet. Stolát véssen keresztelésért 3 garast, egyházkelésért³⁶ 3 garast, esküdtetésért ott valótól 25 garast, néha egy tallért is, a vidékitől a mit elhuzhat. Halottért öreg férfi 1 frt, asszonyért 16 garast, 12 esztendősnön alól 5 garast. Ezen felül, ha református ember be nem jelentette magát betegségében a plébánosnak, minek előtt a lélek kimenne belőle, a 12 frtot megvette maradékán és addig el nem temette. Más fizetése Hodosban, Nagy- és Sik-Abonyban 2 fertály³⁷ pozsonyi mérő buza, pénz 16 krajczár 12 pénz, meg egy garas, melyet erőszakkal véssen,

„Hodosiak protectionális levele.”

Római császár és koronás király urunk ő felsége belső hadi tanácsosi nevekkel, minden fő és vice generálisoknak, őbestereknek, fő és vice kapitányoknak, commissariusoknak és minden felsőbb és alsóbb sorban és állapotban levőknek, hadi tiszteteknek, német és magyar renden levő vitézeknek adatik tudtukra és értésükre, miképpen, hogy Csallóközben, Pozsony vármegyében, Hodos és Nagy-Abony nevű nemes Helv. confessión levő minden rendbeli lakos, keservesen panaszkodtanak előttünk, hogy t. i. ezen panaszolkodás ellen német és magyar renden levő vitézek – bizonyos számban nagy és elviselhetlen erőszak tételeket, nevezet szerint Parochiajokra menvén hatalmasan, predikátorjukat személye szerint árestálták, magok és ekkléziájokhoz tartozó javakat hatalmasan elvitték; hogy azért ennek utána elviselhetetlen alkalmatlanságot és ilyen erőszaktételt ne szenvedjenek, és szenvedni ne kényteleníttessenek, méltó alázatossággal, a protectionális, avagy oltalom levélnek kiadásáért előttünk instaltanak. Mivel pedig e féle alkalmatlanságok hatalmaskodással való

---

³⁵ Hodos / Nemes Hodos („Hadas”) a türelmi rendelet után anyaegyházzá szerveződött Böngöspatony, Dióspatony, Fürgepatony, Kisudvarnok, Nagyabony, Síkabony, Szerdahely filiákkal, 1817-ben 1052 lelket számlált. Első lelkésze 1783–1788 között Vámosi István volt. MEZEI 2004. 160–161., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 219.

³⁶ Egyházkelés: régi (katolikus és protestáns) szokás, mely szerint a szülés után meghatározott idő (általában 1–6 hét) elteltével az asszonyt a lelkész ismét bevezette a templomba, és megáldotta. A XIX. századi értelmező szótár szerint: „EGYHÁZKELÉS, (egy-ház-kelés) ösz. fn. Szer-tartás, melylyel a gyermekágyból fellábadott asszonyt az illető lelkész a templomba bevezeti, beavatja. Máskép: *beavatás*.” CZUCZOR–FOGARASI 1862.

³⁷ két negyed

erőszaktételek: minden hadi disciplina vagy fenyítés alatt levő vitézeknek római császár és koronás király urunk ő felsége neve és parancsolatja alatt feljebb említett fő generálisoknak, s más főbb és alacsonyabb sorsban levő tiszteknek, német és magyar renden levő vitézeknek igen keményen hagyattatik és parancsoltatik, hogy eféle hatalmaskodásoktól és erőszaktételektől nem csak magokat tartóztassák meg, hanem még alattok levő, minden rendbeli vitézeket, nagy büntetések alatt, azoknak cselekvésétől eltiltsák, a mint hogy tiltani tartoznak is, egyébiránt a kik különben³⁸ cselekednének, kegyelmes császár és koronás király urunk ő felsége magok ellen való haragját és büntetését fogják tapasztalni, ez levén ő felségének szándéka és akaratja, kik is hogy magokat nagy alázatosan és engedelmesen alkalmaztassák, igen illendőképen megkivántatik. Kiadatott Bécsben, 7. napján Szt. András havának 1689.³⁹

Kegyelmes császár és koronás király urunk őfelsége belső hadi tanácsosi Christophorus Dore.

Tanuhallgatások Hodoson 1717. október 25-én.

Anno 1717 die vero 25 mensis 8bris in Possessione Hodos in insula Csallóköz, In Cottu hocce Posoniensi existente habit[a] Vigore Gratiiosi suae Excel[le]ntiae Palatinalis mandati compulsorii, pro parte ac ad Instantiam Dominorum nobilium Helv. confess. in praedicta Hodos, Item et N. Abonyi et in enumeratis Possessionibus degentium subinserti testes examinati sunt, modo et ordine sequentibus⁴⁰

„De eo utrum”⁴¹

1. Tudja é, hallotta é tanu? hogy Hodosban, item N. Abonyiban, ugy a körülbelől levő helyiségekben is, a kikben t. i. kalvinista emberséges emberek laknak, hogy azok mind személyekben nemesek, mind pedig a jószágok is nemes jószág és Curiák?

2. Tudja é, hallotta é azt a tanu? hogy nem a recenter elmúlt Rákóczy háborujának alkalmatosságával⁴², hanem még annak előtte, circiter 33

---

³⁸ különben: másképpen

³⁹ 1689. november 7.

⁴⁰ Az 1717. évben, még hozzá október hónap 25. [napján] a Csallóköz szigetén, eme Pozsony vármegyében fekvő és birtokolt Hodos faluban a nádor őkegyelmessége kegyes vallató parancsára az előbb mondott Hodoson, nemkülönben Nagyabonyon, továbbá az előbb felsorolt falvakban lakó helvét hitvallású nemes urak érdekében és folyamodására az alább bennfoglalt tanúk lettek kikérdezve a következő módon és rend szerint.

⁴¹ Arról, vajon?

⁴² T. i. az 1703–1711 közötti Rákóczi-szabadságharc alatt.

esztendőkkel származott volna be a Praedikátor Hodosba, és hogy ugyan ottan, azon időtől fogvást ad praesens a maga exercitiumát és Devotióját continuálta volna?

3. Tudja é, avagy hallotta é azt is a bizonyosság? hogy néhai B. emlékezetü⁴³ Leopoldus császár és koronás király kegyelmes Urunk ő Felsége⁴⁴ a megnevezett helységeknek oly protectionalist kegyelmesen adni méltóztatott volt, melynek erejével mind ekkoráig is a Praedicator a maga hivatalában secure eljárhatott?

4. Vallya meg azt is a tanu? hogy azon boldog emlékezetü kegyelmes Urunk Protectionalisa kinél és hol állott, s conservalta és mostanáig is ki kezénél volna,

Primus testis Nob[ilis] D[omi]nus Nicol[aus], Catholicus, in oppido Szerdahely commoratus annorum circ[iter] 55 praev[io] jurament[o] fatetur ad 1-mum:⁴⁵ Tudja, hogy Hodosban N.[agy] és Sik-Abonyiban, ugy a körül-belül levő helységekben is lakozó Calvinista valláson levő uraimék a potiori személyekben is nemesek, jószágok is, a melyen laktanak, nemes jószág és curiák, de hogy együl-egyig mind nemesek é ő kegyelmek, vagy sem, azt nem tudja, s nem is mondhatja. Ad 2. Tudja azt is, hogy nem a recenter elmúlt Rákóczy háborujának alkalmatosságával származott be Hodosba a Praedicator, hanem a midőn Szerdahely városából exturbáltatott volna, azután recipiálta magát Hodosban, ugy mint maga Filialisába, a melynek lehet circa 34-35 esztendeje. Ad 3. A De eo utrumban specificált protectionalisra nem emlékezik, soha nem is látta, ad 4. annyivalis inkább ki kezénél legyen, nem tudja.

Secundus testis providus Adalbertus in opp[ido] Szerdahely comorans Catholicus, annorum circiter 80. jurat[us], examin[atus] fatet[ur] ad 1., uti primus testis⁴⁶. Ad 2. valja, tudja hogy Hodosban nem az elmúlt Rákóczy háborujában származott a Praedikátor, hanem még annak előtte egynehány esztendővel, de mennyi ideje lehet annak, azt nem tudja. Ad 3. vallja, halotta közhirül, hogy B. emlékezetü kegyelmes urunktól Leopoldus császártól nyertek volt oly

---

⁴³ boldog emlékezetü

⁴⁴ Habsburg I. LIPÓT, Habsburg Lipót / Leopold Ignatius Joseph Balthasar Felician (Bécs, 1640. június 9. – Bécs, 1705. május 5.) Habsburg-házból származó uralkodó, aki 1658-tól 1705-ig uralkodott.

⁴⁵ Az első tanú Miklós nemes úr, aki katolikus, Szerdahely mezővárosban lakik, és mintegy 55 éves, előbb az esküt letévén, az elsőre [ezt vallja].

⁴⁶ A második tanú a bölcs Adalbert, aki Szerdahely mezővárosban lakik, katolikus, és mintegy 80 éves, miután esküt tett és kikérdezték, az elsőre ugyanazt vallja, mint az első tanú.

protectionalist kalvinista uraimék, melynek erejével Hodosban praedicator tartottak, de szemeivel azon protectionalist nem látta. Ad 4. nihil.⁴⁷

Tertius testis nob[ilis] Vajai in Nemesszeg degens, Helv[eticae] Conf[essio-nis] annorum circ[iter] 60 deposito prius juramento fassus est ad 1., uti duo primi testes.⁴⁸ Ad 2. etiam confirmat fassionem immediate praecedentis testis.⁴⁹ Ad 3. hallotta a De Eo utrumban specificalt protectionalisnak hírét, de nem látta, ad 4. azt is közhirül hallotta, hogy azon Protectionalis Szerdahelyen la-kozó Gombkötő Mihály kezébe került volna, de bizonyosan nem tudja.

Quartus testis Nob[ilis] D[omi]n[u]s Joannes Csiba in N.-Abonyi degens Catholicus annor[um] circ[iter] 60 jura[tus] examin[atus] ad 1., uti reliqui, ad 2. confirmat fassionem 2. testis.⁵⁰ Ad 3. a Protectionalis felől egyebet nem tud, hanem azt hallotta, hogy a felséges Bellicum consiliumtól lett volna oly levele kalvinista uraméknak, hogy a Praedicator a had ne háborgassa, de hogy az Eő Felségétől való levél lett volna, olyan a melynek erejével a Praedicator szaba-don tanithatott, arra nem emlékezik. Ad 4. nihil.⁵¹

Quintus testis Providus Martinus Garai in opp[id]o Szerdahely commo[rans] annor[um] circa 58 jura[tus] examin[atus] ad 1., uti praecedentes, a[d] 2. confirmat fassionem in ordine secundi Testis, ad 3. et 4. nihil.⁵²

Super quibus modo praevio peractis testium fassionibus [praesentes] nostris⁵³ subscriptionibus, sigillisque nostris usualibus roboratas ... [extradedi-mus?] litteras Testimoniales anno die locoque supra notatis. Ladislaus Somodi Judlium Cottus Poseniensis. Stephanus Piber Cottus jurassor.⁵⁴

---

⁴⁷ A negyedikre: semmit.

⁴⁸ A harmadik tanú nemes Vajai, aki Nemesszegen lakik, helvét vallású, és mintegy 60 éves, előbb az esküt letévéen [úgy] vall az elsőre, mint az első két tanú.

⁴⁹ A másodikra is megerősíti a közvetlenül őt megelőző tanú vallomását.

⁵⁰ A negyedik tanú Csiba János nemes úr, aki Nagyabonyban lakik, katolikus, és mintegy 60 éves, miután esküt tett és kikérdezték, az elsőre [úgy vall], mint a többi, a másodikra megerősíti a második tanú vallomását.

⁵¹ A negyedikre: semmit.

⁵² Az ötödik tanú a bölcs Garai Márton, aki Szerdahely mezővárosban lakik, mintegy 58 éves, miután esküt tett és kikérdezték, az elsőre: mint az előbbieket, a másodikra megerősíti a sorrendben második tanú vallomását; a harmadikra és negyedikre: semmit.

⁵³ Az közlésben hibásan: *nostros*

⁵⁴ Az előbbi módon tett eme tanúvallomásokról a fent feljegyzett évben, napon és helyen kiadtuk az aláírásunkkal és szokott pecsétünkkel megerősített jelen bizonyosságlevelünket. Somodi László, Pozsony vármegye szolgabírája, Piber István, a vármegye esküdtje.

Harmadik árva Ecclesia Somorja. Vagyon N[eme]s Pozsony vármegyében, Csallóközben, szabad mezőváros, Protectora Mélt.[óságos] Gróf Pálffy Károly, Pozsony vármegye főispánja.

Nem egy izben tolláltatott az exercitium, u. m. elsőbben 1652-ik esztendőben Pálffy Pál⁵⁵ akkori Palatinus által, ki a templomunkat a Plebánusnak assignálta. Azután visszajött ismét kezekhez, de nem tudni, miképpen, mert nincsen róla irás. Másodszer 1672. esztendőben die 3 January a városba érkezvén Spáczai János⁵⁶ ur, Gróf Pálffy Miklós⁵⁷ eő nagysága parancsolatjából, hogy a mi templomunkat és egyszersmind a Lutheránusokét is bépecsételje: azért a kulcsokat magához vette, a Predikátorokat ugyan az nap kihajtatta, másodnap pedig érsek Szelepcsényi György⁵⁸ pap urakkal és jezsuitákkal be jött a városba, és így tollálta az exercitiumot.⁵⁹ Harmadszer tolláltatott 1709-ben, város Birájának és Plebánusnak erejével.

Kellett instálnioi az exercitiumért, a mely végre peragáltak is inquisitiót királyi tábla esküdt notáriusa által ao. 1721. 11 et sequent[es] Mensis Aprilis⁶⁰, mely inquisitio megvagyon in Authentico, de az instantia hova lett, nem tudatik.

---

⁵⁵ Gróf PÁLFFY PÁL nádor (1592–1653) nádor és királyi helytartó (1649–1653).

⁵⁶ SPÁCZAY JÁNOS horpácsi (Nógrád vm.) birtokos köznemes, 1675–1677 között a Magyar Királyi Kamara pénztárosa volt. V. ö. FALLEBÜCHL Zoltán: A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században. = Levéltári Közlemények 39 (1968) 2. sz. 233–268., hivatkozás: 259.

⁵⁷ Gróf PÁLFFY MIKLÓS Nagyszombatban, a bécsi és az ingolstadti egyetemen tanult. 1649-től cs. k. pohárnokmester, 1650-től főajtonállómester, 1662-től főpohárnokmester, Pozsony vármegye főispánja és koronaőr. Pozsonyban 1679. augusztus 12-én hunyt el. Felesége Harrach Mária Eleonóra grófnő (meghalt 1686. július 31-én), akitől öt gyermeke született: Miklós, Mária Zsuzsánna, Ferenc, Mária Eleonóra és János.

⁵⁸ SZELEPCSÉNYI / SZELEPCHENY GYÖRGY (Szelepcsény, 1604/05 kr. – Litovica, Morvaország, 1685. január 14.) esztergomi érsek, diplomata. Rómában tanult, szepci plébános, majd 1636-tól esztergomi kanonok, 1657-től kalocsai érsek, 1666-tól haláláig esztergomi érsek és Magyarország primása. Emellett 1644-től udvari kancellár, 1667-től királyi helytartó. A Habsburg-udvar és az ellenreformáció elkötelezett híve volt. Kiemelkedő szerepet játszott Észak-Magyarország rekatalizálásában, melyhez minden rendelkezésre álló eszközt felhasználta. A templomfoglalásokhoz a katonaságot is igénybe vette. Támogatta a ferencesek, irgalmask, jezsuiták, pálosok, piaristák letelepedését. 1672-ben ő telepítette le Komáromba a ferenceseket. 1678-ban Nagyszombatban megalapította a Seminarium Marianum papnevelvét. A prédikátorperekbeli szerepléséért a protestáns egyháztörténetben negatív figuraként tűnik fel. Műkedvelőként kiváló rézmetsző volt, legismertebb műve Pázmány Péter portréja. Máriazellben nyugszik. BEKE 2003. (Életrajzírója: Tusor Péter.)

⁵⁹ Az 1675. szeptember 4-i Pozsony vármegyei „áttérések” statisztikája szerint Somorjában 21 protestáns tért át katolikus hitre. MESZLÉNYI 1935. 330.

⁶⁰ 1721. április hó 11. és azt követő [napjain].

Helv. confessión levő személyek vagynak az árva ecclesiában 235, a filiákban pedig, u. m. Királyfia nevű faluban 14, Bucsházán 53, Gancsházán 26, mely három igen közellévő helységek, nemes curiákból állók. A pápisták és a lutheránusok kétszerte felesebben vannak.

Járnak isteniszolgálatra három mértföldnyire néhányszor Rétére, néha pedig Patasra ns. Győr vármegyébe.

Az elvett templom a mostani plébánus által legjobban elrontatott, áll még mind az által oldala és két keresztfala. Új oratóriumnak felállítására pedig volna erejük a megnevezett filiákbeli nemesekkel együtt.⁶¹

A pápista mestereken kívül nincsen, a ki a gyermekeket taníthatná, de azzal nem kívánják taníttatni nagy okokra nézve. Halottjaikat temeti, a gyermekeket kereszteli és a házasulókat esküdteti a somorjai Plebánus. Stolát a plebánus veszen tőlük, a mennyit a maga catholicusaitól, ezen kívül mást a város kamarássa fizet a város jövedelmiből. A gancsházi határban öt hold földje van, mely földeket, míg a Prédikátor meg volt, az birta.

Azon somorjai árva gyülekezetnek levelei:

1. Vagyon egy inquisitio, mely a Helv[etica] Confes[sion] levő nemes és nemtelen lakosoknak számára Tettes⁶² királyi táblának jurátus nótáriusa által peragáltatott, Ao. 1721. diebus 11 et sequenti[bu]s mensis Április.⁶³

2. Más inquisitio ugyanazon juratus nótárius által lőgér-patonyi nemesek és nemteleneknek kérésére peragáltatott a szt.-mihályfai templomról s annak filialisairól Bőgő, Diós, Benke és Lőgér-Patonyról, hogy t. i. a szt.-mihályfai prédikátor azokban szabadon szolgált. Kiadatott pedig ez az inquisitio Alistálban 1721. 18. April.

3. Vagyon egy memoriale de Ao. 1647 a somorjai ref. Szt.-Ecclesiának hitese egyházfiának kötelességeiről.

4. Egy lajstrom, 1648 esztendőbeli, a hol való eszközökről; ismét a collecta pénzről való számvetések⁶⁴ ab Ao. 1650–1655-ig.

---

⁶¹ Somorja anyaegyház a türelmi rendelet után újjászerveződött, leányegyházai: Benkepatony, Bélvata, Bucsháza, Csécsénypatony, Előpatony, Gancsháza, Gomba, Királyfia, Lőgérpatony. Első lelkésze 1783–1793 között Szilágyi Püspöki János. Lélekekszáma 1817-ben 389 fő. A leányegyházak közül ekkor Benkepatony tanítót is alkalmazott. MEZEI 2004. 162. 303–310., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 102, 376.

⁶² Tettes = Tekintetes

⁶³ 1721. évben, április hónap 11. és következő napjain.

⁶⁴ értsd: számadások

5. Egy 1665 esztendőbeli jegyzés a templomhoz való eszközökről, a melyeket tiszteletes püspök uram kezéhez adtak, ki akkor ment vala közējök lakni.⁶⁵

6. Vagynak külön-külön rendbeli Quietantiák 1709 esztendeig, a melyekben a Szt.-Ecclésiának curatorai és előljárói Praedikátorukat quietaltanak.⁶⁶

7. Egy jegyzés de anno 1709 6-ik és 7-ik Xbris⁶⁷ a templomban való isteniszolgálat megszüntetéséről és a templom kulcsának elvitetéséről.

Negyedik árva Ecclesia Jóka, nemes Pozsony vármegyében, melyben vagyon 30 és több házzal is reformátusság. Mikor tollálatott benne az exercitium, bizonytalan; kik által, a pesti Commissióra⁶⁸ készített Inquisitiójában az első tanu azt bizonyítja, hogy egy hideghéti nemes ember ment rájok dragonyosokkal, és némely református embereket maga elébe hivatván, arrestálta mind addig, míg a templomot kezébe nem adták. Ezt pedig Érsek Szelepcsényi⁶⁹ ur akaratjából cselekedte a nemes ember.⁷⁰

Járnak Isten tiszteletére egy mértföldnyire Rétére. Megvagyon az elvett templom, melyet a reformátusok magok csináltattak, most pedig a pápisták birják. Nincsen református mester vagy jegyző benne.⁷¹ Halottaikat temeti az ottvaló plebánus, keresztel, esküdtet, de mennyi stolát vészen tőlük, nincsen tudunkra. A stolán kívül mit fizetnek, nem írták meg hozzánk. Nemes emberek contributiót nem fizetnek.

---

⁶⁵ Somorjai lelkész és püspök: Szenci Száki János 1668–1672 között volt Somorján lelkész, 1654–1656 között somorjai esperes, 1656–1675 között felsődunamelléki püspök, a pozsonyi vész-törvényszéken elítélték, szabadulása érdekében aláírta a téritvényt és önkéntes száműzetésbe vonult. 1675-ben Velencében hunyt el. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 274., 604.

⁶⁶ Az egyházközségi számadásokat a prédikátor vezette, elszámolás után az előljárárság nyugtával igazolta, hogy a számadás rendben megtörtént.

⁶⁷ 1709. évről, december 6. és 7. [napjáról]

⁶⁸ A Pesti Commissio: az 1712–1715. évi országgyűlés 30. tc. értelmében a vallási sérelmek és panaszok kivizsgálására létrehozott, katolikusokból és protestánsokból álló 24 tagú vallásügyi bizottság volt, amely 1721-ben kezdte meg munkáját. A nézeteltérések miatt 1722-ben a két fél külön ülésezett és hozott döntéseket; a Bécsbe felküldött iratokat 1730-ban miniszteri értekezlet nézte át és véleményezte. Ennek alapján jött létre az ún. Carolina Resolutio. BENDA 1983. 558., ZOVÁNYI 1977. 469.

⁶⁹ Szelepcsényire lásd az 58. jegyzetet!

⁷⁰ A Pozsony vármegyei „megtérések” statisztikája (1675. szeptember 4.) szerint Jókán 267 protestáns tért át a katolikus vallásra. MESZLÉNYI 1935. 330.

⁷¹ Jóka anyaegyház a türelmi rendelet után újjászerveződött, 1817-ben (Váli János lelkész halála után) rövid ideig nem volt lelkésze, Gáspár Mihály rektor irányította a lelki életet; filiái ekkor: Borsa, Patonyrét, Súr, Vata, lélekszáma: 438. Első lelkésze 1784–1787 között Kazai Bálint volt. 1818–1828 között Pázmán István lett a lelkésze. MEZEI 2004. 163., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 101., 230.

Ötödik árva Ecclesia Boldogfa, nemes Pozsony vármegyében. A Rákóczi tumultusa előtt a rétei ekklesiával oly szép harmoniában volt, hogy ha Rétén volt reggel a predikáció, estve Boldogfán volt, ha Boldogfán reggel, Rétén délután, de ettől az exercitiumtól, hogy mikor és ki által fosztattak meg, bizonytalan.

Az említett helység lakosai most is mind reformátusok, kik mind a szenci plébános pálczája alá vettek. Földes uraik ezeknek a pozsonyi magyar apácák.⁷² Hány lelkek légyenek részünkről Boldogfán, azt nem irták meg. A templom még most is meg vagyon, és azt a pápisták birják.

Hatodik árva Ecclesia Deáki, mely vagyon nemes Pozsony vármegyében, van benne 303 helvét hitvallású; de a Károly és Mária Theresia császárok idejében sok persecutiók előtt az egész község a mi hitünket valván, még egyszer annyian voltak; sőt Séllyén és Pereden is felesszámban⁷³ vallották az igaz hely[ét] hitvallást. Földesura a méltóságos szent-mártoni Apát ur.⁷⁴ Meg vagyon még most is az elvett templom, és pápisták birják. Elvetetett ilyen módon: az apát két benediktinusokat⁷⁵ köldött rájuk, akik az akkori prédikátort erőszakosan ölben esvén véle, kitaszigálták. Ez után egy zsellér háznál gyültek össze isteni tiszteletre, de ettől is el tiltattak.⁷⁶

Hetedik árva Ecclesia Zsigárd. Vagyon nemes Pozsony vármegyében, az esztergomi Érsekséghez tartozó jószág. Hogy az exercitium elvetetett benne mint egy 62 esztendeje. Ki erejével vétetett el azt tudják felőle: hogy Séllye akkor végváros⁷⁷ levén, a commendáns kiküldött németeket, éjszaka és orozva vitette el a Praedikátort és mestert, keményen megkötözve. A prédikátor megijedvén, mindjárt megbetegedett, és látván a commendáns, hogy halálos beteg a Praedikátor, maga irt azon commendáns a zsigárdiaknak, hogy menjenek a Praedikátorjokért, mert meghal ott a tömlöczben. Elmenvén érette a hallgatók,

---

⁷² T. i. a klarissza rendbeli apácák.

⁷³ értsd: többségében

⁷⁴ A pannonhalmi bencés főapátság.

⁷⁵ két bencés szerzetest

⁷⁶ Deáki a türelmi rendelet után újjászerveződött anyaegyházként, filiái: Alsószelei, Felsőszelei, Kajal, 1817-ben lélekszáma: 456. Első lelkésze Csontos István volt (1792–1798). MEZEI 2004. 160., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 101., 173.

⁷⁷ végváros = végvár

és haza hozván, csakugyan harmadnapra meghalt, de a commendáns ezért több Paedikátort nem engedett.

Nem tudják, hogy valaha instáltak volna az exercitiumért, mert nem mertek a földes uraság keménysége miatt, mivel még ha másuvá jártak is isteni tiszteletre, utjokban elfogdosván az embereket, Nagy-Szombatba vitték, és onnan ki nem eresztették addig, míg pápistákká nem lettek.

Vagyon benne 405 református lélek. A pápisták valamivel többen vannak. Komárom vármegyébe Kamocsara járnak isteni tiszteletre, mely két mértföldnyire vagyon hozzájuk.

A templom elvétetődvén, magok a pápisták is jártak belé, de gyenge materiából való lévén, végképpen elromlott. Ha Isten kegyelme hozzájuk járulna, igen könnyű móddal csinálnának magoknak templomot, el is tartanának egy Praedikátort és mestert, mivel az Isten sok szép külső javaival környül vette őket.⁷⁸ Tanító mester maguk vallásán való nincs, a pápista mesterhöz is járnak a gyermekek, de az Szt.-György naptól fogva egész őszig nem tanít, még a feljárni akaró gyermekeket is hazaüzi. Más virágzó reformata Ecclesiában is tanítatják gyermekeiket.

A plebánus keresztel, eskedtet, temet. A kinek a keresztelőért fizetnek 5 garast, egyházkelőtől 5 garast, az esketésre nézve ilyen rendelést tett az vikárius Generalis ur: hogy az helységbeli fizessen 12 garast, a vidéki két annyit; de azt meg nem állja, hanem annyit veszen, a kin mit elhuzhat, és egy tallérnál kevesebbet nem veszen. Temetésért, a férfiakért 1 flor[enum], Asszonyért 3 márjást, ifjuért és gyermekekért 10 garast, a leányokért 5 garast és egy keszkenőt veszen.

Ezenkívül minden kenyeresgazda, a ki helyet bir, fizet a Plebánusnak: 16 garast, búzát pedig egész helyes 2 vékát, a fél helyes egyet, a ki pedig helyet nem bir, 8 garast fizet, ennek felette, mint egy majorban, sokat kell hozzá járulni szolgálatba.

Nyolczadik árva Ecclesia Farkasd. Vagyon Nyitra vármegyében, kinek is örökös földesura Mélt. Gróf Károlyi Antal, a helységnek harmada nemes emberekből álló, inscriptionális funduson laknak.

Utolsó elpusztulása lett az itteni exercitiumnak 1724. esztendőben, mert még eddig maga a mester megvolt. De ekkor az is kivettetett. Ezen executió véghöz ment Mélt. Gróf Kaunitz, akkori földesur által, eh[h]öz járult a vármegye és

---

⁷⁸ Zsigárd anyaegyház a türelmi rendelet után újjászerveződött, 1817-ben 762 lelket számlált. MEZEI 2004. 163.

plebánusok. Hogy pedig a farkasdiak az első tilalom ellen ismét reoccupálták az oratoriumot, annak utánna mind uraság, mind vármegye nyughatatlankodván, mondják, hogy királyi parancsolat erejével tolláltatott, melyet már a vármegyén eléggé kitanultak, és ugyan ezen inprotoculált parancsolat az elmúlt esztendőben, Farkasd iránti informátióul, a Felséges Cancelláriára⁷⁹ is felküldetett a vármegyétől.

Az időben, mikor elpusztult az ecclesia, instáltak az arra rendelt deputatus urak, a mi eléggé kitetszik az akkori instantiából, de legkivált 1761. esztendőől fogva egy esztendőben sem szüntek meg az instantiától magok eő Felsége előtt a Cancellárián és a királyi helytartótanács előtt, melyeknek semmi haszna nem volt még eddig. Most ujra is az Istantia elvagyon készítve, Nemzetes Nagy Sámuel uramnál Bécsben.⁸⁰

Vagyon Reformatus ember 1348, Pápista vagyon 345.

Az isteni szolgálatra járnak n[eme]s Komárom vármegyébe Kamocsára, a mely egy jó mértföldre vagyon, és a Vág vizén által kell járni, a mely gyakorta kiöntvén, az árvizek miatt nagy akadály vagyon. A nép felette igen sok a kamocsai templomban, a templom pedig igen kicsin, és be nem fér a sokaság.

Semmi templom nincsen itt, az, a ki régen volt, elpusztult, de az oskolaház megvagyon, és a plebánus birja sellért tartván benne egy ideig.⁸¹

Vagyon tehetségek uj oratoriumnak építésére.⁸²

Semmi tanitómester nincs itt vallásunkon való, hanem most esztendeje egy pápista preceptort állítottak be a plebánus és a méltóságos uraság, kinek is az uraság maga fizet.

A negyedi plebánus keresztel, esket, temet; keresztelés 25 pénz, copulatio 1 flor[enus], temetés 75 pénz. Ezen kívül fizet 40 flor[enos], 5 szekér szénát, 5 szekér fát, vagyon kertje is, mely előbb a Praedikátoré volt.

Farkasdnak a Contributiója 1110 frt.

Domestica cassája 366 frt 40 dénár.

---

⁷⁹ A Magyar Királyi Kancelláriára.

⁸⁰ Nagy Sámuel 1763–1797 között volt a magyarországi reformátusok ügyvivője (ágense) a bécsi kancelláriánál. ZOVÁNYI 1977. 15.

⁸¹ A volt iskolaházat a plébános egy szellérnek adta ki árendába.

⁸² Farkasd / Vágfarkasd anyaegyházként újjászerveződött a türelmi rendelet kiadása után, 1817-ben 2200 lelket számlált. Első lelkésze 1783–1805 között Gyöngyösi Mihály volt. MEZEI 2004. 160., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 186.

A melly Litterale documentumai vagynak, azok mind Bécsben Agens ur keze alatt hevernek⁸³, azért ide nem adnectáltathatnak.

Kilenczedik árva Ecclesia Negyed Nyitra vármegyében, a nyitrai püspök jobbágyi, vagynak benne nemesek is, kik három inscriptionális fundust birnak.

Vallya egy 74 esztendős ember, hogy Szombaton estvéli könyörgés tájban, be érkezvén egy pap ur, parancsolatot adott, hogy a könyörgésre minden ember be menjen a templomba, a hova maga is bement; következő Vasárnap hasonlóképpen parancsolta a birónak, hogy minden embert a templomban hirdessen, és mikor eljött az isteniszolgálatnak ideje, nem engedte a Lévitának, hogy szolgálatot tegyen, (mert már ekkor a prédikátor meghalt,) hanem maga a pap ur prédikált, – kijövé a templomból, a templom kulcsát magával elvitte, és azolta templomba nem mehetnek. Instáltak Bécsben a felséges udvarnál, de mindeddig hasznát nem látták.

Ebben az árva Ecclesiában Reformátusok vagynak 1556, Pápisták 500, Lutheránusok is egynehányan.

A mikor az árvizek engedik, n[eme]s Komárom vármegyében, Kamocsa nevű helységbe járnak isteniszolgálatra, a mely is egy mértföldre van tőlük.

A templom, a melyet elvettek a pápisták, jó és fennálló; de mivel ők megnagyobbitani kívánták az uraság parancsolatjából, velünk együtt megnagyobbitották.

Ezen negyedi helységnek vagyon tehetsége új oratóriumnak felállítására.⁸⁴
Pápista mester vagyon, ki a gyermekeket tanítja.

Az itt lakó plebánus keresztel, temet, esket. Az esketőtől 1 frt, keresztelőtől 25 pénzt fizetnek. Egyházkelőtől 25 pénzt, avatástól 25 pénzt. Halottól, a ki 6 esztendős, 25 pénzt, ha felyül vagyon 6 esztendőn, 50 pénzt, ha leány hal meg, egy keszkenőt is von a megmaradott szüléken.

Contributiót fizet 1500 frtot.

Domesticába 200 frt.

A plebánus fizetése 100 frt, 100 mércze tiszta buza, 200 mércze kenyérnek való buza. A 100 mércze tiszta buzát veszi pénzen a falu közönséges jövedelméből, de a kenyérnek valót a faluból adják. Minden különös házas ember egy

---

⁸³ T. i. Nagy Sámuel ügyvivőnél vannak.

⁸⁴ Negyed anyaegyházát a türelmi rendelet után újjászervezték, 1817-ben a gyülekezet 1992 lelket számlált. Első lelkésze 1784–1798 között Osgyán Pál volt. MEZEI 2004. 161., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. I. 318.

mércze buzát, ezen felyül 10 garast. Fát fizet 10 ölet, szénát 10 szekérrel, 400 kéve rőzsét, 400 kéve nádat, de ezeket a pápistákkal együtt.

Mesternek a halott temetéstől 5 garast fizetnek, de ha a szomoru fél azt kívánja, hogy a háznál a magok felei énekelhessenek a halott felett: ezért 15 garast exequál.

Hogy a plebánus indukáltatott, megváltak még akkor az Urasztalához minden szükséges szent eszközei, de az uraság hatalmával elvették tőlük egy ezüst, de aranyal megfuttatott 80 frtos poharokat.

Tizedik árva Ecclesia Sók és Szelőcze. Vagyon n[eme]s Nyitra vármegyében, földesura Mélt.[óságos] Gróf Károlyi Antal, Mélt.[óságos] Báró Hunyady János, Mélt.[óságos] Báró Revitzky, Tek.[ekintetes] Bossányi Imre, Tek.[intetes] Apponyi János, Nagys.[ágos] Ürményi István referendárius, Gróf Bertot ur, mind pápisták.

Laknak benne nemes személyek is 12 gazdák.

Tollálatott az exercitium ezelőtt 70 évvel, akkori földes ur Gróf Kaunitz és némely plebánusok által, semmi parancsolatot sem mutatván az elvétel felől.

Exercitiumokért instáltak az 1741-ik esztendőben a pozsonyi Diaeta alkalmatosságával, de semmi haszon végett.

Helv[etica] confessión levő személyek vagynak benne 327-en, Pápisták 477-en, Lutheránusok 11-en. Kamocsára járnak istenitiszteletre, két mértföldre.

Megvagyon az elvett kő templom, melybe most is a Pápisták járnak, az elvételödvén, valami alázatos hajlékot csináltak, abba is sokáig jártak istenitiszteletre, de hogy a lelkitanítójukat⁸⁵ fogságra a tót-megyeri kastélyba brachium által megkötözve elvették volna, más tanitót pedig nem engedvén, a hajlék elpusztult; mindazon által, igen volna kedvök ujnak építésére.⁸⁶

Pápista mesterek vagynak, de nem járatják hozzá gyermekeiket, hanem Kamocsán tanitják őket.

Plebánus temeti halottjaikat, keresztel, esküdtet, egyházkelőt [végez]. Vészen a keresztelésért 5 garast, esküdtetőért – ott valóért 12 garast, vidékiért 24-et. Halottól 1 flor[enum]. De mivel Szelőczére más, t. i. tornoczi plebánus szolgál, ez is keresztelőért 5 garast, egyházkelőért 5 garast, (mint a sókiakon a magok

---

⁸⁵ értsd: lelkészüket

⁸⁶ A türelmi rendelet után Sók (Soók) anyaegyház, Szelőce és Tornóc annak filiája lett, a gyülekezet 1817-ben 639 lelket számlált. Első lelkésze 1806–1828 között Váli Ferenc volt. MEZEI 2004. 162., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. I. 102., 378.

plebánusok t. i. a tót-megyeri plebánus) de az esküdtetőért 8, 9, 10 frtokat is, a temetésért pedig 12 frtokat is elveszen. Ezenkívül minden pár ad neki 13 garast, két mércze buzát, 60 kéve vesszőt, 100 szál karót. A reformáta parochiához való szántóföldet és rétet a Pápista mester birja.

Tizenegyedik árva Ecclesia Kis-Mánya. Curiális helység, Nyitra vármegyében. Volt Praedikátor benne, kinek itt létre még sok élő ember emlékezik, kik a templomba is jártak. A Praedikátor öreg renden lévén, éjszakának idején, valamely gonosz gyilkosok házára ütöttek (jóléhet a szomszédjában lévő compossessorra akartak rohanni) egyik közzülök a házba orozva bémenvén, kit is hogy a házban megfogtak, másik az ablakon puskáját betartván, a Praedicátort találta, – kit is mindjárt orvoshoz vittek Martonfalvára, de a sebbe megholt. Ennek halála után ismét hoztak mást, de mivel abban az időben igen kergették lelkitanítóinkat, ezt is incaptiválták, és némely compossessorokkal együtt szenvedtették. A harangot is akkor vették el. Az Urasztalához való készületben még most is valami megvagyon, némely része pedig egy néhány szükölködő, de még most is virágzó Ecclesiának adatott recognitió alatt.

Vagyon akaradjok a predikátor tartására, mivel csak Kis-Mányában is vagyon 101 lélek, és ehhez tartoztanak hajdantan még egy néhány szomszéd helységek u. m.: Martonfalva, hol vagyon 12 lélek, Szt.Mihályon 30 lélek, Valkházon 37 lélek, Alsó-Szóllősön is 101 lélek, a melyek igen közel vannak egymáshoz.⁸⁷ Elvéttet Kis-Mányán az Exercitium ezelőtt mint egy 30 évvel. Instáltak a felleges udvarnál 1741 -ik esztendőben, de semmi haszna sem volt. Pápisták vagyonak 70-en, Lutheránusok 14-en.

Martosba és Kamocsára járnak isteniszteletre, és ezek mind 3 mér föld távolságra esnek.

A templom elvéttet és elrontatott, nincsen. Nincsen mester se, a ki tanítson. A plebánus keresztelőért, egyházkelőért együtt kíván 6 garast, Esküdtetőért 12 garast, de a vidékitől egy aranyat. Ezenkívül minden ház, a mely egy kenyeren vagyon, egy pozsonyi mérő buzát, fáért pénzt 5 garast.

*Alsó-Szóllős.*⁸⁸ Nyitra vármegyében vagyon, a hol minden különös gazda egy pozsonyi mérő buzát fizet, készpénzt 15 garast, keresztelőért és egyház-

---

⁸⁷ Kismánya a türelmi rendelet után anyaegyház lett Valkháza (Valkáz) és Szentmihályúr filiákkal, a gyülekezet 1817-ben 246 lelket számlált. MEZEI 2004. 161., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. I. 101.

⁸⁸ 1785-ben Alsószóllős község közbirtokosok tulajdonában volt; 104 házban 561 személy lakott. DANYI-DÁVID 1960. 104.

kelőért 6 garast. Esküdtetőért – ha falubeli, 12 garast, ha vidéki, 6, 7, 8 frtot is, a temetéstől ordinarie 1 flor[enum]; de ha haldokló voltát meg nem jelentette, az ordinariummal együtt 5 flor[enos]. Ez is Praedikator lakóhely volt⁸⁹, de Szörényi akkori veszprémi püspök⁹⁰ hatalmasul elfoglalta.⁹¹

Tizenkettődik árva Ecclesia Ürmény Nyitra vármegyében, földesura az itt lakó parasztoknak, Mélt[óságos] Báró Hunyady János, és [az] Ürményi familia. Vagynak benne nemesek is. Nem emlékeznek rája a mostani élő emberek, mikor vétetett el a templom, mindazáltal bizonyos az, hogy Exercitium volt; mert a református esperesnek lakó helye is volt.⁹²

Hogy templomjokat elvették, azután Mélt[óságos] Generális Beleznay⁹³ curialis fundusára jártak istenitizsra, ezt sem szenvedhetvén a vármegye, a Levitát kiüzte a városból.⁹⁴

Tizenharmadik árva Ecclesia Imely Komárom vármegyében, melynek földesura az esztergomi érsek. Senki nem emlékezik reá, hogy mikor tollálatott az exercitium, hanem azt hallották, hogy a Lengyel katonák elől, kik a Törököt

---

⁸⁹ Alsószőlős egy korai prédikátorát ismerjük név szerint: Nemesnépi Dánielt, aki 1609-ben szolgált itt. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 119.

⁹⁰ Szörényi nevű veszprémi püspök nem létezett a XVII–XVIII. században.

⁹¹ Alsószőlős / Alsószöllős a türelmi rendelet után Ürmény és Martonfalva filiákkal anyaegyházként újjászerveződött, 1817-ben 176 lelket számlált. Első prédikátora 1783–1794 között Balog Benjámín volt. MEZEI 2004. 163., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 101., 123.

⁹² Ismert ürményi lelkészek: Almási Gergely (1595), Veresmarti Mihály (1599–1604, 1610-ben katolizált, pozsonyi kanonok lett), Kőrösi István esperes (1648–1654), Borbély István vagy György (1655 után). KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 312., 473., 667.

⁹³ Pilisi BELEZNAY JÁNOS (? , 1673 kr. – Pilis, 1754. október 27.) Pest vármegyei birtokos, Bugyi és Pilis helység adománybirtokosa; kuruc ezredes, majd császári-királyi tábornok (1744-től vezérőrnagy, 1754-től altábornagy). Evangélikus kisnemesi családból származott, édesapja Beleznay János (†1720), édesanyja ürményi Kováts alias Pintér Magda volt. A pilisi evangélikus templom alatti családi sírboltban nyugszik. HECKENAST 2005. 53. – Az ürményi kúria Beleznay János anyai öröksége lehetett.

⁹⁴ Ürmény a türelmi rendelet után újjászervezett Alsószőlős anyaegyház filiája lett. MEZEI 2004. 163., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 101.

Bécs alól elhajtották⁹⁵, és ugy széllyel prédáltak, a többi emberekkel együtt féltében a Prédikátor is elfutott, kit hivtanak *Mikola Istvánnak*.⁹⁶

Soha az exercit[i]umért nem instáltak.

Ebben az ecclesiában Református vagyon 144, Pápisták négy annyian is. Isteniszolgálatra járnak Martosba, mely hozzájuk egy fertály mértföldnyire vagyon. Megvagyon a régi kálvinista templom, de a pápisták birják, egy kis templomot napkelet felől toldották hozzá. Ujnak építésére nincs ereje.

Nincsen sem mester, sem nótárius vallásukon való, hanem gyermekeiket többnyire Martoson taníttatják.

A naszvadi plebánus esküdtet, keresztel. Keresztelőtől 25 dénárt, egyházke-lőtől 25 dénárt, esküdtetőtől 12 garast, esküdtető czéduláért 12 garast, halottól, ha öreg 15 garast, ha gyermek, 25 dénárt vesz. Annyit szolgálnak a Cálvinisták, mint a Pápisták néki. Minden egészhelyes gazda egy öregmérő búzát, pénzt, fát a falu jövedelméből adják.

Contributiót fizetnek a reformátusok 193 frtokat 78 pénzt és fél.⁹⁷ A Domestica cassába fizetnek 73 frtot, 36 pénzt és fél.⁹⁸

Tizennegyedik árva Ecclesia Bagota. Komárom megyében situáltatva vagyon, melynek földesurai Tek. Ordódy familia, Mihály, Imre, Péter urak és Ordódy Pálné aszszonyság, mind pápisták.

Ebben tollálatott az Exercitium ezelőtt 55 esztendővel, kiüzetett a prédikátor Ordódy Kristóf ur által, az utolsó prédikátort hívták *Ráczevinek*.⁹⁹ Nem instáltak az exercitiumért. Vannak benne Reformátusok 77, Pápisták háromannyian is. Járnak isteniszolgálatra Martosra, mely hozzájuk 2 óra. A templomjokat, mivel gyenge matériából volt, elrontották a pápisták, és elhordták, a harangot is elvették. Volna erejük uj templomnak építésére. Nincsen sem

---

⁹⁵ Az 1683. évi Bécs elleni török hadjáratra utal. A Kara Musztafa nagyvezér irányításával Bécs ellen felvonuló oszmán haderőt 1683. szeptember 12-én megfutamította Sobieski János lengyel király, Lotharingiai Károly herceg, II. Miksa bajor és III. János szász választófejedelem egyesült 70 000 fős serege (a katonák többsége lengyel volt). Sobieski serege október 12-én Párkánynál (Esztergom vm.) megverte Kara Mehmed budai pasa seregét. Ezután a szövetségeselek Esztergomot vették ostrom alá, melyet október 27-én felszabadítottak a török alól. Sobieski hadereje csak december közepén, a Szepes megyei Lublónál vonult ki Magyarországról. BENDA 1983. 503–504.

⁹⁶ Mikolai István 1681-ben Imelyen, 1712-ben Csilizradványban szolgált. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 508. Az összeírásban új adat, hogy Mikolai 1683-ban hagyta el Imelyt.

⁹⁷ Értsd: 78 ½ pénzt.

⁹⁸ Értsd: 36 ½ pénzt.

⁹⁹ Ráckevei János 1719-ben szolgált Bagotán, ekkor elűzték. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 124., 562.

mester, sem nótárius, a ki a gyermekeiket tanitaná, hanem Martoson tanittatják.¹⁰⁰ A plebánus keresztel, esket, temet. Keresztelőtől veszen 5 pénzt, egyházkelőtől 25 pénzt. Ezenkívül szolgálnak a plebánusnak, szántanak, vetnek, aratnak, kaszálnak, szénát hordanak; egészhelyes¹⁰¹ gazda fizet két pozsonyi mérő buzát, félhelyes egyet; a mesternek pedig félannyit fizetnek.

Contributiót reformátusok fizetnek flor[enos] 135, dénár 76 és egy nyolczad. Domestica cassába fizetnek flor[enos] 52, dénár 3 és egy nyolczadot.

Tizenötödik árva Ecclesia Gyalla. Komárom vármegyében vagyon, mind nemesség¹⁰²; nem emlékeznek reá, hogy valaha Helv[etica] Confessio szerint Isteniszolgálat gyakoroltatott volna ott, s másoktól sem hallották, az exercitumért sem instáltak soha.

Vagynak Reformátusok Gyallán 91 lélek, Páristák hányan lehetnek, nem tudják. Martosra járnak templomba, hova kocsin félóra alatt ellehet menni. Hogy valaha Gyallán a reformátusoknak templomuk lett volna, azt soha sem hallották, de volna erejek templom építésre.

Sem mesterjek, sem notáriusok nincsen, ha nem a ki a gyermekét akarja taníttatni, Praeptort fogad. A halottjaikat magok temetik, és arra szabadságot senkitől se kérnek. A Plebánus keresztel, esket. A keresztelőtől és egyházkelőtől össze foglalva fizetnek 8 garast, az esketőtől annyit, a mennyiben a plebánussal megalkusznak. Mikor legolcsóbb 1 arany. A stólán kívül vagynak a Plebánusnak szántó földjei, rétjei Gyallán, három calcatúrára elvethet 25 mérő buzát, rétjén pedig megterem 8 szekér széna.

Mivel nemes helység, Contributiót nem ad, sem Domestica cassába nem fizet. A pesti Commisióra készített Inquisitiója nincsen.

Tizenhatodik árva Ecclesia Mots Esztergom vármegyében. Mikor kezdődött az exercitium benne, bizonytalan, hanem vagyon olyan testimoniálisa, melyből

---

¹⁰⁰ Bagota a türelmi rendelet után Ógyalla anyaegyház filiája lett. MEZEI 2004. 160.

¹⁰¹ egész helyes: egész telkes jobbágy

¹⁰² Ógyalla kuriális nemesek falva a Komárom–Éjsekújvár közti úton, ahol emiatt az 1760-as években az urbáriumot sem vezették be. A Konkoly-Thege, Ghiczy, Baranyay, Csuzy köznemesi családon kívül számos kisebb közbirtokos birta. 1848 előtt 58 nemesi családot számláltak benne az összeírók. A nagyobb birtokosok Újgyallát katolikus jobbágyokkal telepítették be. FÉNYES 1994. 178–180. Ógyallán a türelmi rendelet után református anyaegyház szerveződött, első lelkésze Váli János (1793–1798) volt. 1817-ben Bagota filiával együtt 284 lelket számlált. MEZEI 2004. 160., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 331.

megtetszik, hogy 1646-ban, sőt annak előtte is szabados exercitiuma volt.¹⁰³ Mikor tollaltatott, megtetszik az instantiájából, t. i. 1753-ban végképen. Királyi parancsolatot soha nem látott, hanem a földes uraság, az Érsek¹⁰⁴, vagy annak tisztjei egyetértőleg a vármegyével tollálták, kik is azt mondják, hogy ha eő Felsege megengedné is, de a Clerus soha megsem engedné a mocsiaoknak a szabad exercitiumot, mint hogy papi jószág.¹⁰⁵

Instáltak az exercitiumért ao. 1769 Bétsben, magok Instantiát adván a Felseges császár kezébe, de semmi haszon fejébe, most allattomban hallották, hogy vármegyéhöz érkezett felölök valami intimatum, de az suprimáltatott.

Vagynak ezen árva ekklezsiában reformátusok 659, Pápista lakos csak egy házban vagyon, egy a Lutheránus, hanem két Páhóban¹⁰⁶ két pápista [uradalmi] tiszt vagyon és ezeknek cselédei.¹⁰⁷

Járnak istenitiszteleire Duna-Radvanyba¹⁰⁸, mely fél óra gyalog embernek, de ott az oratoriom igen kicsin, azért is igen communió alkalmatosságával kénytelenítettnek hol Lábatlanra, hol Neszmelyre¹⁰⁹, a Dunán által sok veszélyek között menni és jóni.

Sem az elvett templom, sem azután való hajlék nincs meg, de mind erejek, mind kedvek volna ujnak felállítására. Az elvett templom elsőben volt Páhol¹¹⁰, annak utánna fordították a Páplisták templomnak.¹¹¹ A parochia ott volt, a hol most a Pápista mester lakik.

---

¹⁰³ A XVII. századból csak Kiskomáromi István lelkész nevét ismerjük (1654). Utoljára Vámosmikolai János levita szolgált a településen (1737). KÖBLÖS-KRÁNITZ 2009. 224-225.

¹⁰⁴ T. i. az esztergomi érsek.

¹⁰⁵ A párkányi járáshoz tartozó Mocs (Dunamocs) református közössége a türelmi rendelet után visszakapta vallásgyakorlatát, Szilágyi János volt az első lelkésze (1783-1805). A templom tervrajzát König Simon komáromi építőmester 1782. október 20-án készítette el, költségvetése szerint 401 forint 30 krajcárba kerül majd a felépítése. KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. I. 294.; KLÁDEK 2018. 36., König tervrajza: uo. 318.

¹⁰⁶ páhó: deszkából épített pajta, magtár, csűr; itt: faház.

¹⁰⁷ Bél Mátyás 1736-ban készült, később javított-kiegészített megyeleírásában is tisztán református helység. BÉL 2001. 121-122.

¹⁰⁸ Dunaradvány vallásgyakorlatát Mária Terézia 1763-ban megerősítette. Az összeírás idején (1771-1780 között) Nagy Márton volt a prédikátora. HUDI et al. 2002. 241., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. I. 181.

¹⁰⁹ Neszmélyre

¹¹⁰ magtár

¹¹¹ Mocs a türelmi rendelet után anyaegyházzá vált, első lelkésze 1783-1805 között Szilágyi János volt. 1817-ben a gyülekezet 870 lelket számlált. MEZEI 2004. 161., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. I. 294.

Vagyon Pápista mester és notárius egyszersmind, a ki a gyermekeket tanítaná, mikor notáriusi hivatala engedi, de ezzel a gyermekeiket éppen nem taníttatják.

A Plebánus keresztel, esket, temet. A temetésért vészen 12 esztendősen felljül 1 flor[enum], tizenkét esztendősen alul 12 garast. Keresztelésért és béavatásért 10 garast, esketésért, jobbagytól 1 flor[enum], mester embertől kettőt.

A stolán kívül fizetnek 30 forintot, 30 mérő buzát, szántanak, vetnek egész sessiót. Igyekeztek rajta, hogy közel lévén Radvány, oda vigyék gyermekeiket keresztelni, a házasulandókat pedig eskedtetni, de egy házasulandónál többet nem engedett kivinni a Plebánus, sőt azt mondja, hogy ha száz esztendeig lenne mocsai plébános, még sem engedne egyet is kivinni; ha allegálják neki Eöfelsege kegyelmes parancsolatját e dolog iránt, azt feleli: az őtet nem kötelezi. Ennek neve Király József. Ez a Király József a protestánsok iránt oly igen kitüntetett ellenszenvéért, sok üldözésükbeni személyes és közvetett részvételéért: a veszprémi püspökséggel jutalmaztatott. Ez a Király József tett az ugynevezett „Király” alapítványt, a komárom-megyei pápista, jó tanuló nemes ifjak számára.¹¹²

Contributiót fizetnek 844 forintot, és 40 krajczárt, Domestica cassába 269 forintot és 14 krajczárt.

Tizenhetedik árva ecclesia Nagy-Tany. Nemes Komárom Vármegyében vagy on, melyben vagy[nak] Helv[etica] Confessiön levők 228, különös gazdák 42, kik a Plebánusnak fizetnek.

---

¹¹² A Király Józsefekre vonatkozó rész Ónody Zsigmond utólagos betoldása! – ÓGYALLAI KIRÁLY JÓZSEF (Révkomárom, 1737. április 4. – Balatonfüred, 1825. július 17.) mocsai plébános (1764–1794), udvardi plébános (1794–1807), 1807-től haláláig pécsi püspök. 1790-től Komárom vármegye táblabírája, 1802-től pozsonyi, 1805-től esztergomi kanonok, 1807-ben az esztergomi káptalan országgyűlési követe. Király József a komáromi bencés gimnáziumban tanuló Komárom megyei szegény katolikus családból származó diákok számára 1814-ben 207 000 váltóforintos tőkével alapított ösztöndíjat, melyet még a két világháború között is odaítéltek. Az alapító szándéka szerint elsősorban a Király-, Zámory-, Nedeczky-, Pyber-, Konkoly- és Jókay-családok katolikus fiúgyermekei jöhettek szóba (függetlenül attól, hogy hol laktak), azt követően részesültek támogatásban más szegény nemes családok fiai. Az alapítványból 1848 előtt mind a hat gimnáziumi osztályban 4 tanuló, a győri királyi jogakadémián továbbtanulók közül mind a négy évfolyamon 4 hallgató, így összesen évente 40 diák részesült fejenként évi 300 váltóforint ösztöndíjban. – Király József anyja ásvai Jókay Katalin, Jókai Mór nagyapjának tesvére volt, aki Király József birtokos köznemessel való házasságkötéskor (1736-ban) áttért a katolikus vallásra. Király valójában az alma matert támogatta alapítványával, ugyanis a révkomáromi bencés gimnáziumban végezte az I–V. osztályt. SZINNYEI 1899. VI. 222–224., FÉNYES 1994. 110. – Királyt a füredi biográfiai lexikon nem ismeri. BAÁN 2011.

Földes ura Gróf Zichy István pápista, a helység pedig áll jobbágyokból és nemes emberekből.¹¹³

Az exercitium tolláltatott mint egy 62 esztendeje, a Praedikátor kiüzetett az akkori földes ur á[l]tal.¹¹⁴ Mindez ideig is az exercitiumért nem instáltak. Sem pápista, sem lutheránus nem lakik benne. Nemes-Ocsára¹¹⁵ járnak isteni tiszteletre, a mely is egy órányi föld.

Az oratorium, a mellyben most is napjában kétszer könyörgésre összejőnek, melyben régenten is az exercitium volt, most is fenn áll, jóllehet igen romladozott, melynek megépítéséért instáltak a nemes vármegyénél, de engedelem nem adódott, noha volna ujnak felépítésére is ereje. Mestere vagyon, a ki notárius is, a hivekkel könyörög, és gyermekeket is tanít.¹¹⁶

A plebánus engedelméből az oskolamester temeti a halottat, a plébános keresztel, esket, temetéstől veszen 15 krajczárt, esküdtetéstől veszen 30 krt, avatástól 17 kr[ajcárt], a mestere pedig 7 kr[ajcárt].

Vagyon itten a Plebánusnak nádasa, melynek letakarítására kíván 25 nád-vágó embert, haza hordására 6 szekeret, ezenkívül rendszerint való fizetése minden gazdától: 1 véka buza és 24 kr[ajcár]. A mestere véssen egy fertály pozsonyi mérő buzát, minden gazdától és 9 kr[ajcárt].

Contributiót fizet 220 frtot, 6 pénzt és $2/8$ ¹¹⁷.

Domestikába 85 frtot 31 pénzt.

NB! Ez a plebánus lakik Csicsón.

*Tizennyolczadik árva ecclésia Csicsó*¹¹⁸. Vagyon Komárom vármegyében, nemesek és parasztok lakják, a parasztok földes ura m[él]t[ósá]gos Gróf Zichy István, mind reformátusok, földesurok pedig Pápista.

---

¹¹³ Az úrbéres jobbágyok a Zichy család csicsói uradalmához tartoznak. FELHŐ 1970. 144.

¹¹⁴ Tanyon 1712-ből ismerjük az utolsó szolgálattevőket: Tatai János lelkészt (aki Nemesócsát is ellátta) és Lepsényi István tanítót. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 302.

¹¹⁵ Nemesócsa (1774-ben Nemes Oltsa) kuriális nemesek lakta település Komárom vármegyében. Az összeírás idején 498 lélek lakta, a birtokosok közül csak két személy volt katolikus, de csak egyikőjük lakott helyben. HUDI et al. 2002. 239–240.

¹¹⁶ Nagytany / Tany a türelmi rendelet után anyaegyház lett, a gyülekezet 1817-ben 256 lelket számlált. Az összeírás idején Takács Péter levita szolgált a helységben (1772–1790). MEZEI 2004. 163., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 406.

¹¹⁷ Értsd: $6/8$ pénzt.

¹¹⁸ Csicsó a Zichy-uradalom székhelye volt. Gróf Zichy István az uradalmaira 1659-ben és 1699-ben kapott királyi adománylevelet. FELHŐ 1970. 144., FÉNYES 1994. 130.

Itten tollaltatott az exercitium, a mint az öregek reá emlékeznek, és a mint egy bizonyos inquisitióból kitetszik, 1674 esztendőben.¹¹⁹ A templomnak köveiből más templomot építettek a Pápisták magoknak, de ismét a Rákóczy tumultusának alkalmatosságából Praedicátort vittek bé, és 3 évig közöttök szolgálatot tett, – kit is Szoboszlai Istvánnak hívtak. Elmulván a kurucz háboru, ismét kiverték a Praedicátort közülök, és azolta nem volt, melyet bizonyos írásból megmutathatnak.¹²⁰

Vagyon ez helységben páros személy 184.

Özvegyasszony 12.

Ifjak és leányok 15 esztendősök, és felyül 125.

Tizenöt esztendősön alól gyermekek és leányok 251.

Itt summa 572.

Contributiót adnak.

Domestica cassába is fizetnek.

Tizenkilenczedik árva ecclesia Nagy-Megyer, mezőváros, Komárom vármegyében situáltatott; az istenitiszteletnak csak egyrésze, t. i. a könyörgéstétel a mester által gyakoroltatik benne. Helv[etica] confessión lévőök ebben a gyülekezetben találtnak 735-en.

A földesura Gróf Zichy s sucesorai, pápisták. Az egész helység 87 és fél sessióból áll, melynek hetedrészét curiálista nemesek birják, t. i. 13 egész Curriát¹²¹, de minthogy a nemesek elszaporodtak, és a magok örökségen el nem férhettek, sokan közülök az Uraság sessióit árendába birják, mint egy 27-et, és azon laknak.¹²²

Az ekklesia, a mint már feljebb említettett, árva, mert 1718 esztendőben királyi parancsolat által mind a praedikátor, mind a mester az exercitiumtól eltiltattak, mindazáltal a parancsolat után is a mester csakugyan megmaradott,

---

¹¹⁹ 1674-ben Szentgyörgyi János volt a lelkész Csicsón. Utána még egy lelkészt említenek a források dátum nélkül: Szoboszlai Istvánt. Szoboszlai életrajzában bizonytalan adat olvasható: „1680-as évek? Csicsó (Komárom m.)?” Későbbi szolgálati helyei: Apácaszakállas (1712), Szap (1720), Ekecs (1727–1733: részegség miatt elbocsátva), Megyerics (1733–1737). KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 141., 625. Jelen összeírásban új adat, hogy 1709–1712 között szolgálhatott Csicsón.

¹²⁰ A türelmi rendelet után Csicsó anyaegyházzá szerveződött, 1817-ben a gyülekezet 532 lelket számlált. Első lelkésze, Vajda Péter 1784–1793 között szolgált. MEZEI 2004. 160., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 158.

¹²¹ Nagymegyer mezőváros a komáromi váruradalom tartozéka volt az újkorban, az összeírás idején már a Zichy család csicsói uradalmának része. A kuriális nemesek 1729-ben kértek és kaptak királyi új adománylevelet udvartelkeikre. FÉNYES 1994. 138–141., FELHŐ 1970. 144.

¹²² 1848 előtt már 298-ra emelkedett a nemes családok száma. FÉNYES 1994. 139.

és általa egy nemes Curián, csupán csak nádból és fából épült hajlékban, a községgel együtt a könyörgéstétel mind eddig az ideig gyakoroltatott, és most is gyakoroltatik. Ugyanabban a hajlékban a Praedikator is folytatta mindaz 1718 esztendeig a maga hivatalát, mert már ez előtt régen, a kőtemplom a reformátusoktól elvétellett. A királyi parancsolat pedig, a mely mellett 1718-ikban mind a Praedikator, mind a mester a szolgálattól eltiltattak, kétségkívül azon processusban complectálva vagyon, melyet az elmúlt Juniusban a nemes vármegyétől kiváltottunk, és tekintetes Vechelius ur kezébe általadtunk.

A könyörgésbeli istenitiszteletnak gyakorlásáért, minthogy ususában voltunk, nem instáltunk, hanem a fentebb említett alázatos hajléknak reparatiójáért 1754 esztendőben, a tekintetes Vármegyén instáltunk, de a Clerus ellenünk protestálván, semmit sem nyertünk, sőt a nemes Vármegye terhes processust erigált ellenünk, és communicáltattunk, de mivel nemes funduson vagyon az istenitiszteletnak helye, az executiót nem admittáltuk. Annakutánna az ellenünk erigált processus a Vármegye által a felséges Camarára felküldetvén, ott deponáltatott, és így az időtől fogva toleráltatván, mindeddig az ideig ugyanazon oratóriumban a könyörgéstétel gyakoroltatott, most pedig csak a helyén gyakoroltatik, mert ezen folyó 1775 esztendőben, die septima április¹²³ az oratorium 14 házakkal együtt földig leégett.

Ebben az ekklesiában vagynak Reformátusok 235.¹²⁴ Pápasták legfeljebb 450. Praedicatióra és Communióra járnak Turi-Szakállosra, mint egy fél postamérföldnyire, de télen, ősszel és tavasszal a vizek miatt semmiképen nem lehet menni, a mikor pedig elmehetnek, mivel 6 árva ekklesiából való nép szokott odajárni, többször esik, hogy a népnek fele része is alig fér be az ottani templomba, a kik pedig kívül maradnak, a praedicatiót nem érthetik.

A reformátusoktól elvétellett kőtemplom, – melyet ők építettek – előszöri elvételének idejét bizonyosan nem tudhatják, hanem az 1647 esztendőben királyi Commissarius urak, u. m. Soós István és Erdődi György által a reformátusoknak két haranggal és a templomhoz tartozó egyéb instrumentumokkal vissza adatott, nem különben a parochialis ház mindennemű appertinentiáival egybe; de ismét 1672-ik évben Brachiummal visszavétellett eleiktől. Annakutánna circa 1705-ben, az akkori revolució alkalmatosságával ismét kezekbe ment, és az eleik attól fogva mintegy 6 esztendeig birták; de circa 1712-ikben, az akkori földes uraság, Gróf Zichy Péter a Vármegyével értvén egyet,

---

¹²³ április 7. napján

¹²⁴ Sajtóhiba lehet 735 helyett.

erővel tőlök végképpen elvették, és attól fogva mind ez ideig azon eleiktől fundált és épített templomot birják a pápisták, a cserép fedelét, mellyel még a reformátusok mintegy 30 esztendővel ezelőtt fedték be, most pedig ezen folyó 1775-ik évben egy darab kő fallal meghosszabbították, azon toldásba kőtoronyt is építettvén.¹²⁵

Vagyon ujnak építésére mind erejek, mind pedig nagy kedvek.¹²⁶

Mesterek vagyon, ki szabad Curián lakván gyermekeiket taníttya, és minden nap könyörgést teszen kétszer.

Halottjaikat a magok mestere énekszóval temeti, de a harangozásért a pápista mester resumal gyakrabban 50 pénzt, legalább 32 pénzt.

A Plebánus pedig az öregrenden levőkért gyakrabban 2 forintot, a kis gyermekektől, a mint véle megalkudhatni, hol egy tallért, hol 25 garast szokott venni. A Plebánus keresztel, és a kiket uj kenettel keresztel, azoktól két márvást, a többiektől egyet, egyházkelőtől is egy márvást. Nemkülönb a házásokat ő copulálja a magok cerimóniája¹²⁷ szerint, azoktól is sub titulo liberae stolae¹²⁸ 2, 3 forintokat desumál, és alább igen ritkán. A stólán kívül a református n[eme]s Emberek, a kik kuriálisták, a plebánusnak semmit se fizetnek, a paraszt személyek pedig, valamint a maga hallgatói, t. i. primo¹²⁹ buzát egy pozsonyi mérőt, és egy mérőnek harmad részét, 20.¹³⁰ pénzt 50 pénzt, 30.¹³¹ nádat hat kévét, és fára 6 garasokat: az ilyen paraszt emberek a stólát a szerint fizetik, mint a maga hallgatói, u. m. a temetésért 50 dénárt, a copulatióért 50 dénárt, a pápista mesternek a református személyek buzát harmadrészt pozsonyi mérőt, nádat 3 kévét, halottól pedig 25 dénárt.

Mivel a reformátusok curialista és árendás nemes emberekből állók, és csak kevesen vagynak paraszt személyek, azért a contributió sem sokra megyen.

Huszdik árva ecclesia Izsap. Komárom Vármegyében vagyon. Nagy-Megyérhöz igen közel; eleitől fogva a reformátusok isteni tiszteletre oda szoktak járni, ezelőtt pedig 25 esztendővel a nagy-megyéri mester oda is minden héten

---

¹²⁵ A mondat így kicsit zavaros, valami kimaradhatott belőle.

¹²⁶ Nagymegyér a türelmi rendelet után anyaegyház lett, a gyülekezet Izsap filiával együtt 1817-ben 900 lelket számlált. Első lelkésze, Ács István 1783–1800 között szolgált a településen. MEZEI 2004. 161., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 310.

¹²⁷ helyesen: ceremóniája

¹²⁸ szabad stóla ürügén

¹²⁹ primo: először

¹³⁰ secundo: másodszor

¹³¹ tertio: harmadszor

2-szer, t. i.¹³² Szerdán és Szombaton, és minden 3-ik vasárnap délyesti könyörgést tenni által ment, és egy Curiálista nemes ember házánál szokta a községgel végbe vinni, egyéb napokon pedig ugyan azon háznál egybe gyűlvén egy arra rendeltetett kegyes ember által gyakorlották az istenitiszteletet mindaddig, mignem a feljebb megnevezett esztendőben a nagy-megyeri mester az odaváló által járástól a Plebánusnak csak maga auctoritása által eltiltatott, és már attól fogva egybegyűlni nem mernek, mind az által Nagy-Megyerre nem csak vasárnap, hanem egyéb napon is könyörgésre által jőnek.¹³³

Ebben a helységben reformátusok 165 vagynak. Pápisták 65. Földes urok Gróf Zichy István ur, de a helységnek egy részét curiálista nemes emberek birják. Vagynak a reformátusok közül árendás nemesek is, kik az uraság fundusán laknak.

A notáriusok református, ezelőtt 2 esztendővel vitték be, de az Uraság a maga fundusán helyt néki nem adván egy Curialista nemes ember fundusára szállították, és ott lakik. A gyermekeket is, mind a reformátusokat, mind a pápistákat ott tanítja.

Mivel pedig ez a helység is nagy-megyeri Plebánus filiája, azért halottjaikat a pápista mester temeti, a plebánus keresztel, esket. A curialisták a szerint fizetnek mind a Plebánusnak, mind a pápista mesternek, valamint a nagy-megyeri curiálisták; az árendás nemes emberek pedig ebben a helységben a parasztokkal együtt mind a stólat, mind a rendszerint való fizetést akképen fizetik, valamint a pápista emberek.

Huszonegyedik árva ecclesia Kultsod Győr vármegyében, mely 1750 esztendeig Radványnak filiája volt, hanem a most említett esztendőben, die 14 Marty tiltattak el a felséges koronás királyasszonyunk parancsolattyával Radványtól, mely idő alatt minden 3-ik vasárnap át jött a radványi Praedicátor Kultsodra praedicállani, és minden héten könyörgést kétszer tenni mesterével együtt, u. m. kedden és szerdán.

Birja a szt-mártoni¹³⁴ apát ur. Jobbára taxalista nemesek. Közönséges templom soha sem volt, hanem bizonyos házban gyültek össze isteni szolgálatra. Vagynak benne öszvességgel 160 lelkek; egy pápistánál több közöttük nincsen,

---

¹³² tudniillik

¹³³ A türelmi rendelet után Izsap Nagymegyer anyaegyház filiája lett. MEZEI 2004. 161.

¹³⁴ pannonhalmi

annak is felesége, gyermeke reformátusok. Radványra járnak a templomba, amely egy órányi föld.

Anno 1774 die 3. Febr[uarii] Vittenek volt be notáriust, ki oskolamester is légyen az adminisztrátor engedelméből, és tanított gyermekeket, de 25 április ejusdem anni¹³⁵ ugyanazon adminisztrátor által eltiltatott a gyermekek tanításától, és már nincsen.¹³⁶

Ab anno 1750 vagynak a medvei Plébános keze alatt, az keresztel, esket és temet. Fizet minden helyet bíró páros személy a plebanusnak 50 denart, nádat 12 kévét, buzát 2 fertályt, a sellérek pedig 25 pénzt, nádat 6 kévét, buzát egy fertályt, a rendes stolán kívül többet véssen. Két parasztnak vagynak, fizetnek quantumot 14 forintot.

Huszonkettedik árva ecdésia felső-, alsó Gellér és Várbogya. Nemes Komárom vármegyében vagynak. A három hely tart egy mestert. Mint régenten, ugy most is a mester lakik F.-Gelléren, a hol vagyon az oratorium. Ember emlékezete óta mindig szabad exercitium volt itten.

Mind az három Curiából álló nemes helység, többnyire reformátusok birják, hanem Vár-Bogyában Gróf Zichy birt hat helyet.¹³⁷

Az exercitium mintegy 20 esztendővel tolláltatott, a Vármegye tisztei által tiltatott el tőlök a thuri-szakállasi ecclésia lelkitanítója, a ki is minden szolgálatot épen ugy gyakorolt nálok, mint Thuri-szakállason. Minden vasárnapon praedicállott nálok, vagy reggel, vagy délyest, urvacsoráját osztott, gyermekeiket keresztelte, senkitől nem függvén. Az eltiltásnak ezt az okát adta, hogy a filiák tartoznak a plebánusok inspectiója alá.

Nem instáltak különben a n[eme]s Vármegye tisztei előtt elvett szabadságoknak visszaadásáért, hanem csak szóval.¹³⁸

Helvetica confessión lévőek vannak Bogyán 188, Felső-Gelléren 140, Alsó-Gelléren 174. Páristák vagynak Bogyán 34. Felső-Gelléren 4.

---

¹³⁵ de ugyanezen év április 25. [napján]

¹³⁶ Kulcsod a türelmi rendelet után anyaegyház lett, 1817-ben 225 lelket számlált. Első lelkésze 1783-ban Vadász György volt. Őt követően lelkészeit 1791-től ismerjük folyamatosan. MEZEI 2004. 161., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. I. 262.

¹³⁷ Bogyá / Várbogya a csicsói Zichy uradalomhoz tartozott. FELHŐ 1970. 144.

¹³⁸ A türelmi rendelet után Felsőgellér anyaegyházzá szerveződött, filiáival (Bogyá, Alsógellér) együtt 1817-ben 676 lelket számlált. Első lelkésze, Kazinczi János 1783–1792 között szolgált a gyülekezetben. MEZEI 2004. 160., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. I. 202.

Thúri-Szakállásra járnak isteniszolgálatra vasárnapokon, a mely száraz időben egy órányi föld, de sokszor a vizes időkben elrekesztetnek a vizek miatt.

A templomukat lerontani nem engedték, jóllehet a vármegye tisztei közül lerontására kimentek hozzájuk, de magokat opponálván, appelláltak a F[elséges] koronás király asszonyunkra, a melyért evocáltatván, sok esztendőig törvénykezett a vármegye, és ugyan akkor velek együtt a nagy-megyeri reformátusokkal is, a mint hogy Processusok együtt vagyon procátor Véghely János urnál.

A református mester nem csak a három helységbeli gyermekeket tanítja, hanem még a közönséges könyörgésszerű istenitiszteletet is gyakorolja köztök, együvé járván mind e három helység.

Halottjaikat a magok mestere temeti, de itten ilyen szivünk fájdalma vagy, hogy noha megfizetünk a plebánusnak, még is a halottas házhoz mesterünket nem ereszt, hanem csak a temetőre.

Gyermekeiket a thuri-szakállasi praedicátor kereszteli, a házásokat is az esketi, de úgy, hogy előbb a nagymegyeri plebánustól kell reá engedelmet kérni.

Stólat fizetnek a nagy-megyeri plebánusnak halottól 25 garast, esketéstől 5 garast, kereszteléstől 1 máriást, egyházkelőtől¹³⁹ egy máriást.

A három nemes helység eltarthatna egy praedikátort tisztességesen, volna is akarattyok reá.

Huszonharmadik árva ecclesia Ekets. Komárom vármegyében vagy, a mely 1667 esztendeig feltudja vinni, hogy volt közöttök exercitium liberum religionis.¹⁴⁰

Mostani földes uraik: Gróf Zichy Ferencz, Károly, István.¹⁴¹ Tollálatott az exercitium királyi parancsolat nélkül 1740-ben¹⁴² mélt[óságos] Gróf Zichy Ferencz győri püspök¹⁴³ és annak akkori földesura, és annak tisztei által, kinek, mint

---

¹³⁹ A közlésben hibásan: *egyházkelőtől*

¹⁴⁰ Ekecs XVII. századi lelkészeit jelenleg nem ismerjük. Az 1675-ben készült esperesi jelentésben nem szerepel a rekatolizált helységek között. MESZLÉNYI 1935. 327., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2009. 151., FÉNYES 1994. 145.

¹⁴¹ Ekecs a Zichy család csicsói uradalmának része. FELHŐ 1970. 144.

¹⁴² Az utolsó lelkész, Helmecsi István 1737-től szolgált Ekecsen. KÖBLÖS-KRÁNITZ 2009. 151. Jelen forrás segítségével pontosítjuk szolgálati idejének megszűntét.

¹⁴³ Gróf ZICHY FERENC győri püspök (1743–1783) jelentős egyházszerző munkát végzett: a királyi kincstártól visszaváltotta a győri püspökvárat, renováltatta a székesegyházat, a papnevelés támogatásával lényegesen csökkentette a paphiányt. Az egyházmegye templomainak 80 %-a az ő püspöksége alatt épült. SZABÓ 2000. 41–42.

hatalmas földes urnak jobbágyi lévén, nem merték magokat ellene szegezni, kiveretvén lelkitanítójuk mást vinni nem engedett, a templomtól is eltiltattak.

Sokszor instáltak megholt földesurok Zichy Istvánnál, sokszor is ígérte, hogy véghez viszi a fölséges udvarnál, hogy restituáltatik az exercitium, az alatt megholt.¹⁴⁴

Vagynak reformátusok benne 302, pópisták is ugyanannyi. Apátza-Szakállosra járnak isteniszolgálatra, mely félórányi föld. A templomok, mely vályogból volt, lakattal bezárva állott, melyet n.-megyeri Plebánus Pencsics János maga leütött, a székeket kihordatta, a falának az alját kiásatta és lerontatta. Most is volna erejek ujnak felállítására. Oskolamestert reformátust tartanak, a ki a gyermekeket tanítja.

Stólat fizetnek keresztelésért 1 márvást, egyházkelőért 1 márvást, esketésért 10 garast. Halottjaikat magok temetik, hanem a stólat előre megfizetik, u. m. tiz garast. Ezeket fizetik a n.-megyeri plebánusnak, de még ezen kívül minden gazda ad egy öreg mérő buzát.

Az egész helység ad contributiót 885 frt 71 dénárt.

Domestica cassába 344 frt 46 dénárt.

Huszonnegyedik árva ecclesia Hetény Komárom vármegyében. Annyiban virágzó, hogy a helység református notáriusa és egyszersmind oskolamestere által a közönséges könyörgés mindennap végbevitetik, ez pedig kezdődött szintén a mostani faluhely megszállásakor, 1715 esztendőben, melynek már 59 esztendeje.¹⁴⁵

Földesura az esztergomi érsek¹⁴⁶, most pedig vacante sede episcopali¹⁴⁷ a király részére vagyon.¹⁴⁸

---

¹⁴⁴ Ekecs anyaegyházat a türelmi rendelet után újjászervezték, 1817-ben 358 lelket számolt. Első lelkésze 1791–1798 között Bíró Mihály volt. MEZEI 2004. 160., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 182.

¹⁴⁵ A leviták közül csak párat ismerünk: Medgyesi Sámuel (1727–1733), Borza Ferenc (1750-es évek – 1760 körül). KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 173. Az összeírás pontosítja, hogy Borza Ferenc levita volt.

¹⁴⁶ A Komárom vármegyei udvardi járásban lévő Hetény birtokigazgatásilag az esztergomi érsekség gutai uradalmához tartozott. FELHŐ 1970. 144

¹⁴⁷ Bakóczi Ferenc 1765. június 18-i halálát követően csak 1776. január 1-én lett esztergomi érsek gr. Batthyány József, aki 1799-ben bekövetkezett haláláig töltötte be a tisztséget. Működése kezdetére esik az érsekség szétagolása, területének egy részén a szepesi, rozsnói, besztercebányai püspökség megszervezése. BEKE 2003. 341–354.

¹⁴⁸ Az új érsek kinevezéséig az érsekség jövedelmét a királyi kincstár, a Magyar Királyi Kamara élvezte.

A mostani hely megszállásától fogva abban a státusban vagyon, a mint feljebb kitétetett.

Ezelőtt 60–70 és ezeket megelőzőtt esztendőkkel a falu más helyen volt situálva, a mostani helynél 2–3 dülő földdel feljebb, ott azon a helyen mind református Praedicator, mind református mester által való Liberum exercitiumok volt, mely a lengyel égetésével tolláltatott.¹⁴⁹

Az exercitiumért még nem instáltak különben, hanem az oratoriumoknak földindulás¹⁵⁰ és régiség miatt való megromladozása miatt való renovációjáért instáltak a vármegyén, de az izsai plebánus (már akkor ugyan megholt), akkori Vice archidiaconus, a kinek csakugyan filiája is Hetény, ugy contradicált, hogy nem hogy renoválni, sőt inkább el kellene hányatni, a mint egy vármegye gyűlésen már determináltatott. Ezt a determinatiót eleget keresték a Plebánus szavára a notáriusok, de sehol a protocollumban meg nem találták, és azolta abban maradt. Nem is mertek azóta instálni, hogy a mi exercitiumok van, az is ne tolláltassék, hanem az oratoriumot földomlaskor megtámogatván¹⁵¹, azolta abban van.

Helv[etica] Confessiön levő személyek vagynak benne: 681. Páristák, de csak szolgálók és szolgálók: 13. Lutheránus és más semmi.¹⁵²

Communióra járnak: Martosba, Madarra és Radványba, – mely mindenik egy jó mértföld.

Uj templomnak felállítására igen is hogy volna mind akarattyok, mind tehetségök.

A református notárius itt egyszersmind iskolamester, a halottakat is a nevezett notárius és iskolamester temeti.¹⁵³

Minden annális stoláris proventus helyett contractualiter fizet a helység esztendőnként 70 forintot. Cultivál számára egész sessiót, melybe elvetődik 12 zsák közönséges őszi és ugyanannyi tavaszi, azt learattya, és Izsára egy

---

¹⁴⁹ 1683-ban a Bécset a török alól felszabadító lengyel csapatok prédálták fel a falut.

¹⁵⁰ értsd: földrengés; 1763. június 28-án nagy földrengés volt a Duna mentén Komáromban és Budán, melyben számos épület megsérült. Budán többek közt megsérült a Mátyás-templom, a ferencesek várbeli és vízivárosi temploma. BENDA 1982. 579.

¹⁵¹ értsd: megerősítvén

¹⁵² értsd: evangélikusok és más egyéb vallásúak nincsenek

¹⁵³ Hetény a türelmi rendelet után anyaegyházzá vált; 1817-ben Hetény anyaegyház 1052, Izsá filiája 125 lelket számlált. Első lelkésze 1783–1810 között Vég Mihály lett. Az összeírás idején (1770–1783 között) Nyikos Ferenc levita és jegyző irányította a lelki életet. Vég MEZEI 2004. 160., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 215.

mértföldre kévéstől haza hordja; ugyan egy egész sessió után való rétet számára lekaszál, felgyüjti és haza hord.

Contributiót fizet 752 flor[enos] 93 den[arios] 6/8.¹⁵⁴

Domesticába 292 flor[enos] 57 den[arios].

Huszonötödik árva ecclesia Búcs. Esztergom vármegyében vagyon. Lelkek vagynak benne 774. Tollálatott az exercitium 1715-ben, vármegye hatalmával, azután Levitát tartottak¹⁵⁵, de azt 1753-ban a földes ur fogságra vitette, és az exercitiumot egészen tollálta.¹⁵⁶

Esztergomi érsek jószága, paraszt helység.

Instaltak az exercitiumért¹⁵⁷ 1°. anno 1756. 2°. anno 1760. 3°. anno 1770. A két fellyebb levő instántiák lettek ő felségének Bécsben, az utolsó pedig lett Párkánynál a Felső Császárnak [benyújtva], de mindezeknek semmi hasznuk se lett.

Ebben a Helv[etica] Confessiön levők vagynak 752 Lelkek, Catholikusok 15, Lutheránusok 7. Járnak az istenitizteletre részszerint Madarra, részszerint Radványra, részszerint Lábatlanra, a Dunán egy jó mértföldnyire.

Megvagyön az elvett templom, de szintén roskadozó félben, nem csak ennek renovációjára, de ujnak is ujonnan való felépítésére egész erejek vagyon.¹⁵⁸

Református mester nincs, a notárius pápista, azért is a gyermekeket vidék helyeken nagy költséggel taníttatják.

A moci plebánus mind temet, mind keresztel, esket. Temetésért vészen tiz esztendön feljül 1 forintot, 10 esztendősön alól 50 dénárt. Helységbeli esketőtől 1 flor[enum], vidékitől 2 flor[enos], és egyházkelőtől 50 dénárt. Helységbeli esketőtől 1 flor[enum], vidékitől 2 flor[enos].

A stólán kívül fizet készpénzt 30 flor[enos], buzát 45 pozsonyi mérőt. Három fertály földnek szántása, vetése, feltakarítása, lehordása, 5 szekér széna, 8 ölf. Ilyen fizetése vagyon a moci plebánusnak a bucsiaktól, noha maga a plebánus csak legkisebb szolgálatot se téssen.

---

¹⁵⁴ 93 egész és 6/8 dénár.

¹⁵⁵ Bél Mátyás 1736-ban készült, később javított-kiegészített megyeleírása szerint Búcs lakói magyarok, reformátusok, „egy iskolamester látja el az igehirdetés szolgálatát.” BÉL 2001. 121.

¹⁵⁶ Az utolsó ismert levita, Vörös Mihály 1732-ben szolgált Búcsön, ekkor eltiltották. KÖBLÖS-KRÁNITZ 2009. 135., 675.

¹⁵⁷ folyamodtak vallásgyakorlatért (három alkalommal)

¹⁵⁸ Búcs a türelmi rendelet után anyaegyházként újjászerveződött, a gyülekezet 1817-ben 1236 lelket számlált. Első lelkésze, Kazai János 1784–1803 között szolgált. MEZEL 2004. 160., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. I. 150.

Contributiót fizet 1396 flor[enos].
Domesticába 444 flor[enos], 58 dénárt.

*Huszonhatodik árva ecclesia Batorkeszi.*¹⁵⁹ Esztergom vármegyében vagyon.

A földes ura gróf Pálffy Károly, pápista. Paraszt helység. Tollálatott az exercitium ez előtt mintegy 75 esztendővel, melyért soha különösen nem instáltak, hanem instáltak a gyermekek tanításáért a földesur előtt, hogy a notárius tanit-hassa, melyet meg is engedett, de a vármegye ellent állott.¹⁶⁰

Helv[etica] confessión levők vagynak benne 546, pápisták 676, lutheránusok 8-an. Járnak isteniszolgálatra Madarra, mely is egy órányi föld. A mely templomot birnak most a pápisták, birták ez előtt a reformátusok, melyet ők meg-ujítottak és tornyot ragasztottak hozzá. Volna erejek az új templomnak felállít-ásához.¹⁶¹

Notáriusuk vagyon Helv[etica] confessión levő, hanem a gyermekek tani-tását a vármegye nékie nem engedi, hanem azokat másutt tanittatják.

A plebánuş temet, keresztel, esket, a temetéstől, ha öreg, vészen 1 flor[enos], a gyermekektől 40 d[ena]r[ios]. Esketőtől 2 márvást, a vidékitől, a mit akar. Ezenkívül szántanak, vetnek, aratnak neki. Pénzt fizetnek 30 flor[enos], búzát 90 vékát.

A reformátusok contributiót fizetnek 891 flor[enos], 3 kr[ajcárt].

A Domestika cassába 277 flor[enos], 19 kr[ajcárt].

A pápisták fizetnek contributiót 650 flor[enos], 10 kr[ajcárt].

A Domestica cassába 213 flor[enos], 18 kr[ajcárt].

Huszonhetedik árva ecclesia Kis Uj-falu. Vagyon Esztergom vármegyében, mely gróf Pálffy Károly ur birodalmában¹⁶² vagyon, ki is pápista, a helység pedig egészen paraszt.¹⁶³

---

¹⁵⁹ Helyesen: Bátorkeszi.

¹⁶⁰ Az utolsó lelkész Losonci György volt 1712-ben, azután Tállyai János levita szolgált 1720–1732 között, 1732-ben eltiltották. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 129., 637.

¹⁶¹ Bátorkeszi a türelmi rendelet után anyaegyházzá szerveződött, 1817-ben 567 lelket szám-lált. 1783 után leviták szolgáltak, első lelkésze 1786–1790 között Kovács András volt. MEZEI 2004. 161., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 138.

¹⁶² értsd: birtokában, birásában

¹⁶³ Bél Mátyás 1736-ban készült, később javított-kiegészített megyeleírása szerint a falu lakói szorgalmas reformátusok. BÉL 2001. 120.

Itt az exercitium tollálatott 1752 esztendőben a vármegye és a papok auctoritásával.¹⁶⁴

Instáltak az exercitiumért Eő Felségénél két izben, elsőben 1771-ben. Az elsőre informatiót kívánt eő felsége a n[eme]s vármegyétől, a másodikra eő Felségétől kérésöket megadatni értették, mégis mindazáltal a n[eme]s vármegye erőszakkal pápista mestert adott közikbe, a kit hogy bé nem akartak venni, két esküdt embereiket a n[eme]s vármegye kötözve fogságra vitette, és addig őket ki sem eresztette, mig magokról pecsétes levelet nem adtanak, hogy bé viszik a mestert. Maga a vármegye rendelt fizetést ezen mesternek 12 flor[enos] és 24 pozsonyi mérő buzát.

Instantiájok Bécsben agens urnál megtaláltatnak.¹⁶⁵

Ebben a helyben vagynak reformátusok 316, pápisták 13. Lutheránus egy sincs.

Isteniszteletre járnak Madarra, a mely Komárom vármegyében egy mértföldnyire van.

Templomjokat se el nem vették, sem el nem rontották, hanem csak eltiltoták őket tőle, azóta pusztán állván, csak a kőfalai állanak fenn, de magok erejéből megépíthetnék fogyatkozásait: sőt meg is nagyobbíthatnák, mivel igen kicsiny.¹⁶⁶ Harangjok megvagyon, és mikor a szükség kívánja, szabadosan azzal harangozhatnak.

Vagyon pápista mesterjek, de azzal gyermekeiket nem taníttatják, hanem vidékre viszik taníttatni. Vagyon református notáriusok is, a ki ezelőtt a mesteri hivatalt viselte, és a ki a gyermekeket is tanította, mig el nem tiltoták, és még mostan is a parochialis házban lakik.

A pápista mester temeti el halottjaikat, gyermekeiket pedig a köbölkuti plébános kereszteli, és a házásokat is esketi, nem is engedi, hogy ezeket más községben, a magok vallásán levő praedicatorhoz vigyék, ha szintén a stólat letenék is neki.

Ez a Plebánus 12 esztendőn fellyül levő férfi halottól vészen 1 flor[enum], Asszony halottól 85 dénárt. 12 esztendőön alól levőtől, akár férfi, akár leány, akár gyermek légyen, 50 dénárt vészen, keresztelés, egyházkelőtől 50 d[ena]-

---

¹⁶⁴ A praeoráns tanító, egyben a helység jegyzője már 1749 nyarán eltiltatott a könyörgésektől és vasárnapi prédikációk tartásától. KLÁDEK 2018. 20.

¹⁶⁵ Nagy Sámuel ágens 1763–1797 között intézte Bécsben az udvari kancellárián a reformátusok ügyeit. ZOVÁNYI 1977. 15.

¹⁶⁶ Kisújfalu a türelmi rendelet után anyaegyházzá szerveződött, 1817-ben 428 lelket számlált. Első lelkésze 1787–1835 között Nagy János volt. MEZEI 2004.163., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 253.

r[ios]. Esketőtől, ha helységi, 60 d[ena]r[ios], ha vidéki, 2 flor[enos]. Ezenkívül minden külön kenyeres, még a pásztor is fizet neki fél pozsonyi mérő buzát és 25 dénárt.

Contributiója 644 flor[eni] és 40 kr[ajcár].

Domesticája 205 flor[eni] és 59 ½ kr[ajcár].

A pápisták ebbe semmit se fizetnek, mivel azok csak árendássai.

Huszonnyolczadik árva ecclesia Perbete. Komárom vármegyében vagyon, földesura az esztergomi érsek, paraszt helység.¹⁶⁷

Tolláltatott az exercitium benne vagy 1715, vagy 1717-ik évben¹⁶⁸, azután levita szolgált közöttök 1734-ig, de az is kiüzetett a földes uraság által.¹⁶⁹

Instáltak az országgyűléskor 1741-ik évben, de a mely instanti[a] nem küldetett meg, a párja is oda maradt.

Helv[etica] confessión levők vannak benne 516, pápisták 700. Lutheránusok 3 házban 13.

Madarra járnak az isteniszolgálatra, a mely 1 mértföldnyire vagyon hozzájuk.

A régi templom elpusztult, de vagyon nekik erejek ujnak felállítására.¹⁷⁰

Mind a mester, mind a notárius pápista, azért is gyermekeiket más florens ekklésiába járatják és taníttatják.

A plebánus temet, keresztel, esket, a ki, ha nem prédikál a halott fellet¹⁷¹, vesz 65 dénárt, ha praedikál, 175 dénárt, keresztelőtől és egyházkelőtől 50 dénárt, az esketésért, ha helybéli, 2 márjást, ha vidéki, 120 dénárt.

Ezenkívül fizetnek 40 flor[enos], buzát minden egész helyes ad 2 pozsonyi mérőt, a fél helyes egyet, a fertályos felet. Az egész helyesek többnyire a Helv[etica] confessión lévőek.

NB. Ha a Helv[etica] Confessión lévő úgy hal meg beteg ágyában, hogy a plebánust magához nem hivatta, 12 forintot vészen az özvegyen vagy maradékain.

---

¹⁶⁷ A Komárom vármegye udvardi járásában lévő Perbete az esztergomi érsekség gutai uradalmához tartozott. FELHŐ 1970. 144.

¹⁶⁸ Az ekkor szolgáló lelkész nevét nem ismerjük. KÖBLÖS-KRÁNITZ 2009. 259.

¹⁶⁹ A XVIII. századból csak Solti István levitát ismerjük, aki eddigi ismereteink szerint 1727-1729 között szolgált Perbete helységben. Elképzelhető, hogy ő volt a levita 1734-ben is. KÖBLÖS-KRÁNITZ 2009. 259., 581.

¹⁷⁰ Perbete anyaegyházát a türelmi rendelet után visszaállították, 1817-ben 886 lelket számolt. Első lelkésze 1784-1814 között Nyikos Ferenc volt. MEZEI 2004. 162., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. I. 358.

¹⁷¹ helyesen: felett

Contributiót fizet 1709 flor[enos] és 53 dénárt.

Domesticájuk 664 flor[eni] és 27 dénár.

Huszonkilencedik árva ecclesia Szent-Péter, Komárom vármegyében. Földes ura Gróf Zichy Ferencz, pápista¹⁷². (1740-ig Szent-Péter község földesurai voltak a komáromi vár parancsnokai; – kik, mivel a XVII. század közepéig többnyire protestánsok voltak, ezek védelmök és pártfogásuk mellett itt már a XVI-ik század II. második felében prot[estans] gyülekezet volt. A türelmi parancs utáni két jeles lelkészének: Bátorkeszi Kiss Józsefnek¹⁷³ és Tóth Sámuelnek¹⁷⁴ több ivre terjedő följegyzéseik szerint e vidék lakosai akkor jöttek a protestantizmussal első érintkezésbe, midőn a hatalmas Enyingi Török Bálint¹⁷⁵ a mohácsi vész után pár évre átjött a Dunán a nyitrai püspöki birtokok átvételére, s a vele a pápai és gesztesi uradalmaiból hozott papok és tanítók által Mátyus földének nagyobb részét reformáltatta.¹⁷⁶ Huszár Gál¹⁷⁷ pedig, midőn Oláh Miklós¹⁷⁸ primás elfogatási parancs után Komáromból menekülni levén

---

¹⁷² Szentpéter úrbéres helység, a Zichy család almási uradalmához tartozott. FELHŐ 1970. 145.

¹⁷³ Kis / Kiss József 1783–1799, Tóth Sámuel 1799–1828 között volt komáromszentpéteri lelkész. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 394.

¹⁷⁴ Tóth Sámuel neve nem olvasható szentpéteri lelkészek névsorában. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 292

¹⁷⁵ BÁRÓ ENYINGI TÖRÖK BÁLINT (1502. szeptember 25. és 1503. február 24. között. – Isztambul, 1550) magyar főnemes, hadvezér, nándorfehérvári bán. Ügyes politikai taktikával, birtokszerzéssel az 1530-as évekre az ország leghatalmasabb földbirtokosává vált. II. Lajos király testőrségének tisztjeként 1524-ben feleségül vette az új familiárisi bázist építő Mária királyné legkedvesebb udvarhölgyét, báró Pemflinger Katalint. Házasságukból két fiú született: János (1529) és Ferenc (az 1530-as évek elején). Török Bálint 1541-ben török fogságba esett, ahonnan már nem térhetett haza.

¹⁷⁶ Mátyusföld reformálásáról Tóth Ferenc egyháztörténete lehetett a forrásuk, melyben a következő olvasható: „A’ Mátyus földén, – Bars és Nyitra Vármegyében, szinte olly számú Ref. Ekklésiák voltak, a’ mit annak lehet köszönni, hogy Török Bálint 1526-ban el-foglalván a’ Nyitrai Püspöki jószágot, mint a’ Reformáta Vallásnak szeretője, olly Tanítókat hívhatott ide az ő Komárom Vármegyében fekvő Gesztesi jószágából, ’s Pápa tájékáról is, kik ezen részekben nagy előmenetellel terjeszthették a’ Refor. Vallást.” TÓTH 1808. 55–56. [Tóth Ferenc professzor erősen vitatható feltételezéseit az őt olvasó lelkészek már történeti tényként kezelték.]

¹⁷⁷ HUSZÁR GÁL 1562–1563-ban Komáromban, 1563–1574-ben Komjátiban, 1574–1575-ben Pápán volt (második) lelkész, ahol 1575-ben elhunyt. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 428.

¹⁷⁸ OLÁH MIKLÓS / latinul *Nicolaus Olahus* (Nagyszében, 1493. január 10. – Pozsony, 1568. január 15.) apai ágról román, anyai ágról magyar származású humanista főpap és történész; II. Ulászló udvarában nevelkedett, kb. 1535–1537 között Habsburg Mária magántitkára, Németalföld régense volt. 1562-ben először pécsi, majd esztergomi kanonok, 1553-tól haláláig esztergomi érsek. I. Ferdinánd kedvelt embereként 1543-tól annak kancellárja, 1560-tól Hont vármegye főispánja, 1562–1568 között pedig királyi helytartó. 1559–1562 között kánoni vizitációt rendelt el az egész esztergomi érsekség területén. 1562-ben kiadatta magyarul Canisius Szent Péter kis

kénytelen; először Hetényen állapotott meg 1573 elején, majd Szent-Péteren, Martoson, Imelyen és Naszvadon. És mint a fentebb említett szent-péteri lelkészek megjegyzik: „ennek a Ciceró és Demosthenes nyelvén szóllott Nagy Huszár Gálnak elég volt csak párszor praedicállania a Mátyusföldi ekklésiákban, s azok cum gentibus léptenek által a megismert igaz evangeliomi religióra.”¹⁷⁹

Ebben az exercitium turbáltatott másodsor 1717-ben, tolláltatott az exercitium 1745-ben.¹⁸⁰ Második temploma, mely vályogból volt építve és náddal befedve, elvétetett, a benne létezett templomi eszközök kihordatván, a pápista lakosok között ellicitáltattak, az oratorium teteje szintén széllyel hordatott, falai pedig a földig lerontattak.

Az exercitium a n[eme]s Vármegye parancsolattyával tolláltatott, de hogy ki parancsolta a vármegyének, nem bizonyos.

Az exercitiumért soha sem instált.¹⁸¹

Helv[etica] confessión levők vagynak benne 531 lelkek, pápisták 459-en, Lutheranus 1.

Járnak nagyobb részint az isteniszolgálatra Madarra, de mennek közüllök Martosra is, amaz jó egy óra, ez pedig jó egy mértföld.

A templom elpusztult, de vagyon erejek ujnak felállítására, mert a pápistáknál minden módon tehetősebbek.

Harminczadik árva ekklésia Marczelháza. Komárom vármegyében vagyon. Az ekklésia annyiban virágzó, hogy az iskolaházhoz összegyülhetnek énekelni és imádkozni. Az exercitium prédikátor szolgálattyával akkor kezdődött, mikor a helyet megszállották.¹⁸²

---

katekizmusát. Nevéhez fűződik a nagyszombati Jezsua Akadémia (1554) és az akadémia könyvtárának (1561) alapítása is.

¹⁷⁹ A zárójeles szöveg Ónody saját beszúrása Mátyusföld korai reformációjának bizonyítására. A nyomdai szedő figyelmetlensége miatt a második zárójel hiányzik a közleményből, azt értelemszerűen az idézet után tettük ki.

¹⁸⁰ A XVIII. század első feléből egyelőre csak két lelkészét ismerjük: Pápai Sz. István (1710–1711) és Ráckevei István (1712). KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 292., 546.

¹⁸¹ Szentpéter / Komáromszentpéter a türelmi rendelet után anyaegyházként újjászerveződött, 1817-ben 738 lelket számlált. Első lelkésze 1783–1799 között Kis Péter volt. MEZEI 2004. 162., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 394.

¹⁸² Marcellháza első ismert lelkésze Galántai Mihály (1650). A XVIII. századi leviták közül Dési László (1723–1729) és Zselizi János (1736) nevét és szolgálati idejét tudjuk. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 217–218.

Földesura gróf Cziráky László, pópista. Paraszt helység. Ötvennyolcz esztendeje, hogy a praedikátor belőle kiüzetett, csupán a papok hatalma és vármegye mesterkedése által, Eő Felsege hire nélkül.¹⁸³ Az exercitiumért soha Eő Felsege előtt különösen nem instáltak, de instáltak 1764-ben az örökös földes urnál, Gróf Gyulay Ferencznél, azért, hogy teljességgel a könyörgésre való egybejárástól eltiltattak, – kinek is kegyes engedelmeből, a mai napig is békességben vagyunk.

Ebben a helységben Helv[etica] confessión levők vagynak 282, pópisták 331. Lutheránus nincs. Egy mértföldnyire Madarra és Radványra járnak a Comunióra. A templomot 1756-ban 500 és egynehány gyülevész kárttevő emberek királyi parancsolat nélkül, némely vármegye urai jelenlétekben Plebánusok fortélyai által szélylyelhányták, haszonra való jó fáit ellopodták, deszkáit elragadták.

Kész örömmel lenne erejük mást csinálni.

Vagyon Helv[etica] Confessiön levő notáriusok, a ki a gyermekeket is tanítja.¹⁸⁴

A kurtakeszi Plebánus temet, keresztel, esket. 1754-ik esztendőben addig tartották őket a vármegye tömlöczébe, mig magukat keze alá nem ajánlották.

Minden ház helyestől vészen a Plebánus 30 d[ena]rt, esketéstől 1 flor[enum], kereszteléstől 25 den[arios]. Ezenkívül szántanak, vetnek és aratnak neki.

Contributiót fizetnek 315 flor[enos] és 15 2/8 dénárt.

Domestica Cassába 121 flor[enos] és 48 dénárt.

A marcelházi előljárók, hogy igen „prudentes et circumspecti” emberek voltak, kitünik abból, hogy van protectionálisok a XVII. század¹⁸⁵ utolsó évtizedéből Tököly Imrétől¹⁸⁶, de van ugyan az évből a kassai kapitán Ho-

---

¹⁸³ A XVIII. század elejéről csak egy lelkézt ismerünk: Megyeri Horvát Györgyöt (1720). KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 218.

¹⁸⁴ Az összeírás idején itt szolgáló tanítót nem ismerjük, ezt követően első rektora 1789-ben Nyikos Márton volt. A türelmi rendelet után Marcelháza nem tudott önállósulni; Zsitvatóval együtt Dunaradvány anyaegyház filiája lett, a gyülekezet 1817-ben 754 lelket számlált. MEZEI 2004. 162., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 286.

¹⁸⁵ A közleményben hibásan: XVIII. század.

¹⁸⁶ Gróf késmárki THÖKÖLY IMRE (Késmárk, 1657. szeptember 25. – Ízmit, 1705. szeptember 13.) magyar főnemes, kuruc hadvezér; 1682–1685 között a Felső-magyarországi Fejedelemség fejedelme, 1690-ben a zernyesti csatában aratott győzelmével átmenetileg sikerült megszereznie az erdélyi fejedelmi címet. A karlócai békét követően az Oszmán Birodalom területén élt száműzetésben. Az anatóliai Ízmitben hunyt el.

monnaitól¹⁸⁷, – van igen szép és érdekes oltalom levelük 1705-ből Bercsényi Imrétől¹⁸⁸, 1706-ból II. Rákóczy Ferencz fejedelemtől¹⁸⁹, – van ugyan ez évekből Heister¹⁹⁰ gútai commendánstól, Starenbergtől¹⁹¹, a mezei Hadak vezérétől és több irott menlevelük a komáromi vár commendánsaitól, – a többek között egy

---

¹⁸⁷ Homonnai DRUGETH GYÖRGY 1659–1661 között volt felsőmagyarországi végvidéki és kerületi főkapitány. A XVII. század végéről Homonnai nevű fő- és alkapitányt nem ismerünk. PÁLFFY 1997. 273.

¹⁸⁸ Helyesen: Gróf székesi BERCSÉNYI MIKLÓS (Bécs, 1665. szeptember 24. – Rodostó, 1725. november 6.) kuruc főgenerális, II. Rákóczi Ferenc közeli harcostársa és barátja, a Rákóczi-szabadságharc második embere. A nagyszombati egyetemen tanult, majd Esterházy Pál nádor oldalán kezdte katonai pályáját. 1685-ben Vágsellye kapitánya lett. 1686-ban Buda ostrománál kiűntette magát, ezredesi rangot kapott, majd Szeged vára és a hozzá tartozó véghegyek főkapitányává nevezték ki. I. Lipót 1687-ben apjával együtt grófi rangra emelte. Az 1690-es évektől fokozatosan szembefordult a lipóti abszolutizmussal. A Rákóczi-szabadságharc sikeres hadvezéréként magas pozíciókat töltött be. A bukás után Lengyelországba menekült, majd Rodostóban élt száműzetésben. Hamvait 1906-ban II. Rákóczi Ferenc újratemetése alkalmából hazahozták, és október 29-én Kassán, a Szent Erzsébet székesegyházban helyezték végső nyugalomra.

¹⁸⁹ Felsővadászi II. RÁKÓCZI FERENC (Borsi, 1676. március 27. – Rodostó, 1735. április 8.) magyar főnemes, a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) vezetője, erdélyi fejedelem, birodalmi herceg. Száműzetésben hunyt el, hamvait 1906-ban hazahozták, és október 29-én a kassai Szent Erzsébet székesegyházban helyezték végső nyugalomra.

¹⁹⁰ Gróf SIGBERT HEISTER (Kirchberg an der Raab, Stíria, 1646. augusztus 6. – Kirchberg an der Raab, 1718. február 22.) tábornagy, német-római császári hadvezér, 1692-től osztrák gróf. 1700 körül a Belső-ausztriai Haditanács elnöke, 1703-ban pedig az Udvari Haditanács alelnöke lett. 1704. január 22-én a magyarországi császári-királyi csapatok főparancsnokává nevezték ki, s ez alkalomból (január 30-án) tábornaggyá léphetett elő. 1704-ben két alkalommal is visszahódította a Dunántúlt, azután a Vág vidékére rendelték, ahol 1704. december 26-án Nagyszombatnál a Rákóczi személyes irányítása alatt álló kuruc fősereget is legyőzte, bár sikereit nem tudta kiaknázni. Kegyetlenségei miatt 1705 májusában az udvar visszahívta Magyarországról, s Ludwig Herbeville tábornagyot nevezte ki utódjává. 1708. március 30-án újra megbízást kapott a magyarországi főparancsnokságra. 1708. augusztus 3-án Trencsén mellett ismét legyőzte Rákóczi seregét, Érsekújvárt ellenben sikertelenül ostromolta. 1710 szeptemberében végleg visszarendelték, és helyét Pálffy János foglalhatta el. 1716-ban részt vett a török elleni hadjáratban, 1717-ben Győr parancsnokává nevezték ki. Savoyai herceg vezérlete alatt harcolt az 1717. évi délvidéki hadjáratban. Miután Rudolf fia az 1717. augusztus 22-i győztes belgrádi csatában elesett, a tábornagy kirchbergi kastélyába vonult vissza. A helyi templomban temették el.

¹⁹¹ GUIDO VON STARHEMBERG gróf, teljes német nevén Guido Wald (Guidobald) Rüdiger Graf von Starhemberg (Graz, 1657. november 11. – Bécs, 1737. március 7.) osztrák főnemes, a Starhemberg család grófi ágának tagja, császári tábornagy, a Német Lovagrend tagja, a legsikeresebb osztrák hadvezérek egyike. I. József császár 1706. július 13-án tábornagyi (Feldmarschall) rangra emelte, és kinevezte magyarországi főparancsnokká azzal a feladattal, hogy Jean Rabutin tábornagy hadaival egyesülve, összpontosított támadással foglalja el a Felvidéket, hogy a kurucok ne veszélyeztessék Alsó-Ausztriát. 1707. április 7-én József császár – Rabutin mellőzésével – őt nevezte ki a magyarországi összes császári haderő főparancsnokává. A Morva és a Vág folyók között kiszorította a kurucokat, és a Vág-mentén elfoglalt várakra támaszkodva erősített vonalat szervezett (Komárom, Gúta, Galánta, Diószeg, Vágsellye, Sempte, Szered, Lipótvár, Csejte, Vág-újhely, Beckő, Trencsén és Illava). Több állandó hidat is építtetett a Vágon. Elvonulása után azonban a kurucok ismét betörték az ausztriai városokba, és szabad rablást folytattak.

a prot[estan]sok oly nagy ellenségétől, Gróf Hoffkirchen komáromi várparancsnoktól.¹⁹²

Harminczegyedik árva ekklésia Csúz. Komáromvármegyében vagyon. Földes urai: idősbik Csúzy Gáspár, Erneyi István, Hunyady Elek, Édes Pálné, méltóságos referendarius Végh Péter¹⁹³ etc. Paraszt helység.

Ötvenharmadik esztendeje, hogy tolláztatott az exercitum, nem földes úr, sem vármegyék, hanem csak egy Berek János nevű Plebánus fortélyá által.¹⁹⁴

Az exercitiumért sohasem instáltak.¹⁹⁵

Helv Confessiön levők vagynak benne 228, pápisták 511, Lutheránusok 34. Két mértföldre járnak az isteni szolgálatra, nevezetesen Madarra.

Megvagyon az elvett templom, de a pápisták birják, vagyon erejek ujnak építésére.

Pápista mester és notárius vagyon, azért gyermekeiket vidéki helyen nagy költséggel taníttatják.

A plebánus teszi a keresztelést, egyházkelőt, esketést, temetést, de a rendes stolán kívül sem vészen [mást].

Contributiot fizetnek a Helv[etica] Confessiön levők 288 flor[enos].

Domestica Cassába 112 flor[enos] és 14 dénár.

---

¹⁹² KARL LUDWIG VON HOFKIRCHEN / HOFFKIRCHEN (1625 körül – Bécs, 1692. március 8.) 1652-től királyi kamarás, 1683-tól titkos tanácsos. 1671–1672-ben komáromi várparancsnokként a protestánsokat üldözte. 1673-ban a várat bástyákkal erősítette meg. Drahosóczi András főkapitány-helyettes (1671–1684) is komoly szerepet játszott a protestánsok üldözésében. 1675. március 9-ig a pozsonyi véstörvényszék által elítéltek közül 20 lelkészt a komáromi várban tartottak, az áttérést megtagadó 3 lelkészt ekkor Lipótvárba szállították. HOLÉCZI 1821. 191., BORSOS 1911. 47–49., PAYR 1924. 527., PÁLFFY 1997. 284–285.

¹⁹³ VEREBI VÉGH PÉTER (Vereb, 1725. december 12. – Buda, 1802. április 15.) Habsburg-hű katolikus köznemes, Fejér és Komárom megyei birtokos. Végh Péter (1671–1751) udvari titkár, valamint csúzi és puszta-szent-mihályi Csúzy Julianna (1695–1782) gyermeke. A Magyar Kancellária írnokaként (cancellista) kezdte, e szerény állásból emelkedett magas méltóságokba. Koronaügyész (1762–1765), 1770-től kamarai tanácsos és a Szent István-rend kincstárnoka, 1782-től megszakítással haláláig Baranya vármegye főispánja, királyi személynök (1780–1789), 1795-től országbíró volt. Szolgálatait a Szent István Rend lovagja kitüntetéssel ismerték el. FALLENBÜCHL 1992. 283–334., NAGY 2007. 159–160.

¹⁹⁴ Csúzról a XVIII. század elejéről két lelkészt ismerünk név szerint: 1712-ből Gyarmati Jánost, 1713-ból Debreceni Jánost. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 146.

¹⁹⁵ Csúz a türelmi rendelet után Perbete anyaegyház egyik filiája lett, a gyülekezet teljes létszáma 1169 lelket számlált. Csúzon 1808-tól praeorans rektorok szolgáltak. MEZEI 2004. 162., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 170.

Harminczkettődik árva ekklesia Rév-Komárom. A maga nevét viselő vármegyében situáltatva vagyon, királyi város.

Az Exercitium kétségkívül a XVI. század elején kezdődött.

A mint in appendic[a]e Diplomaticae Hist[oriae]¹⁹⁶ az 1647-ik esztendőbeli Diaetális acták között látni, már azon seculumbeli 1621-ik esztendőben, ezen ekklesiának szép épületü Templomok tornyostól és parochiális házok s az oskolájok akkori Confiniáris fő kapitány¹⁹⁷ Reifenberg¹⁹⁸ idejében demoliáltattak ugyan, de akkor is az exercitium meghagyatván. Annak helyében azon a helyen, a hol mostanság a Páter Franciscánusok klastroma¹⁹⁹ vagyon, fából más templomot építettek, mely is a fent említett akkori Diaétának idejének előtte romladozásra jutván, azt kőből építeni midőn igyekeztek volna, akkori vice kapitány, Spácai Márton²⁰⁰ által impedeáltattak ismét ibid[em] pag[ina] 24-ta²⁰¹, de azon nevezett 1647-ik esztendőben condáltatott 9-ik articulusnak tenora szerint: *ugymint, oppidanis etiam Comaromiensibus sicut et Holicisensibus evangelicis potestas aedificandi et restaurandi templa, ac libere exercendae religionis facultas salva permane[a]t²⁰²; kőből mind templomokat, mind iskoláikat felépítették.*

---

¹⁹⁶ Az okleveles történet függelékében. – Itt Okolicsányi Pál nyomtatásban megjelent történeti munkájáról van szó, mely a szerző nevét nem tünteti fel: *Historia diplomatica de statu religionis evangelicae in Hungaria in tres periodos distincta ...* [Frankfurt,] 1710. Magyarul: *A magyarországi evangélikus vallás helyzetének okleveles története három korszakra osztva.* A főszöveg végén található a függelék, a következő címmel: *Historiae diplomaticae de statu religionis evangelicae in Hungaria APPENDIX, qua continentur acta comitiorum Hungaricorum anni 1647, 1649, 1662, 1681 et 1687. integra quoad punctum religionis evangelicae.* Magyarul: *Függelék a magyarországi evangélikus vallás helyzetének okleveles történetéhez, mely tartalmazza az 1647., 1649., 1662., 1681. és 1687. évi magyar országgyűlések összes iratát, mely az evangélikus vallás témáját érinti.*

¹⁹⁷ értsd: végvidéki főkapitány

¹⁹⁸ 1621-ben Reifenberg várkapitány a protestánsok [reformátusok] templomát, parókiáját, iskoláját földig romboltatta. PAYR 1924. 524. A várkapitány nevét Takáts Sándor magyarosan Reifenberg Tódor Jánosnak írja. Vö. BIRKÁS 1931. 321. Johann Dietrich von Reiffenberg komáromi várparancsnok 1622-ben kapott birodalmi bárói rangot. Österreichisches Staatsarchiv, AT-OeStA/AVA Adel RAA 339.38 <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=2719601> [Letöltés: 2020. március 21.] Az archontológiai kutatások szerint Hans Dietrich von Reiffenberg 1614–1625 között volt komáromi főkapitány. PÁLFFY 1997. 284

¹⁹⁹ Ferences atyák klastroma; a ferences templom a Ferences barátok utcájában épült 1677–1681 között, mellette állt a kolostor, melyet az 1960-as években lebontottak. A templomot ma kiállítóhelyként, galériaként használják. MÁCZA 1992. 46–47.

²⁰⁰ Korompai Spáczay Márton 1640–1650 között volt komáromi főkapitány-helyettes. PÁLFFY 1997. 285.

²⁰¹ ugyanott a 24. oldalon

²⁰² Az 1647:IX. tc. 3. §-a kimondta: „A Révkomárom és Holics mezővárosokban levő evangélikusoknak is maradjon épségben az a joguk, hogy templomaikat felépíthessék és kijavíthassák és vallásukat szabadon gyakorolhassák.” – Mindezt a fent említett mű a 46. oldalon közli (74. §), a

Mely Templomjokat és oskoláikat Coemeteriumokkal együtt in anno 1672. die 27. Febr[uarium] mélt[óságos] kalocsai érsek Szétsényi György²⁰³ militaris nagy frequens assistentiával²⁰⁴ elfoglalván, Hist[oriae] dipl[omaticae] pag[ina] 72. §. 64. et inquisit[ione] sub B, ad punct[a] 3-4.²⁰⁵ és a ministereinket²⁰⁶ kiűzvé, a templomjok és oskoláik lerontattak; és elhányattak, és azok kövei ugyan azon a helyen a Franciscanusok épületeihez applikáltattak. Es e felett az ekklesiának clenodiumi és pénze hit alatt exigáltatván, elvitettek. Mint azon Hist[oria] diplom[atica] rendeli in appendice, pag[ina] 205. és 232., a Diaetális acták között lévő Gravamenek között²⁰⁷ vagyon.

Es jóllehet az 1681. Soproni országgyűlés után, annak 25-ik articulusának erejével²⁰⁸ az exercitium restitultatván, a Praedicátorok és mesterek ismét introducaltattak; mind az által az 1683-ik esztendőben, ismét az akkori Comendans Hoffkirchen²⁰⁹ által, maga hatalmával turbáltattak, a mesterek és a lakosok, magok által énekszóval való temetkezések megmaradván. Inqu[isitiones] Sub A. et B. C.²¹⁰

Az ennek utánna következett 1704-ik esztendőben ismét az akkori Rákóczyana revolutióban contestáta hűségek²¹¹ nézve, eleink, akkor felségesen uralkodó Leopoldus és József császárok, és Fels. királynénk minden Sátoros

---

következő szöveggel: *Oppidanis etiam Reo-Komaroniensibus sicut et Holiciensibus evangelicis potestas aedificandi et restaurandi templa, ac libere exercendae religionis facultas salva permaneat.*

²⁰³ Sárvár-felsővidéki SZÉCHÉNYI GYÖRGY (Szécsény, 1603 vagy 1605/1606 – Pozsony, 1695. február 18.) katolikus plébános, püspök, kalocsai érsek. 1631-ben szentelték pappá, 1632-től esztergomi kanonok, 1643-ban csanádi, 1644-ben pécsi, 1648-ban veszprémi, 1658-ban győri püspök, 1668. április 18-án kalocsai érsek, egyúttal a győri püspökség adminisztrátora. 1671-ben tagja volt a protestáns prédikátorok ellen létesült pozsonyi vértörvényszéknek. 1685. március 21-én lett esztergomi érsek. 1672-ben a komáromi protestánsok épületeit, ingatlanjait királyi biztosként Karl Ludwig von Hofkirchen várkapitány segédletével vetette el. SZÁMADÓ 2017. 15.

²⁰⁴ katonai nagy erős segédlettel

²⁰⁵ az okleveles történet 72. oldalán a 64. paragrafus és a B. [betű] alatti vizsgálatban a 3-4. pontra [adott felelet]

²⁰⁶ értsd: egyházi szolgákat; Szondy István és Csuzi Cseh Jakab református prédikátort is kiűzték a városból.

²⁰⁷ Az országgyűlési iratok között lévő sérelmek között; régi szokás szerint az országgyűlések napirendjére kerültek a rendek sérelmei és kívánságai (gravamina et postulata) is.

²⁰⁸ Az 1681. évi XXV. tc. kimondta, hogy az 1606. évi bécsi békében biztosított szabad vallásgyakorlatot vissza kell állítani, a száműzött prédikátorokat és iskolamestereket vissza kell fogadni, a protestánsokat nem szabad vallásukkal ellenkező szertartásra kényszeríteni.

²⁰⁹ Karl Ludwig von Hofkirchen 1668–1690 között töltötte be a komáromi főkapitányi tisztséget. Az 1680-as évek elején ténylegesen Drahosóczy András főkapitány-helyettes látta el a főkapitányi teendőket is. PÁLFFY 1997. 284.

²¹⁰ Az A, B, C [betű] alatti vizsgálat.

²¹¹ A Rákóczi-forradalomban tanúsított hűségükre

ünnepekre bejöveteleket és sátor alatt véghez vitt isteni szolgálatokat, s a szt. sacramentomoknak kiszolgáltatását megengedik minden alkalmatossággal, különös kegyelmes parancsolatot kiadván, a mint a Fels[éges] Bell[icum] Consiliumnak sub D. et E. adnectált indultumi²¹² bizonyítják, és inqu[isitiones] Sub C. ad 5-um punct[um].²¹³

Szintén az 1711-dik esztendőnek elejéig, a midőn aztán az uralkodó pestisnek²¹⁴ miatta városunk elzáratván, ezen engedelem is suspendeáltatott²¹⁵; egyébiránt, annak utánna is statu quo²¹⁶ meghagyatván, annak utánna tett instantiánkra nézve, a religio dolgában 1715. esztendőben rendeltetett commissiónak kimenetelére, sorra következő resolútióra hálasztattak, mely commissióra lett resolúciónak 1731-ikben lett publicatiója után annak erejével a sub nro. 2°, 3°, 4°, 5°, 6° lévő Eő Felségének beadott Instantiák²¹⁷ által exercitiumok restauratiójaért ismét instáltak, de ezen instántiájok is deponáltak, s az alatt az énekszóval való temetkezések is a[nn]o 1732. die 30. Decembris akkori Comendáns Gróf Castelli²¹⁸ által, irtóztató kemény fenyegetések által megtiltatván, e mai napig is énekszó nélkül temetkeznek. Oskolájok pedig Istenünk és felséges király asszonyunk kegyelméből most is virágozván; végre pedig

Az 1763. esztendőben 28. Juni[i] történt Istenünk példás ítéletének, a szörnyű földindulásnak alkalmatosságával²¹⁹, az egész város nagy rémülésben lévén, és végső romlást képzelvén, a mint a Helv[etica] Confessiión levő atyafiak közönségesen (úgy az Augusztána [sic!] confessiión valók is különösen) a régi

---

²¹² A Felséges Hadi Tanácsnak D és E alatt csatolt engedélyei

²¹³ A C alatti vizsgálat 5. pontjára [adott feleletek]

²¹⁴ Az országban 1708–1711 között söpört végig a pestisjárvány, amely több százezer áldozatot követelt. BENDA 1983. 545–547.

²¹⁵ suspendeáltatott, suspendáltakatott: felfüggesztetett

²¹⁶ in statu quo [fuit]: olyan állapotban, amilyenben volt

²¹⁷ A 2°, 3°, 5°, 5°, 6° számok alatt lévő, őfelségének beadott folyamodványok

²¹⁸ Alexander Leopold Graf von Castelli császári tábornok (Generalfeldwachtmeister), komáromi várparancsnok 1736. június 25-én, 56 éves korában Bécsben hunyt el. JAHRBUCH 1736. 196.

²¹⁹ 1763. június 28-án a Duna-mentén Komáromban és Budán volt súlyos károkat okozó földrengés. BENDA 1983. 579. – Révkomáromban június 28. és július 9. között 90 alkalommal észlelték a rengéseket. A pusztítás következtében a vár is hasznavehetetlenné vált. A Szent András főplébánia-templom, a jezsuita rendház is megrongálódott. HOLÉCZI 1821. 179., FÉNYES 1994. 109. A következő nagy földrengés 1783. április 22-én hajnali háromnegyed négykor, álmában érte a város lakóit, amikor „ágyokból kivettetének”, némely házak összedőltek, a többinek a fala megpedezett, kéménye leesett, „egy ház sem maradt sérelem nélkül. Mindnyájan a mezőre sietének életek szabadítása végett”. Hajnaltól délelőtti 10 óráig tizenkétszer mozdult meg a föld. A föld gyomrából „kénköves, sárga és kékellő matéria” tört fel, betemette a kutakat, a szántóföldek annyira szétnyíltak, „hogyan egy ló is beleeshetett” volna. Az utórengések még április 26-án is észlelhetők voltak. KÓKAY 1981. 143–146.

calvinista temetőnek mondott helyen, Istenünk haragjának engesztelésére, magok közzül előállott személyek által mondott könyörgéseknek gyakorlására, naponként 3-szor, elsőben is sátort készítvén egybe gyűltek, és azt tovább is gyakorolni kívánván, egész exercitiumoknak megnyeréseért a F[elséges] Udvarhoz, a sub nro. 7. lévő Instantia által²²⁰ folyamodtak, és medio tempore, a Helv[etica] Confession levők a levegő égnek mostohaságá ellen deszkából készített hajlékot építettek, a holott kezdett közönséges Devotiojokat gyakorolták, de attól a n[eme]s vármegye által a felséges Consilium parancsolattya mellett inhibiáltatván, ismét a felséges udvarhoz sub nro. 8° lévő instantia által recurráltak²²¹, a honnan vigasztalás nélkül megtérvén, a Felséges locumtenentiale consilium által tett rendelés és intimátumnak erejével, az egész városbéli Pápastaságnak serege által, azon deszkából készült hajlék, azon esztendőben, die 28. mensis Septembris demoliáltatott²²².

Sok izben instáltak valamint a Felséges udvar, úgy a F[elséges] Bellicum [Consilium] előtt is, mint az adnectált instantiakból sub numeris 1°, 2°, 3°, 4° et 5° ac 6° kitetszik, és ezek után is, főképen a földinduláskor 1763-ban sub numero 7° et 8°, de az instantiák többnyire csak deponáltattak, egyedül a sub numero 4° lévő instantiára lett indorsatió szerint, a felséges Cancellária által felelet adott ilyen képpen:

Instantibus restituendum ea cum resolutione, quod petitum ipsorum fundatum haud existat, per consequens eidem deferri non possit.

Ex Cons[ilio] Reg[io] Hung[arico] Aulico Vienn[a]e 13. 8bris 1732.

Petrus Végh mpria.²²³

Eleitől fogva a mi praedecessoraink instantiáikban mindenkor úgy exponáltak, hogy a pápistákkal egyenlő számot, ha nem nagyobbat tettenek. Minekünk a conscriptióhoz nehéz módunk levén, úgy tartjuk mindazonáltal, hogy vagyunk circa 5000, a pápistákat és a lutheránusokat nem vizsgálhatván.

Aranyosba, egy jó mértföldnyire, circa másfél óráig való kocsin és Szőnyre egy jó óráig való járás gyalog a Duna impedimentumán kívül, mely igen gyakran veszedelmes, sőt impracticabilis, járnak isteni tiszteletre.

---

²²⁰ a 7. szám alatti folyamodvány által

²²¹ a 8. szám alatti folyamodvánnyal visszafolyamodtak

²²² Szeptember hó 28. napján lebontatott.

²²³ Magyarul: *A folyamodóknak visszaadandó azzal a határozattal, hogy kérelmük nem megalapozott, melynek következtében azt támogatni nem lehetett. A Felséges Magyar Királyi Helytartó Tanácsból, Bécs, 1732. október 13. Végh Péter sk.*

A mint feljebb megiratott, a templom elhányatott és a páter Franciscanusok klastromákoz applicáltatott, az iskola is akkor elhányatott ugyan, de most alkalmasabb épületen vagyon, és ha a Felséges Uristen F[elséges] királyunk szívét oda hajtaná, hogy ezen árva ekklésiának templom építésére való szabadságot engedne, volna erejek ujnak felállítására.²²⁴

Vagyon egy mester és két praeceptor.

A halottakat a lakosok (mint fellyebb) énekszó nélkül temetik, stólát azoktól a plébánosnak nem fizetvén, egyedül azoknak neveiket a felséges királyi resolutio szerint a plébánosnak denunciálni tartozván. Gyermeküket a keresztelelésre és a házásokat a Copulatióra, a kinek úgytetszik, deposita ordinaria stóla²²⁵ Aranyosra szokták kivinni.

A halottaktól, mint immediáte irva van, semmitse fizetnek, – keresztelestől, valamint a kit ma[ga] keresztele, úgy az Aranyosra kiviendőkötől is 17 kr[ajcár], Egyházkelötől 7 kr[ajcár], ministráló személynek²²⁶ 3 kr[ajcár], a Copulatióért 1 ff[or]r[in]t, Avatás 7 kr[ajcár], Gyertyagyujtónak²²⁷ 3 kr[ajcár].

Itt a Curiálisták felesszámuan lévén, nem fizetnek contributiót, a Curiális funduson lakozó nemesség a convivisekkel²²⁸ együtt mit fizethet, nem tudjuk, elég mindazon által az, hogy a városnak nagy része augusztana [sic!] és Helv[etica] Confession levőkötől állván, az onusnak is felerészét viselik alkalmasan.

Instantiáik párjai sub numeris 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. és 8.

A komáromi Ref[orma]ta árva és augusztana Ekklésiák részekötől.

A Felséges Bellicum Consilium indultum[a]ival sub D. et E.

Ezekon kívül van még nekik két német levelek sub Litteris D. et E., a felséges Bellicum Consilium Indultumai, melyeket, a mikor és a hol szükség, producálhatnak.

---

²²⁴ Révkomárom anyaegyház a türelmi rendelet után, 1783-ban szerveződött újjá. Első lelkésze a neves író, műfordító Péczeli József volt (1783–1792), káplánként rövid ideig Kazinczi János szolgált mellette. 1817-ben Újszöny filiával együtt 5500 lelket számlált. A ma is álló emeletes református kollégiumot 1796-ban építették. FÉNYES 1994. 111–112., MEZEI 2004. 161., KÖBLÖSKRÁNITZ 2018. I. 368., 662., 854.

²²⁵ a szokott stóla letétele után

²²⁶ A misén a plébánosnak segítő fiatalembernek, a ministránsnak.

²²⁷ A templomi gyertyagyújtás a templomatya, másként sekrestyés feladata volt. Az oltáron elhelyezett gyertyákat mise előtt meggyújtotta, a szertartás végén eloltotta.

²²⁸ convivisekkel: velük együtt élőkötől

kik gyakorlati ismereteket oktattak bennünket, azzal az odaadással tanítottak volna vallásra is: felekezetiünk hitelete nem állana mögötte az angolokénak. Ifjuságunk nevelését nemesebb szellem legnév át.

Tehát többszörös szakismeret-körrel bíró tevékeny felügyelőket, s a vallásnőrokat nem törölni, hanem sokasítani!

CSÁKSZEGI ANTAL.

TÁRCZA.

A komáromi tractusban helv. confessión levő árva ekkleziáknak lajstroma.

Ez a 67 lapból álló, fél-fél éves, erős pergamen papírra írott lajstromot, a legnagyobb valószínűség szerint, a derék Torkos Jakab tül a dunai püspök 1774--75-ben íratta össze. — Mert a vallásukért oly soká és oly sokat szenvedett őseink és a lelkes agg püspök Torkos Jakab is, erősen reményltek már ekkor, hogy az anyaira felekezeti Mária Terézia után — ki ez időben már testileg és lelkileg mind inkább gyengült — a feünkölt szellemű s korát meghaladó bölcsességű II-ik József fog őrni ősei trónusába, — a ki alatt majd a szegény elnyomott és tetszhalottaknak látszó prot. gyülekezetek is új életre fognak felébredni.

A Torkos Jakab püspök által össze íratott „Árva ekkleziák” száma volt a komáromi tractusban: 27. E huszonhét árva egyházban találtatt az összeírás idején: 19,298 lélek.

* * *

A rév-komáromi szent társaságban lévő árva ekkleziáknak rende ez:

I-ször. *Alistál* vagyon nemes Pozsony vármegyében. Csallóközben, mint szinte *Pulány* és *Bügelő*, mind a három nemes helység. Tönye pedig, mely a *pozsonyi Clarissa* magyar apácáké, és *Filistál*, melynek fölébura mélt. gróf Pálffy János. paraszt helység ugyan nemes Pozsony vármegyében. Ezekből állott az a virágzó ekkleziá, melynek mater ekkleziája *Alistál* vala emberi emlékeztől fogva és nevezetesen 1681-ik és 1687-ik esztendőben is, és ezután is, a miképen arról vagyon *authentica inquisitio*ók, melyeknek párja *sub littera A.* és *nro 1* ide is csatoltatt.

Tollaltatt az exercitium annó 1732. királyi parancsolat erejével, melynek copiját alább láthatni, a hodosi ekkla *conscriptio*ójában.

Mindjárt akkor instáltak *pro restitutione* a felséges

egy okleveles természetén, vagy *matheis* tanár vallásintézetéből, ki lehet a legböggőbb keresztény, de a vallásnő eladásához megkivánató elkövettséggel nem rendelkezik. Szerk.

császárnál és királynál két ízben egymás után, mely instantiák az indorsatióval itt vagynak *sub. nro 5* et *Littera A.* és *nro 5* et *B.* Instáltak újabban 3 nemes helységek: Tönye és *Alistál* nem bátorokdván a mélt. uraságra nézve magokat nyilván jelenteni az exercitiumért, predikátornak *Alistál*ba, vagy csak egy-egy mesternak *Alistál*ban és *Padányban* való admissiójáért a felséges utvarnál *die 10-a Decembris* annó 1773, mely instantiájok itt vagyon *sub. nro 6.* Arra a felséges *consilium Locumtenenti* ale mit felelt, és *micoda commissio*t adott a nemes vármegyére *nro 7* megláthatni, viszont a nemes vármegye *micoda informatio*t küldött fel *sub. nro 8.*

*Helvetica confessio*n levő személyek vannak a 3 nemes helységben 795, melyről vagyon *authentica testimonialisok* *sub littera B.* et *nro 6* in *Paribus.* *Pápiatae 265.* *Lutheranusok 10.* Tönyében és *Filistálban* reformátusok vagynak 166. *Pápiatae 70.* *Lutheranusok 61.*

Járnak *isteniszolgálatra* hol *Patasra*, ns *Győr* vármegyébe, hol *Apáca-Szakállásra*, ns *Komárom* vármegyébe egy-egy mértöldnyire; de alkalmatlan az ut, kivált *gyalog*, télen a sok vizek miatt, a mint a nemes *Pozsony* vármegye *inquisitio*ójából megláthatni *sub nro 8.* Az elvett templom meg van a *róm. katolikusoknál Alistálban.* *Padányban* volt *filiale oratorium*, mely is *privatus* ns. *funduson* levén, a *familiára* visszazállott és a helyén lakóház vagyon. Az egész megépítésére volna igen is ereje, új *oratoriumnak*, sőt *kettőnek* is, két szükséges helyen felállítására.

Vagyon egy *pápiata* mester, de azzal nem tanítják gyermekeiket.

Gyermekeiket kereszteli az *alistáli plébános*, ugyan az temet halottakat és esküdteti a házasságokat.

Stolát vesz tőlük a menyit a maga *katolikusaitól.* *Kereszteléstől 15* dénárt, új kereszteléstől az *ordináriumn* kívül három, vagy négy, legelső gyermekek kereszteléséért egy-egy tallért. *Opulatio*ért és hirdetésért 60 dénárt. Vagy ha *parochiánusa* vidékről hoz feleséget, a három hirdetésért és *testimonium*ért 60 dénárt. Új menyecskének a beavatásért 15 dénárt, egy keszkenőt, egy pint bort, két font *hust* és egy kalácsot. *Gazda* ember halottól 1 flor. *Gazilasszonytól* 80 dénárt, 12 esztendőstől és feljebb való ifjútól 60 dénárt, leánytól 50 dénárt, kis gyermekétől és igen szegénytől 25 dénárt. Halotti *predikatio*ért a parte 1 flor. *Videkítő*l dupla stolát vészen.

Ezenkívül esztendőnként mit és miképen fizetnek pénzt, *buzát*, meglátni *sub nro 2. puncto 1.*

Tönye fizet *contributio*t 270 ft.

Domestica cassába 65 ft.

Filistál fizet *contributio*t 234 ft.

Domestica cassába 54 ft 94 dénárt.

Vannak az ekkleziáknak következő levelei:

1. Vagyon egy királyi tábla által perálgatott *Ao. 1721* *inquisitio*.

2. Egy *contractus* az *alistáli plébános* és a megyebeli nemesek között a fizetés végett *Ao. 1733* *Somorjában* . . . . . alkalmatosságával.

3. Ugyan *alistáli* . . . . . *helv. confessio*t tartó gazdák . . . . . *contractusok* a *predikátornak* többé nem tar-

*Harminczharmadik árva ekkla Nyárad*²²⁹. N[eme]s Győr vármegyében, conscriptionális possessió, melynek földes ura mélt[óságos] Gr[óf] Illyesházy János volt, filiája volt Szapnak, és mint egy 24 esztendővel foglaltatott a medvei Plébániához. Ide minden héten 2 nap által jött hétköznapokon a predikátor könyörgést tenni, és minden harmadik vasárnapon predikállani. Most vagynak benne 90 református lelkek, pápisták közel annyian. Esik Szaphoz 1 fertály órányi messze.²³⁰

A főtisztelendő és méltóságos Pap Gábor püspök úr tulajdonát képező egykoru kéziratról, közli –

ÓNODY ZSIGMOND.
szt-péteri ev. ref. lelkész.

*****

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Paspensia
DPL	= Dunántúli Protestáns Lap
OSzK	= Országos Széchényi Könyvtár
TGy	= Tudományos Gyűjtemény
TSz	= Történelmi Szemle

HIVATKOZOTT IRODALOM

- BAÁN 2011 = Balatonfüredi életrajzi lexikon. Főszerk.: Baán Bea, szerk.: Karika Erzsébet, Tóth-Bencze Tamás, Némethné Rácz Lídia. Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2011.
- BÉL 2001 = BÉL Mátyás: Esztergom vármegye leírása. Ford.: Dr. Deák A. András, lektorálta: Szelestei N. László. Kiadja a Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Kultsár István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány. Esztergom, 2001.
- BENDA 1983 = BENDA Kálmán (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája II. 1526–1848. Második kiadás. Akadémia Kiadó, Budapest, 1983.

---

²²⁹ helyesen: Nyárad

²³⁰ Szap kuriális nemes község, 1774-ben 150 lelket számlált. 1771–1776 között Bozóki Dávid volt a prédikátora. HUDI et al. 2002. 251., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 382. A türelmi rendelet után Nyárad Szap anyaegyház filiája, 1817-ben a gyülekezet összlétszáma 298 lélek. MEZEI 2004. 163. (A közleményben Nyárad neve Szapnál véletlenül lemaradt, az eredeti forrásban megtalálható.)

- BIRKÁS 1931 = BIRKÁS Géza: Egy régi francia utazó Győrött. = Győri Szemle 2 (1931) 8–10. sz. 318–321.
- BOGDÁN 1978 = BOGDÁN István: Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig. Budapest, 1978.
- BOGDÁN 1987 = BOGDÁN István: Régi magyar mértékek. Budapest, 1987.
- BOGDÁN 1990 = BOGDÁN István: Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874. Budapest, 1990.
- BOGDÁN 1991 = BOGDÁN István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Budapest, 1991.
- BORSOS 1911 = BORSOS István: A pozsonyi rendkívüli törvényszék és a gályarabok története (1674–1676). Szentgotthárd, 1911.
- CZIBOR 2006 = CZIBOR József: Viharok szárnyán. A deáki református keresztyén egyházközség története. Szerk.: Koncsol László. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2006. (Csallóközi Kis-könyvtár)
- DANYI-DÁVID 1960 = DANYI Dezső – DÁVID Zoltán (szerk.): Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). Kiadja a KSH Könyvtára és a Múvelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya. Budapest, 1960.
- FALLENBÜCHL 1992 = FALLENBÜCHL Zoltán: Mária Terézia dikaszteriális tanácsosai 1740–1780. Az OSzK Évkönyve 1984–1985. Szerk.: Kovács Ilona. Budapest, 1992. 283–334.
- FELHŐ 1970 = FELHŐ Ibolya: Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. I. Dunántúl. A Magyar Országos Levéltár és a Központi Statisztikai Hivatal kiadványa. Budapest, 1970.
- FELHŐ-VÖRÖS 1961 = FELHŐ Ibolya – VÖRÖS Antal: A helytartótanácsi levéltár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári Leltárak, 3.)
- FODOR 1827 = Derecskei Fodor Gábor: A' Mezei gazdaság. = TGy 1827. IX. 44–102.
- FRITZ BEKE 2017 = FRITZ BEKE Éva: Pap Gábor, a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke. = SZÁMADÓ Emese (szerk.): „Soli Deo gloria”. A protestáns egyházak története Komáromban, a Duna két partján. Komárom, 2017. 95–101.
- HECKENAST 2005 = HECKENAST Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. S. a. r., kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. História MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005. (História Könyvtár; Kronológiák, adattárak, 8.)
- HOLÉCZI 1821 = HOLÉCZI Mihály: Körültekintés a komáromi várban. = Szép-literatúrai ajándék a' Tudományos Gyűjteményhez. Pest, 1821. 177–191.
- HUDI et al. 2002 = Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Hudi József, Jakab Réka, Koncz Pál, Köblös József, Kránitz Zsolt, Mezei Zsolt. Pápa, 2002. 16. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 5.)
- IVÁNYOSI-SZABÓ 1985 = IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: Gabonaűrmértékek Kecskeméten a XVII–XVIII. században. = Bács-Kiskun megye múltjából VII. Kecskemét, 1985. 147–158.
- JAHRBUCH 1736 = Historisches Jahr-Buch vom Jahr Christi 1736. Frankfurth und Leipzig, bey Christoph Riegel.
- KLÁDEK 2018 = KLÁDEK László (szerk.): Forrásaink a reformációról. Dokumentumok az MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltárából. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018.

- KÓKAY 1981 = Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű Újság. Sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta Kókay György. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981. (Nemzeti Könyvtár, Múvelődéstörténet)
- KOVACSICS 1957 = KOVACSICS József (szerk.): A történeti statisztika forrásai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1957.
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009 = A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 10.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018 = KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II/1-2. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2018. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 15-16.)
- KRÁNITZ 2013 = KRÁNITZ Zsolt: „Késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943). Pápa, 2013. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 13. / Jubileumi kötetek, 2.)
- MÁCZA 1992 = MÁCZA Mihály: Komárom – Történelmi séták a városban. Madách, 1992.
- MESZLÉNYI 1935 = MESZLÉNYI Antal: Szelepcsényi prímás és Északmagyarország rekatolizálása (16171-1675). = Theologia 2 (1935) 215., 325-337.
- NAGY 2007 = NAGY Imre Gábor: Baranya vármegye főispánjai (1688-1950). = Baranyai Történelmi Közlemények 2. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 2006-2007. Pécs, 2007. 79-160.
- PÁLFFY 1997 = PÁLFFY Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16-17. században. (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”) = TSz 39 (1997) 257-288.
- PAYR Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története. I. Sopron, 1924.
- SEDIVI 1895 = SEDIVI László: Necrolog. Ónody Zsigmond 1839-1895. = DPL 6 (1895) 51. sz. (december 22.) 811-814.
- SZABÓ 2000 = SZABÓ Tamás: A Győri Püspökség története a 16. századtól napjainkig. = A győri egyházmegye ezer éve. Szerk.: Kiss Tamás. Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr, 2000. 37-49.
- SZÁMADÓ 2017 = SZÁMADÓ Emese: A Révkomáromi Református Egyház. = SZÁMADÓ Emese (szerk.): „Soli Deo gloria”. A protestáns egyházak története Komáromban, a Duna két partján. Komárom, 2017. 13-39. (Komáromi Klapka György Múzeum katalógusai XXVI.)
- SZINNYEI 1891-1914 = SZINNYEI József: A magyar írók élete és munkái. I-XIV. Budapest, 1891-1914.
- TÓTH 1808 = TÓTH Ferenc: Magyar, és Erdély országi protestáns ekklésiák' históriája. I. darab. Komárom, 1808.
- ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított kiadás. Szerk.: Ladányi Sándor. Budapest, 1977.

SZEMLE

DIENES Dénes – KEGYES Erika – VERES Ildikó (szerk.): *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben*. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2019. 400 p.

A reformáció 500. évfordulója alkalmából 2017-ben tartott megemlékezések és rendezvények közül kiemelkedett a Miskolci Egyetem által szervezett emlékülés, mely egyedülálló módon kapcsolta össze a protestantizmus szellemi örökségének vizsgálatát a nőkutatással.

Az emlékülés anyagát tartalmazó kötet a reformáció történetét a családjuk férfitagjai mögött, azok árnyékában tevékenykedő nők szempontjából meséli el, akikről keveset tudunk, mert sem tetteiket, sem

szavaikat nem jegyezte fel a túlnyomórészt férfitetteket számontartó történelem. Véletlen egybeesés, hogy majdnem pontosan ekkor, 2017 augusztusában indította el egy hevesre sikerült iskolai gender-vita nyomán neo-historikus online-mozgalmát *herstory* néven két amerikai diák, Hridith Sudev és Alexandra Fuchs. A history (his story) vs herstory (her story) — etimológiailag értelmezhetetlen — szóviccen alapuló online fórum célja hasonló a Miskolci Egyetem konferencia-szervezőiéhez: azoknak a kevésbé ismert, háttérbe szorult személyeknek, főleg nőknek a szempontjából bemutatni a világtörténelem egyik legnagyobb hatású eseményét, akik ennek alakulásában fontos szerepet játszottak, de a világ nem tud róluk.

A kötetet huszonegy szerző (tizennyolc nő és három férfi) huszonkét tanulmánya alkotja, melyeket a szerkesztők öt tematikus csoportba rendeztek: 1. *A nők jelenléte a magyar reformáció kezdeti szakaszában* (szerzők: Bátoriné Misák Marianna, Gaál Izabella és Kónya Annamária); 2. *Protestáns női princípium a bölcseletben és a praxisban* (szerzők: Veres Ildikó, Kegyes Erika, Pesti Brigitta, Bátoriné Misák Marianna, Székely Gábor); 3. *Jeles magyar protestáns*

nők munkássága (szerzők: S. Sárdi Margit, Viskolcz Noémi, Szilágyi Zita Mária, Bárány-Szilfai Alida); 4. *Protestáns női perspektívák lenyomatai* (szerzők: Gyulai Éva, Dobák Judit, Hardiné Magyar Tamara, Moklovsky Réka, Kusper Judit, R. Nagy József, Huszár Ágnes); 5. *Továbblépések és kontextusok* (szerzők: Lengyel Zsuzsanna Mariann, Varga Gyöngyi, Bognár László).

A tanulmányok egy része a nők mecénási és kultúra-terjesztői szerepét vizsgálja a reformáció kezdeti szakaszától, a XVI. századtól a XIX. századig. Eleinte csak a főúri asszonyoknak volt lehetőségük a prédikátorok és Biblia-fordítók támogatására, mint Lorántffy Zsuzsanna erdélyi fejedelemasszonynak, Somi Borbálának, Losonczi Annának, Thurzó Erzsébetnek és másoknak, akiknek a nevei prédikációs kötetek és fordítások ajánlásaiban felbukkannak. A XVII. századtól már jómódú polgárasszonyok is fejtették ki reformáció-pártoló tevékenységet, majd ez az adományozó kedv elérte a mezővárosi, sőt, falun élő asszonyokat is, akik szülőadományokkal segítették a helyi nevelés és tudomány intézményeit. A nagyasszonyok kultúratámogató hatása azonban sokkal szélesebb körű lehetett a polgárasszonyokénál, mert nemcsak családtagjaik, hanem az uradalmaikban élő jobbágyok tanításával is népszerűsíthették a reformáció tanait. Ezt elősegítette a könyvnyomtatás terjedésével együtt járó médiaforradalom, de az a körülmény is, hogy a három részre osztott országban a férfiak jó része háborúskodással volt elfoglalva, így az uradalmak életének szervezése nagyrészt a nőkre maradt. Ez amekkora plusz terhet jelentett a főúri asszonyoknak, akkora lehetőséget is biztosított számukra. Ők dönthettek uradalmaik gazdasági ügyein kívül vallási kérdésekről is, arról, milyen prédikátort hívnak udvarukba, kire bízják – familiárisaikkal együtt – tágabb családjuk oktatását, nevelését. A protestáns nagyasszonyok társadalmi szerepvállalása a kultúra összes intézményére kiterjedhetett: ők dönthettek templomok, iskolák alapításáról, fenntartásáról, sőt, a könyvkiadás támogatásáról is. Ennek magvalósulását azonban aprólékos levéltári kutatómunkával lehet csak nyomon követni: levelezés, alapító okiratok, adománylevelek, könyvajánlások, dedikációk, stb. feltárásával.

A olvasni tudás terjedésével a nők más módon is befolyásolni tudták a reformáció eszméinek terjesztését. Fogyasztóként is beléptek a kulturális piacra: a szerzők a női olvasók szem előtt tartásával koncipiálják műveiket. A XVII. század közepétől már elenyésző az egyházi mecénatúra szerepe, a támogatók nagy része világi, közülük is nagy számban vannak protestáns, elsősorban evangélikus patrónák, akik magyar nyelvű könyvek megírására, illetve külföldi kiadványok magyarra fordítására adtak megrendelést. A protestáns nők társadalmi szerepvállalásának tetőpontja a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület XIX. század végi megalapítása, mely Szilassy Aladárné nevéhez fűződik.

A tanulmányok egy másik része a protestantizmus és nő kutatás másik oldalával foglalkozik, nevezetesen, hogy milyen hatást gyakorolt a reformáció a

nők életére. Ennek legfontosabb eleme az írás-olvasás terjedése, a népoktatás egyre szélesebbé válása, a nőnevelés intézményeinek kialakulása. A főúri és nagypolgári családokban ez a magántanítói rendszerrel már korábban is működött, az alacsonyabb társadalmi rétegek oktatásában azonban a reformáció hozott áttörést. A jobbágyleányok oktatására vonatkozó adatok is a XVII. század első harmadától sokasodnak. A templomok mellett az iskolák az új eszmék terjesztésének legnagyobb hatású fórumai. A polgárosult Nyugat-Európából hazatérő magyar diákok ezt ismerik fel, amikor elfoglalják a papi és tanítói pozíciókat. A lányok oktatása is két irányban folyik: egyrészt a templomokban, másrészt az iskolákban, amiért a leányok mezőgazdasági munkával fizetnek. Bár nem kifejezetten a nőkre vonatkozóan, de ugyancsak az alsóbb társadalmi rétegek életére gyakorolt hatást elemzi az a helytörténeti tanulmány, mely a Diósgyőr-vasgyári protestáns hívők „400-ados emlékünnepegyét” vizsgálja egy kuriózum alapján: részletes program áll rendelkezésre arról, hogyan ünnepelte az adott közösség a reformáció kerek évfordulóját 100 évvel ezelőtt.

Protestáns íróknak és költőknek sem maradnak ki a vizsgálatból. Petróczi Kata Szidónia vallásos élményét egy költeménye alapján fejti ki az egyik tanulmány. Jósika Júlia és Pulszky Terézia inkább kultúra- és életminta-közvetítői munkásságukkal tűnnek ki, mint írói kvalitásaikkal. A legjelentősebb protestáns írónővel, Szabó Magdával két tanulmány is foglalkozik, de ezeknek nem annyira az írónő munkássága, mint inkább annak ihlető közege a tárgya: Debrecen, a „kálvinista Róma”, amely antropomorfizált helyszíneként az *Abigé*nek és a *Régimódi történetek* is főszereplője.

Filozófiai igényű tanulmányok foglalkoznak a reformáció nőképevel. Közülük is kiemelkedik Kegyes Erika *Luther Márton nőkép-koncepciójának* vizsgálata, mely jórészt kétségeket fogalmaz meg a Luther-szövegek retorikai önelentmondásai, másrészt a korabeli és a mai értelmezés összehasonlíthatósága kapcsán. Már a *Jó a rosszban* és a *Rossz a jóban* alcímek is arra utalnak, milyen nehéz mai szemmel elfogadhatót, előremozdító pozitívumot találni ezekben a Nietzsche nőgyűlöletéig előrelátó fejtegetésekben. Márpedig a szerző szemmel láthatóan törekszik erre. Luther nem könnyíti meg a dolgát, mert férfinak és nőnek csak Isten előtti egyenlőségét ismeri el, társadalmi egyenlőségüket nem. A nő a bűnre csábító kísértő, társadalmi szerepe a szülőgép funkcióban kimerül. A szerző végül azzal rehabilitálja Luther mai szemmel elfogadhatatlan nézeteit, hogy az egyszerű emberek házaseletének titkait nyilvános kommunikáció tárgyává tette, megnyitotta a vitát a szexualitásról, felszámolta az ezzel kapcsolatos tabukat.

Férfi és nő protestáns alapokon nyugvó egyenjogúsága kényes téma napjainkban is, annak ellenére, hogy a protestáns egyházak a nők lelkesítői szolgálatba való bebecsátásával messze meghaladni látszanak a katolikusok merev tilalmát, akik azt Pál apostol korinthusiakhoz írt első levelére alapozzák: „A ti

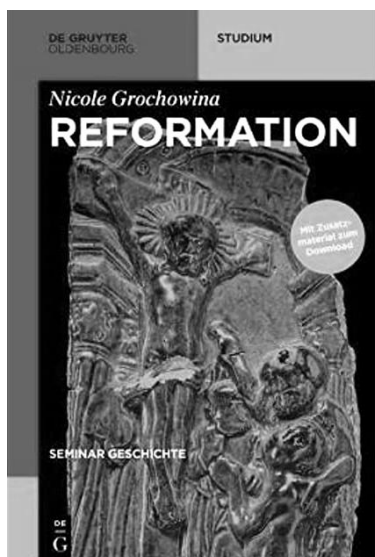
asszonyaitok hallgassanak a gyülekezetekben, mert nincs megengedve nekik, hogy szóljanak...” Hogy ez a „tolerancia” a protestánsoknál csak látszat, és messze nincs szó esélyegyenlőségről, bizonyítja Huszár Ágnes *Mit ér a lelkész, ha nő?* című tanulmánya. Bár a Református Egyházban a lelkészek fele nő, a zsinaton összesen két nő ül a száz megválasztott tag között. A lelkésznek karrierlehetősége is jóval kisebb férfi társaikénál. Az egyházon belül a legkevésbé megbecsült munkákat látják el, vallás tanárok, kórházi lelkészek, adminisztratív munkatársak a lelkészi hivatalokban. A nagyobb gyülekezetek nős férfi lelkészeket választanak, ahol a szintén felszentelt lelkészfeleségek férjeiknek besegetenek az „egyet választ, kettőt kap” üzleti modell szellemében. A szerző kitekint két európai példára is. Németországban tíz évvel ezelőtt az Evangélikus Egyház élén majdnem négy hónapig sikerült egy lelkésznőnek püspökként tartania magát, ám egy közlekedési rutinellenőrzés gyorsan véget vetett az ígéretes karriernek. A lett evangélikus zsinat pedig négy évvel ezelőtt visszavonta a női lelkészek jogát az önálló szolgálatra. Utóbbi eset kapcsán szellemesen mutatja meg a szerző, milyen alig leplezett kárörömmel reagált a lett lelkésznek lefokozására a magyar református blogvilág. A felekezeti alrendszerek úgy működnek, ahogy az a nagy társadalmi rendszer működése alapján megjósolható. Ez is, amazok is patriarchális struktúrára alapulnak. A magyar törvényhozásban 10%-os a női részvétel. Noha ez még mindig jobb, mint a mindössze 2%-os református zsinati reprezentáció, Európában a 10% is csak az utolsó helyre elég.

Végül az egyik kötet végi tanulmányban a magyarázatot is megkapjuk arra, hogy miért nem várható ezen a téren gyors strukturális változás. Varga Gyöngyi a feminista teológia és írásmagyarázat egyik meghatározó alakjára hivatkozva állítja, hogy nehéz a női aspirációkat megalapozni és igazolni a Szentírás alapján, amely „elsősorban férfiakról és férfiaknak szól, és gyakran csak férfiakat érintő témákról”. „Ki kell, hogy mondjuk: a Szentírásban kapott kinyilatkoztatásra alapuló keresztény teológia közel két évezreden keresztül lényegében elkerülte a valódi szembesülést a női létezés alapvető kérdéseivel.” (372.) Mivel maga a Biblia is androcentrikus közösségek által és ezek számára íródott, sok még a tennivaló, hogy a Szentírást a női olvasók is saját személyes történetükként olvashassák, támogatást találhassanak benne saját életükhöz, fellelhessék benne saját életük vezérfonalát, valamiféle követhető normát, morált. Nem sztereotípiák, sematizáló válaszok teszik élményszerűvé a Bibliát a női olvasók számára, hanem egy női szempontú Szentírás-értelmezés.

HIMA GABRIELLA

*****

GROCHOWINA, Nicole: *Reformation*. Walter de Gruyter GmbH, Berlin, Boston, 2019. 220 p.

A neves kiadó Seminar Geschichte történet-tudományi sorozatának célja, hogy az egyetemi oktatás, azon belül a doktori képzés számára kínáljon korszerű taneszközöket. A könyvek alapos tudásanyagot közvetítenek modern pedagógiai módszertan alapján. A kiadó internetes oldaláról minden egyes könyvhöz további forrásanyagok, képmel-lékletek tölthetők le.

Grochowina, az Erlangen-nürnbergi Friedrich Alexander Egyetem egyháztörté-
nésze remek oktatássegítő eszközt alkotott. A könyv tizennégy fejezetből áll, tehát egy egyetemi félév számára ideális tankönyvként szolgálhat, de önművelésre is jól használható. A fejezetek többségének élén egy kortárs képzőművészeti alkotás látható. A keresztyén ember szabadságáról szóló negyedik fejezetet elején pl. id. Lucas Cranach A törvény és a kegyelem c. allegorikus képe. A kép részletes értelmezése bevezeti az olvasót a fejezetben tárgyalt témakörbe, nem melléke-
sen hozzájárul vizuális kultúrája fejlesztéséhez is. A fejezetek rövid alfejeze-
tekre tagolódnak, a bekezdések témáit a margón külön jelzik. Ez megkönnyíti az áttekintést és a vizsgára való önálló felkészülést. A fejezetek egy fontos ere-
deti forrás bemutatásával fejeződnek be, ez esetben Luther 1520-as írását ol-
vashatjuk a keresztyén ember szabadságáról. A fejezetet a komplex téma meg-
értését vizsgáló négy-öt kérdés zárja le, majd a szerző a legkorszerűbb szakiro-
dalomból kínál olvasnivalót az elmélyülni szándékozóknak.

A kötet a történettudomány perspektívájából tekinti át a reformáció kiala-
kulásának körülményeit, legfontosabb eseményeit, kulturális hatásait és utó-
életét. Ezek mellett szerepet kap a szerző saját tudományos érdeklődése is. Grochowina, aki a *Christusbruderschaft* [Krisztus-testvériség] nevű evangéli-
kus női rend tagja, különös kíváncsisággal foglalkozik a reformáció történeté-
nek női szereplőivel. Más kézikönyvekhez képest több figyelmet szentel a re-
formáció radikális ágának — a(z újra)keresztelőknek. Külön fejezetben olvas-
hatunk a reformáció mártírjairól, az ő nagy részük is ezekből a radikális cso-
portokból került ki. Nagyon tanulságos a könyv utolsó fejezeteiben az emléke-
zettörténeti áttekintés, elsősorban a Luther-kultusz kialakulásáról és változásá-
ról az évszázadok folyamán.

Luther fellépése nem földcsuszamláshoz hasonló esemény volt, megvoltak az előzményei már a késői középkorban. Különbösen is, ha egy egész mozgalmat egyetlen személyiséghez kötünk, magunkat korlátozzuk a jelenség sokoldalúságának átlátásában. Németországban a középkor és az újkor határán egy nagyon bonyolult politikai helyzet alakult ki. A császár és a háromszáz kisebb-nagyobb fejedelemség és birodalmi város vezetése között állandó konfliktusok lobbantak fel, mivel a Német-Római Birodalom az Imperium Romanum örökösének tartotta magát, és mind a világi, mind az egyházi hatalmat kezében próbálta tartani. 1495-ben Wormsban döntötték el, hogy a birodalmi gyűlés legyen a legfőbb törvényhozó szerv, amelynek a császár által jóváhagyott döntéseit mindenütt be kellett tartani. Ez a központosítás nem volt egyértelműen jó hatású egy nagyon heterogén birodalomban, ezért is volt szükség az „örök országos béke” kihirdetésére. Ezzel próbálták megszüntetni a fegyveres konfliktusokat a szomszédos fejedelemségek között. Az ellenséges feleknek az újonnan létrehozott birodalmi bíróság előtt kellett volna megjelenniük, amelynek székhelye először Frankfurt volt. Később egy másik bíróságot is létrehoztak. Ezzel kapcsolták le az ítélezés gyakorlatát a császár személyéről, illetve annak mindenkor tartózkodási helyéről.

Az egységes birodalmi adó bevezetése elsősorban a háborús kiadásokat és a központi bíróságok működését fedezte. A központosítással kirótt költségek a helyi tartományok irányítóit, a választófejedelmeket a császár ellen hangolták, és később a katolicizmushoz ragaszkodó császárral szemben a reformáció támogatóivá tette őket.

A kulturális változások közül mindenekelőtt a könyvnyomtatás feltalálását és az olvasástudás elterjedését kell említeni. A reformáció egy mediális korszakváltáshoz kapcsolódott: hatalmas területen kibontakozó hatását a röpiratok, paszkvillusok és egyéb szövegek elterjesztésével tudta elérni.

A keresztény hit megélésének formái is változtak ebben az időben. A késői középkor különféle kegyességi irányzatai a bensőséges elmélyülés felé fordították a híveket, és nagyobb szerepet követeltek a laikusoknak a hitéletben. Ezzel párhuzamosan csökkent a bizalom az egyház képviselőiben. Ennek oka bizonyos szerzetesrendek dőzsölő életmódja, leginkább pedig a pápai udvar luxusfogyasztása láttán kialakult felháborodás volt.

A középkori ember rettegett attól, hogy nem képes ellenállni a bűnök csábításának és elkárhozik. A korabeli templomi freskók és egyéb képi ábrázolások a pokol szenvedéseit érzékelhető közelségbe hozták számára. Az egyház segítséget nyújtott abban, hogy a gyónás és a kirótt penitencia segítségével megszabaduljon legalább bűneinek egy részétől. Maga az egyház adott keretet a hívő ember és az Isten kapcsolatfelvételének. Ezzel a hatalmával élve, sőt visszaélve biztosított a hívek számára könnyű lehetőséget a bűnöktől való megszabadulásra. A búcsúcédulák templomi árulása a hívek számára, mint a bűntől való

megszabadulás könnyített formája különösen a tizenhatodik század elején terjedt el. X. Leo pápa teljes bűnbocsánatot hirdetett a Szent Péter székesegyház javára történt búcsúcédula-vásárlás fejében.

Voltak olyan búcsúcédulák, amelyeket csak egy bizonyos helyen voltak megszerezhetők, ezért a híveknek hosszú és veszélyes zarándokutakra kellett indulniuk. Később aztán az adott rend minden helyi templomában hozzáférhetőek lettek, így pl. az eredetileg csak Assisiban megvásárolhatók később már minden ferencrendi templomban és rendházban. Visszaélések forrásává vált, hogy a pápák az elődjeik által kibocsátott búcsúcédulákat érvénytelenítették, és újakat adtak ki, aki tehát üdvözülni kívánt, annak még mélyebbre kellett a zsebébe nyúlnia.

A túlvilági üdvözülés pénzre váltása teológusok és papok körében is viták tárgyává vált. Luther egyházkritikájának éle is ez ellen az elüzletiesedett gyakorlat ellen irányult. Szerinte a búcsúcédulákat kibocsátók blaszfémikus módon magukat helyezik Krisztussal egy szintre. Legfőbb érve az volt, hogy az effajta gyakorlat az őszinte bűnbánat ellen hat. 1518-ban a búcsúváltásról és a kegyelemről szóló német nyelvű írásában kemény szavakkal illeti a az emberek kifosztására törekvő rabló papokat. Elítéli azokat a „lusta és álmos” keresztényeket is, akik a búcsúcédula megváltásával akarják elkerülni a bűnbánat kemény és rögzös útját. A lutheri felfogás szerint az isteni kegyelem megmenti az embert az állandó rettegéstől és teljesítménykényszertől. Az ember feladata tehát a feltétel nélküli hit és annak megvallása.

Mindezek a körülmények együttesen robbantották ki azt az utólag reformációnak nevezett mozgalmat, amelyet a németországi történettudomány Leopold von Rankét követve a lutheri tételek nyilvánosságra hozása (1517) és az augsburgi vallásbéke (1555) közötti időszakban helyez el. A mozgalom megindítóinak célja nem egyházszakadás volt, hanem a hitélet megtisztítása, visszatérés a krisztusi alapokhoz. Volker Leppin tübingeni teológus transzformációként látja a folyamatot, amelynek végén az 1648-as vesztfáliai béke deklarálta egy addig monolitikus keresztény egyház dominálta Európa három felekeztűvé válását. Más történészek az újító mozgalmak sokszínűségére tekintettel a reformáció szót többes számban javasolják használni.

A reformáció főirányától (a Luthert, Kálvint, Zwinglit követő irányzatoktól) megkülönböztethető annak ún. radikális ága is. A radikális jelző önmagában megbélyegző és sokértelmű. Már a tizenhatodik században úgy beszéltek róluk, mint a reformáció „vadhajtásáról”. Az augsburgi vallásbéke, amely a birodalomban elismerte a katolikus és az evangélikus rendek egyenlőségét, a kisebbségi felekezeteket, így a reformátusokat is csak a birodalmi városokban tűrte meg. A radikális irányzatok sokféle szempontból eltértek egymástól. Voltak közöttük szentháromságtagadók — antitrinitáriusok — és a gyermekkori keresztelest elutasítók. Ők azzal érveltek, hogy a keresztséget csak tudatosan, felnőtt

fejvel lehet vállalni. Egyes csoportjaik az Isten országának gyors, még az ő életükben bekövetkező eljövételében reménykedtek.

Bizonyára őket nevezte Luther egyik asztali beszédében „rajongó szamaraknak”. A radikálisok között voltak pacifisták – mint a frízek közt hódító menonita irányzat követői vagy az olaszországi keresztelők – és voltak harciasak, akik nemcsak a tized megfizetését tagadták meg, hanem fegyvert is ragadtak, mint a münsteri keresztelő közösség tagjai, akik 1534–35-ben az egész város irányítását megszerezték.

A reformáció felemelte a nőket spirituális és egyéb tekintetben is. Luther nagyon fontosnak tartotta a lánygyermek betűtetésre oktatását. A papi házasság engedélyezésével a nőknek a gyülekezetben betöltött szerepe is felértékelte. Amikor Luther végrendeletében a kor szokásával ellentétben nem gyermekeit, hanem feleségét nevezte meg örökösének, nemcsak Bora Katalin, hanem az egész női nem iránti nagyrabecsülésének adta tanújelét.

A „Nők nélkül nem lenne reformáció!” című fejezetből számos érdekes adalékot tudunk meg olyan nőkről, akik hitvalló keresztyénként maguk is szolgáltak gyülekezetekben, és írásaikkal is hozzájárultak az új vallás elterjedéséhez. Argula von Grumbach, az első női röpiratszerző levelekben vitázott az akkor katolikus kézben levő ingolstadti egyetemen a Szentírás elemzésének kérdéseiről. Caritas Pirckheimer nem a reformáció szószólójaként lépett fel, hanem éppen ellenkezőleg. A reformátorok egy része, elsősorban Luther a rendek feloszlását tartotta helyesnek, nagyon sok szerzetes és apáca keresett magának helyet az egyházon kívüli életben. Caritas Pirckheimer írásaiban a nürnbergi Klára zárda apátnőjeként kolostora fennmaradásáért harcolt, ez sikerült is neki. Katharina Zell nem elégedett meg a lelkeszfeleség hagyományos szerepével, magát *Kirchenmutter*ként [egyházanyaként] definiálva prédikált is a strassburgi székesegyházban.

A reformáció egyik ellentmondása, hogy bár alapvetően városi jelenségnek indult, mégis a paraszti lakosságra volt nagy, buzdító hatással. Csak a korai újkor mintegy 30 ezres lélekszámú nagyvárosaiban – Wittenbergben, Zürichben, Genfben – volt meg az írástudó polgároknak és teológusoknak az a tömege, amely megteremtette a könyvpiacot és ezzel a nyilvános eszmecsere lehetőségét. A város vezetősége és a helyi prédikátorok viszonya döntő volt arra nézve, hogy melyik irányzat képviselői jutottak szóhoz és befolyáshoz.

A városi értelmiségiek szava messzire hallatszott, így az „apokaliptikus költő”-é, Martin Schroté is, aki a „német nemzethez” fordul versében, hogy Istenben bízva vegye fel a harcot az Antikrisztus ellen. Az Antikrisztust ebben az összefüggésben a pápára értették. Luther korán felismerte a háborús veszélyt, írásaiban és prédikációiban mindig a béke mellett tett hitet és óvott a császár hatalma elleni fegyveres felkeléstől. Az 1524–25-ös parasztháború, melynek élére Thomas Müntzer prédikátor állt, jelszavaiban ennek ellenére

felhasználta a reformáció tanításait, és a Bibliára hivatkozva legitimálta a többség elleni harcát.

A reformáció neve ma a laikus közgondolkodásban elválaszthatatlanul Lutheréval fonódott össze, a félévezredes emlékében ez nagyon jól megfigyelhető volt. Wittenberg turisztikai sztárolása és a Luther sör kereskedelmi sikere is annak a német földön kialakult Luther-kultusznak a folyománya, amely már a tizenhetedik században megmutatkozott. Egy 1617-es röpirat grafikája Luthert ábrázolja, amint tollával felírja a téziseit a wittenbergi vártemplom ajtajára, a toll belefúródik egy tüzes trónon (Róma) ülő oroszlán (X. Leo pápa) fejébe, és lelöki róla a pápai tiarát. Az előtérben látható egy megsütött liba (utalás Jan Husra, akinek a neve csehül libát jelent). A kép tetején ülő Isten sugallja Luthernak, hogy vigye el a nép közé a Szentírást, amit ő meg is tesz.

A kép elemei megfeleltethetők a mai, németországi kiindulású Luther-kultusz elemeinek. (A templomajtóra kifüggesztett tézisek legendája nem mástól, mint Melanchthontól származik.) A tizenkilencedik századi német történetírásban Luthert a német egység előhírnökének is tekintették. Ezt Biblia-fordításával érdemelte ki, amely csakugyan hozzájárult egy széttagolt birodalomban a német köznyelv egységesüléséhez. Az 1917-es emlékévk az első világháborús vereségek miatt megtépázott nemzeti tudatot próbálta meg erősíteni. A 450. évforduló idején, 1933-ban még arra is történt kísérlet a nemzetiszocialista propaganda részéről, hogy a Luther által elkezdett mű kiteljesítőjeként Adolf Hitler mutassák fel.

A németországi Luther-kultusz egyik következménye volt, hogy a reformáció birodalmon kívüli képviselői — Kálvin, Zwingli — némileg háttérbe szorultak, körülöttük nem alakult ki igazi kultusz.

A reformációs gondolatnak és Luther személyének a politikai ki- és felhasználása indíthatta az EKD-t, Németország Evangélikus Egyházát annak a 2014-es dokumentumnak a kiadására, amely leszögezte, hogy bár a reformáció összeurópai, hatásában pedig világméretű, mégis elsődlegesen vallási esemény. A dokumentum összefoglalja a protestáns teológia sarokpontjait, elsősorban a *sola*-elveket. Az írás körül kirobbant széleskörű vita is mutatja, hogy a reformációs gondolat napjainkban is élő erő, nem pedig megfellebbezhetetlen ki nyilatkozatok tára.

Ajánlom ezt a gondolatébresztő könyvet mindenekelőtt teológus- és történészhallgatóknak, valamint lelkipásztoroknak. De haszonnal forgathatja minden történelem és egyháztörténet iránt érdeklődő olvasó is.

HUSZÁR ÁGNES

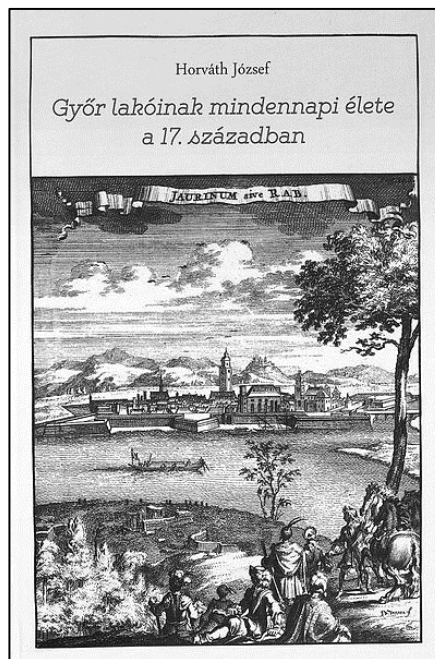
*****

HORVÁTH József: Győr lakóinak mindennapi élete a 17. században. Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér kiadása, Győr, 2017. 336 p. + 27 színes illusztráció

A fenti címmel és a megnevezett intézmény kiadásában, a NKA támogatásával jelent meg a történész-könyvtáros szerző könyve, amely előtanulmány kötetként is felfogható. 2021-re, Győr városi rangra emelésének 750. évfordulójára ugyanis egy teljességre törekvő városmonográfia kiadását tűzte ki célul a megyei jogú város vezetése.

Jelen kötet szerzője 1980 óta foglalkozik Győr kora újkori történetével. Diplomamunkáját az 1600–1620 között született győri testamentumok elemzéséből írta. 1988-ban készített egyetemi doktori értekezésében összesen 234 XVII. századi győri végrendeletet dolgozott fel. A feltáró munkát a későbbiekben folytatta, ebből készült PhD disszertációja, melyet 2008-ban védett meg. Ez a disszertáció képezi alapját a jelen tanulmánykötetnek. Horváth József történész-könyvtáros a végrendeletek kutatásának egyik legelhivatottabb és legjelentősebb szakértője. Munkásságát nagyszámú publikáció, tanulmányok sokasága és számos kötet jellemzi.

Ez a mind történelmi, mind néprajzi szempontból rendkívül jelentős munka 6 nagy, átfogó fejezetben és 19 kisebb egységre tagolt alfejezetben, a végrendeleteket több szempontból elemezve mutatja be a XVII. századi Győr lakóinak mindennapi életét. Mindehhez a Győri Egyházmegyei Levéltár Székeskáptalani Hiteleshelyi Levéltára, a Győri Egyházmegyei Levéltár Püspöki Levéltára, Győr Megyei Jogú Város Levéltára és Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzati Levéltára lelőhelyekről mindösszesen 880 XVII. századi győri személytől származó végrendeletet vizsgált meg, elemzett, amelyekre megállapítása szerint több jogrendszer is hatott, de alapvetően a helyi szokásjogot őrizték meg. Izgalmas kérdéseket vet fel ez az érdekes és merész kísérlet, példát adva, ösztönözve a kutatókat arra, hogy a levéltári források még gazdag, kiaknázatlan, akár rejtett adatai hogyan használhatók fel a kisebb-nagyobb közösségek korabeli mindennapi életének, ünnepeinek jellemzésére.

A bevezetőjében a szerző ismerteti a tanulmánykötet tárgyát és vizsgálati módszerét, majd külön foglalkozik a végrendeletekkel, mint a várostörténeti kutatások forrásaival. Nagy számuk miatt itt a témában csak a legfontosabb kutatásokat, publikációkat tekinti át, kiemelve a kutatók között Granasztói György és Szende Katalin példaértékű munkásságát. [Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy egyetlen mondatot megérdemeltek volna mindazok a néprajzi vizsgálatok is a ház- és lakáskultúra, a családszerkezet, a vallási élet témakörében, amelyek figyelmet érdemlő levéltári forrásokat (acta orphanalia, inventáriumok, összeírások, stb.) vontak/vonnak be vizsgálataikba.]

Új fejezet foglalkozik a magyarországi végrendelet kutatások és a várostörténet-írás kapcsolatával, bemutatva, jellemezve a bőséges publikációkat, rámutatva a feldolgozások szempontjaira is.

A kötet legfontosabb része ezután kezdődik, hisz innen a végrendeletek alapján rajzolódik ki az a kép, amely a korabeli győri városi polgárok, iparosok, kereskedők, katonák, nemesek életmódját, családi, rokoni, baráti, üzleti és egyéb kapcsolatrendszerét, köznapijait és ünnepzeit jellemzi. A fejezet kérdésfeltevéssel indul: Kik voltak Győr lakói a 17. században? Válaszként sorra veszi jogállásukat, társadalmi tagozódásukat, visszanyúlva a XV. századig, amikor a városlakók függősége létrejött, hisz a vizsgált időszakban a győri székeskáptalan földesúri fennhatósága alá tartoztak, amely jobbágyi állapotot jelentett az abból eredő korlátozásokkal. Ezeknek egyike volt az a kötelezettség, hogy a végrendeleteket jóváhagyás végett, fizetés ellenében, be kellett mutatniuk a káptalannak, akinek mindez bevételi forrást jelentett, miközben az ingatlanok mozgását is nyomon követhette. A városban élő katonák a főkapitány fennhatósága alá tartoztak, a nemeseknek pedig győri házaik után adózniuk kellett, ugyanakkor a városon kívül is rendelkeztek öröklött, adómentes birtokokkal, többen pedig bekapcsolódtak a kereskedelembe. A város lélekszáma megnövekedett a társadalmi, gazdasági, politikai életben befolyást szerzett birtokos nemesekkel. A lakosság és a káptalan közötti viszony nem volt problémamentes, hiszen mind a katonák, mind a nemesek fellázadtak a korlátozások ellen. A szerző a végrendeletek székeskáptalani ellenőrzését pozitívnak ítéli, ugyanis a bemutatott végrendeleteket a káptalan testamentumkönyvekbe másoltatta, amellyel az utókornak és a kutatásnak nagy szolgálatot tett, hisz megőrizte azokat. Győr korabeli népessége nagy számban hagyott végrendeletet, amelyeknek alapja a Hármaskönyv III. részének 30. cikkelye, ami az örökhagyást, jelesen a szabad rendelkezést biztosította, amellyel tömegesen éltek. Míg a végrendeletek száma a XVII. század közepéig látványosan emelkedett, a század második felében már csökkent. A szerző szerint a végrendeletkezési kedv visszaszorulása összefüggésben volt a földesúrral szembeni konfliktusokkal és a város önállósodási törekvéseivel.

A város lakossága nemzetiségi szempontból színesnek mondható. Legnagyobb lélekszámot a magyarok adták, akik részben a török által elfoglalt területekről menekültek ide. A katonák döntően német nyelvterületről származtak. Viszont éltek itt olaszok is, építőmesterek, kőművesek, téglaegetők leszármazottai, valamint kereskedők. A horvát iparosok és nemesek a török elől menekültek és telepedtek le a városban, a rácok (szerbek) pedig a káptalannal kötött szerződéssel kerültek az Újvárosba. A vizsgált végrendeletek 87%-a magyar nyelvű, az elenyésző számú latin pedig egyházi személyektől való. Az idegen nyelven íródott testamentumok csupán kis hányadát jelentik a forrásoknak, de ezek is magyarra fordítva kerültek a testamentumkönyvekbe. A források lehetővé tették a lakosság foglalkozás szerinti megoszlásának bemutatását is. Kis hányadot jelentettek a birtokosok, akik a közeli falvakban is földet, szőlőt műveltek, állatot tartottak. Mellettük nagyszámú iparost (szabókat, szűcsöket, vargákat, mészárosokat, kovácsokat, csizmaziákat, borbélyokat, szíjgyártókat, lakatosokat, fazekasokat, csiszárokat, ötvösöket, szappanfőzőket, gombkötőket, takácsokat, csapókat, pajzskészítőket, nyergeseket, pintéreket, kolompárokat, gyertyamártókat, mézeskalácsosokat) tömörítettek a céhek, akik a végrendelezőknek közel 40%-át jelentették, és akik többnyire foglalkozásukra utaló családnevet viseltek. Ugyanakkor a létszám meghatározta sorrend az iparágak népszerűségi mutatója is. Közöttük az egyes iparágak művelőinek számbeli növekedése összefügg a városban állomásozó katonaság létszámának emelkedésével. Külön érdekesek a kanonok-végrendeletek, továbbá a kis számban meglévő „deákoké”, mellettük viszont jelentős a kereskedőké. Bár a végrendeletek a testálók vallási hovatartozására nem tesznek említést, azonban más írott forrásokból és feldolgozásokból ismert, hogy mi jellemezte a városlakók vallási viszonyait. A végrendeletek egy részében kegyes hagyományt hagytak a két protestáns felekezetre, de ennél jóval többet a katolikus egyházra. Kegyes hagyományok segítették a ferencesek, még inkább az 1626-ban letelepített jezsuiták munkáját, illetve az 1631-ben általuk alapított Mária-kongregációt. A görögkeleti vallású rácok ugyancsak végrendeleztek egyházuk javára. A szerző szerint a városban működő hitszónokok (Lépes Bálint, Nyéki Vörös Mátyás) intései minden bizonnyal hatással voltak a lakosság végrendelezési gyakorlatára.

A kötetnek terjedelmében is egyik legfontosabb fejezete a mindennapi élet kereteit elemezve, az egyén és a közösség teljes kapcsolatrendszerére világít rá. Elsőként a társadalom legkisebb, ámde meghatározó egységét, a családot veszi nagyító alá. A szakirodalomban kevés példa található a városlakók ilyen szempontú vizsgálatára. A néprajzban ugyan több, ámde ezek döntően a falusi családokra vonatkoznak a XVIII–XIX. századból. A győri végrendeletek valójában egy adott pillanatot örökítenek meg, amelyek a végrendelezők gyermekeire tartalmaznak adatokat. A 880 testamentumból 553-at férfi, 327-et nő hagyott

hátra. A testamentumokba foglalt adatok alapján 1600–1699 között a végrendelezők családi állapotát határozta meg a szerző, amit szemléletes táblázatban foglalt össze. Jellemző volt a korra, hogy a férfiaknál a házások, a nőknél az özvegyek voltak többségben, amely később a falusi közösségeket is jellemezte. Ugyanakkor arra is rámutatott, hogy az özvegyek mindig „kelendők” voltak, hisz az újraházasodásra ugyancsak kellő mennyiségű adatot tartalmaznak a források. Figyelmet érdemlő tény, hogy kevés a hajadon testáló, viszont özvegy férfiak megtalálhatók, sőt nem egy esetben a testvérekre is utalnak adatok. Ugyanakkor az is kiolvasható a testamentumokból, hogy nagy volt a korai halálozások száma, ami döntően a férfiakat jellemezte. Ez a tendencia — néprajzi vizsgálataimból tudom — sajnálatos módon még a XX. században is megfigyelhető volt. Fontosak a gyermekekre utaló adatok, amelyeket — a későbbi konfliktusokat megelőzendő — precízen rögzítettek. A feljegyzésekből a családon belüli (saját, nevelt, várt) gyermekek számára lehet következtetni, számuk 1–5 közötti, viszont a gyermektelen végrendelezőket is figyelembe véve, többségben 1–2 gyermekes családokról lehet csak beszélni. Néhány adat pedig a testáló unokájára vonatkozik. Rendkívül jelentős, hogy a családdal kapcsolatban képet kapunk mindazokról, akik a többséget jelentő vérségi kiscsaláddal együtt éltek. Ők lehetnek a házastársak szülei együtt és külön-külön, az oldalágból (testvér) származó kiskorú árvák, félárva unokák, a „tartott gyermek” (olyan árva, akinek a testáló gyámja volt), kosztos diákok, szolgák, szolgálók, vagy olyan személy, aki a hagyakozót betegségében ápolta, továbbá lakók, akik alatt mesterknél dolgozó inasokat, segédeket lehet sejteni. Utóbbi esetben azonban olyan személyre is gondolhatunk, aki a testáló családjában kapott oltalmat, hajlékot, amelyért munkájával segítette a befogadókat. A néprajzi vizsgálatokból a magyar nyelvterületről a XVIII. századtól ismert ez az állapot.

A következőkben arra igyekszik választ adni a Szerző, hogy a végrendeletek alapján mennyire lehet következtetni a házassági és újraházassági, továbbá a párválasztási szokásokra. A házasságkötés idejének meghatározása lehetetlen feladat, viszont az alacsony gyermekszám nem csupán a nagy halandóságról, hanem a kései házasságkötésekről is árulkodik. A szülők halálát követő vagyon elosztása már megadta a családalapításhoz a gazdasági alapot. Megfigyelhető még, hogy az özvegyesre jutottak az árvák érdekében mielőbb újabb házasságot kötöttek. Az adatokból esetenként kiderül, hogy házastársat az azonos tevékenységet folytatók, a rokon szakmát gyakorlók köréből választottak, de szempont volt még az azonos anyanyelvi közösség, ami leginkább és legtovább a németeket jellemezte, a többenél gyakoribb volt a vegyesházasság.

A családok mindennapi életére vonatkozóan is nyújtanak adatokat a végrendeletek. Jelesen: szólnak a vagyon elosztásakor előnyben részesített gyermekről, a hitberről, a gyakran előforduló családi konfliktusokról, amelyeket többnyire éppen az öröklés váltott ki. Az utóörökös rendelés összefüggésében

tanúskodnak a források a korabeli családfői tekintély megfellebbezhetetlenségéről, de szakításhoz vezető házastársi konfliktusról is. A gyermekek helyzetéről, családbeli megítéléséről a rájuk hagyott örökség árulkodik. Esetenként megtudható a gyermekek nemén túl nevük is, különösen, ha több házasságból származtak, hisz ez az öröklés rendje szempontjából fontos volt. A nevek esetében a szerző felhívja a figyelmet a gyakori becéző formákra, ami bensőségebb kapcsolatra utal. A gyermekek, különösen az árvák jövőjéről való gondoskodás szigorú elvárás volt a korabeli családokban. Sok esetben a vér szerinti gyermek és a mostohagyermek között sem tesznek különbséget, de még a családot elhagyókat sem zárták ki minden esetben az örökségből. Rendkívül figyelemre méltó, hogy a végrendelezők a még meg nem született magzatot élőlénynek tekintették, várták és vele az örökségben is számoltak! Előfordult olyan eset, amikor az örökhagyó a gyermekek mellett az unokákra is hagyott örökséget, sőt, még a keresztgyermekéről sem feledkezett meg.

A család kapcsolati rendszerének tágabb körét jelentette a rokonság, amelyre vonatkozóan a vagyon felosztásával harmadik helyen a rokonok is említetnek mint örökösök (nőtlen vagy hajadon, valamint özvegy, gyermektelen örökhagyónál), mint kisebb hagyomány (pl. ruhanemű, ékszer, fegyver) részesei, a tényleges örökös halálával mint oldalági utóörökösök.

A konfliktusok elkerülése érdekében az örökhagyók gyakran apró részletességgel rendelkeztek javaikról, még házuk elővételi jogáról is, amivel elejét vették az ingatlan idegen kézre kerülésének. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a rokonsági fok megjelölése nem mindig következetes, ámde az esetek döntő többségében a közeli hozzátartozókat jelenti. A rokonokon túl az örökhagyók a városban belül nem rokoni kapcsolatokkal is rendelkeztek, amelyek közül legközelebbi a szomszédság, ami talán a legközvetlenebbnek mondható. Mellettük tanúkként ügyfelek és a céhbeli társak is megtalálhatók. Ennél szélesebb körű kapcsolatok megállapítása adatok hiányában nem volt lehetséges.

Figyelmet érdemlő, hogy a végrendelezők fontosnak tartották a szegényekről való gondoskodást. Az irgalmasság, a jó cselekedetek a kor közgondolkodását jellemezték, a végrendelezőket pedig gyakran előforduló, jelentős értékű, kegyes hagyományokra (pénz, ruhanemű, élelem, kintlévőség) serkentették. A megadományozottak között a város szegényei (pl. a Magyar Ispita lakói) és a rendszeresen megjelenő koldusok egyaránt előfordultak, de az egyéb esetek megsegítésére az egyházakon, templompénztárakon keresztül is volt lehetőség. A végrendeletek rámutatnak, hogy különleges kapcsolat létezett a városban élő katonaság és a polgári lakosság között. Külön érdekes színfolt a végrendeletek együttesében a nemesek és a városban élő idegenek végrendelezési gyakorlata, amelyben a különböző társadalmi csoportok joggyakorlatára és ezek egymásra hatására jellemző vonásokat fedezett fel a Szerző. Különösen nagyszámú adatot őriznek a végrendeletek a kereskedelmi kapcsolatokra

vonatkozóan. Ezek az adósságokról és a kintlévőségekről szólnak, amellyel a testáló az örökösöket igyekezett védelmezni. Mind az adósságok, mind a kintlévőségek rendkívül változatosak: adás-vétel, tartozás, adósjegyzék, adóslevél különböző összegekről. A legtöbb adósság és kintlévőség a kereskedelmi tevékenységgel függött össze. Esetenként a kereskedés tárgyát képező árut (bor, állat, vászon, méz, hal, stb.) is megnevezték. Mindezeket túl találhatók még adatok a hitelezésre, zálogügyletre, de az adósok és hitelezők személyére vonatkozóan is, ami rámutat a pénzforgatás intenzitására és a hitelben történő vásárlás gyakorlatára. A kapcsolatrendszer következő körét a városban működő céhek, vallásos társulatok, egyházak, szerzetesrendek jelentették. Az egyén a városban működő nagyszámú céhvel tagként, adósként, támogatottként, üzleti partnerként lehetett kapcsolatban. Adatok igazolják a céhekre hagyott kintlévőségeket, a céhek pedig a rászoruló tagjaikat segítették, szerepet vállaltak az árvákról való gondoskodásban, esetenként pedig még az elhunyt mestertárs temetési költségeihez is hozzájárultak.

Jelentős hagyományokkal támogatták a végrendelkezők az egyházakat, főleg a Nagyboldogasszony templomot, de hagyománnyal támogatták a lakosság körében rendkívül népszerű ferenceseket is. Szerényebb hagyományokat juttattak a jezsuitáknak, jelentősebbeket a különböző vallásos társulatoknak (Kalendás Egyesület, Mária Kongregáció, Patrona Hungariae Társulat, Maria de Victoria Társulat, Szent Ferenc Kongregáció, Agoniae Christi Kongregáció, Deákok Kongregációja, Szent Rosarium), majd az esztendő folyamán még 12 kongregációt is támogattak. Több esetben meghagyta a hagyakozó, hogy imádkozzanak lelki üdvéért.

A következő kapcsolati ívet a Szerző a városon kívüli kapcsolatokban jelölte meg. Ide tartoznak a testáló származási helyén élő rokoni kapcsolatok, a vidéki ingatlanbirtoklással összefüggő kapcsolatok, a városon kívüli adósságra és kintlévőségre utaló kapcsolatok. A származási helyek Győr környéki, Győr megyei településeket, a szomszédos megyék településeit, a Dunántúlnak a török hódoltságához tartozó településeit, a Dunától északra elhelyezkedő településeket és távolabbi vidékeket jelentették. Ezek közül leggyakrabban előforduló helységek: Pápa, Pozsony, majd Komárom, Nagyszombat, továbbá Börcs, Nyúl, Kajár, Szentmárton, Örs, Gyirmót, Abda, Enese, Győr-Sziget. A származási helyekre sok esetben a családnév és a helynévből képzett előnév utal. A töröktől elfoglalt településekről jelentős számban származtak katonák és deákok. A végrendelkezők más településeken lévő ingatlanai házak, nemesi jószágok, vetések, rétek, kertek (veteményes, gyümölcsös, szérűskertek, szőlőskert), major, állattalomány birtoklását jelentették. A város átépítésével az állattartás egyre jobban kiszorult a környező településekre. A megnevezett objektumok a város 20–25 km-es körzetében helyezkedtek el. A végrendelkezők üzleti kapcsolatait az adósságok (több esetben termények ára, munkadíj), a kintlévőségek (dőntően

pénz), hitelügyletek jelentették, többnyire Győr környékével, a Fertő-vidékkel és a Balaton-felvidékkel. Kitűnik a testamentumokból, hogy készítői szívesen bekapcsolódtak a közvetítő marhakereskedelembé, valamint a borkereskedelembé. Az egyéb kapcsolatok elsősorban üzleti jellegűek voltak (pl. együtt kereskedés), de ide tartozott még a szülőhely, a korábbi lakóhely templomainak kegyes hagyományokban részesítése, ami nem egy esetben még élő kapcsolatra utal. Fontos említést tennünk a városban szabad vallásgyakorlással nem rendelkező reformátusokról, akik kegyes hagyományaikban az őket befogadó Pataházat vagy Halászit részesítették, amint később, a XVIII. században Szemerét. A szerző remek táblázatban, tízéves bontásban mutatja be a végrendeletek számának alakulását, Győr és a vidéki települések közti kapcsolatok típusait, megoszlását.

Horváth József kisebb fejezetet szentel az iskoláknak, az oktatásnak, az írásbeliség testálók életében játszott szerepének. A testálók 2–3 iskolát anyagilag támogattak, ami azt jelenti, hogy fontosnak tartották a gyermekek oktatását. A végrendelezők nem egy esetben az iskolamesterekre, sőt a tanulókra is hagykoztak. A protestánsok ugyanígy jártak el azokban a falvakban, ahol hitéletüket gyakorolhatták. Külön érdekes, amikor a testáló saját gyermekének vagy nem családtag gyermeknek taníttatásáról gondoskodott. Esetenként egy-egy klerikus külföldi tanulmányait támogatta a végrendelező. Figyelmet érdemlő a műhely és felszerelése hagyományozása fiúgyermekekre.

A szerző a végrendeletek nagy számából arra is következtet, hogy a városban rangja volt az írásbeliségnek. Ennek megfelelően alapos elemzést olvashatunk az írásbeliség jellemzőiről, az idegen és a magyar nyelven született végrendeletekről, a szóbeli végrendelezésről, a testamentumlevelekről, amelyek kidolgozottabbak, pontosabbak, ünnepélyesebbek voltak. Érdekesség, hogy az írásbeliség mellett még mindig használták a rováspálcát. Ugyanakkor nagy számban más írásos dokumentumokra is utalnak a végrendeletek. Jellemző, hogy a testamentumok nem minden esetben rendelkeznek a testáló és a tanúk aláírásával, bár a század végén felértékelődött az aláírások szerepe. A XVIII. század második felében a végrendeletek terjedelmesebbé váltak, melyek segítségével a városlakók vallásos élete is jobban megismerhető.

A következő nagy egységben a források változatos adataiból a Szerző a mindennapi élet körülményeiről rajzol képet. Ez a fejezet néprajzi szempontból különösen érdekes. Elsőként a házra vonatkozó adatokat elemzi, amely a végrendeletek háromnegyedében fordul elő. Többnyire egy házat említenek, de olyan személlyel is találkozunk, aki 2–3 házat birtokol. A szórványos adatokból a Szerző a házak nagyságát, értékét, beosztását is igyekszik meghatározni. Egy jellegzetes korabeli építményre adatok gazdagsága állt rendelkezésére. Ez az épület a kvártély, egy, a lakóépületekkel azonos telken álló külön kis ház volt, amelyben a polgárok a katonákat szállásolták el. Több adat árulkodik a

házakban boltok kialakításáról, sőt ilyen helyiségek bérbeadásáról, emellett továbbá lakók befogadásáról. A házbeli helyiségek számáról és funkciójáról nem szólnak a források. A lakások berendezésére vonatkozóan nagyon kevés bútorfélével találkozott a Szerző, ami feltételezése szerint szerény bútorzatra utal. A berendezésekből az ágyakról, egy-egy esetben azok színéről, a ládákról, az almáriumról, a szekrényekről, az asztalról, a székről és a mosdóról szólnak a leírások. Ezekből kitűnik, hogy nem juthatott mindig minden családtagnak külön ágy. A ládák esetében azok tartalmáról is szó esik: ládában döntően ruhaneemt, esetenként pénzt, ezüstedényeket, ékszert, asztal- és ágyneműt tartottak. Ládaként említik a kis ékszertartókat vagy a levelesládákat is. Szekrény alig-alig fordul elő, amikor említik, akkor vászonholmival tele lévőről szólnak. Az asztaloknak a formája érdemel figyelmet, míg a székekről alig esik szó (a szerző szerint ez kis értékükkel függhet össze).

Gazdagabbak az adatok a konyhai felszerelésekről, főleg a döntően ezüst evőeszközökről, az ónedényekről, de előfordulnak réz és vas eszközök, fatányérok, teknők, továbbá habán korsó („keresztyén” korsó) is. A bútorzatra vonatkozóan az almáriumot és a tálasfogast említik. A Szerző joggal állapítja meg, hogy a korabeli győri szobák és konyhák berendezésére, felszerelésére az inventáriumok lényegesen árnyaltabb, gazdagabb képet adnak, azonban nem lebecsülendő a végrendeletek által megőrzött adatsor sem, hiszen ebből kitűnik, hogy mit tartottak örökségre érdemesnek. Mindezekon túl a lakáskultúrában fontos szerepet betöltő lakásdíszítő tárgyakra is tanúskodnak a testamentumok. Így a változatos alapanyagú és ékítményű abroszokról, a többnyire falra elhelyezett szőnyegekről, kárpitokról olvashatunk. Érdekes kép rajzolható meg az ágyat díszítő textíliákra vonatkozó leírásokból: a selyem alkalmazására, a minden bizonnyal hímvarrással és csipkével ékesített lepedőkre, a nagy számban előforduló díszes párnákra. Ezek minden bizonnyal a lakás díszeként szolgáló vetett ágyakra kerültek. Mindezekon kívül több alkalommal gyertyatartókat is említettek a végrendelezők.

A viseletre vonatkozóan ugyancsak bőséges adatok álltak a Szerző rendelkezésére. Ezeket három nagy csoportba sorolta. Az elsőbe azok kerültek, amelyeket mindkét nem viselhetett, ezek voltak: a mente, a suba, a ködmön és az ing. Külön érdekesség, hogy többször anyagukat és színüket, sőt díszítményüket is meghatározza a végrendelező. A szerző ebbe a csoportba sorolja a pártatóvet. Ezt azonban csak nők viselték! A második egységet a férfi viselet darabjai jelentik. Ezek: a dolmány, a nadrág (különösen a szabók végrendeleteiben szerepel nagyszámú kész nadrág), a palást (ez valójában köpeny lehetett), mellette a köpönyeg (minden bizonnyal vastagabb anyagból készült, ellentétben a palástartal), süveg, lábravaló (valószínű csizmába viselt kapca), gatyá, lábbeli, azaz csizma, de egy-egy adat cipőről és papucsról is szól.

A harmadik csoportba a női viseleti darabokat sorolja, amelyek nagy számban szoknyák, többször színüket, alapanyagukat is említve, zubbony (azaz ujjas), előkötő (vagyis kötény), fedél (nagyobb méretű, finomabb anyagból való, többnyire díszített kendő), fodor, váll (vagyis ingváll, ruhaderék, az ingvállas viselethez tartozó mellényke), főkötő, kendő, keszkenyő (ami kézbe való kendő), süveg, lábravaló (harisnya) és lábbeli (cipő, csizma), pártá és korcovád (díszes, szoknyával egybedolgozott felsőrész). A ruhaanyagokat ugyancsak megnevezték, így a posztót, szövETFéléket, taftot, selymet és ennek változatait, a vásznat és a bőrt.

A viseleti darabokkal kapcsolatban a Szerző két kérdést vet fel, megadva rájuk a választ is. 1.) Hogyan jutottak mindezekhez? — Részben a felmenőktől való örökléssel, részben ajándékozással, többen kiházásítással, az értékesebbekhez vásárlással, készítettéssel, de fizetésképpen is kaptak alapanyagot, pl. a katonák posztót. 2.) Kihez kerültek tovább? Döntően a családtagok örökölték, de a végrendelkezők több esetben szolgálókra, ápolókra, szegény, elesett személyekre hagyták, valamilyen okból elajándékozták, de került belőlük az egyházhoz, falusi emberekhez, nem egyszer adósság törlesztéseként, de hagytak belőlük saját temetésükre is. Tekintettel arra, hogy nagy számban dolgoztak a városban szabók, minden bizonnyal nekik nagy szerep jutott az igényes viseleti darabok elterjesztésében. Ez a fejezet rendkívül jelentős része a kötetnek, különösen adatgazdag. Egyetlen hiányossága, hogy a viseleti darabokra és az anyagféleségekre vonatkozóan nem szerepel egy rövid magyarázat, hiszen ezek nem minden időben és helyen jelentették ugyanazt.

A következőkben a Szerző a testálók személyes értéktárgyait veszi sorra. Ezek könyvek, amelyeknek egyes egyházi személyeknél a tematikájukra is fény derül, bár megállapítja, hogy a korabeli magánkönyvtárak nagyon szegényesek lehettek. Gazdagabbak viszont az ékszerek, főleg a gyűrűk, amelyeket többnyire részletesen leírnak (nemegyszer az inventáriumoknál is pontosabban), de felbukkannak láncok, boglárók, karperecek is. Egyéb értéktárgyként szerepel a pártáöv, esetenként értékének megjelölésével, továbbá kupák, kannák, poharak (többnyire nemesfémből), néha értékes, díszes fegyverek, valamint ezüstgombok, kapcsok, boglárók. Mindezekből arra következtet a Szerző, hogy a korabeli győri polgárok előszeretettel fektették megtakarított pénzüket értéktárgyakba. Mindezekon túl a végrendeletek kétharmada kisebb-nagyobb pénzüsségeket említ, amelyeknek léte a század második felében nőtt meg. Ennek egy része a távozó temetési költségeire szolgált.

Rendkívül érdekes és hihetetlennek tűnő, hogy ezek a testamentumok még az ünnepekre vonatkozóan is megőriztek adatokat, mégha véletlenszerűen és elszórtan is. Több ünnepegyüttesre is rámutat a Szerző:

1.) Az emberélet fordulóira, jelesen: a keresztlőre, csupán egy keresztlő keszkenő említésével, valamint a keresztyermekre hagyott hagyomá-

nyokkal. A kézfogóra a móríng, móríngolás, kontramóríng és egy kézfogó alkalmával tett ígéret enged következtetni. A lakodalom említése elsősorban a lakodalmi költségekre vonatkozik, a kiadások és az örökség arányosításának megoldására, továbbá a házasulandó gyermekre hagyott konkrét pénzüsszetre. A hozományt pontosan megjelölték, hisz őriztek olyan vagyontárgyakat, amelyek hozományként kerültek a háztartásokba. A temetkezési szokásokra, sőt a halotti ruhára is kevés adat vonatkozik. Viszont a temetés körülményeire már több utolsó rendelkezés olvasható, pl. a prédikátor személyére, a temetésen közreműködők megajándékozására, a végtisztességtevőkre, az utolsó út kíséretére, elvértve a harangozásra, de jelentős volt a misemondatásra megjelölt templom megnevezése, és az erre szánt összeg meghatározása. Keveset lehet olvasni a temetkezés helyéről, viszont meghatározták a temetésre szolgáló pénzüsszegt. Végül megállapítható, hogy az emberélet fordulójának szokásvilágára csupán szórványos adatok találhatók, azonban a Szerző nagy érdeme, hogy ezekből a korra jellemző vonásokat kiemelve, egy mozaikképet alkotott meg.

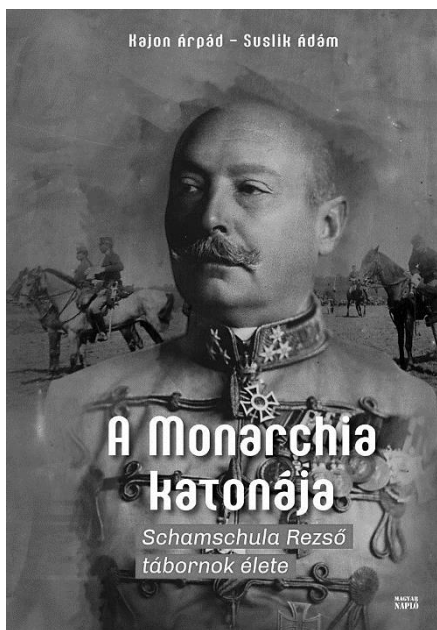
2.) A mesterségek ünnepe a másik terület, amire következtetni lehet a végrendeletekből. A forrásokban olvasható kiadások közül egyik a gyermekek taníttatásának, másik a mesterré avatásnak a költsége. Meglepő, hogy az egyházi ünnepek alig említetnek, legfeljebb keltezőként fordulnak elő, mint Űszögös Szent Péter napja, Urunk Színeváltozása, Vízkereszt, Húsvét. Azonban Szent György és Szent Erzsébet napja többször olvasható, mégpedig a hitelek visszafizetésének alkalmaként.

Az utolsó fejezet nagyon szemléletesen a halálra való készülődésre világít rá a testamentumok adatainak tükrében. Világosan kitűnik, hogy a végrendelezők rendezettségét igyekeztek hagyni maguk után, elkerülendő a családi konfliktusokat, ugyanakkor arra is elkészülve, hogy Isten színe előtt kell hamarosan megállniuk. Mindezekről tanúskodik a testamentumok nyelvezete. Bennük az életkor ritkán fordul elő, legfeljebb öregség, vénség meghatározás, indokként pedig a betegség, utazással járó veszélyek, előfordult baleset, közelgő járvány, de a közeli hozzátartozó halála is a múlandóságra emlékeztette a testálókát. Kiviláglik ezekből a végrendeletekből, hogy a halált valamennyien elkerülhetetlennek tartották, és igyekeztek úgy felkészülni rá, hogy ne érjen senkit váratlanul. Elsősorban testükről és lelkükről gondoskodtak: meggyóntak, megáldoztak, a protestánsok úrvacsorát vettek. A minden élők útjára készülők mindenekelőtt saját lelki üdvükről igyekeztek gondoskodni az egyházaknak szóló kegyes hagyományokkal, valamint a szegényekre, elesettekre, rabokra hagyott javakkal. Gyakran szerepel a bocsánatkérés, továbbá az utódok neveltetéséről, vallásuk megtartásáról való rendelkezés. A szerző felhívja a figyelmet arra a fontos szempontra, hogy ezek a testálók kivétel nélkül egyszerű, szerény temetést kértek.

Ismételten szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy a kötet tiszteletreméltó és különös figyelmet érdemlő kísérlet a végrendeletek adatainak több szempontú elemzésére és belőlük az adott korszakban az egyének, a családok, a tágabb közösségek életére, kapcsolatrendszerére vonatkozó kép megrajzolására, ami további egyéb írott forrásokkal teljesebbé tehető. Fontos adatokra mutatott rá a Szerző az iskoláztatásra, írásbeliségre vonatkozóan és különösen figyelmet érdemlő a végrendeletek alapján megmutatkozó gazdag tárgyi kultúra jellemzőinek meghatározása. Nagy erényei közé tartozik még a kötetnek az olvasmányossága, választékos szóhasználata, ellenállhatatlanul elhithető megjelenítő ereje, továbbá a fejezeteket lezáró és a lényegre rámutató rövid összefoglalásai. Nincs oka a Szerzőnek mentegetőznie a hiányosságok miatt, hisz amit a források lehetővé tettek, azokat maradéktalanul kiaknázta. Örvendetes a kötet megjelenése, köszönet illeti a Szerzőt és a kiadót érte. Úgy vélem, hogy olyan megkerülhetetlen útmutatás és példa ez a munka, amely nem hiányozhat sem a történészek, sem a néprajztudomány művelőinek könyvespolcáról.

S. LACKOVITS EMŐKE

*****

KAJON ÁRPÁD – SUSLIK ÁDÁM: *A Monarchia katonája. Schamschula Rezső tábornok élete.* Magyar Napló, Budapest, 2019. 358 p. + ill.

Évtizedek óta az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen oktató barátom többször említette nekem, hogy hallgatóinak gyakran feltette már a kérdést, sorolják fel az I. világháború néhány magyar tábornokát, mire rendszerint hosszas csend volt a válasz. Bár a Nagy Háború osztrák–magyar tábornagyainak, vezérezredeseinek, gyalogsági és lovassági tábornokainak 2010-től, altábornagyainak 2019-től Balla Tibor hadtörténész-től Budapesten kiadott vázlatos, tényszerű életrajzi adatai nyomtatásban is elérhetőek.

Egyiküknek, Schamschula Rezsőnek ma már a részletes életrajzát is ismerjük. A tábornok élete azért is érdeklődésre tarthat számot, mert számos szállal kapcsolódott Veszprémhez, illetve Pápához (diákéveit részben itt töltötte).

Az 1858. november 17-én Nagyatádon a morva származású Schamschula József pénzügyőr (1. oszt. pénzügyi biztos) (†1893) és a paksi Adler Mária 1853-ban kötött házasságából harmadik gyermekként született Rezső (a későbbi tábornok) – hasonlóan számos monarchiabeli tisztársához – nem volt magyar származású, de mindig is magyarnak vallotta magát. Miután édesapját Mohács, majd Nagyatád után Simontornyára helyezték, utóbbi helyen végezte elemi iskolai tanulmányait. Jóllehet római katolikus vallású volt, ezután mégis Pápán, a református gimnáziumban járt ki öt osztályt. Majd 1874. október 1-jével a budapesti cs. kir. gyalogsági hadapródiskolában folytatta tanulmányait. Katonaiskolai évei alatt az 58. (stanislaui) gyalogezred állományába tartozott. 1877. augusztus 15-én címzetes tizedessé, 1878. április 6-án címzetes szakaszvezetővé, július 29-én címzetes őrmesterré lépett elő.

Tanulmányait elvégezve, 1878. augusztus 18-án kinevezték hadapróddá a 68. (szolnoki) gyalogezredhez, ahol századszolgálatot látott el. Még ugyanezen évben ezredével részt vett Bosznia-Hercegovina okkupációjában, de harcban nem került. 1878. szeptember 26-án hadapród-tiszthelyettessé, november 1-én hadnaggyá lépett elő.

Miskolcon állomásozva ismerkedett meg Csáthy Szabó Malvinnal, akit főhadnagyi kinevezése (1883. november 1.) után, 1884. március 29-én feleségül vett. 1890. november 1-én lépett elő 2. oszt. századosná, s egyúttal áthelyezték a 62. (marosvásárhelyi) gyalogezredhez századparancsnoknak. 1893. november 1-től már 1. oszt. százados volt Szászvárosban. 1897. december 1-jével a „közös” hadseregből átlépett a M. Kir. Honvédség állományába, ahol ezután nyugdíjazásáig szolgált. Kezdetben a 4. (nagyvárad) honvéd gyalogezrednél volt századparancsnok. 1898-ban elvégezte Budapesten a törzstiszti tanfolyamot. Időközben felesége meghalt tbc-ben, s ő egyedül maradt 14 éves leányával, Malvin-Izabellával. 1899. július 1-jével áthelyezték a 3. (debreceni) honvéd gyalogezredhez Zilahra, ahol rövidesen zászlóaljparancsnok lett. Itt másodszor is megnősült, feleségül véve saját leánya iskolatársát, az ekkor mindössze 17 éves Lázár Ilonát (Helént), egy tehetős örmény birtokos család leányát. 1900. november 1-én őrnaggyá lépett elő. Közben második feleségétől két fia (Artúr 1902, György 1903) és további leányai (Margit Mária Ella 1905, Ida-Mária, Heléna-Mária) születtek. 1905. november 1-én átvette ezrede Debrecenben állomásozó II. zászlóaljnak parancsnokságát, 1906. május 1-től már alezredesi rangban. Ez év november 18-tól különleges alkalmazású törzstisztként, 1909. január 17-től pedig a III. zászlóalj parancsnokaként folytatta szolgálatát. 1909. május 1-én ezredessé lépett elő. 1910. október 26-ától a 12. (szatmári) honvéd gyalogezred parancsnoka lett. 1913. március 1-én átvette a 82. honvéd gyalogdandár (20.

nagykanizsai és 31. veszprémi honvéd gyalogezredek) parancsnokságát Veszprémben. 1914. május 1-én — 36 évi szolgálat után — vezérőrnaggyá előlépve bekerült a tábornoki karba.

Lakását Veszprémben, a Rákóczi tér 22. szám alatt tartotta. Feleségével együtt — aki a helyi egyházi nőszervezetekben tevékenykedett — bekapcsolódtak a püspöki és megyeszékhely élénk társadalmi életébe. Fiai a helyi piarista főgimnázium (nem éppen jeles) diákjaiként Laczkó Dezső tanítványai voltak.

A hasonló életkorral és szolgálati évvel rendelkező tisztársainál szokásos nyugdíjazás helyett hősínekre még rengeteg megpróbáltatás várt. A rövidesen kitört I. világháborúban, az 1914-es augusztusi uhnówi tűzkeresztiségtől az 1918. november eleji összeomlásáig Schamschula tábornok csaknem folyamatosan a veszprémi 31-esek előjáró parancsnoka maradt. Kezdetben a 82. honvéd gyalogdandár, később (1915. július 1-től megbízott, 1916. január 23-tól kinevezett parancsnokként 1918 októberéig) a 41. honvéd gyaloghadosztály — 12. szatmárnémeti, 20. nagykanizsai, 31. veszprémi, 32. dési honvéd gyalogezredek — parancsnokaként. Részt vett az orosz harctér (Galícia, Kárpátok, Orosz-Lengyelország) és az olasz front (Karszt, Piave-mente, Montelló) valamennyi csatájában. 1917. május 1-én altábornaggyá lépett elő. 1918 októberétől a háború végéig a XXIV. hadtestet (10. hadosztály, 41. és 51. honvéd hadosztályok) vezényelte.

Szolgálataiért IV. Károly királytól 1918. június 9-én magyar nemesség-, „simontornyai” előnév- és címer-adományozásban részesült. A háború végén olasz hadifogságba esett és a Nápoly közelében fekvő Agnano di Terme nevű lévő fürdőhelyre került, ahonnan 1919 augusztusában tért haza Veszprémbe. Még ugyanezen évben nyugdíjazták. Rövid időre visszaténylegette, 1919. szeptember 18-tól a Nemzeti Hadsereg Fővezérsége tábornoki igazoló bizottságának volt a tagja, majd vezetője. 1920. február 19-től a Honvédelmi Minisztérium rendelkezésére állt, végül május 1-én visszahelyezték a nyugállományba. 1921. november 18-án megkapta a címzetes gyalogsági tábornoki rangot. 1922. augusztus 15-én világháborús érdemeiért a kormányzó vitézzé avatta, egyúttal a Simontornyához közeli Szilasbalháson (ma Mezőszilas) 80 hold szántóból álló vitézi telket kapott. 1923. április 20-tól több mint 3 éven át a Vitézi Rend Veszprém vármegyei székkapitányaként működött. Második feleségétől 1926-ban még egy kései gyermeke, Rezső született. 1926. december 28-án családjával Budapestre, a Budafoki útra költözött. Itt élt haláláig (1931. április 20.), amelyet gyomorrák okozott. Simontornyán temették el, ahol sírja napjainkban is megtalálható a temetőben.

A bőséges, elsősorban levéltári (és könyvészeti) forrásanyag felhasználásával készült életrajz számtalan békebeli és háborús adatot, adalékot ismertet a tábornok életéről, s részletesen tárgyalja az általa vezetett csapatok világháborús tevékenységét. Amennyiben hitelt adhatunk a szerzőknek, utóbbiakról a tábornok sem családi körben, sem társaságban sohasem beszélt, nem lévén

hajlamos a hárijánoskodásra. Szolgálatát, feladatait, kötelezettségeit mégis mindig legjobb tudása szerint igyekezett teljesíteni. Nem is eredménytelenül; erről tanúsodik számos rendjele és kitüntetése. Az általa elnyert ödsszes elismerésnek (bár nem az általa ténylegesen viselt példányoknak) színes fényképe megtalálható a kötetben, amelyet számos archív fényképfelvétel és (jórészt ugyancsak színes) harcvázlat is kiegészít. A gondosabb lektorálás azonban kiszűrhetné volna a kötet több helyen bántó pongyolaságát (pl. alany és állítmány egyeztetésének hiányát, kimaradt vagy éppen feleslegesen bekerült betűket, betű-tévesztéseket stb.).

A munka külön érdekessége, hogy annak megírásával, összeállításával a tábornok unokája bízta meg a történész szerzőpárost.

Schamschula tábornoknak kor- és pályatársa volt a szintén tábornoki rangot viselő, de morva öntudatú, 1866-ban született unokaöccse, Schamschula Rudolf. Ráadásul a német nyelvben a Rezső név is Rudolfként szerepel. Ezért esetenként nehéz különválasztani, elkülöníteni kettejük életrajzi adatait. Ebbe a csapdába korábban magam is beleestem. Az *„Imádkozzék édes hazánkért...!” Levelek Laczkó Dezső piarista házfőnökhöz, főgimnáziumi igazgatóhoz a Veszprémvármegyei Múzeum igazgatójához az I. világháború idejéből, 1914–1919* (Veszprém, 2015) és a *31-es morzsák. Dokumentumok, adalékok, apróságok a m. kir. 31. (veszprémi) honvéd és népfölkelő gyalogezredek történetéhez és utóélethez, 1914–1941* (Veszprém, 2017) című munkáimban a Schamschula Rezső tábornok életrajzában szereplő adatok közül a születéssel és a békeévekkel kapcsolatosak szinte kizárólag az unokatestvérére vonatkoznak. Bár helyenként érzékelttem az ellentmondásokat, pontos adatok híján nem tudtam feloldani azokat.

A szabad idejében még a harctéren is szívesen vadászó tábornok egy 1916-ban általa lőtt fajdkakast, több világháborús emléktárgyat (többek között pl. egy teljes kozák felszerelést és egy Kostanjevicánál az olaszoktól zsákmányolt géppuskát és tartozékait), valamint fényképeket ajándékozott a Veszprémvármegyei Múzeumnak. A tárgyak zömét a veszprémi múzeum 1928-ban hivatalosan átengedte a budapesti Hadimúzeumnak, ahol többségük 1945-ben elveszett. A fényképek és a kozák felszerelésből visszamaradt pika azonban ma is megtalálhatóak a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban.

Az életrajz ugyan nem említi, de érdekességként megemlítjük, hogy a tábornok jelen volt a Veszprémvármegyei Múzeum 1925. május 24-i ünnepélyes megnyitásán is.

RAINER PÁL

1. kép

Schamschula Rezső dedikált fényképe

Schamschula magyar öltözetű tábornoki egyenruhában, vezérőrnagyként 1914-ben az I. világháború előtt, békebeli kitüntetésekkel, de még hadi kitüntetései nélkül. Becske Adolf veszprémi fényképész felvétele (Kriston Attila gyűjteményéből)

SZERZŐINK

BAUER MARCELL családkutató, helytörténész (Pápa)
BÖCSKEI LÁSZLÓ ny. gépészmérnök (Koroncó)
HIMA GABRIELLA egyetemi tanár, Neumann János Egyetem (Kecskemét)
HUDI JÓZSEF történész, levéltárvezető (DREL)
HUSZÁR ÁGNES nyelvész, az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskolának oktatója
LACKOVITS EMŐKE néprajzkutató (Veszprém)
MOLNÁR ANDRÁS történész, levéltár-igazgató (MNL Zala Megyei Levéltára)
RAINER PÁL történész, régész (LDM)

DREL = Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa
ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
LDM = Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém
MNL = Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest

Angol rezümé: Horváth Károly nyelvtanár (Sopron)

* * *

Borító és tipográfia

MEZEI ZSOLT

Nyomdai munkák

OOK-PRESS KFT NYOMDAÜZEME, VESZPRÉM

FELELŐS VEZETŐ SZATHMÁRY ATTILA

2020

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

---

1. A kéziratokat lehetőleg számítógépen elkészítve, lemezen vagy e-mailhez csatolt fájlként *.doc, *.docx vagy *.rtf formátumban, valamint egy nyomtatott példányban postán a szerkesztőség címére kérjük eljuttatni. A szöveget balra zárva, formázás és tipografizálás nélkül írják, lábjegyzeteléshez használhatják a szövegszerkesztő program (Word) automatikus hivatkozás-szerkesztőjét. A beküldött fájl (lemez) vírusmentességét kérjük ellenőrizni!
2. A leadott lemez lehetőleg ne tartalmazzon más fájlokat, csak a közleményt, illetve, ha a közlemény több fájlból áll össze, akkor a fájlok a közlés sorrendjében következzenek a lemezen is.
3. Fotókat csak korlátozott számban tudunk közölni. A rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Az illusztrációkat kérjük beszámozni és egy külön lapon képjegyzéket csatolni a közleményhez.
4. A szövegben az évszázadokat – idézetek, címek kivételével – római számmal tüntessék fel.
5. A forrásanyagra és a szakirodalomra történő hivatkozásokat folyamatosan, a lábjegyzetekben helyezték el. A hivatkozásokban a szerzők vezetéknévét kérjük csupa NAGYBETŰVEL szedni.
6. A hivatkozások formai szabályai:
  - *Egy szerző esetén: SZERZŐ: Cím. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám.* Példa: BEDY Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győregyházmegye múltjából, 3.) 407.
  - *Több szerző esetén: A mű címe. Szerkesztő neve. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám.* Példa: Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk. Kubinyi András. I. Pápa, 1994. 399.
  - *Tanulmány esetén: SZERZŐ(K): Cím = A tanulmánykötet címe. Szerkesztője. (Kiadás.) Kötetjelzés. Megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám(ok).* Példa: BODOLAY Géza: Petőfi Pápán = „A kényes úrfi s a rongyos baka” Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról. Szerk. Mezei Zsolt. Pápa, 2001. 108–145.
  - *Folyóiratcikk esetén: A folyóiratcikk SZERZŐJE: Címe = A folyóirat címe évfolyama (éve), száma. Oldalszám tól-ig.* Példa: SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület pápai Nagykönyvtárának története = Magyar Könyvszemle 102 (1986), 149–172.
  - *A jegyzetekben használható rövidítések:* Bp., köt., röv., jav., átdolg., kiad., s. a. r. (=sajtó alá rendezte), vö., uő., uo., i. m., jegyz., ld. (=lásd). Az Acta Papensíra az „AP” rövidítéssel hivatkozzanak.
7. A kézirathoz mellékeljenek max. egy oldal terjedelmű rezümét angol, német vagy magyar nyelven. Magyar nyelvű rezümé esetén a legfontosabb szakkifejezések idegen nyelvű megfelelőit kérjük megadni.
8. Szerzőink számára öt darab tiszteletpéldányt biztosítunk.

A szerkesztők.